

DEĞİŞEN KÜRT SORUNU ALGISI
ÇÖZÜM SÜRECİ DÖNEMİ
(2005-2015)

FATMA BETÜL ARSLAN KESKİN

TARAFINDAN

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

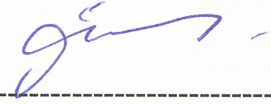
AĞUSTOS 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

Enstitü Müdürü

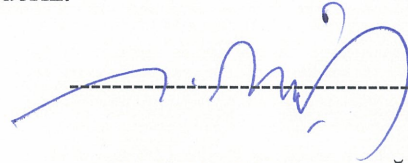
Bu tezin doktora derecesi için tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Cevat ÖZYURT

Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Prof. Dr. Mazhar BAĞLI

Danışman

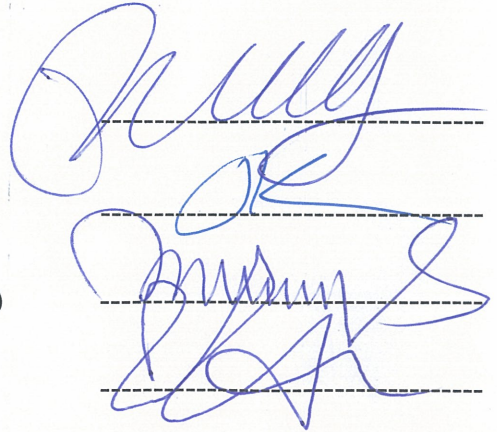
Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Ramazan YELKEN (AYBÜ)

Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL (AYBÜ)

Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Tevfik ERDEM (Gazi Üniversitesi)

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Fatma Betül ARSLAN KESKİN

İmza :

ÖZET

DEĞİŞEN KÜRT SORUNU ALGISI

Arslan Keskin, Fatma Betül

Doktora, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mazhar Bağlı

Ağustos, 2018, 269 sayfa

Osmanlı Devleti’nden çokkültürlü bir sosyolojik yapıyı devralan Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli sorunlarından biri Kürt sorunudur. Bu sorun binlerce insanın hayatını kaybetmesine, devasa ekonomik kayıplar ve büyük göç dalgalanmalarına sebep olmuştur. Önceleri geri kalmışlık kaygılarıyla ele alınan sorun 1980’lerden sonra PKK’nın ortaya çıkmasıyla güvenlik sorunu olarak ele alınmıştır.

Yaklaşık 40 yıldır bu bakış açısıyla, sürdürülen bu süreçte, ciddi siyasi ve sosyolojik kırılmalar gerçekleşmiştir. 2002’de iktidara gelen AK Parti konuyu farklı bakış açılarıyla ele almış, üzerinde çalışmalar yapmış ve çözüm için adımlar atmıştır. Başbakan Erdoğan’ın 2005’teki konuşmasıyla birlikte de çözüm çalışmaları ivme kazanmıştır. Önce “Demokratik Açılım” ardından “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olarak adlandırılan süreç en son “Çözüm Süreci” başlığı altında devam etmiştir.

Bu sorunun siyasi ve toplumsal bir sorun olmasından yola çıkarak, konunun muhatabı veya bu alanda çalışan yurt içi ve yurtdışından akademisyen, aydın, entelektüel ve kanaat önderi kişilerle görüşülmüştür. Bu görüşmeler sonucu elde ettiğimiz veriler ışığında Kürt sorununun “Çözüm Süreci” döneminde yaşadığı dönüşüm, Türkiye’de bu toplumsal sorunun algısal olarak değişimi ve sürecin sosyolojik, siyasi, kültürel dayanakları ortaya

konulmaya çalışılmıştır. Mülakatları yaptığımız günlerde “Çözüm Süreci” devam etmiyor olmasına rağmen, doğru muhataplarla yapılacak görüşmeler ve kararlı adımlarla Kürt sorununun çözülebileceği inancı ve umudunun devam ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kürt Sorunu, Çözüm Süreci, Milliyetçilik, Etnisite, Çokkültürlülük

ABSTRACT

PERCEIVED KURDISH QUESTION PERCEPTION

Arslan Keskin, Fatma Betül

PhD, Faculty of Human and Social Sciences Department of Sociology

Supervisor: Mazhar Bağlı, PhD

August, 2018, 269 pages

The Kurdish problem is one of the most important problems of the Republic of Turkey which has inherited a multicultural structure from the Ottoman Empire. This problem has caused thousands of people to lose their lives, as well as causing massive economic losses and huge migration fluctuations. The problem which was dealt as a backwardness concern started to be dealt as a security issue with the emergence of the PKK after the 1980's.

For about 40 years, serious political and sociological breakdowns have occurred because of this point of view which ignored the facts. Seeing this problem as a political and social one, it was discussed with the academicians, intellectuals, opinion leaders from domestic and foreign communities who are in this field or working on it. The data obtained from these interviews shed light to the change it went through during the period of "The Resolution Process", the perceptual change of this social problem, and the sociological, political and cultural underpinnings have been tried to put forward.

The ruling party, AK Party, who came to power in 2002 proposed different resolutions by looking from a different perspective. The Prime Minister Erdogan's speech in 2005 also caused the issue to gain momentum. The process that has changed from "Democratic

Opening" to "National Union and Brotherhood Project" has continued with the last name of "Solution Process".

Even though the "Solution Process" was not continuing during the time of the interviews, through the negotiations with the right interlocutors, the conviction that the Kurdish problem can be solved with decisive steps emerged as the general view.

Key Words: Kurdish Question, Solution Process, Nationalism, Ethnicity, Multiculturalism

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam esnasında gerekli kaynaklara ve mülakat yapılacak kişilere ulaşmamda bana yardımcı olan, ayrıca çalışma sonunda elde etmiş olduğum verilerin analizini yaparken işimi kolaylaştıran tüm dostlarıma;

Çalışmış olduğum konuyla alakalı düşünceleri, çalışmaları ve sürece katkıları ile bana ışık tutan babama, maddi manevi desteğini esirgemeyen eşime, anlayışlarıyla zorumu kolaylaştıran ailemin her ferdine;

İhtiyacım olduğu her konu ile alakalı arayabildiğim ve katkılarıyla güç bulduğum tüm hocalarıma ve tabiki tecrübesiyle beni her zaman yönlendiren, başta yurt dışı olmak üzere mülakatların bir kısmında bana eşlik eden değerli danışman hocam Mazhar BAĞLI'ya teşekkürü bir borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	8
TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİLİK, ULUSALCILIK VE SİYASAL SİSTEM ARAYIŞI	8
1.1. Etnisite Kavramı	8
1.1.1. Osmanlı’da Etnisite	14
1.2. Millet Kavramı	15
1.3. Milliyetçilik Kavramı	18
1.3.1. Osmanlı’da Milliyetçilik	23
1.3.2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Milliyetçilik Kavramı	26
1.4. Azınlık Kavramı	29
1.5. Ulus Devlet Kavramı	33
1.5.1. Türkiye Cumhuriyeti’nde Uluslaşma Politikaları	37
BÖLÜM 2	45
FARKLILIKLARIN BİRLİKTE YAŞAMASI	45
2.1. Çokkültürlülük	46
2.2. Osmanlı Milletler Topluluğu Sistemi	54
2.3. Değişen Dünya ve Çatışmalar	60
BÖLÜM 3	66
TÜRKİYE’DE KÜRT SORUNU	66
3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kürt Sorunu	72
3.2. Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorunu	78
3.3. Sevr, Lozan ve Kürtler	85

3.4. Cumhuriyet Dönemi Ayaklanmaları	88
3.4.1. Şeyh Said Ayaklaması	89
3.4.2. Ağrı Ayaklanması	94
3.4.3. Dersim Ayaklanması	95
3.5. Sessizlik Dönemi.....	97
3.6. 1980 Darbesi’nden AK Parti Dönemine Kürt Sorunu	101
3.6.1. Sorunun Terörize Olması.....	110
3.6.2. Terörün Sosyo-Ekonomik Boyutundaki Algı.....	113
BÖLÜM 4.....	116
AK PARTİ DÖNEMİ’NDE KÜRT SORUNU	116
4.1. Paradigma Değişimi	119
4.2. Çözüm Süreci Dönemi	123
4.3. Gelecek Perspektifi	134
BÖLÜM 5.....	142
SAHA ÇALIŞMASI VE SONUÇLARI.....	142
5.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	142
5.2. Araştırmanın Yöntemi.....	144
5.2.1. Felsefi Zemin ve Yöntem	144
5.2.2. Araştırmanın Örneklemi	150
5.2.3. Araştırma Serüveni	152
5.2.4. Etik Boyut.....	155
5.2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	156
5.3. Araştırma Bulguları, Kodlar ve Analiz	157
5.3.1. Demografik Bilgiler.....	157
5.3.2. Kürt Sorunun Tanımı	167
5.3.3. Çözüm Süreci.....	183
5.3.4. Çözüm Sürecinde Demokratikleşmenin Önemi	204
5.3.5. İdeal Çözüm Önerileri	209
5.3.6. Tematik Analiz	220
SONUÇ.....	234
KAYNAKÇA	247

EKLER	260
Ek 1. Mülakat Formu	260
ÖZGEÇMİŞ.....	262

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Toplantısı
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DDKD	: Devrimci Demokrat Kürt Derneği
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakóltesi
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğruyol Partisi
ETA	: Euscadi Ta Aska Tasuna (Bask Yurdu ve Özgürlük)
FARC	: Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
IRA	: İrlanda Cumhuriyet Ordusu
KCK	: (Koma Civaken Kürdistan) Kürdistan Topluluklar Birliği
KDP	: Kuzey Irak'taki Barzani
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
Mazlum-Der	: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MS	: Milattan Sonra
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OHAL	: Olağanüstü Hal
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistane
PYD	: Demokratik Birlik Partisi

RIRA	: Gerçek İrlanda Cumhuriyet Ordusu
RP	: Refah Partisi
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Dergisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
T-KDP	: Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi'nin
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TRT 6	: Kürtçe Devlet Televizyonunu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetlerinin
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Bu çalışma Türkiye'nin en temel sorunlarından birisi olan Kürt meselesi üzerine yapılmıştır. Konu, hem tarihi hem de sosyo politik açıdan irdelenmeye çalışılmıştır. Uzun bir süreden beri ülkenin uğrştığı bu sorunun arkasında yatan tüm faktörleri aynı anda irdelenmek elbette çok iddialı bir tez olur. Ancak bugün gelinen noktada mesele doğal olarak bir çok açıdan ve çok faktörlü olarak ele alınmayı gerektirmektedir. Bu bakımdan bu araştırma sadece meseleyi tarihi kökleri üzerinden analiz etmekle yetinmemekte, meselenin hangi dönemlerde nasıl bir algı ile ele alındığını ve 2002 milletvekili genel seçimleri sonrası hükümetlerini oluşturan Ak Parti iktidarı ile birlikte nasıl bir paradigmal değişikliğe uğradığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu algı değişikliği köklü bir değişiklik olduğu için Kuhn'cu anlamda paradigmal bir değişimden bahsedilebilir. Araştırma bu açıdan sadece literatüre dayalı yapılmadı. Aynı zamanda uzun bir saha çalışmasını da gerektirdi. Saha çalışmasında ise konunun uzmanları ve konuya dair hikayesi olanlarla yapılan görüşmeleri içermektedir. Araştırma bu açıdan Kürt sorunu algısının ve bu algının nasıl değiştiğinin ve bu değişikliğin arkasında yatan dinamiklerin neler olduğunu ortaya çıkarmayı hedefleyen bir yöne ve amaca sahiptir.

Saha çalışmasından elde edilen verilerden hareketle konu bir kaç farklı gerekçe ve nedenle izah edilmeye çalışılmıştır. Dinamik olan bu sorunun zamanla kişilerin bakış açısına ve durudukları yere göre değiştiği görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bir medenilik karşıtı irticai (gerici) bir hareket olarak görülmüş, zamanla 'Doğu Sorunu', kalkınma ya da geri kalmışlık sorunu, uluslararası istihbarat servislerinin ya da Türkiye'yi parçalamak isteyenlerin oyunu, güvenlik ve terör sorunu, postmodern bir sorun olarak kültür ve kimlik sorunu, homojenleşmeyle anılan küreselleşme sürecinin paradoksal bir sonucu olarak heterojenleşmenin etnik kimliklerin canlandırmasıyla ilişkili bir sorun, ayrılıkçı terör sorunu vb. olarak görülmüştür. Herhalükarda sorunun tarihi köklere sahip olduğu tüm kesimler tarafından kabul görüldüğü için sorunun kökleri oldukça önemlidir.

Yüzyıllar boyunca birçok etnik, kültürel ve dini farklılıklara barış ve huzur ortamı sağlamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, etnisite ve ulus gibi kavramlar yer almamış ve insanlar kendilerini bu kavramlar üzerinden tanımlamamışlardır. Geleneksel devletlerin bir özelliği olarak insanlar kendilerini ya Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi vatandaş ya da Osmanlı'da olduğu din merkezli bir kimlikle tanımlamışlardır. Osmanlı'da millet bir dine mensubiyetle alakalı olup, hakim olan millet algısı ise İslam milleti olmuştur. Yönetimde şer'i kuralların yanında örf'ün de ayrı bir yerinin olduğu görülmektedir. İslam şeriatında herkesin dinini rahatça yaşama özgürlüğü olması sebebiyle diğer dinlerin de hakları koruma altında tutulabilmiştir. Osmanlı iki önemli mirası devraldığı için farklılıkları kendi özgün yapılarıyla muhafaza imkanı sağlamıştır. Bu mirastan birincisi, Hz. Ömer dönemiyle İslam dünyasının geniş bir gayri müslim toplulukla tanışma sürecidir. Bu süreçte, gayri Müslimlerin can güvenliği İslam devletine zimmet edilmiş olarak kabul edilerek, vergilerini ödemeleri kaydıyla güvenlikleri sağlanmıştır. İkinci miras Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle birlikte Bizans (yani Doğu Roma) üzerinden Roma İmparatorluğu'nun mirasını devralmış olmasıdır. Osmanlı bu sayede farklı etnik, kültür ve dini gruplara sorunsuzca bir arada yaşama koşulu sağlayabilmiştir. Fakat hem Osmanlı'nın ekonomik ve askeri olarak güç kaybettiği son dönemlerinde hemde Cumhuriyet'in kuruluşunda ve sonrasında aynı başarının gösterilemediği görülmüştür.

Dünya'nın pek çok yerinde Soğuk Savaş sonrasında 1960'lı yıllarda ortaya çıkan yeni sosyal hareketlerle özellikle de 1970'li yıllardan sonra büyük ideolojilerin cazibesini kaybederek postmodern düşüncenin öne çıkmasıyla birlikte kimlik arayışının ve kimlik sorununun ortaya çıktığı bir gerçektir.

Osmanlı İmparatorluğu vatandaşlarını din eksenini üzerinden değerlendirdiği için Müslüman topluluklar arasında bir ayrım söz konusu değildi. Müslümanlar genelde bu toplumun "Biz"lerini oluşturuyordu. Osmanlı toplumunun "öteki"leri daha çok gayri müslimler ve belki de heterodox mezhep mensuplarıydı. İmparatorluktan (monarşiden) Cumhuriyet'e doğru geçişle birlikte devletin vatandaşlarını konumlandırmasında temel değişken artık din olmaktan çıkar. Hatta hem imparatorluğun geri kalmasındaki en önemli unsurlardan biri hem de genç cumhuriyetin kuruluş sürecinde karşılaştığı en ciddi isyanların arkasında din (İslam) olduğu iddiası dinin hem kamusal alandaki görünürlüğünün hem de etkisinin azaltılmasına gerekçe oluşturmuştur. Yeni devlet din yerine etnik kimlik (Türk kimliği)

temelli bir toplum tasarımı ve inşası gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede tanımlanmış olan Türk'lük karşısında Kürt'lük ya doğrudan reddedilmiş yada köken itibariyle Türk oldukları çeşitli antropolojik ve sosyolojik çalışmalarla ispat edilmeye çalışılmıştır. Zafer Toprak (2012), "Cumhuriyet ve Antropoloji" adlı eserinde bu konuyu örnekleriyle ortaya koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sadece bir devletin kurulması değil, aynı zamanda bir ulusun inşası anlamı taşımaktadır. Bu ulus inşasında, etnisiteye dayalı ulus devlet modelinin sahip olduğu siyasal bakışla gerçekleşen "devrimler" tam olarak amacına ulaşamamıştır. Sonrasında hazırlanan anayasalardaki demokratik olmayan düzenlemeler ve kanunlar, farklı kültürel ve etnik gruplarda rahatsızlıklar ortaya çıkarmış etnik ve dini temelli sorunların artmasına sebep olmuş ve ayaklanmalar baş göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda bir ulus devlet olacağı belli olmasına ve Osmanlı'dan geriye kalan bu topraklarda Türkler ve Kürtler asli unsurlar olarak ön plana çıkmış ve zaten Kürtler de bu yapıya karşı çıkmamışlar ancak halifeliğin kaldırılmasına büyük tepki göstermişlerdir. Cumhuriyet'in kuruluşunda geniş bir yelpaze de yer alan unsurların ortak bir paydada buluşturulamaması ve bunun yanında, cumhuriyet ilanından hemen sonra önemli bir ortak payda olan halifeliğin kaldırılması 1925'te Şeyh Sait ayaklanmasının çıkmasına sebep olmuştur. Ayaklanma zorlu bir süreç sonunda bastırılmıştır. Sorunu "kökünden halletmek" için başlatılan Takrir-i Sükun döneminde de sert yöntemlere başvurulmuştur. Bu tarihten itibaren 1930'ların sonuna kadar "bölge"de hemen hemen her yıl ayaklanmalar yaşanmış ve benzer bir tarz ve anlayışla bastırılmıştır. Ancak bu yaklaşımların istenilen sonuçları ortaya koymadığı ortaya çıkmıştır. Toplumsal ve sosyo-politik gerçekliklere dayanmayan politikaların, beraberinde getirdiği toplumsal reaksiyon zamanla sorunu farklı boyutlara taşımıştır.

Uzun bir geçmişi olmasına rağmen Kürt Sorunu 1990'lardan sonra yani Soğuk Savaşın bitmesiyle dikkatleri daha fazla üzerine çekmeye başlamıştır. Soğuk Savaş bitip, siyasal sınırlar değiştikten sonra, hem dünya genelinde hem Ortadoğuda çok ciddi bir siyasal ve sosyal kırılma yaşanmıştır. Ortadoğu'nun en büyük ve en karmaşık sorunlarından biri olan Kürt sorunu, ABD'nin 1991'de I. Körfez İşgali'nden sonra önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm 2003'teki Irak İşgali ile farklı bir boyuta ulaşmıştır. Arap Baharı, Irak'ın içine düştüğü durum ve Suriye'deki iç savaşla beraber bütün bölge, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden tasfiyesinden bu yana yaşadığı en köklü siyasal sarsıntılara sahne olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Osmanlının son döneminden itibaren İngiltere ve Rusya başta olmak üzere bölgede siyasi ve ekonomik çıkarları olan güçlerin konuya gösterdikleri ilgi de sorunun uluslararası boyuta taşınmasına yol açarak sorunu daha da karmaşıktırmıştır. Osmanlı döneminde Kürtlerin yaşadığı coğrafya bir bütün idi. Ancak Osmanlı'nın dağılmasıyla bu alan genel olarak dört ülkenin siyasi sınırları içinde dağıldı. Geline nokta sorunun hem tarihsel geçmişinin olması hemde toplumsal yönünün olması sorunu çok boyutlu bir duruma getirmiştir.

19. yüzyıl milliyetçilik kavramının, 20. yüzyıl ise ideoloji kavramının konuşulduğu dönemlerken, Soğuk Savaş sonrası dönemde 'insan hakları' ve 'demokrasi' kavramı daha çok gündemde olmuştur. Böyle bir dönemde kendine taraftar toplayan ve 1980'den beri Türkiye'de eylemlerini sürdüren PKK terör örgütü Türkiye'nin hem toprak bütünlüğünü hem de iç huzurunu tehdit etmektedir.

Bütün bu yaşananlar Türkiye'nin kendi iç dinamiklerini biran önce düzene koyması ve özellikle demokrasi, insan hakları bağlamında farklılıkların bir arada huzur içerisinde yaşamasını engelleyen sosyo politik yapısını toplumsal mutabakatla gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir. Kürt sorununa bugüne kadar uygulanan yöntemlerin dışında ve ötesinde yaklaşarak çözümler üretilmelidir. Bu bağlamda, 2002'den beri iktidarda olan AK Parti de iktidara geldiği günden itibaren bu sorunla ilgilenmiş ve bu sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kürt sorununu kabul ettiğini belirtmesi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ak Parti, devam eden süreçte bu sorunla ilgili olarak birçok reform gerçekleştirmiştir. Ülke için hem insan kaybı hem de maddi kayıplar getiren sorun için 2011 Eylül ayında başlatılan Demokratik Açılım Süreci, daha sonra Çözüm Süreci adını alarak 2015 yılına kadar sürmüştür.

Bu hedef doğrultusunda yapılmış olan çalışmamızda; Kürt sorununun tarihsel boyutları, kültürel yönleri, Ortadoğu'da ve uluslararası dünyada bir dış politika unsuru haline dönüşmesi, literatür kısımlarında ele alınmıştır. Konu ile alakalı literatür araştırması esnasında yüzlerce esere ulaşılmış ve incelenmiştir, fakat bulunan her türlü kaynağı kullanmanın çalışmaya katkı sağlamayacağı düşünüldüğünden okuma esnasında konumuz açısından yaptığımız sınırlandırma çerçevesinde eser seçimi yapılmıştır.

Çalışma, Kürt sorununun köklerini ve sonuçlarını ortaya koymanın ötesinde oldukça hassas bir sosyal sorunun nasıl değerlendirildiğini ve AK Parti hükümetleri ile birlikte meydana gelen algı değişikliğinin nasıl ve ne yönde gerçekleştiğini ortaya koyduğu için önemli görülmelidir. Ayrıca sorun hakkında ön plana çıkan isimlerle yapılan mülakatlar ve bunlardan ortaya çıkan veriler önem arz etmektedir

Araştırmanın temel varsayımı, Kürt meselesinin ulus devlet ideolojisinden kaynaklanan bir kimlik meselesi olduğu ve resmi ideolojinin yazılı olmayan teamüllerle bir imparatorluk mirası olan Anadolu çoğulcuğuluğunu ya da farklılıkları homojenleştirici yapısından ortaya çıktığı şeklindedir. Sorunun ilk kaynağının sosyolojik olmadığı varsayımından hareketle konu görece daha çok etnik ve politik ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bir diğer varsayımı da modern demokrasilerin temel özelliği olarak, çokkültürlülük ve kültürel kimliklerin vatandaşlık esaslı temelinde tanınmasının demokrasinin çıtasını yükselteceğidir. Bir başka varsayım, kültürel hoşgörü ve çokkültürlülük gibi farklılıklara sempati ve toleransla yaklaşmanın kaynaklarının zaten Türkiye toplumunun köklerinde Osmanlı geçmişinde ‘millet sistemi’nde bulunduğudır.

Araştırmanın I. Bölümünde kuramsal ve kavramsal girişler yapılmıştır. Araştırma ile ilgili temel kavramlar olarak 19. yüzyılda yükselen millet ve milliyetçilik, etnisite, ve ulus devlet bu bölümde ele alınmıştır . Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden tasfiyesi sürecinde milliyetçilik, ulus/çuluk, etnisite üzerinden Osmanlı bakiyesi olarak Türkiye’nin, Osmanlı’dan devraldığı genel sosyolojik denge tasvir edilmeye çalışılmıştır.

II. Bölümde, Osmanlı Millet Sistemi’nin dönüşümünü etkileyen dinamikler ve bu dinamiklerin dönüştürdüğü sosyal ve siyasal ortam tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bunlar yapılırken de Osmanlı millet sisteminin siyasi ve sosyal bir izdüşümü olarak çokkültürlülük ve millet sisteminin çöküşünün yansıması olarak çatışmalar ve farklılıkların birlikte yaşamasının mümkün olup olmadığı üzerine yapılan tartışmalar ele alınmıştır.

Osmanlı millet sistemini irdeleyip, birçok sosyoloğun ‘etnik mozaik’ tanımlamasında bulunduğu ‘farklılıkların birlikte yaşaması’ ilkesinin mahiyetini analiz etmeye, bunun yarattığı toplumsal ortamı tahlil etmeye ve bundan hareketle çözümlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişle beraber kavram ve mahiyetleri hem

sosyolojik hem de siyasal ve kültürel olarak farklılaşmaya başlayan ‘etnik sorunlar’ın hangi dönem ve siyasal düzlemlerde hangi ifade ve algılayış çizgisini takip ettiğini tahlil ve idrak etmeye, buradan yola çıkarak Türkiye’nin Kürt Sorunu’nun temel dinamikleri ve açmazları irdelenmeye çalışılmıştır.

III. Bölümde, Soğuk Savaş’ın dünya genelinde yarattığı ideolojik kamplaşmaların etkisi, Türkiye’nin çok partili siyasal yaşama geçişinin ardından Kürt Sorunu’nun yaşadığı dönüşüm ve Türkiye’de sorunun zaman ve siyasi konjonktüre bağlı olarak algısal değişimi ve bunun dayanak noktaları tahlil edilmeye çalışılmıştır.

IV. Bölümde ise, 2002’de tek başına iktidar olan ve herkese adalet bakışıyla, demokrasi ve insan hakları problemlerine çözüm getireceği iddiası ve beklentisi hakim olan AK Parti’nin yapmış olduğu uygulamalar ve özelde de Çözüm Süreci dönemi ele alınmıştır.

Nihai olarak, sosyal ve siyasal ortamın içinden geçtiği baş döndürücü dönüşümün resmini daha iyi çekebilmek ve meselenin muhteviyatını daha iyi anlayıp, araştırmayı daha objektif bir bütüne dönüştürmek için, başta Türkiye olmak üzere, Ortadoğu, Avrupa ve ABD’de Kürt sorununun kültürel, siyasi ve uluslararası boyutları üzerinde ciddi akademik çalışmalar yürüten birçok uzmanla bir araya gelinmiştir. Bu uzmanlardan, Kürt sorununun ne anlama geldiğini, dış dünyanın olaylara bakış ve tepkisini, sorunun önce Türkiye ve sonra genel manada Ortadoğu denklemleri içerisindeki yerini ve büyük güçler için uluslararası fonksiyonunu onların gözünden öğrenmeye çalıştık. Bu noktadan yola çıkarak mülakat yapma fırsatı bulduğumuz akademisyen ve uzmanlara 'Genel manada Kürt Sorunu'nu nasıl tanımlarsınız?"; "Türkiye'deki Kürt Sorunu'nu nasıl değerlendiriyorsunuz?"; "Türkiye'de son on yılda yapılan reform çalışmaları, Çözüm ve Açılım Süreçlerini nasıl okuyorsunuz?"; "AK Parti iktidarının bu dönüşümdeki fonksiyonunu nasıl izah ediyorsunuz"; "Körfez Savaşı ve ABD'nin Irak İşgali sonrası Kürt Sorunu'nun Ortadoğu'daki dönüşümünü nasıl görüyorsunuz"; "Türkiye'nin geleceğinde Kürtlerin yerini nasıl görüyorsunuz"; "Nasıl bir gelecek tasavvurunuz var" “ bu sorunun nihai çözümü sizce nedir?” gibi sorular yöneltilerek olay birçok boyutuyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son tahlilde, bir yandan Kürt Sorunu'nun dış dünyadaki algısı ve genel görünümünü analiz etmeye çalışırken; diğerk yandan da siyasal, sosyal, kültürel boyutlarını geniş tarihsel bir süreç ve düzlemde irdelenip rafine etmeye ve bu doğrultuda genel sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Weber'ci bir bakış açısıyla amaç, süreci açıklamak değil, yaptığımız mülakatlar ışığında anlamak ve anladığımızı paylaşmaktır.

BÖLÜM 1

TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK, ULUSALCILIK VE SİYASAL SİSTEM ARAYIŞI

1.1. Etnisite Kavramı

Etnisite kavramı sosyal antropoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi dahil sosyal bilimlerin bir çok dalının giderek önem kazanan kavramı haline gelmiştir. Adeta 19. yüzyılda ırk kavramının ön planda olması gibi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de etnisite kavramı kimlik tartışmalarıyla birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır. Etnisite kimlik odaklı bir kavramdır ve 1960'lı yıllardaki yeni sosyal hareketlerin ve 1970'li yıllarda sosyal bilimlerde postmodernitenin yarattığı dalga ile temel ilgi konularından biri olmuştur. Her ne kadar küreselleşmeyle birlikte yerel kimliklerin küresel kültür karşısında erozyona uğrayacağı bir çok sosyal bilimci tarafından öngörülse de bunun tersi olarak ve hatta paradoksal olarak (dini, etnik, cinsel vb.) kimlikler giderek daha da önemli hale gelmiştir.

Eriksen de 'ethnics' kavramının Amerika Birleşik Devletleri'nde İkinci Dünya Savaşı yıllarında genelde Britanya kökenli hakim çoğunluğa göre aşağı görülen Yahudiler, İrlandalılar ve diğerlerini tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir. Etnisite İngilizce'de on dördüncü yüzyılın ortasından, özellikle "ırksal" özellikleri tanımlamaya başladığı on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar kâfir ya da pagan anlamıyla kullanılmıştır. 1935 yılında Lulian Huxley ve A. C. Haddon ırk, kültür ve ulus kavramları arasındaki karmaşaya son vermek için insan gruplarını tanımlamada ırk teriminin kullanılmasından vazgeçilmesini önermiş ve ırk yerine etnik grup veya halk kelimelerini kullanacaklarını açıklamışlardır (Eriksen, 2002, s.15). Bu yaklaşımlara göre etnisite kelimesinin yüzyıllar boyu 'öteki'yi tanımlama biçimi olduğunu görmekteyiz.

Etnisiteden yola çıkarak oluşturulan algı, 'kimlik' anlayışına ışık tutar. Kimlik, insanların kim oldukları ve neyin onlar için anlamlı olduğuna ilişkin benimsedikleri anlayışla

ilişkilidir (Erdem, 2018, s.199). Etnik kimlikler, toplumsal iklim soğudukça sertleşir, toplumsal iklim ısındığında ise çözülür ve erirler daha sonra yeniden biçimlenirler (Baumann, 2006, s.28). Etnik sorun kısaca kendilerini ve ötekilerini dil, ırk gibi etnik niteliklerle tanımlayan gruplar arasındaki sosyo-politik anlaşmazlık ve cepheleşme olarak tanımlanabilir (Kurubaş, 2008, s.22). Bu sorunların ortaya çıkışında toplumsal düzeyde modernleşme ve kalkınma hamlelerinin yarattığı sonuçlar önemli rol oynamaktadır. Modernleşme sürecinde ortaya çıkabilecek etnik birliktelik, ulus-devletin asıl etnisitesini merkeze alan asimilasyonunun önüne geçtiği durumlarda ulusal bütünleşmeyi tehlikeye sokarak bir soruna dönüşebilmektedir Kurubaş (2008, s.23) bu durumu şu şekilde açıklar:

Ayrıca, modernleşmeyle birlikte yükselen toplumsal beklentiler karşılanamadığı takdirde yükselen hayal kırıklıkları etno-milliyetçiliklere yol açabileceği gibi, büyük sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal değişimlerin yaşandığı zamanlarda, modernleşen ve gelişen toplumlarda etnik duyguların yükselişi, bireylerin yüz yüze kaldığı güvensizliğin ya da dışlanmanın bir sonucu olarak da ortaya çıkabilir.

Siyasi bir kavram olarak etnisite kavramı ilk defa, 1953 senesinde Amerikalı sosyolog David Riesman tarafından kullanılmış olsa da (Yıldız, 2016, s.39), kelimenin kökü olan (ethnic) etimolojik kökenleri çok daha eskilere dayanarak Antik Yunan'daki etnos (ethnos) kelimesine dayandırılmaktadır (Eriksen, 2002). Kavram özellikle ulus-devlet anlayışının geçerli olması açısından işlevseldir. Çünkü ulus devlet oluşumu sonrasında etkili olan belirli bir etni hakim hale getirilir. Bu etni, sahip olduğu kültürel ve toplumsal özellikleri nedeniyle bir ulusun siyasal oluşumunda ön planda yer almaktadır. Bu bağlamda bir etnik kimlik olgusu üzerinde durmak gerekir. Çünkü etnik kimlik, özellikle toplumda kaos zamanlarında birleştirici rol oynar ve öne çıkarılır, fakat modern zamanlarda ortak etnik köken 'ulusal kimlik' oluşumu için yeterli olmamaktadır. Etnik kimliği, topluluğun kendisini bir devlet yapısı içinde var etmek zorunda olması gerekmeksizin, sahip olduğu özellikler olarak ifade etmek mümkündür (Göka, 2006, s.56).

Görece yeni bir kavram olarak etnisite, genellikle etnik grup temelli bir aidiyet biçimi, etnik kimliğin kurucu özü veya bir grubun diğer gruplardan ayırt edilebilme kıstası olarak değerlendirilir. Etnisite, üyelerinin ortak bir soydan geldiklerine ve kendilerini giyim kuşamdan kültüre oradan dile kadar diğerlerinden farklı gören ve diğerlerinin de onları farklı gördükleri bir topluluğu ifade eder (Erdem, 2018, s.46). Etnisitenin anlam olarak ne ifade ettiği veya nasıl - hangi kavramsal veya metodolojik yordamla - tanımlanıp

incelenebileceği sorusuna ilişkin olarak, ortak bir kabulün var olduğunu söylemek henüz güçtür. Buna karşın, özellikle, modern antropolojideki pek çok yaklaşım, etnisitenin, insanların sınıflandırılması ve grup ilişkileri ile bir biçimde alakalı olduğu noktasında neredeyse mutabık görünmektedir (Yalçiner, 2014, s.190).

İrk ve etnisite kavramları, toplumların özeliğine ve yaşayış biçimlerine göre her dönemde farklı anlamlar kazanmıştır. Modern hayattan önce, ırk ve etnisite kavramları daha çok kişilerin biyolojik özelliklerine göre tanımlanırken, küreselleşmeyle birlikte ırk kavramı ideolojik bağlamda anlamını yitirmiş, etnisite kavramı ise kolektif kültürel değerleri ve kimlikleri ifade eden, biyolojik ve genetik özelliklerin dışında gelişen toplumsal süreçlerle değişen bir kavram olmuştur. Bu kavram, dil, din, millet, öz vatan gibi etnik kimliklerin oluşturduğu ortak kökene bağlı insan topluluklarından meydana gelmektedir. Ortak kökene olan bağlılık ve inanç, ortak bir şuur oluşturarak kişiler arasında toplumsal birliktelik sağlamaktadır. Ulus devletlerin ortaya çıkması ve küresel dengelerin değişmesi ile birlikte etnisite kavramı, modernizm, ileri demokrasi, çağdaşlık kavramlarıyla birlikte kullanılmış, çok kültürlülük, çoğulculuk, milliyetçilik gibi birçok kavramın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu kavramlar, sosyal farklılıklar ve kültürel değişimlere bağlı olarak canlılığını korumuştur. İrk ve etnisitenin din ile ilişkisi ise hep devam etmiştir. Modern dünyada insanların her anlamda tek tipleşmesine karşın ırk, etnisite ve dini söylemlerin üstün gelme isteği, dünyada savaş ve ölümlere yol açmıştır (Sağır & Akıllı, 2004, s.15). Çünkü etnik gruplar siyasallaştıkları takdirde ulusçuluk ideolojisiyle hareket etmekte ve bu durumda ulus inşasına yol açmaktadır (Kurubaşlı, 2008, s.15).

Etnisite, yukarıdan dayatılan kültürel farklılıklardır. Bu farklılıklar, sahip olunan kültürlerin ayırt edilmesini ve diğer kültürlerle rakip olunmasını sağlar (Gellner, 2016, s. 62). Etnisitenin bilinçsel gücü milliyetçi grupları harekete geçirmede öyle büyük bir rol oynar ki farkına varmadan parçalamaya bile götürebilir. Kişiler milliyetçiliğin duygusal yönlerine odaklanarak özellikle de gelişmekte olan topluluklarda sosyo-ekonomik statülerini, kimliklerini yada dini inançlarını vurgulamayı seçebilirler (Natali, 2009, s. 25).

Sosyo-siyasal meselelerin tahlilinde etnisite, azınlık, kimlik, milli bilinç ve şuur temel taşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Etnik köken toplumların bilinç altında ve toplumsal

hafızalarında her zaman temel algının baş unsurudur. Etnisite, doğanın kendi işleyişinden değil, insanların eylemlerinin bir ürünüdür (Baumann, 2006, s.65). Baumann'a göre etnisitenin kandan ve soydan gelmek olarak kabul edilmesi söz konusu değildir (2006, s.27). Max Weber'de etnisite kavramını 'kan bağı' haricinde tutarak onu bir inanç sistemi olarak tanımlamıştır. Weber'in tanımına göre etnisite, 'etnik grup, fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır.'(Jenkins, 2008, s.130) Özellikle siyasal alanda grup oluşumunu kolaylaştıran bir olgu olan etnik gruba dahil olmada 'kan bağı'nın fazla bir önemi yoktur. Zamanla bu siyasal topluluk dağılsa bile etnik grubun fiziksel ve geleneksel yapısında bir farklılaşma meydana gelmezse, varlığını devam ettirmesi kuvvetle muhtemeldir. Weber'e göre o, akılcı düzenlemelerin ikinci plana atıldığı, yüksek toplum bilincinin ön planda olduğu bir örgüt formasyonudur; siyasal toplumların dağılmasına rağmen etnik grubun varlığını devam ettirmesinin temelinde yatan sebep de budur. Yinger ise etnisiteyi üç içeriğe göre tanımlandırmıştır.

-Grup, toplumdaki başkaları tarafından dilleri, dinleri, soyları ve geçmişte yaşadıkları bölge gibi bazı özelliklerin birleşimine dayanan farklılıklara göre ayırt edilir. -Grubun üyeleri de kendilerini farklı aidiyete tabi kabul ederler.

-Gerçek veya mitolojik ortak kültür ve kökenleri etrafında inşa edilmiş paylaşılan aktivitelere katılırlar (Yinger, 1994, s. 22).

Bu noktada Romano "Etnik milliyetçiliğin iyi anlaşılması tek tek ağaçları hem de ormanı görmeyi gerektiriyor" diyerek etnik kimliklerin hem tekil tatmin hem de etnik topluluğun adeta kendi kendine tapınmasını ve birey(leri)in o kollektivite ile kendi(leri)ni tanımlaması ile açıklamaya çalışmış gibidir (2010, s. 18).

Etnik kimlik ve milliyetçilik üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Anthony Smith (2017:42) Fransızca aslını (ethnie) kullanmaya özen gösterdiği etnik kavramını ele alırken onu sosyo-kültürel özellikleri bağlamında değerlendirip, bir etnik topluluğun niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır;

- 1- Bir özel ad
- 2- Ortak bir soy miti

- 3- Paylaşılan tarihi anlar
- 4- Ortak kültürde farklılıklar
- 5- Özel bir vatanla bağ

Nüfusun önemli bir kesiminde dayanışma duygusu. Bu unsurların olduğu yerde ortak bir (etnik) kimlik duygusunun olduğunu kabul etmek gerekir.

Aktürk'e göre (2012, s.37) ise tek-etnili, çok-etnili ve gayri-etnik olmak üzere üç tip etnisiteden bahsedebiliriz. Tek-etnili rejim, milleti tek bir etnik kategori olarak kabul eder. Çok-etnili rejim, milletin birçok etnik kategoriden oluştuğunu kabul ederek resmi tüm kurumlarında bunu belirtir. Gayri-etnik rejim ise, milleti sadece soy olarak ele almaz etnisite dışında bir ilke ekseninde kurgular.

Etnisite ve ulus-devlet ilişkisinin tarihsel arka planına bakmak gerekirse, ulus-devlet inşasının şekillendiği dönem, aynı zamanda imparatorlukların düşüşe geçtiği ve tarih sahnesinden silindiği bir dönemdir. Bu dönemde, yani 20.yüzyılın başlarında, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında hanedanlığın altın çağı sona ermiştir. 1922'de Habsburglar, Hohenzollernler, Romanovlar ve Osmanlılar artık yoktu. Modern ulus-devletler vatandaşları arasındaki etnik sınırlarını ve sorunlarını aşmak zorunda kalmış ve bunu ulusu bir süperetnosla dönüştürerek yapmıştır. Ulus, bu nedenle, hem eski etnik ayrımların önemini reddedişi ve bunları uzak ve karanlıkta kalmış devlet öncesi geçmişin bir meselesi olarak göstermesiyle postetnik, hem de ulusu yeni ve daha büyük bir etnik grup olarak gösterdiğinden süperetnos haline gelir. Baumann, ulus-devletlerde çokkültürlü yaşamın başarısız olmasını bu nedene bağlamaktadır (2006, s.36).

Etnisite kavramı, siyasi olarak ilk defa 1953'te kullanılmasına karşın (Yıldız, 2016, s.39), özellikle ulus devlet oluşma sürecinin geçerli ve başarılı olması açısından işlevseldir. Çünkü ulus devlet oluşumu sonrasında etkili olan belirli bir etnik grup devlette hakim hale getirilir. Öncelikli olarak belirli bir etnik grup belirlenir daha sonra bu etnik gruba uygun bir ulus kavramsallaştırması ve siyasi formülasyon şekillendirilir (Yanık, 2016, s.230).

Hakim etnisite, sahip olduğu kültürel ve toplumsal özellikleri nedeniyle ki bir ulusun siyasi oluşumunda ön planda yer alacaktır. Yüzeysel olarak bakıldığında, etnisite düşüncesi öncelikle ve sıklıkla, Weber'in tanımının aksine, geçmişten gelen kana başvurur.

Biyolojik soyu ön plana çıkarır ve ardından günümüz kimliklerinin bu soyu izlediğini iddia eder. Bilimsel olarak kesinliği kanıtlanmış tek bir soy bile aslında insanlar arasında davranış ya da seçim örüntülerini belirlemez. Genetik görünüşümüzü ve hatta ufkumuzu etkileyebilir, ama bunlar bireysel seçimler ya da deneyimler ışığında dönüştürülebilir. Kişi baştan davranışları ya da duyguları ile doğmaz. Aksine, kişinin yaşamını belirleyen şey, o kişinin kendine ait olarak benimsediği kültür ya da kültürlerle göre yaptıkları ve tutumlarıdır (Baumann, 2006, s.27). Buradan etnisitenin kültürel kimlikle aynı olduğu düşüncesine varabiliriz.

Baumann aynı kandan olma birlikteliğinin romantik manada ‘en saf hali’ ile Amerikalılarda, ‘yani olabilecek yegane etnisiteye dayanmayan ulusta’ karşılaştığımızı söyler. Baumann bu durumu şu şekilde açıklar (2006, s.39): Bu paradoks ile yüzleşen Amerikalı öğrencilerimden biri etnik-milliyetçi bir yanıt bulmuş ve ‘Hepimiz meleziz’ demişti; ‘oradan çeyrek bir etnik kimlik, buradan çeyrek bir etnik kimlik; böylece herkes karma olduğundan hepimiz aynı olabiliriz’. Tüm okuyucuların bu görüşü kabul etmesini beklemiyorum ancak diyalektik mantığı her şeye rağmen büyüleyici; ulusal birliğin paylaşılan bir neo-etnik onayını savunmak için kullanılan, çoğu Amerikan yurttaşının çok-etnili meleziğidir. Herkesin ataları ‘karışık’ ise, herkesin bugünkü kimliği aynı olur: Süperetnik Amerikalı”.

Etnisite kavramını ve ulus devletlerin inşa sürecini ele aldığımızda din mutlak belirleyici değişkenlerden biri olarak karşımıza çıkar ve ulus devletin birçok üyesi yaşam boyu bunlara inanır. Baumann bu konuya değinirken ‘Bir tanrıya inanmasam da kendimi kültürel açıdan Katolik olarak tanımlıyorum.’ örneğini vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde yaygın görüşe göre ise etnisite siyah ve beyaz Amerikalılar arasındaki eşitsizliğin temel nedeni olarak görülürken, Afro-Amerikalı Müslümanlar bunu özgürleştirici bir İslam ile baskıcı bir Hristiyanlık arasında bir çatışmaya dönüştürmüşlerdir (Baumann, 2006, s.30). Dinin bu durumuyla çatışmanın yanı sıra bazı koşullarda siyasi avantaj olarak da kullanılmaktadır. Türkiye’nin Suriyeli mültecilerin ülkeye girmesine izin verdiği ilk dönemlerde ‘din kardeşi’, ‘ümme’ gibi kavramlar dile getirilerek din bağlılığı öne sürülmüş ve olası memnuniyetsizlik aşağıya çekilmek istenmiştir.

Latin Amerika'nın fethedilmesinden modern Avrupa'nın erken dönemlerine, eski Yugoslavya'dan günümüz Kuzey İrlanda'sına kadar, insanların ulusal ya da etnik kimlikleri ve çıkarları arasındaki çatışmaları, bir 'dinler savaşı' olarak yeniden tanımlamalarına daha fazla örnek verilebilir (Baumann, 2006, s.31).

Etnik sorunlar mevcut siyasi otoriteye karşı şiddet içeren bir çatışmaya dönüşünce, sadece ulusal değil, aynı zamanda uluslararası bir boyut kazanabilmektedir. Bu durum etnik sorunun uluslararası boyutunu güçlendirmektedir. Ayrıca etnik sorunlar ulusçuluk bağlamında doğduğu için halen uluslararası sistemin temelini oluşturan ulus devletin varoluş felsefesini sorgulatmaktadır (Kurubaş1, 2008, s.12).

Etnisite ya da etnik kavramı sadece sosyal bilimlerin temel bir tartışma malzemesi değil gündelik ulusal ve uluslararası sorunların önemli bir malzemesi halini almıştır. Etnik kimlikler yeni sosyal hareketler ve bir ulus devlet içinde farklı etnik topluluklara mensup bireylerin dile getirdikleri etnik taleplerle yeniden (etnik milliyetçilik olarak) tanımlanarak sıcak siyasetin de malzemesi haline gelmiştir.

1.1.1. Osmanlı'da Etnisite

Osmanlı İmparatorluğu sahip olduğu geniş coğrafyada bir çok etnik topluluğu yönetmekteydi. Mirasını devraldığı Roma ve İslam devleti geleneklerini sentezleyen Osmanlı, çok geniş bir halklar (ya da etnik topluluklar) kompartımanını andırmaktaydı. Başlangıçta millet-i hakime (Müslümanlar) ve millet-i mahkume (gayri müslimler) olarak yapılan ayırım din eksenini üzerinden bir toplumsal tasniflemenin olduğunu göstermektedir. Bu tasniflemede dinin etkisi o kadar belirgindir ki örneğin tek bir Ermeni etnik topluluğunun varlığına rağmen üç farklı Ermeni milletinden (Gregoryen, Ermeni-Katolik ve Protestan) söz edilmektedir. Müslüman olduktan sonra pozisyonu değişen Pomaklar, Boşnaklar artık ırk (ya da etnik köken) üzerinden değil inanç üzerinden değerlendirilmiştir. Etnik köken Osmanlı gibi bir imparatorluğu temsil eden oluşumlarda çok belirleyici değildir özellikle de imparatorluğun güçlü olduğu zamanlarda. Ancak imparatorluk güçsüzleşmeye başladığı dönemlerde başta gayri müslimlerde başlayan (ya da başlatılan) etnik bilinç hareketleri 19. yüzyılda imparatorluk içindeki Müslüman unsurlarda da (Arnavut, Arap, Kürt, Çerkes gibi) dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Örneğin; Kurtuluş

Savaşı sırasında Müslüman halk arasında etnik boyutlu devlet kurma teşebbüslerinin en büyüğü Güney Marmara’da bir Çerkez devleti kurulma teşebbüsü olmuştur. Koçgiri ve Milli Aşireti isyanları da bu dönemde Müslüman halk arasında etnik boyutu olan hareketler olarak sayılabilir (Aktürk, 2013, s.184).

1.2. Millet Kavramı

Arapça’dan Türkçeye geçmiş olan Millet kelimesi, tarihi dönem değiştikçe farklı anlamlara sahip olmuştur. Millet kelimesi, daha çok tevhidi inanca bağlı insan topluluğunu ifade eder. Örneğin Kur’an-ı Kerim’de geçen millet-i İbrahim ifadesi, İbrahim peygamberin tevhidi inancına bağlı insan topluluğunu (yani bu anlam da gerçekte bir ümmeti) ifade eder. Osmanlı millet sisteminden bahsedildiğinde millet kelimesi millet sistemi ile adeta bir tamlama halini almakta ve millet kelimesinin ifade ettiği anlamdan daha farklı bir anlama sahip olmaktadır. Bugün millet kelimesinin yerine daha çok dini muhteviyatını ondan sıyırmayı hedefleyen ulus kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Ulus ve millet kelimesi aslında aynı anlamları ifade etmekle birlikte ulus, millet kelimesinin sahip olduğu dini geçmiş ve mirası sahiplenmeyen bir görünümü ifade eder. Eryılmaz, bu girift kavramsal ilişkiyi şu şekilde ifade eder (Eryılmaz, 1996: s.16): Türkçe’de kullandığımız ‘millet’ kelimesi Arapça’dan gelmekte olup, Osmanlı idaresindeki karşılığı da Arapça anlamı ile dini bir topluluğu tanımlamaktaydı. Bu terim kimi zaman geniş bir cemaati olduğu gibi yansıtmakta, kimi zaman bir dille konuşan grubu, kimi zaman ise, bir ibadethanede ibadet eden aynı inançtaki insanları ifade etmekteydi.

Millet ve ulus kavramlarının nasıl aynı anlama geldiklerini aşağıdaki tanımların içeriği incelendiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin Ulus, belli bir toprak parçası yada yurttan yaşayan, aynı bir dili ve tarihi paylaşan, soy bağları olan bir cemaati (Kymlicka, 2015, s.53), olarak tanımlanırken millet; tarihi bir toprağı, ortak mitleri, ortak bir kültürü, ortak bir ekonomiyi, ortak hak ve görevleri paylaşan bir topluluktur. Etniden farklı olarak milletlerin ülkeleri vardır (Smith, 2017,s. 70). Milletler, halkı bir arada tutan ortak bir anlayışa, emele, hissiyata, fikirlere, ortak bir sivil ideolojiye ve kültüre sahip olmalıdırlar (Smith, 2017, s.27). Millet olmak, genellikle ya dil ve etnik köken gibi tek bir kritere, yada dil, ortak topraklar, ortak tarih, kültürel özellikler gibi bir kriterler kümesine dayanır (Hobsbawm, 2014, s. 19). Ortaylı’ya göre ise, Millet bir kavram değil, bir toplumsal

teşkilatlanma, bir ruh hali ve toplumun bakışını ifade eder. Millet ruhuna sahip olan kimse modern toplumdaki azınlığın tersine bazı davranış ve tutumlar içerir. Modern toplumdaki fertler gibi kimlik ispatına girmez ve dolayısıyla çatışmacı davranışlara girmezler. (2006b, s.29).

Bir milletin varlığından söz edebilmek için tek etken olmamakla birlikte dil, din, etnik köken, toprak (vatan) vb. önemlidir. Ancak bu somut unsurlar yanında öznel unsurlar olarak tanımlanan sadakat, duygusal bağlılık, aidiyet hissi vb. gibi öznel unsurların önemli hatta nesnel unsurlardan daha da önemli olduğu vurgulanır. Bu unsurlardan örneğin dilin millet oluşumundaki etkisi üzerinde kısaca durulduğunda, dilin millet oluşumunda nasıl bir etkiye sahip olduğunu görmek için biraz geriye gitmek gerekir. Matbaanın keşfinden sonra Avrupa’da kitap basımı, modern tanımla kapitalist girişimciliğin simgesi halini aldı. Matbaacılar kapitalizmin sınır tanımayan pazar arayışını yaşadı ve ulusal sınırları yok sayan, uluslararası yayınevleri kurarak tüm Avrupa coğrafyasına yayıldılar (Anderson, 2015, s.53). Benedict Anderson’un Febvre ve Martin’e dayandırdığı bilgiye göre 1600 yılına kadar iki yüz milyon kitap yayınlanarak Avrupa şehirlerinde okurlara ulaşmıştır. Kitap sayısı ve satışı yüksek bir rakama ulaşmış olsa da o günün Avrupa’sında dar bir kitleye hitap ediyordu; sadece Latince okuyanlara. Latince ana dil olarak dar bir kitleye sahip olsa da önde gelen Avrupalılarca ikinci dil olma gibi bir avantaja da sahipti. 17.yüzyılda yaşanan ekonomik sıkıntı, yayınevlerini daha geniş pazara yönlendirmiştir. Anderson bu sonuca ‘Kapitalizmin halk dillerinin yaygınlaşması yolunda yarattığı devrimci etki’ yorumunu yapar (Anderson, 2015, s.54). Anderson’a benzer bir şekilde Baskın Oran da ‘millet’in oluşmasını ‘asayiş ve tek hukuk ticaretin gelişmesine olanak tanımıştır; bunun sonucunda bir ortak ekonomik pazar oluşmuştur; bu pazar için de ortak bir dil ve duygular gelişmiş, ortak dil ve duygular da zamanla milletin oluşmasına yol açmıştır’ şeklinde açıklar (2015, s. 19).

Aralarında aynı dili konuşan topluluklar, çoğunlukla bu dil sayesinde bir araya gelerek millet halini almıştır. Örneğin ihtilal sonrası Fransa’sı, Fransızca konuşmayan etnik azınlıklara Fransızca öğreterek onları Fransız sayma yoluna gitmiştir. 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında, filoloji ve sözlük yazımı alanlarındaki devrim niteliğindeki ilerlemeler, milliyetçi hareketlerle paralel yükseliş göstermektedir.

Milletin ne olduğu üzerinde dururken kendisinden bahsedilmeden geçilmeyecek olan isim Fransız düşünür Ernest Renan'dır, onun 1882 yılında yaptığı meşhur konuşma bugün bile üzerinde durmayı hak etmektedir. Renan milleti bir ruh, manevi bir varlık olarak tanımlar. Bu ruhu, iki şey ayakta tutar. Biri mazide, öteki bugündedir. Millet te insan gibi fedakarlıklarla dolu bir mazinin ürünüdür. Kahramanlıklarla dolu bir mazi, şan ve şeref milleti oluşturacak yegane sermayedir. Bu sermayeyle ortak bir iradeye sahip olmak, birlikte büyük işler başarmış olmak ve yine büyük işler başarmak istemek millet olmak için ana şarttır. İnsan katlandığı fedakarlıklar, çektiği ıstıraplar kadar sever. Maziden kalan, müşterek bir şan, şeref ve acılar mirası ümitlenmiş olmak, gelecek için gerçekleştirilecek planları oluşturur. Yaslar zaferlerden daha etkilidir. Demek oluyor ki millet, birlikte katlanılan fedakarlıklar duygusunun yarattığı büyük karşılıklı bir bağlılıktır. Bu bağlılığın bir mazisi olmalıdır (Renan, 1946, s. 120). Görüldüğü üzere Renan için geçmiş, geçmişte yaşanan zaferler, geçmiş kahramanlar ve bunlardan daha da önemli olarak geçmişte ortak bir ızdırabı (yası) yaşamak millet olmak için çok önemlidir. Renan bunlara ilave olarak geçmişte yaşanan yasları unutmak gerektiğini de belirtir. Onun meşhur örneği San Barthelemy katliamıdır, Katoliklerin Protestanları katlettiği olay. Eğer der Renan, Fransızlar bu katliamı unutmamış olsalardı millet olamazlardı. Bu yüzden geçmişte yaşanmış tatsız olayları, acıları unutmak bir millet millet yapan önemli unsurlardan biridir diye belirtir.

Milliyetçilik üzerindeki anlam çeşitliliğini son yüzyılda kazanmıştır. Bu anlam çeşitliliğinde vurgulanan ve ortaya çıkan, herkes tarafından kabul edilen bileşenleri vardır. Bu bileşenleri; Milletlerin oluşma ya da gelişme süreci, bir millete ait olma duyarlılığı ve bilinci, milletin dili ve simgeler ile temsili, milleti temsil eden toplumsal ve siyasal hareket, hem genel hem de özel bir millet öğretisi veya ideolojisi olarak kabul görmektedir. Bu bileşenler bazen birbirinden bağımsız bazen de birbiri ile iç içe geçmiş olmakla birlikte, bir millete ait olma duyarlılığı diğer bileşenler ile az ya da çok bağlantılıdır. Milletlerin oluşma ya da gelişme süreci milliyetçiliğin nesnesi olan 'millet' kavramı ile alakalı olup diğerlerinden ayrı incelenmesi gerekmektedir. Bir millete ait olma duyarlılığı; millet adına simgesel bir dil, bir temsil veya toplumsal-siyasal hareket söz konusu olmadığında bile önemli milli duygulara sahip olunabilir (Genç, 2016: 29).

1.3. Milliyetçilik Kavramı

Tıpkı millet kavramının tanımında olduğu gibi milliyetçiliğin ne olduğuna dair de sosyal bilimciler arasında bir görüş birliği yoktur. Milliyetçilik Fransız Devrimi ile birlikte demokratik ve devrimci bir anlama sahipken Hitler Almanya'sı ile birlikte faşizmle eşdeğer görülen bir ideolojiye dönüşecektir. Ayrıca milliyetçilik bağımsızlık mücadelesi için motive edici bir his olarak görülmekteyken yöneticilerin sosyal farklılıkları görmesini perdeleyen bir unsur olarak da değerlendirilebilmektedir. Yani hem birleştirici hem ayırıştırıcı ya da kutuplaştırıcı bir unsur olabilir milliyetçilik. Milliyetçiliğin bu farklı yönlerini belki de en iyi Smith'in şu tanımlamaları ifade etmektedir (Smith, 2013, s.15):

Milliyetçiliğin farklı anlamları şunlardır:

- 1- Milletlerin oluşma ya da gelişme süreci
- 2- Bir millete ait olma duyarlılığı ya da bilinci
- 3- Bir milletin dili ve simgelerle temsili
- 4- Bir milleti temsil eden toplumsal ve siyasi hareket
- 5- Hem genel hem de özel bir millet öğretisi ve/veya ideolojisi

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi, milliyetçilik tarihi köklere sahiptir ve bir milletin oluşum sürecini ifade etmektedir. Diğer yandan milliyetçilik bir hissiyattır, Renan'ın dediği gibi bir ruhtur; bir millete ait olma ruhu. Milliyetçilik Smith'in belirttiği gibi bayrak, destan, hikaye, şarkı, kılık kıyafet, milli marş vb. sembollerle ilgilidir. Milliyetçilik aynı zamanda bir milletin kendi kendini yönetme talebini dile getiren bir siyasi hareket ve ideolojidir.

Milliyetçilik sosyal bilimlerde üzerinde çok durulan ve tartışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı kavramlardan biridir. Kimilerine göre bütün olumsuzlukların sebebi olan milliyetçilik, başka bilim adamları için vazgeçilmez bir değerdir ve adeta kutsanmaktadır. Milliyetçiliğin muhtevasının ne olduğunu anlamaya kalkan kişi, birbiri ile çok tezatlıklar içeren özelliklerle karşılaşmaktadır. Bunun temel nedenini, milliyetçiliğe yüklenen anlamda aramak gerekir (Akıncı, 2014, s.132).

Milliyetçilik kavramı özellikle Fransız İhtilali sonrasında tartışılmaya başlanmış ve günümüzde halen tartışılmaya devam etmektedir. 19. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'da, 20. yüzyılda ise tüm dünyada egemen siyasi düşünce tarzı olmuştur. Dünya siyasi haritası bu dönemde milliyetçilik akımlarının sonuçlarına göre biçimlenmiştir. Milliyetçilik kavramını anlatmaya çalışmadan önce bu kavramın ana unsuru olan millet kavramının ne olduğunu anlamak gerekmektedir. Sosyolog Anthony Smith'e göre (Smith,1994, s.18) milletin oluşması için dil, din gibi objektif unsurların varlığı gerekirken Ernest Renan'a göre, bir millet için gerekli olan bağların kesinlikle ayırıcı yapılar olması gerekmektedir (Renan, 2010, s.67).

Milliyetçilik genellikle sanayileşme ve modernite ile şekillendirilir. Örneğin milliyetçiliği sanayileşme ile açıklayan Gellner' e göre, milliyetçiliğin gelişmesinde modern devletin özel bir yeri vardır. Sanayi Devrimi'nden bu yana milliyetçilik devlet toplum ilişkisinin temeline oturmuştur. Tarihin kahramanı, Avrupa devleti daha doğrusu Avrupa devlet sistemidir. (2016, s. 56). Milliyetçilik, mevcut devlet kurumlarını ve kimliklerini yıkarak evrensel ve gerçek bir güç olabilmek olarak algılanır (Reynolds, 2016, s. 4). Milliyetçilik, ulus devlet inşa sürecine bağlı karmaşık siyasi ortamın bir sonucu olarak görülebilmektedir (Natali, 2009, s. 33). Milleti geniş bir aile olarak gören bazı milliyetçilik teorisyenlerine göre milliyetçilik, fertler arasında milli bir dayanışma ve kardeşlik ruhunu açıklamaya çalışır (Smith, 2017, s.147). Milliyetçilik, açıkça ulus kavramıyla bağlantılıdır. Modern anlamda milliyetçilik, genelde 18. yüzyıl sonlarına ve Amerikan ve Fransız devrimlerinin başarısına kadar geri götürülür ve bir halkın birleşip kendi toprağına sahip olma gereksinimine dayanır (Kirişçi&Winrow, 2011, s.11). Milliyetçilik 19. Yüzyılda etkisini artırmış ve 20. yüzyılda egemenliğin baskın siyasi söylemi olmuştur.

Fransız Devrimi, milliyetçiliğin, feodal toplumdan bürokrasinin ön planda olduğu devlet tipine geçişle ilişkisi üzerine kuruludur. Bu sonraki toplumsal düzende merkezi bir siyasa ile, milliyetçi kökenin özünde bulunan üst kültür arasındaki ilişkiyi doğurur. Merkezileşme, bürokratikleşme ve tek tipleştirmeyle milliyetçiliğin temelleri atılmış olması mümkündür (Gellner, 2016, s. 233). Milliyetçiliğin 1870'lerden 1914'e kadar hızla yükselmesi şaşırtıcı değildir. Bu hem toplumsal hem de politik değişimlerin sonucudur (Hobsbawn, 2014, s.133). Milliyetçilik, bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları devam ettirmesine yönelik ideolojik bir davranıştır (Smith, 2017, s.122).

Fransız İhtilali sonrasında kıta Avrupası'nda iki milliyetçilik türü hakim olmuştur. İhtilalin tetiklediği ilk devrimci dalgalarla Avrupa'nın birçok yerine yayılan milliyetçi düşüncede kan bağı söylemine dayalı etnik milliyetçilik geri plandaydı. Kan bağı mitine bağlı milliyetçi düşünce Fransız milliyetçiliğine tepki olarak büyüyen Alman milliyetçiliğinde görünür olmuştur. Şener Aktürk'e göre, Fransız ve Alman milliyetçiliğinin etnik kategoriler konusunda önemli bir ayrımı vardır. Fransız modelinde dil milli kimlikle özdeşleştiriliyor ve Breton, Bask, Korsikalı vb. etnik azınlıklara Fransızca öğretilerek bu halklar Fransız sayılabiliyordu. Alman modelinde ise etnik bağlılık söz konusuydu. Bu modelde, Transilvanya yahut Rusya'da yaşayan etnik Almanlar, Alman milletinden sayılabiliyorken Almanya topraklarında yaşayan Polonyalılar, Sorblar vb. halkların Alman milletine dahil olması neredeyse imkansızlaşıyordu. Fransa'da, o ülkede doğan ve Fransızca konuşan herkesin Fransız sayılabildiği prensibi, Almanya'da siyasi olarak önerilemeyecek şekilde aşırı görülen bir düşüncedydi. 20. yüzyılın başlarında Almanya'da yaşayan herkesin Alman sayılabileceğine dair bir siyasi yönelim üzerine hızlı bir hamleyle 1913'te Alman vatandaşlık yasası Alman ulusunu 'etnik' temelde tanımlamıştır (Aktürk, 2013, s. 149).

Ortadoğu'da milliyetçilik modern devletlerin bu topraklardaki kuruluş hikayesinin bir parçası olarak doğmuştur. Milliyetçilik bugün Türkiye'de ulusçuluk olarak kullanılmaktadır. Moğolca ulus kelimesinden türeyen ulusçuluk, belirli bir topluluğun yaşadığı alanı ifade etmektedir. Daha önce kullanımı yaygın olmayan bu terim Cumhuriyet döneminde tekrar canlanmıştır. Millet ise siyasi bir topluluğun kimliğini ve o kimliğin dayandığı manevi esasları ifade etmektedir (Karpas, 2013, s. 11). Daha önce de belirtildiği gibi millet kelimesi yerine ulus kelimesinin kullanılmasının arkasında yatan ana neden, milletin sahip olduğu dini ve tarihi arka plandan yeni bir ulus inşa sürecine daha seküler bir kimlikle ulaşmaktır. Bu yüzden dini bir anlam ihtiva etmeyen ulus kavramı yeni topluluğu ifade etmenin en ideal yoludur.

Milliyetçilik; en basit tanımıyla, etkin kimlik tanımlamasını temel kabul eden ideolojidir. Bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket olarak da tanımlanabilir. Bu açıdan milliyetçilik ideolojisinin temel önermeleri Kedourie'den Breuilly'ye oradan Smith'e kadar şu şekilde dile getirilir: Dünyanın milletlere bölündüğü, millete bağımlılığın üstün olduğu, millete dahil olmanın

özgürleşmenin koşulu olduğu ve dünya barışı ve adaleti için milletlerin özgürlüğü ve güvenliğinin gerekliliğidir. Dolayısıyla, milliyetçilik, devletin değil, milletin ideolojisidir ve aşağılanmış halklar için bir gurur kaynağı, demokratikleşmenin ve uygar olmanın şartı olarak kabul edilmiştir (Ulutaş, 2013: 5). Milliyetçilik siyasî bir gruba aidiyet bilinci olarak tarif edilmektedir. Ulus inşası ve bunun sonucu olarak ulus devlet “milliyetçiliğin siyasî uygulaması, duygunun güce tercümesi”dir (Alakel, 2011, s.2).

1789 Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik hızlı biçimde tüm Avrupa kıtasına yayılmıştır. Milliyetçi düşünceler ve hareketler XX. yüzyılda Avrupa dışına taşmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaş’larının en önemli nedenlerinden birisi milliyetçilik olmuştur. Milliyetçilik, ulusu ve ulus-devleti kurma, emperyalist politikaları meşrulaştırma, ulusal bağımsızlık mücadelesini geliştirme gibi pek çok amaç için kullanılabilen bir ideoloji ve siyasal hareket olmuştur. Milliyetçi ideolojilerin etkisi, halen günümüz dünyasında hem sosyo-kültürel hem de siyasal alanda devam etmektedir (Krliç, 2007, s.3).

İlk kez Alman filozof Johann Gotfried Herder’in 18. Yüzyılın sonlarındaki çalışmalarında rastlanan milliyetçilik terimi hakkında birçok tanım önerilmiştir. Ancak milliyetçiliğin kendi içinde yer alan zıtlıklar ve çelişkiler, bu önerilerin hepsini kapsayacak ortak bir şemsiye bulabilmeyi son derece zorlaştırmıştır. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca bazı devletler diğer başka ülkeleri sömürü altında tutmuşlar ve bu politikanın savunucuları, ülkelerinin bu sömürüden milli çıkarlarının bulunduğu iddiasıyla milliyetçi sıfatını kendilerine uygun görmüşlerdir. Buna karşılık bu sömürüye direnen anti-emperyalist hareketler de kendilerini milliyetçi olarak ifade edebilmişlerdir. Benzer biçimde iç politika açısından, bir devletten bazı haklar talep eden veya bağımsızlık isteyen ayrılıkçı gruplar, milliyetçi hareketler olarak tanımlanırken, bu gruplara karşı ülkenin bütünlüğünü savunduğunu iddia eden gruplar da kendilerini milliyetçi olarak görmüşlerdir (Şirin, 2009: 26).

Milliyetçilik akımı milliyet gerçeğinden hareket eder. Milliyetçilik, aynı millete mensup kişilerin içinde bulundukları toplumu yüceltme isteği şeklinde ortaya çıkar. Yani, milliyetçilik milletin varlığını geliştirme, onun güç ve kuvvetini artırma ve ülkeyi koruma sebebiyle her türlü fedakârlığa katlanmayı ifade etmektedir (Tunç & Bilir, 2007, s.2).

Kimlik, etnisite ve etnik kimlik tanımlamalarındaki ortak yön, kolektiflik ve bir gruba aidiyettir. Milliyetçilik sıralanan kavramlarla ortak bir yöne sahiptir. Çünkü milliyetçilik hem dil ve din gibi kolektif yapılarla beslenmekte hem de etnisite gibi ayırıcı ve ayırıcı vasfı ile birlikte farklılık yaratma duygusunu bireyler üzerinde oluşturabilmektedir. Topluluğa aidiyet duygusunun geliştirilmesi, ulus devletin oluşması noktasında da etkindir. Çünkü ulus devletin inşasında bir etnin hakim hale getirilmesi, bu etniyle bağlantılı bir kültürün diğer etniler üzerinde etkili hale getirilmesi süreçlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede milliyetçilik, düşünce olarak ifade edilebilecek bir ideolojidir. Bir ideoloji olarak ele alınan milliyetçilik, grupların kendilerini bir ulus olarak tanımlamalarında özellikle de bağımsız bir ulusal devlet olarak adlandırmalarında teşvik edici bir unsuru içinde barındırmaktadır (Yanık, 2013, s. 232).

Milliyetçilik, etnik grup, dil ve devlet ilişkisi milliyetçilik üzerinde çalışan teorisyenlerin temel ilgi konuları arasındadır. Örneğin Türkçe konuşmadıkları için hakim etni olan Türkler'in (Türk devleti) tarafından türkleştirildiklerini iddia eden Arnavut ve Araplar gibi etnik toplulukların milliyetçi çıkış ve tepkileri dikkat çekicidir. Hobsbawm, Smith, Anderson gibi pek çok yazar milliyetçiliği bir etnik grubun devlet aygıtı kullanılarak toplumda hakim ve merkezi unsur haline getirilmesi ve bu süreçte diğer etnik grupların dışlanması olarak kavramsallaştırmaktadır. Başka bir deyişle milliyetçilik, ilkeler sonucu ulus devletin inşa sürecinde diğer etnik grupları alt-kimlik sayarak onları asimile etmeye girişen devlet şeklidir (Oran, 1997, s.21). Romanov'ların modern anlamda Rus olduğunu keşfettikten sonra imparatorluk topraklarında halkları Ruslaştırma politikası buna iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Milliyetçilik akımı milliyet gerçeğinden hareket eder ve ona dayanır. Milliyetçilik, aynı millete mensup kişilerin içinde bulundukları toplumu yüceltme isteği şeklinde ortaya çıkar. Yani, milliyetçilik milletin varlığını geliştirme, onun güç ve kuvvetini artırma ve ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanmayı ifade eder (Tunç & Bilir, 1999, s.89). 19. yüzyılda ve 20.yüzyılın başlarında çok uluslu imparatorlukların çöktüğü dönemde insanların yıkılış sürecine karşı eskiye tutunarak geleceği yeniden inşa etme hayali, milliyetçi hareketlerin oluşmasında etkili olmuştur. Turgay Uzun, milliyetçi düşüncenin özü itibarıyla her zaman için 'nostaljik' bir içeriğe sahip olduğunu söylemiştir (2015, s.1).

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışının ilk zamanlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamlı dönemlerine tekrar nasıl dönülebileceği düşüncesi etkili olmuştur.

1.3.1. Osmanlı'da Milliyetçilik

Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi'ni tamamlaması ile imparatorluk bir ucu Viyana kapılarından Yemen'e diğer ucu Kafkaslar'dan Cebelitarık'a bir dünya devleti haline gelmiş ve farklı etnik, dil ve din unsurunu bir arada yaşamaya mecbur bırakmıştır. Bütün bunlar Osmanlı'da hakim olan 'millet' kimliğinin temelini din üzerinden sınıflandırmaya yönetici sınıfı mecbur bırakmıştır. Daha sonra ise 'Türkleşme' yoluna gidilmiş, bunun devlet müdahalesi ile olması beraberinde bir çok problem doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nin temeli sayılan milletin yerini etnik kavim almıştır (Karpaz, 2013, s. 27).

Avrupa'da Fransız Devrimi yankıları Osmanlı coğrafyasında ve Balkan toplumlarında farklı şekillerde hissedilmiştir. Balkan topluluklarının her birinin coğrafi konumu Sırp, Yunan, Romen, Bulgar ve Arnavut milliyetçi hareketlerinin farklı zamanlarda gerçekleşmesine yol açmıştır. Milliyetçi hareketlerinin "ayaklanma-isyan-bağımsızlık hareketi" olarak farklı çevrelerce, farklı şekillerde algılanması da oldukça ilginçtir. Örneğin, Sırlar ayaklanma ya da isyan olarak ifade ederken, Yunanlılar devrim ve bağımsızlık savaşı olarak adlandırmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu ise bu tür hareketleri doğal olarak "isyan" ya da "ayaklanma" olarak kabul etmiştir (Ulutaş, 2013, s.10). Osmanlı İmparatorluğu içindeki bu ayaklanma ya da isyan hareketlerinden söz ederken bu hareketlerin, imparatorluğun güçsüzleşmesini isteyen ve güçsüzleşmeden kendi ülkeleri için menfaat bekleyen düvel-i muazzama'nın (büyük devletler) olduğunu görmek gerekir. Rusya Balkanlarda izlediği politika aracılığıyla Balkanlardaki dindaşlarını (Katolikleri) destekleyerek onları bağımsızlık için cesaretlendirip Osmanlı'ya karşı ayaklandırarak Osmanlı'yı yıpratıyordu. Garantörlüğünü üstlendikleri devletler yenildikleri zaman da kendisi Osmanlı'ya savaş açıyordu. Aynı şeyi Avusturya Macaristan ve Fransa'da yapıyordu. Balkanların kaderi büyük devletlerin kışkırtmasıyla Osmanlı ile savaşıyordu, bu süreçte büyük devletlerin kaybedeceği hiç bir şey yoktu çünkü zaten bir çok cephede savaşmak zorunda kalan, üstelik de her savaşla giderek eriyen bir devlet vardı karşılarında.

Sırp isyanı (1804–1813) Balkanlar’da Osmanlı rejiminin çözülüşünde çok kritik rol oynayan modern tarihin en önemli hadiselerinden biridir. Bu isyan gerçekte Osmanlı devletine karşı bir isyan olarak da görülmez. Çünkü ayaklanan Sırp’ların ayaklanma nedeni yeniçerilerin acımasız yönetimidir hatta bu hususta III. Selim’den destek isterler. İsyan, başlangıçta sadece yerel boyutu haizdir. Ancak isyan kısa bir süre sonra bu yerel niteliğini aşarak uluslararası bir sorun haline gelmiş ve 1813 Ekim’inde sona ermesine kadar bu özelliğini muhafaza etmiştir (Aslantaş, 2009, s.110).

Bir başka isyan olan Mora İsyanı çok yönlü bir siyasi ve toplumsal başkaldırının temsili olarak karşımıza çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu için bir halk ayaklanması, Yunan milleti için ise bir bağımsızlık mücadelesidir. Olayın uluslararası arenaya taşınması Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamak isteyen yabancı devletler için bir fırsat doğurmuş ve sıradan bir halk ayaklanması uluslararası boyutu olan bir bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür (Ulutaş, 2013, s.21). Yunan Bağımsızlık düşüncesine onay vermeyen Osmanlı 1827 yılında Navarin limanında demirlemiş gemilerinin ve binlerce denizcisinin yok edilmesi gibi bir faciayla karşı karşıya kalmıştır. Bu aslında Yunan isyanıyla başlayan ayaklanmalara direnen Osmanlının akıbetinin Rusya, Fransa ve İngiltere tarafından ortak tepkinin nasıl verileceğinin ilk işareti olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde milletçilik kavramı kendi lehine olacak şekilde incelenecek olursa tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçilik akımı II. Meşrutiyet’in ilanına kadar çok güçlü olmamakla birlikte diğer kültürler ve farklı ideolojiler gibi milliyetçilik akımı da bu dönemde önce kendisine büyük bir yer kazandıramamıştır. 1908’e gelindiğinde II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle, her türlü fikrin açıklanması ve örgütlenmesi için serbest bir ortam oluşmuştur. Daha önce yasak olan; millet ve milliyet esasına göre dernek kurmak, artık mümkün hale gelmiştir (Darendelioğlu, 1968: 29).

II. Meşrutiyet’in hürriyet ortamında Türkçülük konusundaki yayın faaliyetlerinde de ilerlemeler görülmüştür. İttihat ve Terakki merkezinin İstanbul’a taşınmasıyla, Ziya Gökalp’in 1912’de İstanbul’a gelmesi, Türk Yurdu cemiyeti yönetimine girmesi ve Türk Yurdu dergisi yazı kadrosuna katılması sonucu, İstanbul’da milliyetçilik faaliyetleri ivme kazanmıştır. Gökalp, gerek Türk Ocağı’ndaki sohbet ve konferansları, gerekse Türk

Yurdu'ndaki makaleleri yoluyla milliyetçilik fikrini sistemli bir ideoloji haline getirmeye çalışmış ve bu faaliyetleri ile İttihat Terakki'nin siyasi ideolojisini temsil etme noktasına gelmiştir (Saklı, 2012: 7).

Osmanlı İmparatorluğu milliyetçi akımlar sayesinde dağılan tek imparatorluk değildi. Daha önce kısmen bahsedildiği gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da çok uluslu bir devletti ve 20.yüzyılın başlarında iki imparatorluk da benzer kaderi yaşadı. İlber Ortaylı ise burada parantez açar ve ne Rusya, ne de Avusturya-Macaristan'da milliyetçi akımların bu derecede aktif ve silahlı eyleme dönüşmediğini belirtir. 1804'teki Sırp hareketi ve sonucunda Sırbistan'ın özerkliği, ardından 1821-29 Yunan hareketi ve sonucunda Yunanistan'ın bağımsızlığı bu yöndeki hareketlerin önünü açtı. Yunan bağımsızlığı, o tarihe kadar kültürel bir milliyetçilik halindeki Ermeniliğin de eyleme geçmesi için önemli örnek olmuştur (Ortaylı, 2012, s.2).

Osmanlı'da milliyetçiliği anlayabilmek için Balkan coğrafyasına ve halklarına yönelmek gerekir. Bulgar, Sırp gibi Slav kökenli halklar, Arnavutlar, Yunanlar ve Rumenler başta olmak üzere dilsel ve dini temelli birçok etnik grupla karşılaşmaktayız. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu etnik kimliklerinin biçimlenmesi modern Balkan dünyasının oluşumu tarihidir. Balkanlarda milliyetçilik; Hristiyan halklar yani Hellenler ve Slavlar arasında oluşmuş ve bu milletler 19. yüzyıl milliyetçi tarih anlayışının Ortaylı'nın tabiriyle 'en usta örneklerinden birini' vermişlerdir denilebilir. Anderson da Balkanlardaki milliyetçiliğe ve milliyetçiliğin şekillenmesinde dilin etkisine dikkat çekerek 1800-1850 arasındaki dönemde, Kuzey Balkanlar'da, önde gelenlerin çabaları sonucunda birbirlerinden farklı Slovence, Sırp-Hırvatça ve Bulgarca olarak üç yazınsal dil şekillendiğini belirtir. Her ne kadar o zamana kadar yaygın olarak, Bulgarlarla Sırp ve Hırvatların aynı ulustan oldukları düşünülüyor olsa da ve hatta her iki grup da İliyya Hareketi içinde yer aldıysa da, 1878'de ayrı bir Bulgar devleti kurulacaktır (Anderson, 2015, s.90).

Osmanlı'nın Hristiyan halklarının milliyetçilik hareketleri ve ayaklanmalarına karşı, Osmanlı'nın Türk önde gelenleri hemen Türk milliyetçiliğine yönelmemişlerdir. İlk olarak 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayan Tanzimat döneminde, devletin birliğini muhafaza etmek için, bütün Osmanlı vatandaşlarını kapsayan 'Osmanlılık' söylemi ortaya

atılmıştır. Şükrü Hanioglu'nun ifadesiyle 'sistemi çöküntüden kurtarmak için var olan bu imkanlardan birincisi, bir Osmanlı vatandaşının yaratılmasıydı. Modernleşme taraftarları, ancak anayasa çerçevesinde böyle bir vatandaş yaratmakla mevcut gidişin önlenebileceğine inanmışlardı (Hanioglu, 1989, s.17). 'Osmanlı' adı, devleti kuran hanedanın adını tanımlamak için kullanılmakta; yani Osmanlı adı hem hanedanı hem de devleti tanımlamaktaydı. Bu bağlamda bireye veya bir cemaate doğru genişleyen bir Osmanlı kimliği oluşmamıştı. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı kavramının bir kimlik haline dönüştürülmek istendiğini görüyoruz ki, bu da bir modernleşme belirtisi ve Avrupa'nın uluslaşma sürecinin takip edilmesi demektir. Bu anlamıyla da 19.yüzyıl Osmanlılığı, modern uluslaşma sürecini ifade eden bir kavram ve kurumdur (Ortaylı, 2012, s.8).

1.3.2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Milliyetçilik Kavramı

Anayasalar, bir ülkenin hukuk ve siyasi düzenini oluşturan metinlerdir. Türkçe'de ise 'anayasa', diğer yasaları doğuran, onlara dayanak olan yasa olarak anlam bulmaktadır.

Günümüzde anayasa, devletin çeşitli kurumlarının görev ve yetkilerini belirleyen, devlet ve birey arasındaki ilişkiyi tarif eden kurallar dizisidir. Anayasaların değiştirilmesi, bütün düzenlerin temel sorunlarından biridir. Mutlak bir uzlaşmayla kaleme alınsa dahi, her anayasa zaman içinde değişiklik yapma ihtiyacı doğabilir (Coşkun, 2013, s. 22-27).

Osmanlı İmparatorluğu, devlet yönetim sistemi bakımından bir mutlak monarşiydi. Padişahın yetkilerini sınırlandıracak hukuk kuralları ve bu kuralları etkili kılacak hukuki mekanizmalar yoktu. Bütün devlet yetkileri padişahıta toplanmıştı. Diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi, teorik olarak, padişahın bu yetkilerini şeriat kurallarına uygun olarak kullanması gerekiyordu. Fakat padişahın işlemlerinin şeriata uygunluğunu, etkin şekilde denetleyecek bir mekanizma kurulmuş değildi (Özbudun, 2013) . Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk anayasal gelişme olarak 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak gösterilmektedir. Padişahın yetkilerini ilk olarak sınırlayan bu anlaşmayı 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu'nun ilanından sonra imzalanan Tanzimat Fermanı, 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanı ile de anayasal gelişmeler ilk anayasanın ilanını da takip eden süreci doğurmuştur (Finkel, 2007, s.408-409). 1876 yılında anayasacılık akımının Osmanlı'daki

temsilcileri olan Genç Türkler aracılığı ile ilk resmi anayasa olan Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. İçinde bulunulan dönemin gereklilikleri açısından önem arz eden bu anayasada, ulus, milliyet ve etnik kavramlar henüz yerini almamıştı.

Milliyetçilik kavramı Türkiye’de ilk kez 1924 Anayasası’nda değişiklik yapılarak 1937’de anayasaya eklenmiştir (Gözübüyük, Sezgin, 1957, s. 40). 1961 Anayasası’nda ise milliyetçilik kavramının yerini ‘milli devlet’ kavramı almış, anayasanın başlangıç kısmında ise ‘Türk milliyetçiliği’nden bahsedilmiştir. 1982 Anayasası’nda ise Türkiye Cumhuriyeti ‘Atatürk milliyetçisi’ olarak yeniden tanımlanmıştır (Yılmaz, 2012, s. 21).

Anayasalar iki türlü olabilirler. Esnek olanlar ve katı olanlar. Enek Anayasalarda değişikliklerin yapılması görece daha kolaydır. Ancak katı anayasalarda değişiklik yapmak zordur. Türkiye Cuhriyeti Anayasası baştan beri katı bir durum arz etmektedir. Özellikle dibacedeki temel ilkelerin değiştirilmesi, yine bir başka anayasa maddesi ile engellenmeye çalışılmıştır.

Anayasada değiştirilemez maddelerin bulunması bazı değerler ve ilkeleri mitleştirmiştir. Bu dokunulmaz anayasa maddeleri arttıkça siyasetin hareket alanı daralmış ve siyasi tartışma özgürlüğü ortadan kalkmıştır (Coşkun, 2013, s. 88).

‘Atatürk milliyetçiliği’ kavramını daha iyi anlamak için Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesine değinmek ve bu süreçte millet kavramına kazandırılan yeni anlamı kavramak ve Mustafa Kemal Atatürk’ün milliyetçilik üzerine düşüncelerine bakmak gerekmektedir. Millet kavramı, daha öne bahsedildiği gibi, Osmanlı siyaseti ve toplumunda dinsel aidiyeti temsil eden bir kavramdır. Bu niteliğiyle millet, devletin halklarını tanımlama aracı olarak kullanılırken, diğer yandan halkların kendi kimliklerini ifade ediş biçimi olmuştur. Millet kavramının bu dinsel niteliği, halklar arasında farklılıkları giderici, birleştirici bir özellik olarak görülmüştür. İslam’ın etnik farklılıkları giderici bu özelliğinden, Cumhuriyet’e giden yolda yararlanıldığı da görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk’ün ilk Büyük Millet Meclisi’nde hükümet teşkilatı konusundaki görüşmelerde söylediği şu sözler örnek olarak verilebilir: “Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasıyla bir iki noktayı arz etmek isterim: Burada maksud olan ve Meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürd değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden

mürekkep anasır-ı İslamiyedir, samimî bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyet-i aliyenin temsil ettiği; hukukunu, hayatını, şerefini kurtarmak için azmettiği emeller, yalnız bir unsur-ı İslam'a münhasır değildir. Anasır-ı İslamiyeden mürekkep bir kitleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-i millimiz İskenderun'un cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürd de vardır. Biz onları tefrik etmedik" (Köker, 2016, s.150).

Nisan 1923'te I. TBMM kurucu meclis seçimleri yerine getirmek üzere dağılmış ve 1924'te cumhuriyeti ilan eden ve ilk anayasayı hazırlayan II. TBMM olmuştur. 1924 Anayasası ile ilgili olarak ilk köklü değişiklik 10 Nisan 1928 yılında gerçekleştirilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükte olduğu ve tek parti yönetiminin hüküm sürdüğü bir dönemde yapılan değişikliklerle; 2. madde "Türkiye Devletinin dîni, Dîn-i İslâm'dır; resmî dili Türkçedir, makam Ankara şehridir" şeklinde iken, "Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçedir; makam Ankara şehridir" olarak yeniden düzenlenmiştir. Aynı maddeye 5 Şubat 1937'de "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makam Ankara şehridir" ifadesiyle yeni bir şekil verilmiştir (Ertan, 2007, s.411).

Görüldüğü üzere Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı Milli Mücadele dönemine göre farklılık göstermiş, millet kavramı dinsel içeriğinden ayrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan insanların kendi kimliklerini tanımlayış biçimlerini değiştirmek amacıyla, onlara yeni bir alternatif kimlik sunmak istenmiştir (Köker, 2016, s.153).

Türkiye'de yeni Anayasadan en önemli beklenti, demokrasi standartının yükseltilmesi, Cumhuriyet rejiminin red, inkar ve asimilasyon politikalarıyla ötekileştirdiği kesimleri devletle barıştırması ve sisteme entegre etmesidir. Kürt sorununun çözümünde tek şart olmasa da çözümü kolaylaştıracak yeni bir Anayasa yapılması ön şart olarak görülebilir (Coşkun, 2013, s. 19).

1.4. Azınlık Kavramı

Azınlık kavramına ilişkin tartışmalara girmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır, İslam coğrafyası ve inancında hiçbir kavim kemiyet üzerinden tanımlanmaz ve okunmaz. İslam milleti içinde her etnin unsur eşittir. Kaç kişi olduğuna bakılmaksızın mevcut milletin bir parçasıdır. Bundan dolayı da hem bizim ülkemizde hem de diğer islam coğrafyası ülkelerinde azınlık konusu çok derin krizleri doğuran bir konu olmamıştır. Son zamanlarda ortaya çıkan bu sorunların asıl kaynağı modernleşmeye bağlı kimlik sorunlarıdır. Dünyevileşme ve etnik referanslı kimlik tanımlama çabaları kavimleri kelle hesabı üzerinden analiz etmeyi de beraberinde getirmiştir.

Zira etnik sorunlar da azınlık milliyetçiliğinin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Azınlık milliyetçiliği, topluluklar oluşturup ardından sivil toplum kuruluşları ve siyasal örgütler aracılığıyla etnik sorunları gündeme getirerek taleplerde bulunabilmektedirler. Azınlık meseleleri özellikle 'Doğu Bloğu' olarak adlandırılan ülkelerde sosyalist sistemin çökmesinin ardından tekrar ortaya çıkan etnik milliyetçilikle daha da önem kazanmıştır. Ve eski Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde sosyalist ideolojiyle oluşturulan ideolojilerin yıkılması, Batı demokrasilerini ve dünyanın diğer bölgelerini etkilemiştir (Tataroğlu, 2004, s.215).

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, galip devletlerin en önemli gündemlerinden birini azınlık kavramı teşkil etmiştir. Keza büyük savaşa gelinen süreçte de imparatorluklar en çok azınlık kavramıyla uğraşmış, örneğin, Osmanlı'da azınlıkları da kapsayan "Sened-i İttifak" ve "Tanzimat Fermanı" yayımlanmıştır (Çetinsaya, 2005, s. 137). Tarihsel açıdan azınlıklar, bölgesel huzur ve istikrarı tehdit eden bir nitelikte kabul edildiği görülmektedir.

Azınlık kavramı, genel ifadeyle bir toplulukta sayısal bakımdan azınlığı oluşturan, baskın olmayan, ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan grubu tanımlar. Bu, azınlığın en genel tanımıdır ve buna etnik olmayan sosyal gruplar da girer. Uluslararası hukuk ve siyasette azınlık kavramı üç farklı dönemde üç değişik şekilde ele alınmıştır. Bunlar 1919-1945 arası Milletler Cemiyeti Sistemi, 1945-1992 arası Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sistemi ve 1992'den günümüze Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı öncülüğünde inşa edilen sistemdir. Lozan Antlaşmasının da dahil olduğu birinci sistemde

azınlıklar, ulus devleti tehdit eden gruplar olarak görülmüş, korunmaları çoğunluklardan ayırarak yapılmıştır.

Çeşitli çalışmalarda azınlık kavramı şu şekilde açıklanmıştır;

1-Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca az olan, egemen konumda bulunmayan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik, üstü örtülü de olsa, bir dayanışma duygusu gösteren grup;

2-Bir devletin; sayıca azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlığını sürdürme ortak iradesiyle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaş (Çavuşoğlu, 1998, s. 95).

Avrupa Konseyi de azınlık kavramıyla ilgili çalışmalar yapmıştır. Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi önerisinin 2.madde birinci fıkrası şöyle demektedir: "Bu sözleşmenin amaçları bakımından azınlık terimi, bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini, koruma isteğiyle yönelen bir grubu ifade eder" (Çavuşoğlu, 1998, s. 96).

Azınlıkları tanımlamada çeşitli sorunların ön plana çıktığı görülmektedir. İnsan hakları kuruluşlarının çeşitli raporlarında "mülteci" veya "herhangi bir statüde bulunmayan" gruplar yer almaktadır. Bunlar, göç ettikleri ülkelerde çoğunlukla zor şartlarda yaşayan, bir sebepten o ülkede bulunan kimselerdir. Mülteciler, aldıkları sıfat gereği en azından belli tanımlamalara tabi tutulurken, hiçbir statüye sahip olmayan kaçak ya da göçmenlerle ilgili çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bununla beraber azınlık kavramıyla ilgili hemen her tanımda belirtilen "vatandaş" olma şartı bir başka sorunu teşkil etmektedir (Çavuşoğlu, 1998, s. 98).

Azınlık kavramı tarihin çok eski çağlarından bugüne mevcudiyetini sürdürmüştür, denilebilir. Özellikle eski imparatorluklar, azınlık kavramını doğrudan gündeme getirmektedir. Azınlıklar tarih boyunca çeşitli statülere sahip olmuşlardır. Örneğin, Roma İmparatorluğunda azınlıklar yabancı veya köle statüsündeyken, konunun uluslararası planda ele alınması Avrupa'daki din savaşları sırasında mümkün olmuştur (Tunç, 2004, s. 8).

Çok uluslu ülkede, tarih paylaşılan bir gururun kaynağı olmaktan çok, hincin ve bölünmenin bir kaynağıdır. Çoğunluk olarak kabul edilen ulusun kendi içinde gurur kaynağı olan kişi ve olaylar, genellikle ulusal azınlık içinde bir hıyanete uğramışlık duygusu doğurabilmektedir (Kymlicka, 2015, s.313).

Bir etnik grubun her koşulda azınlık olarak kabul edilmesi doğru değildir. Genellikle, egemen unsurla çatışma halinde olan bir etnik grup azınlık kategorisini benimseyebilmektedir. Bir başka açıdan, hakim unsur olan bir etnik grubun azınlık olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla sosyal/siyasal dezavantaj ve egemen unsurun ayrımcı politikalarına maruz kalınarak paylaşılan tecrübeler dil, din, kültür, tarih vb. ortak unsurlarla birleşen bireylerin azınlık olarak nitelenmesinde belirleyici olmaktadır (Okutan, 2004, s.64).

Azınlık kabul edilmenin şartları;

- 1-Çoğunluktan farklı olmak
- 2-Egemen olmamak
- 3-Sayıca az olmak
- 4-Yurttaş olmak (İnceoğlu & Savaş, 2014, s. 26)

Devletler ne zaman azınlığın ayrı millet olmadığı düşüncesini ortaya koysa sonuç genelde bu tehlikenin azalacağı yerde çoğalmasına sebep olmuş ve çatışmayı körüklemiştir (Kymlicka, 2015, s.17). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, azınlık haklarının sağlanması gerektiği ortaya çıkmıştır . Bu düşünce ile hareket eden Birleşmiş Milletler, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde etnik ve ulusal azınlık hakları ortaya koymuştur (Kymlicka, 2015, s. 29). Sözleşmeye göre ' tüm halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir' (Kymlicka, 2015, s. 67).

Azınlık konusu Türkiye'nin en azından son yüzyılını meşgul eden konulardan biridir. Azınlık sorununun tarihsel, toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve tabii ki ideolojik boyutları vardır. Cumhuriyet ilanından sonraki Lozan Antlaşması ile gayrimüslim halkların bazıları kendi yurtlarında azınlık oldular. Bu halklar 'azınlık' statüsünde uluslararası güvence altına alınmıştır (Solgun, 2012, s. 272). Lozan Antlaşması ayrıca tüm vatandaşlara da sınırlı dil hakları tanımıştır. Bazı gayrimüslimler (pratikte sadece Ermeniler, Rumlar ve Museviler) için ayrı bir hukuki rejim oluşturulurken, 'Türk' olarak sınıflandırılan tüm Müslümanlar tek-tipleştirme politikalarına maruz kalmıştır. Bu ikilem içerisinde azınlık statüsü ile tam vatandaşlık arasında bir takas durumu mevcuttur: Gayrimüslimler azınlık haklarını elde etmenin bedelini ağır ödeyerek 'ikinci sınıf vatandaş' konumuna itilmiş ve çeşitli etnik grupların yanı sıra İslamiyet'in Sünni dışındaki mezheplerine ait bireyler de 'tam vatandaşlık' edinebilmek için farklılıklarını bastırmak zorunda kalmışlardır (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007, s.8).

Sosyal yaşam iç içe geçmiş dairelerden oluşan etkinlik ağıdır. Azınlıklar kendilerine tanınan hakların gerçek hayatta olmadığını düşünüp, somut güvence isteyebilir. Bunlardan en öne çıkan tarihsel dillerini rahatça kullanmak ve çocuklarına öğretmektir. Kuzey İrlanda ve İspanya şu şekilde çözüm üretmiştir. Öncelikle bu talepleri bölücü bulmaktan vazgeçilmişlerdir. Hükümet ilk ve orta öğretimde kendi dillerini kullanmak istemelerini kabul etmiş ve kurala bağlamıştır.

Örneğin Kuzey İrlanda'da eğer 100 öğrencinin velisi çocuklarının ilkokulda İrlandaca öğrenmesini isterse bir İlkokul, ve 30 öğrenci velisi ortaokulda İrlandaca öğrenmesini isterse bir ortaokul açılması kararlaştırılmıştır. Sadece üç ilkokul için talep olmuştur. İspanya'da aynı zamanda istenilen dillinin kullanılmasına mücadele edilmiş olmasına rağmen hiç talep olmamıştır. Çünkü insanlar bir azınlık diliyle çok uluslu Avrupa'da rekabet edecek donanımına sahip olamayacaklardır. Bu durum göstermektedir ki bu talepler sembolik bir onur ve kimlik ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Ergil, 2009, s. 213).

Azınlık kavramının tarihsel sürecine bakıldığında ele alınması gereken Westfalya Antlaşmasıyla 1648'de biten kanlı din savaşları sonucunda, karşılıklı olarak azınlıklarını koruyacak yöntemler düşünülmüş ve azınlık koruma antlaşmaları imzalanmıştır. Westfalya barışıyla birlikte ilk olarak azınlık hakları dini ibadetlerini yapma özgürlüğü kapsamında

ele alınmıştır. Westfalya Anlaşması sonrası, Osmanlı İmparatorluğu masa başında toprak kaybetmeye başlamıştır. Daha önce savaş meydanlarında belirlenen bir ülkenin kaderi artık uluslararası politikalarla belirlenmiştir. Devlet bu durumda bir yandan yeni politikalar üretmeye çalışırken bir taraftan da kaçınılmaz bir şekilde batılılaşmıştır (Dündar, 2009, s.893).

Türkiye’de ‘azınlık’ konusunda hukuki açıdan önemli değişiklikler ise Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu konudaki en önemli anlaşma 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasıdır. Lozan Antlaşması’nın müzakerelerinde, azınlıklar konusu geniş yer tutmuş ve tartışmalara yol açmıştır. Anlaşma hükümlerine göre Türkiye’deki azınlıklar gayrimüslim vatandaşlardır. Etnik kökeni farklı olan insanlar, azınlık statüsüne girmemektedirler. Sadece üç tarihsel gayrimüslim grup kastedilir ve anlaşılr: Ermeniler, Museviler, Rumlar. Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının birinci temel ayrımcı özelliği, daha önce dönemin standardını oluşturan soy, dil, din azınlıkları ölçütüdür. Bu ‘soy, dil, ve din azınlıkları’ terimi, Lozan Antlaşması’nda ‘gayrimüslimler’ terimiyle değiştirilmiştir (Tunç, 2004, s.37).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra azınlık kavramı Uluslararası hukuk ve siyasetten hemen hemen silinmiş, Evrensel İnsan Hakları çerçevesinde sadece bireylerin korunmasına önem verilmiştir. Soğuk Savaş’ın bitmesiyle beraber azınlık kavramı literatüre yeniden girmiş ve Türkiye’nin de üye olduğu Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Toplantısı (AGİT) gibi oluşumlar ‘azınlığa mensup bireyleri’ koruma altına alan yeni bir düşünce oluşturmuştur (Akgönül, 2015, s.211). Türkiye’de azınlık olgusuyla ilgili temel tartışma, azınlık kategorisi içine dahil edilecek topluluğun ne’liğine, niteliğine dair bir tartışmadır, çünkü azınlık olmak bir dezavantaj sunacağı gibi aynı zamanda uluslararası hukuktan kaynaklanan bir hakkı da beraberinde getirmektedir. Türkiye’de azınlık olgusu daha çok gayri müslimlerle ilişkilendirilirken farklı etnik topluluk olsa bile Müslüman olmanın azınlık olmaktan uzak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

1.5. Ulus Devlet Kavramı

Ulus devlet, millet ve milliyetçilik ilişkisi her üç olgunun da tarihsel olarak birbirleriyle kesişimlerinin tarihidir. Klasik ulus devlet tanımı, vatandaşlık milliyetçiliğin kesişimini

ifade eder, bu kesişim belki de Snapper'in modern demokratik ulusu tanımlama biçimiyle de yakından ilgilidir. Snapper (1995:150)'e göre kültürel birim ile siyasal birimin birbirine karıştığı yani etnik topluluğun ulusa dönüştüğü devletlerdir ulus devletler. Modern demokratik ulus bir yandan akılsallık ile diğer yandan azınlıklar arasındaki cemaate dayalı duysal bağ kurmak (ve böylece bir etniklik oluşturmak) arasındaki gerilimi ifade eder. Bu noktada modern ulus (dolayısıyla da modern ulus devlet) yurttaşlıkla ilgili hususlardan ve bizzat da bu ilkedan dolayı etnik öğelerin ötesine geçmeyi ifade eder. Gerçi Snapper bu ilkeyi Türkiye ile ilişkilendirirken, Atatürk'ün millet sistemini kaldırarak gayrimüslimlere tanıdığı tüm yurttaşların eşit hale getirildiği bir imtiyaz olarak sunmaktadır. Ancak genç cumhuriyette Müslümanlar arasındaki ayrılıkların zamanla etnik öğelerin ötesine geçtiğine dair yani yurttaşlık ilkesinin gerçekleştiğinin sorgulanabileceğine dair bir soru işareti vardır. Bu tez bu sorunu ele almayı hedeflemektedir. Çünkü Snapper'in 'Yurttaşlar Cemaati' (1995:13), etnik öğelerin ötesine geçmeyi ve aynı zamanda hukukun üstünlüğüne dayalı akılsallığı ifade etmektedir.

Ulus Devlet Düzeni'nin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığını iyi tahlil etmek için Avrupa'nın tarihine iyi bakmak gerekir. Ulus Devlet'in feodaliteden derebeylikler ve Westfalia Sistemi'nden sonra Fransız Devrimi ile yoğrulan yapısı Avrupa'nın geçmiş bin yılının da özetidir. Modern dönemdeki pek çok gelişmenin ve olayın temel nedenlerinden biri 1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi, Avrupalı devletler açısından önemli ve birleştirici rol oynayarak Avrupa halklarını siyasal milliyetçilik etrafında toplanarak mevcut ulus devlet sistemini ortaya çıkarmıştır. Bu aynı zamanda Batılı ülkelerin dünya hakimiyetlerini de kolaylaştırmıştır (Olson, 2008, s.1).

Modern devletler ulus devlet örgütlenmeleridir. Bugün dünyada 195 ulus devlet bulunmaktadır. Bir ulus devletin en önemli özelliği, belirgin bir toprak parçasına sahip olması ve bu topraklar üzerinde egemenlik hakkına, karar verme gücüne sahip olmasıdır (Erdem, 2018, s.301). Ulus devletler yapısı gereği, ülkede yaşayanları kültürel, dinsel ve dilsel olarak tek tipleştirmek isterken aynı zamanda bunu geçmişle pekiştirir. Geçmiş istenilen şekilde değilse veya yetersizse yeniden yaratılarak geçmiş uygun hale getirilir (Kutlay, 2013, s.145) Devlet, insanlığın açıklamak için en çok çaba sarf ettiği olgulardan biridir. Fakat tarihsel değişim sürecinde devletin farklı biçimler alması devleti tek bir

tanımla ifade etmeyi imkansız kılar. Weber'in ünlü tanımına göre, devlet, "toplumda meşru şiddet tekeli elinde bulunduran kurumdur" (Gellner, 2008, s. 73).

Smith'e göre "Ulus-devlet ve etnisite, ulus kavramının romantik mirası nedeniyle birbirleriyle özel ilişki içerisindedir. Ulus-devlet ve din ise, modern devletin akılcı ve seküler gelenekleri nedeniyle gergin bir ilişki içerisindedir" (Baumann, 2006, s.33). Modern ulus-devlet, modern Avrupa'nın ilk dönemlerindeki ekonomik ve jeopolitik ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır. Gelişen nüfusuna karşılık gelişmeyen teknolojileri onları zorunlu kılmıştır. Ulus-devletin bağımsızlığı, fiziksel kuvvete dayalı bir güçle ekonomik genişlemeyi ileriye götürme doktrini (Baumann, 2006, s.26).

Ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların dışına taşmaması özellikle bir devletin içindeki etniklerin iktidar tarafından birbirinden ayrılmamasını öngören bir kuramdır (Gellner, 2008, s. 71). Ulusçuluk sorunu devlet olmadan ortaya çıkmaz. Ulusçuluk, ulusla devletin birbirinin nasibi olduğunu, biri olmadan diğersinin olmayacağını savunur (Gellner, 2008, s. 77). Ulus Devlet'in oluşumunda önce etnisiteden yola çıkarak 'ulusal kimlik' algısının oluşması ardından ulus devletin doğması tarihsel ve sosyolojik açıdan oldukça komplike bir süreçtir. Ulus devlet modeli, vatandaşlar arasında paylaşılan bir kimlik ve ortak kader duygusu gerektirir (Reynolds, 2016, s. 18). Ulusal kimlik ise, bir grubun kendini egemen kültürün bir parçası olmadığını hissettiğinde yada vatandaşlık kavramı bakımından kendini farklı gördüğünde ortaya çıkar. Modern devlet sisteminde dışlamayı kabul eden merkezi kuvvetler tarafından bu duygu harekete geçmiştir (Natali, 2009, s. 29).

Ulus devlet şeklinin modern dönemde ortaya çıkardığı 'vatandaşlık' kavramı ise toplumsal hukukun bugün en temel taşı haline dönüşmüştür. Bazen yeni gruplar doğar ve ayrılmaları söz konusu olabilir. Vatandaşlık kavramı, yeni ortaya çıkan sosyal yapıların birbirine bağlanmasını sağlar. Bu bağlantılar olmadan toplumsal seferberlik olmaz (Mardin, 2012, s. 26).

Ulusal devlet, egemenliğin kaynağını ulus olarak kabul eden Fransız Devrimi'nin bir sonucudur. Çünkü devrim sonrasında, egemenliğini halktan almayan hiç bir gücün meşru olamayacağı belirtilmiştir. Ulus devlet egemenliğin kaynağını halk (bu örnekte Fransız

halkı/millet) olarak kabul ederken bu halkı/millet ise, homojen yani tek bir kimlik üzerinden inşa etmeyi hedeflemiştir.

Uluslaşma sürecinde halkın bir ulus olduğunu keşfedebilmesi amacıyla milliyetçi hafızanın uyandırılması için ortak dil, din, tarih, kültür gibi öğelerden yararlanılır. Ulusal bilinci uyandırma görevini ise aydınlar, partiler, askeri ve dini kurumlar ve liderler üstlenir. Özellikle Avrupa coğrafyası uluslaşma sürecinde benzer örneklerle doludur. Örneğin 18.yüzyılda bugünkü Finlandiya'nın devlet dili İsveççe idi. Bölgenin 1809'da Rusya Çarlığı'na dahil olmasından sonra resmi dil Rusça oldu. Ama Fince ve Fin geçmişi hakkında artan ilgi, kendini önce 18. yüzyılın sonuna kayıtlı Latince ve İsveççe metinler aracılığıyla gösterdi, sonra giderek halk dilinde görünür olmaya başladı. Artık kendisini göstermekte olan Fin milliyetçi hareketinin önderleri ise meslekleri genellikle dille ilgili olan insanlardı; yazarlar, öğretmenler, vaizler ve avukatlar gibi. Dil ve folklor çalışmalarına ağırlık verilmesine ve geriye dönük epik hikayeler yeniden keşfedilip bir araya getirilmesine Fince sözlüklerin yayınlanması eşlik etti. Bu süreç, Fin dilinin standartlaşmasına hizmet eden süreli yayınların çıkmasına yol açtı ve bu da güçlü siyasal talepler ileri sürülebilecek sosyal ortamın hazırlanması demekti. Aralarında telaffuz farklılığı olmakla birlikte Danimarkalılarla uzun bir dönem ortak dil konuşan Norveç'te de uluslaşma sürecinde farklı dil çalışmalarına ağırlık verildi. Norveç'te milliyetçilik, 19.yüzyılın ortalarında Ivar Aasen tarafından yazılan Norveççe grameri ve sözlüğü ile kendini gösterdi. Bu metinler artan özgün Norveççe'ye ve Norveççe olan bir yayın diline duyulan talebe hem karşılık veriyor hem bu talebi daha istenilir hale getiriyordu (Anderson, 2015, s.91).

Uluslaşma süreci Avrupa topraklarını aşmış, dünyanın her köşesinde yeni bir dil oluşturarak kendini gösteriyordu. 19.yüzyılın sonlarında, yerel Hollanda ağzını edebi bir dile dönüştüren ve onu artık Avrupalı olmayan bir dil olarak tanımlayan güney Afrika'nın Boer halkının önde gelenleri ve edipleri Afrikan milliyetçiliğine öncülük ettiler. Benzer biçimde Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında yaşayan Maruniler ve Kıptiler klasik Arapça'nın canlanmasında ve Arap milliyetçiliğinin yayılmasında başlıca rolü oynadılar. Türk milliyetçiliğinin başlangıcını da yine 1870'lerde İstanbul'da halk dilinde canlı bir yayıncılığın ortaya çıkışında görebiliriz (Anderson, 2015, s.91).

Dil üzerinden ulus inşa etmeye Baumann'ın tabiriyle 'en gülünç örnek' ile Amerika'da karşılaşılıyor. 19. yüzyılda bazı kongre üyeleri bağımsız bir ulusun bağımsız bir dile gereksinim duyduğuna, ve kişi iyi bir Amerikalı olmak istiyorsa İngilizlerin kullandığı 'labour' sözcüğü yerine 'labor' sözcüğünü, 'centre' sözcüğü yerine 'center' sözcüğünü kullanması gerektiğine karar vermiştir (Baumann, 2006, s.43).

Ancak çoğu ulus-devlet, eğitim programları ve epik anlatılarla bazı etnik grupları bünyesine dahil edip diğerlerini bir şekilde dışladıkları ve bazılarını ayrıcalık tanıyıp diğerlerini marjinalleştirdikleri için bu projeyi tamamlamayı başaramadı. Bu dışlama süreci bazı halkları 'azınlıklar'a dönüştürdü ve böylece ulus devlet ve çokkültürlü yaşam arasındaki temel sorun ortaya çıktı. Tüm ulus-devletlerin Almanlar, Fransızlar ya da Türkler gibi bir süperetnosu olagelmış ve bu süperetnoslar ulus-devleti kurduklarını ya da bunun bekasında özel bir görev üstlendiklerini düşünürler. Tam anlamıyla tüm etnik grupları dahil etmeyi amaçlamak için ulus-devletin ulusunu bir süperetnos olarak kurmayı bırakması gerekmektedir. Bu açıdan çokkültürlü bir ulus-devlet Braumann'a göre bazı açılardan bir terimler zıtlığıdır (Baumann, 2006, s. 37).

Modern toplumların karşı karşıya kaldıkları azınlık, etnik ve dini sorunlar gibi bazı sorunların temelinde ulus devletin olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca ulus devletlerin karşı karşıya kaldıkları yoksulluk, terör ve ekoloji gibi sorunlar karşısında içine düştüğü acziyet onun sorgulanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak diyebiliriz ki, hem ulus devletin gücünü ve geçirdiği değişimleri doğru tahlil etmek, hem de zihinleri ulus devlet kurgusundan farklı modellere açık tutmak gerekir. Ulus devlet, insanlığın son durağı değildir (Coşkun, 2009, s.488). Öyleyse ulus devlet insanlığın geçici olarak ulaştığı son aşama olarak okunabilir mi? eğer böyle okunursa toplumsal ve siyasi örgütlenme biçimlerinin gelecekte daha farklı bir biçimde gerçekleşeceği bir kanun olmasa bile öngörülebilir bir durum olarak dile getirilebilir.

1.5.1. Türkiye Cumhuriyeti'nde Uluslaşma Politikaları

Türkiye Cumhuriyetinin uluslaşma politikalarının köklerini Osmanlı geçmişine özellikle II. Meşrutiyet sonrası yıllara kadar götürmek mümkündür. 1908 Temmuz'unda Jön Türk devrimi olduğunda, ülkede Türk milliyetçiliği ideolojisinin görünür izlerine pek

rastlanmamaktadır. Hiçbir yayın organı, hiçbir örgüt bu düşünceyi savunmamakta ve hiçbir siyaset adamı ve parti bu konuda açık bir tutum takınmamaktadır (Uzun, 2015, s.12). Siyasal ve entelektüel ortam, Batı yanlıları, Osmanlılığı savunanlar ve İslamcılar tarafından doldurulmuştur. Ancak 1911’ de Trablusgarp’ın İtalyanlar tarafından işgali, 1912-13 tarihlerinde Balkan savaşları ile birlikte Balkanlardaki büyük toprak ve can kayıpları peşi sıra gerçekleşen göçler Türk milliyetçiliğinin hızla yükselmesine neden olmuştur. 1914’te Türkiye, Almanya’nın yanında savaşa girdiğinde ise Türk milliyetçiliği kök salmış bir düşünce akımı haline gelmiştir. Gazete ve dergilerde Türk milliyetçiliğinin propagandası yapılmakta, ekonomik ve kültürel örgütler bu doğrultuda talepler ileri sürmektedir. Milliyetçilik, siyasal çevreleri, özellikle de İttihat ve Terakki’yi etkilemektedir. Jön Türk döneminde, milliyetçi hareketin ivme kazanmasında dönemin gelişmelerinin önemli rolü olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunu, Avrupa’nın dışında ve Arapların yaşadığı topraklarla, Anadolu’dan ibaret bir toprak parçasına sahip bir Asya devleti haline getirmiştir. Müslüman olmayan nüfusun ayrılmasıyla, demografik yapıda Türk unsur daha fazla ağırlığa sahip olmuştur (Öztuna, 2004, s. 567-571). Bununla beraber devlet, Anadolu’daki azınlıklar ve Arap nüfus nedeniyle Türk unsura dayalı bir ulusal devlet olmaktan da halen uzaktır.

İmparatorlukta hakim olan Osmanlılık yerini, Birinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda Türkçülüğe bırakmaya başlamaktadır. İlber Ortaylı Türkçülük fikrinin bu kadar geç oluşmasını, ‘Hiç kuşkusuz, Türk ulusçuluğu en geç safhada ortaya çıkmıştır. Bunun siyasi doğuşu imparatorluğun ana unsurunun siyasi sorumluluğu dolayısıyla gecikmiştir. Namık Kemal’in ‘vatan’ı, bugünkü vatan olmaktan çok, bir Osmanlı-İslam vatanıdır. Millet de öyledir. Siyasi Türkçülüğün ve ulusçuluğun yıkımla birlikte ortaya çıkması kadar doğal bir olay olamaz’ şeklinde açıklamaktadır (Ortaylı, 2012, s.17).

20.yüzyıl başlarında Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesinde Türk Ocakları’nın yerine değinmek gerekmektedir. Türk Ocakları çevresinde savunulan milliyetçilik anlayışının temeli, milli kültür yaratma ve bu yolla bir millet oluşturma yönünde olmuştur (Gökalp, 2013, s.51).

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra bu ideolojiyi sahiplenen kadrolar tarafından Cumhuriyet kurulmuş ve Avrupa değerlerini ve kurumlarını esas alan bir devlet yapısı

hedeflenmiştir. Osmanlı Devleti'nde Türkçülük 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkmış, hızlı bir gelişme göstermiş ve imparatorluğun yıkılmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Cumhuriyetle beraber milliyetçilik devletin temel ideolojisi olmuş ve değişik versiyonlarıyla her zaman varlığını hissettirmiştir. Aydemir Tek Adam'da, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın milliyetçiliği anlayışına atıfla şunları yazmıştır: CHP milliyetçiliği gerek müstakıl, gerek başka devletlerin tebaası halinde yaşayan bütün Türkleri bir kardeşlik hissi ile sevmek, onların refahını dilemekle beraber, hariçteki bu Türkleri kendi siyasi işgal hududundan hariç tutar. Partinin ve yeni Devletin telakkisine göre, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş, hangi din ve mezhepten olursa olsun, Türk'tür (Aydemir, 2009, s. 423).

Cumhuriyetin "milli" bir devlet temelinde kurulduğundan söz ettik. Şüphesiz, 20.yy'dan itibaren milli bir cumhuriyet kurmak şaşılacak bir şey değildir. Çünkü zaten 18.yy sonlarından itibaren Avrupa da dahil olmak üzere dünyanın birçok yerinde yaşanan değişim sürecinde milli devletler kurulmuştur. Ulusalçı anlayışın güçlenmesi, imparatorlukların sonunu getirmiş; ancak ulus devletlerin kurulması, çok kültürlü yapının önüne geçmemiştir. Aksine birçok toplum hala çok kültürlü yapıda devam etmektedir. Bu toplumların da birçoğunda çok kültürlü yapı tek bir ulus kimliği altında ifade edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçiliği devletin siyasi programına almış olup bu kavramı ilkeleri arasında bulundurmıştır. Ancak konu üzerine eğilen birçok kişi, 1938 sonrası milliyetçilik ilkesinin tamamen yerleşemediği, Atatürk sonrasında yarım kaldığı, bunun da çok çeşitli eleştirilere yol açtığı kanaatindedir. Türk milliyetçisi olan bazı kimseler de Atatürk sonrası ulusalcı politikaları "içi boş" olarak nitелеmektedir (Özdağ, 2003, s.15). İçi boş kavramları istediğiniz gibi doldurabilirsiniz; ancak bunun yol açacağı sıkıntılar büyük boyutlarda olacaktır. İçi boş kavramlarla büyük kitlelerin yanıltılması açıkça sosyolojik bir sorundur. Giderilmesi için ortaya konan çalışmalarda sosyolojiden faydalanılması elzemdir.

Yeni kurulan Türkiye devleti oluşum süresince ulus devlet modeli olarak Batı'yı ve özellikle Fransa'yı örnek almıştır. Temel politika önceliklerini cumhuriyetçilik, ulusçuluk, sekülerizm, halkçılık ve reformizm ilkeleri oluşturmuştur. Özellikle cumhuriyetçilik, ulusçuluk ve sekülerizm daha fazla ön plana alınmış ve yeni politikalar bu değerler üzerine

geliştirilmeye çalışılmıştır. Şöyle ki, ulusçuluk ve halkçılık ilkeleri ile eski sistemin monarşik yapısını saf dışı ederek daha demokratik bir devlete (ki bu dönem demokrasi hâkim olmamıştır) ulaşma amaçlanmış iken sekülerizm ilkesi ile de devlet işleri ile din arasındaki bağ azaltılmaya çalışılmıştır (Cornell, 2001:33).

Ayrıca Fransa'nın ulus devlet modelinin öngördüğü devlet merkezîyetçiliğini, toplumu homojenleştirmeyi, rasyonelliği ve evrenselliği artırma girişimlerini başlatmak amacıyla yeni devlet cumhuriyetin ilk on beş yılı boyunca hukuk, eğitim, yönetim vb. alanlarda sıkı bir şekilde inkılâp çalışmalarını devam ettirmiştir (Yeğen, 2006: 125). Aynı şekilde dönem itibarıyla dış politika anlayışı da ülke sınırları ve kimlik-vatandaşlık tanımlamaları üzerine dayandırılmaya çalışılmıştır (İçduygu & Kaygusuz, 2004:28).

Batıya ve uygarlığa ulaşmanın yolunun imparatorluktan miras alınan değerlerin ve tutumların bırakılması ile mümkün olacağı inancı hâkim olmuştur. Bu dönüşümün sağlanması ise başarılı bir ulus devletin oluşturulmasına bağlanmıştır. (Heper, 2008:145) Yeni kurulan Türkiye Devleti'nin politik kültürü Osmanlı'nın çok etnikli, mozaik yapısı ve dini yapısından ayrılmıştır. Çünkü daha homojen ve daha statik bir kültürel politika benimsenmeye çalışılmıştır. Homojen bir toplum oluşturma ve uygarlığa ulaşmanın ön koşulu da diğer farklı kimliklerinin dönüşümlerinin sağlanmasında görülmüştür. Osmanlı'nın çok dinli ve çok etnikli yapısının kabulünden uzak durulmaya çalışılmıştır. Türklük ve ulus tanımının 1924 Anayasasındaki tanımı da bu durumu destekler niteliktedir. Çünkü çoğu kesime göre söz konusu tanım ülkede etnik farklılıkların olduğunu belirtme özelliği taşımış ve tüm vatandaşları Türk olmaya davet eder bir nitelikte olmuştur (Yeğen, 2006, s.126,127).

Aslında Kurtuluş Savaşı yılları boyunca ülkenin çok etnikli yapısının ve Müslümanların kardeşçe aynı ülkede bir arada yaşamasının gerekliliği devlet yöneticileri tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak 1923 yılından sonra devlet elitlerinin enerjilerinin çoğunu modern-ulus yaratma çabasına harcamaya başlamaları etnik ve dini farklılıklar gibi meseleleri siyasi gündemlerine kimi zaman alamamalarına ya da gündemlerinde daha az yer ayırmalarına yol açmıştır (Aydın, 2003, s.165).

Cumhuriyetin kurucu ilkeleri etrafında oluşturulan bu politikalara esasında bir çok kesimin itirazı oldu ancak Kürtlerin tepkileri görece daha derinleşip isyanlar şeklinde kendisini göstermiştir. Çünkü Kürtler burada temel olarak ulusalcı düşüncüyü yerleştirmek isteyen reformlara ve doğal olarak ulus devletin mantığına karşı direnişler göstermeye başladılar. (Yeğen, 2006: 127). Diğer bir anlatımla sekülerleşme, merkezi güçlendirme ve Türklüğün etnik tanımının yapılması yönündeki bir takım çalışmalar Kürtlerin yabancılaşmasına yol açmaya başlamıştır. Kürt kimliği modern, seküler ve merkezi bir ulus devlet kurma projesinin bir mağduru olmuş ve dinin, geleneğin ve merkezin hariç bırakılması çabaları Kürt kimliğinin de dışarıda bırakılması sonucunu doğurmuştur.

Sonuç olarak Kürt Sorunu temelde Türkiye'nin izlediği ulusalcı politikalar ve bu politikalara karşı da etnik milliyetçiliği merkeze alan Kürtlerin verdiği dirençlerin oluşturduğu modern bir açmazdır. Zaten işin içine çatışmaların girmesi, ya da isyanların başlangıcı ile modernleşmenin başlama süreçleri örtüşür. M. Weber'in büyü bozumu dediği dönemde, millet sisteminin de bozulmaya başladığı görülür.

Yeni devletin Kürt meselesiyle ilk karşılaşması 1921 Koçgiri İsyanı'yla olurken, problemin ülke gündemine bir daha çıkmamak üzere girmesi, 1925 Şeyh Sait İsyanı'yla gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında neredeyse isyansız geçen yıl olmadığı gibi, bazı yıllarda iki isyan birden olmuştur. Bu bağlamda, aslında hem Türkiye'nin geliştirdiği politikaların hem de Kürtlerin bu politikalara karşı tutumlarının karşılıklı olarak birbirini etkilediği sonucuna varılabilir.

Milli Mücadele döneminde birleştirici bir millet anlayışının hakim olduğunu biliyoruz. Türkiye'de Etnik Sorunlar başlığı altında bahsedildiği üzere Milli Mücadeleyi yürüten kadro, herhangi bir etnik kimliğin diğerlerine karşı üstünlüğünü ifade eden söylemlerden kaçınmış ve çeşitli açıklamalarla etnik grupların kimliklerini koruma konusundaki hassasiyetlerine saygı göstermiştir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Şeyh Said Ayaklanması ile birlikte kurucu kadronun fıkırsel bir dönüşüm geçirdiği ve birleştirici eski söylemlerin yerini etnik milliyetçi bir anlayışın aldığını söyleyebiliriz. Mustafa Erdoğan ve Vahap Coşkun'un birlikte kaleme aldığı *Türkiye'nin Kürt Meselesi* makalesinde, bu etnik milliyetçi anlayışın resmi bir devlet politikası olarak hem geçmişte

hem de bugün herşeye rağmen sürdürülmesinin Türkiye’deki Kürt meselesinin en temel sebeplerinden biri olduğu vurgulanmaktadır (Erdoğan &Coşkun, 2008, s.9).

Bu noktada Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki bazı uygulamalara kısaca değinebiliriz. Mart 1924’te, resmi bir yazı ile Kürt okulları, örgütleri ve yayınları, dönemin hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Tek parti (CHP) döneminde Kürtçe’ye yönelik yasaklamaların kapsamı da genişlemiş ve şiddetlenmiştir. Büyük ve küçük birçok yerleşim biriminin Kürtçe olan isimleri değiştirilmiştir. Bunun dışında Kürtlerin, kendi çocuklarına, kendi dillerinde herhangi bir ismi vermeleri yasaklanmıştır; çarşı pazarda anadillerini konuşmalarına müsaade edilmemiş ve ceza uygulanmıştır. Anadillerinden yoksun bırakılmaları, Kürtlerin büyük çoğunluğunu, kamu alanlarında ‘sağır ve dilsiz’ olmasına neden olmuştur. (Erdoğan &Coşkun, 2008, s.10)

1930’lu yıllarda dönemin başbakanı İsmet İnönü de ‘Bu ülkede sadece Türk ulusu etnik ve ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur.’ sözleriyle yürütülen bu politikayı desteklediğini göstermiştir (Uluengin, 28 Mayıs 2009).

Ulusalcılığı ve ulus-devlet tartışmasını farklı bir noktaya taşıyarak üniter-devlet düşüncesinin de masaya yatırılması gerektiğini söyleyen Yayla, ‘Üniter devlet ne insani gelişmenin en son ve en ileri safhasıdır, ne de Tanrı yapımıdır ve eleştirilemezlik ve değiştirilemezlik niteliğine sahiptir.’ diyerek 20. yüzyıl boyunca meydana gelen birçok olumsuz olayın ‘tek tipleştirici’ üniter-devletlerin politikaları sonucunda olduğunu belirtmekte ve Kürt sorununun bugünkü duruma gelmesinde üniter-devlet modelinin etkisini şu sözlerle açıklamaktadır:

Böyle bakıldığında, Türkiye’nin üniter devleti de hatadan ari bir model olarak sunulup eleştiriden masun tutulamaz. Üniter devlet değilse bile üniter devletin Türk tipi tatbikatı birçok sorun yaratmış ve bu arada, herhalde, Kürt sorununun bugünkü hale gelmesine hatırı sayılır bir katkı yapmıştır (Yayla, 2008, s.118).

Bu noktada 1978’de sıkıyönetim ile başlayan ve bölgede önemli sonuçları olan sürece değinerek bazı gelişmeleri hatırlamak gerekiyor. 1978 yılında ilan edilen sıkıyönetim, sonrasında bölgede Olağanüstü Hal (OHAL) ile devam etmiş ve 2002 yılına kadar 24 yıl boyunca etkisini göstermiştir. Bu dönemde Taha Özhan’ın deyimiyle ‘olağanüstü durumun olağanlaştığı/sıradanlaştığı bir siyasal süreç’ yaşanmıştır. OHAL dönemi, amacı itibarıyla

terörü ve şiddeti önlemeye yönelik getirilmiş olmasına rağmen, sosyal, ekonomik ve insani açıdan ağır sonuçları olan sistemli bir şiddet durumuna dönüşmüştür. Zorunlu göç, işsizlik ve hızlı şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal çözülme sonucunda sorunların daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır (Özhan, 2008, s.5).

19. yy, Avrupa'nın özellikle Fransız Devrimi'nin etkili olduğu ulusçu hareketlerle sarsıldığı bir dönemdir. Böylesi bir ortamda Osmanlı İmparatorluğu da 1839 Tanzimat Fermanı ile kendisini her bakımdan etkileyecek, önemli sonuçlara yol açacak bir sürece girmiştir (Çankaya, 2016, s.56).

Türkiye Cumhuriyet'i Batı toplumlarının tarihsel gelişiminin bir ürünü olan ulus devlet modeli temel alınarak inşa edilmeye çalışılan bir devlettir. Ancak dini referansla yoğrulmuş topluma, yabancı bir geleneğin aşısını yapmaya kalkmak umulan sonucun elde edilmesini elbette sorunlu kılmaktadır. Çünkü bir ideolojinin, dünya görüşünün ya da bir dinin kendine özgü bir hayat anlayışı, varlığa bakışı ve anlamı vardır (Can, 2013, s.129).

Cumhuriyet dönemine kadar millet kavramı dini aidiyet olarak hem resmi hem de gayri resmi alanda Anadolu coğrafyasında baskın toplumsal kategoriydi. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük hareketini oluşturacak olan koşulların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Ulus ve ulusa ait düşüncelerin Hristiyan toplum arasında yaygınlık kazanması ve sonucunda özerk ve bağımsız devletlerin kurulması, sonrasında çoğunluğu Müslüman olan eyaletlerin ayrılma talepleri, Anadolu ve Rumeli'ye imparatorluğun kaybedilen bölgelerinden Türklerin göç etmesi ve Osmanlı devlet adamlarının düşünce yapısında meydana gelen değişimin Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişiminde önemli etkenleri oluşturmuştur. Türk milliyetçiliğinin ilk gelişme evresinde, Türkçülüğün, İslâmcılık ve Osmanlıcılıktan temelli ayrılığının olmadığı, etnik unsurların imparatorluktan ayrılma sürecini hızlandıracağı endişesiyle, Türk milliyetçiliği ideolojisinin yüksek sesle dile getirilemediği de söylenebilir (Uzun, 2015, s.2).

Türk milliyetçiliği ideolojisi zamanla 'Kemalist milliyetçilik' haline evrilerek yeniden tanımlanmıştır. Bunun dışındaki milliyetçilik düşünceleri ise zararlı milliyetçilikler olarak görülmüştür. Türkiye'de resmi ideolojinin en başta gelen unsurlarından olan milliyetçilik,

zamanla sol düşünceyi de etkilemiş, Türkiye’ye özgü yeni bir karışım olan ‘ulusalcılık’ ortaya çıkmıştır.

BÖLÜM 2

FARKLILIKLARIN BİRLİKTE YAŞAMASI

Modern demokrasiler farklılık kavramı ekseninde tanımlanırlar çünkü modern demokrasi tanımı ne iktidarı ele geçirmek için birbiriyle rekabet eden siyasi partilerin varlığını ne de çoğunluk ilkesini ön plana çıkarır. Artık dikkat çekilen olgu farklılıklar ve farklılıkların kendini ifade edebilmesi ve muhataların birbirine karşı göstermiş olduğu hoşgörüdür. Her ne kadar günümüzde bu kavrama da tartışılrsa biz burada tamamen tolerans ve tanıma anlamında bir tutumdan bahsediyoruz. Malum, modern demokrasiler, farklılıkların farklılıklarını rahatça ifade edebilme zemini bulduğu ve farklılıkların kültürel zenginlik olarak görüldüğü siyasi süreç ve durumu ifade ederler.

Önce Fransız ve Amerikan Devrim’leri, ardından Sanayi Devrimi, Avrupa’da 1848 ile başlayan İhtilaller Dönemi, toplumsal kimlik ve milliyetçilik, ulus devletin inşa sürecinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Ulus bilincinin geliştiği çok uluslu imparatorluklarda ‘farklı dil, din ve etnik kökenli gruplar, beraberlerinde bir çok soru ve sorunu getirmiştir.

Bu süreçlerle birlikte modern kimlik kavramının gelişmesi, farklılıklar politikasının gündeme gelmesini zorunlu kılmıştır. Bu politika, ayrımcılığın ve ikinci sınıf vatandaşlığın kabul edilemeyeceğini ifade eden eleştirilerle doludur (Taylor, 2014, s.58).

Bütün insanlar eşit muameleyi hakeder. Görmezden gelinemez olan bu durumda insan, doğuştan bir takım haklara sahiptir. İnsan hakları, insan olarak varlığımızı sürdürebilmemizin ve kendimizi gerçekleştirebilmemizin temelini oluşturan haklardır. Bu, hiçbir otorite tarafından geri alınamaz ve kullanılması engellenemez. Herhangi bir siyasi toplumun meşruiyeti, insanın insan olarak yaşamasının olmazsa olmaz şartı olan bu hakları tanımasına ve korumasına bağlıdır (Ensaroğlu, 2001, s. 19).

Günümüzde kuşku yok ki, farklılıkların bir arada yaşaması, modern dünyanın başlıca meselelerinden biridir. Teknolojiyle beraber kitle iletişim araçları olağanüstü biçimde gelişmiş, kültürler ve toplumlar arasında kaynaşma da ciddi bir ivme kazanmıştır. Öyle ki "internet" ağının her eve girmesiyle beraber birçok toplumun birbirini tanıma imkanı çok daha farklı bir evreye ulaşmıştır. Gelişen teknolojiyle beraber mesele "global" bir boyut kazanmış ve insanın bilinçaltı her türlü farklılığa açık bir hale gelmiştir. Kültürler arası iletişim ve etkileşim artmaya başlamıştır.

Birçok araştırmacı, insanlararası çatışmaların temelinde statü, beklenti ve çıkar gibi unsurların rol oynadığını öne sürmekte, ancak yine de birlikte yaşamının benzerliklerden ziyade farklılıklara sahip kişiler arasında daha mümkün olduğunu düşünmektedir. İnsanın yapısına dair yapılan gözlemler, farklılıkların cezbedici olduğunu göstermektedir. Benzerlikler ileri düzeyde değilse ilgi çekmemektedir. Farklılaşma kavramı, yalnızca kişilerin doğuştan gelen özellikleriyle alakalı olmayıp sonradan kazandıkları özelliklerle de mümkün olabilmektedir (Karaca, 2012, s. 228). Farklılıkların özü ne olursa olsun bunu zedelemeyen ve toplumsal barışı sağlayarak refah içerisinde birlikte yaşamak için katma değer üretmek ciddi siyasi politikalar gerektirmektedir. Farklılıkların barış içerisinde korunması arzusu siyasi bir talep olarak değil, insani bir hak olarak kabul edilmelidir (Bağlı & Özensel, 2013, s.15). Farklılıkların birer zenginlik ve kabul edilebilir olduğunun önemli bir işareti farklı kültürlerle karşı gösterilen hoşgörü yani kültürel taassuptan (etnosentrizmden) uzak olup, her kültürü kendi kültürel referansları çerçevesinde değerlendirmektir. Bu da her kültürel unsurun kendini ifade edebildiği bir vasat olarak çokkültürlülük ile ilgilidir.

2.1. Çokkültürlülük

Etnik, dinsel, cinsel kimlikleri dolayısıyla farklılık arz eden ve kültürel açıdan farklı yaşam deneyimlerine sahip olan grupların, bu farklılıklarının resmi düzeyde tanınması için verdikleri mücadele, günümüzde gerek siyasal tartışmalar bağlamında gerekse de sosyal bilimlerdeki akademik tartışmalar bağlamında önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Dünyanın farklı coğrafyalarında, özellikle ulus devleti sembolize eden kültürel değerlerden farklı olarak, kendi kimliklerine özgü kültürel değerlerin taşıyıcısı olan kesimlerin, gündelik yaşantılarında bu kültürel farklılıkları dahilinde bir yaşam tarzı

sürdürebilmek için verdikleri tanınma mücadelesi, çokkültürlülüğün ana eksenini oluşturmaktadır. 1971’de Kanada’da çokkültürcülüğün devlet politikası olarak ilan edilmesinden sonra, çokkültürcülük kavramı sosyal bilimler literatüründe giderek artan bir ilgiye mazhar olmaya başlamıştır. Özellikle Kanada, Amerika, Avustralya, İsveç, Hollanda, İngiltere başta olmak üzere çeşitli Batılı ülkelerde tanınma politikası, eşitlik politikası veya kültürel çeşitlilik ekseninde yapılan çokkültürcülük tartışmalarında büyük bir artış olmuş, Batı dışı dünyada da bu kavrama yönelik belli bir ilgi oluşmaya başlamıştır (Anık, 2012, s.118).

Bugün çoğu ülke kültürel bakımdan çeşitlilik gösterir. Son tahminlere göre dünyada 184 bağımsız devlet, 600 konuşulan dil ve 5000 etnik grup barındırmaktadır. Bu çeşitlilik önemli sorunları beraberinde getirmiştir (Kymlica, 2015, s. 26). Çoğulculuk ve çeşitlilik bir takım zorluklar yaratabilir, ancak zengin bir kaynak olduğu unutulmamalıdır. Çeşitlilik çoğu zaman sosyal ilerlemenin sebebi olarak görülmektedir. Diğer taraftan çeşitliliğin yokluğu toplumu derinden etkileyen durağanlığın sebebi olabilir. Çeşitlilik ve çoğulculuk, sorunları farklı bir biçimde algılamak, yorumlamak ve bunlara farklı çözümler üretebilen zihinsel yetenekler geliştirmeyi gerektirir. Çoğulcu toplumlar daha yüksek performans göstermektedir. Farklı kültürden gelen farklı bakar ve hayata yeni bakış açıları getirebilirler. İnsanlığın ilerlemesi yani sorunları çözebilmemize bağlı olduğu kadar, farklılıklarımızı avantaja çevirmemize de bağlıdır (Erdoğan, 2012, s.11).

Çokkültürlülüğü bir üçgene benzetir Baumann. İlk köşesine ulus devleti, ikinci kesişim noktasına etnisiteyi, üçüncü köşesinde din vardır. Bu üçgenin ortasında kültür mıknaatısı koyar. Kültür biz ve onlar arasındaki farkı belirleyen kuralları ve normları olan bir mirastır (2006, s.25). Çok kültürlü toplum; farklı kültürel, etnik ve dilsel kökenlerden gelen gruplardan oluşan toplumlardır. Göç, kölelik, savaş ve sömürü nedeniyle oluşabilir (Erdem, 2018, s.198).

Çokkültürlülük deyimi görece yeni bir kavram olmakla beraber çokkültürlülük durumu pek yeni sayılmaz. Çeşitli kültürlerin aynı zamanda yan yana birlikte yaşadıklarını görmekteyiz. Tarihin hiçbir döneminde kültürler birbirleriyle tamamen ilişkisiz, tümüyle içine kapalı olmamışlardır. İnsanlık tarihi, sürekli bir etkileşim ve mübadele süreci olmuştur. Bunun yanında çok-kültürlülük sorunsalı, küreselleşme, modernleşme,

demokrasi, çoğulculuk, insan hakları gibi içinde yaşadığımız tarihsel kesitin temel politik gündemleriyle de ilişki içindedir. Dolayısıyla güncel politik mücadelelerin odağında yer alır. Örneğin Fay, karşılıklı etkileşime, değer vermeye, kendi üzerine düşünme ve değişime açık olmaya dayalı bir çokkültürlü sosyal bilim felsefesini savunur, böylesi bir felsefenin temel ilkelerini ortaya koyar (2017, s.331).

Habermasa göre ise, çok kültürlülük bir toplumun kendini kapatarak kendi içinde huzurlu bir yaşam sürmesine yarayan bir siyasal sistem olmamalıdır. Aksine çok kültürlü toplumlar eşit haklarla birlikte yaşaması, herkesin bir kültürel miras dünyası içerisinde büyüme ve çocuklarını bir problem olmaksızın aynı dünya içinde büyütme imkanı veren siyasal yapılar anlamına gelir (Şan, 2005, s.94).

Touraine de ‘Birlikte Yaşayabilecek miyiz?’ isimli kitabında bu sorunun yanıtlarını arar ve ortak bir kamusal özgürlük alanı oluşturabilmek adına hepimizin ortak görevinin kültürel kimliği bağdaştırmak olduğunu, bunun da kendimizi bir ‘özne’ olarak oluşturmak anlamına geldiğini vurgular (2017, s.212). Yazara göre ‘özne’ düşüncesiyle çokkültürlü toplum düşüncesi hatta daha kesin bir deyişle kültürlerarası etkileşim düşüncesi arasında ilişki vardır. Karşılıklı olarak birbirimizi birer özne olarak kabul ettiğimiz zaman birlikte ve farklılıklarımızla yaşayabiliriz. Bu noktada çokkültürlülük demokrasinin temelini oluşturan bir etken olarak görünmektedir.

Toplumsal tarih aslında bize çoğulculuğun bir kader olduğunu göstermektedir. İnsanlık ilk toplumsal örgütlenmelerin ortaya çıktığı günlerden itibaren ortak iyiyi bulmaya çalışmaktadır. Bu ortak ‘iyi’ tüm farklılıklarına rağmen bütün insanların bir ortak paydada buluşturacak bir olgu olabilecektir. Fakat bu konuda tarih başarılı olduğumuzu göstermemektedir (Bağlı & Özensel, 2013, s.61).

Bazen bazı yaşam biçimlerinde iyi kabul edilen değerler diğer yaşam biçimleri için aynı şeyi ifade etmiyor olabilir. Bu durum diğer yaşam biçimlerinin kusurlu olduğunu göstermez. İnsanların farklı yaşam biçimleriyle yaşamalarının mümkün olduğunu gösterir. Elbette evrensel değerler bakımından bazı doğru ve yanlışlar vardır. Fakat bunların dışında kalan farklılıklar insanı var edebilir ve zenginleştirir (Bağlı & Özensel, 2013, s.60). Çok

uluslu toplumlar, çoğunlukla bir grubun başka bir grup tarafından eşit değerde tanınmamasından dolayı parçalanabilmektedir (Taylor, 2014, s.84).

Demokratik olarak bakarsak, bütün insanlar doğaları gereği kişi olarak eşit düzeydedir. Eşit düzeyde saygı görme ve eşit fırsatlara sahip olma hakları vardır. Bu hakkı talep ederken öncelikle insan olmasının verdiği güce dayanacaktır (Taylor, 2014, s.106). Farklı kültürlerin eşit değerde sayılması talebi; derin, temel, evrensel,insancıl ihtiyacın ifade edilmesidir. İnsanın hem etnik özelliğinin hemde evrensel bir biçimde paylaşılan potansiyelin kabul edilmesini içeren böylesi bir kabul edilme duygusu, güçlü bir kimlik duygusunun vazgeçilmez parçasıdır (Taylor, 2014, s.115). Taylor'ın ' tanınma politikası' olarak dile getirdiği bu tanımda, devlet herkesin varlığını sürdürmesinin sorumluluğunu üstlenmelidir.

Kimlik kim olduğumuz ve nereden geldiğimiz anlamına gelir. Modernlik öncesi zamanlarda kimlikten ve tanınmaktan söz edilmemektedir. Bu kavramlar konuşulmaya gerek duyulmayacak kadar sorun olmaktan uzak kavramlardı fakat günümüzde eşit tanınma yolunda sürüp giden bir politika izlenmektedir / izlenmek zorundadır (Taylor, 2014, s.54). Tanınmama veya yanlış tanınma zarar verici olabilir. İnsanı sahte bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüştürebilir. Yanlış tanıma, gereken saygının gösterilmemesiyle kalmıyor aynı zamanda bu durum acı verici bir şekilde nefret duygusuyla yaşamı zorunlu kılmaktadır (Taylor, 2014, s.46). Özgürlük herkesin eşitliliğinden çok, tüm toplulukları tatmin edecek, kabul edilebilir olanaklar sunmaktır (Baumann, 2006, s. 50).

Parsons'a göre sosyolojinin temel amacı 'düzen sorununun' çözümüdür. Burada sorun bütünleşme sorunu olarak tanımlanır. Çıkar farklılıkları herkesi karşı karşıya getirebilir. Bu durumda sistemi neyin tıkadığı sorgulanmalıdır. İyileşmenin nasıl olacağı yeniden şekillendirilmelidir (Giddens, 2012, s. 19).

Çokkültürlülük demokrasinin ve küresel dünyanın ideal durumu olarak da açıklanmaktadır. Küreselleşme, kültürlerarası kaynaşmayı ve tanışmayı artırırken aynı zamanda bu karşılaşmalar kültürlerin kendi farklarına varıp bu farkları yüceltme duygusunu ortaya çıkarmıştır (Aktay, 2015, s. 5). Taylor, farklı kültür ve cemaatlerin modern bir toplum içinde onurlarından taviz vermeden bir arada yaşayabilmeleri üzerine çalışır. Taylor'ın

belirttiği gibi, bir göçmen kendisini ‘çok kültürlü bir mozaik içerisinde bireysel haklara sahip biri’ olarak görebilmektedir (Taylor, 1991, s.76).

Farklılıkları nihai anlamda gideremeyeceğinin farkında olan imparatorlukların gerçekliklerinin bir sonucu olarak sergilenmiş olan çokkültürlülük, yine de farklı gruplar arasındaki eşit katılımlı bir ilişki anlamına gelmemiştir (Aktay, 2015, s. 63).

Dünya kuruldu kurulalı, çokkültürlü bir yapıya sahiptir. Bu konuda devletler genellikle ya hakim grup içinde diğer farklılıkları asimile edici bir tavır sergilemişler yada bu farklılıkları doğal kabul edip bunları tanımışlardır. Bütün imparatorluklar ikinci duruma göre hareket etmişlerdir. Buda bize asimile yoluna gitmenin bir faydası olmadığını ve bu farklılıkların kabulünün daha uzun süreli ve daha büyüyük devleti yönetmede katkı sağladığını göstermektedir. İmparatorluk ufku bunu gerektirmektedir (Aktay, 2015, s. 64).

Kymlica’ya göre, sosyal birlikteliğin sağlanabilmesindeki en önemli evrensel payda hukuk ve adalettir. Kanada yurttaşlık forumunu esas olarak bu birlikteliğin koşullarını kısaca özetlemektedir;

- 1- Eşitlik ve hakkaniyet inancı
- 2- İstişare ve diyalog inancı
- 3- Uzlaşma ve hoşgörü
- 4- Çeşitliliğin desteklenmesi
- 5- Şefkat ve cömertlik
- 6- Doğal çevreye tutkunluk
- 7- Özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişim (Aktay, 2015, s. 96).

Farklı kimliklerin, farklı kimlik gruplarının, farklı hayat tarzlarıyla bir araya gelmeleri birlikte yaşama sorununu doğurmuştur. Bu sorunu çözmek yaşamsal derecede önem arz etmektedir. Modern toplumun bu çoğulcu ve çok kültürlü yapısından kaynaklanan problemleri çözmek ve bu farklılıklara adapte etme zorunluluğu vardır. Farklılıkların özgürce ifade edilip yaşatılabilmesi için, devlet bu farklılıklar karşısında tarafsız bir hakem olarak hareket etmesi gerekir. Devlet herhangi birini desteklerse desteklenen grup diğerleri üzerinde üstünlük tavrı içerisine girebilir ve bu durumda grupların çatışmasına ve çoğulcu yapının ortadan kalkmasına zemin oluşturur. Geline nokta demokratik bir yaşamın temeli

olamaz (Coşkun, 2014, s. 202). Coşkun, İnsan haklarının evrenselliğini savundukları dört temel argüman olduğunu söylemektedir;

- 1- İnsan hakları, insanın doğasında olan bir zorunluluktur,
- 2- İnsan hakları, gerek ulusal gerek uluslararası mevzuatta en çok vurgulanan kavram haline gelmiştir,
- 3- Evrensel insan hakları insan onurunu korumak için uygun bir mekanizmadır,
- 4- Batı kökenli olduğu için (2014, s. 210).

Çok kültürlü bir ulus devlet, çatışan iki taleple karşı karşıyadır ve bunların ikisini de insan hakları bağlamında, adil bir şekilde uzlaştırmak durumunda kalır. Bir taraftan vatandaşları arasında güçlü bir birliktelik ve ortak aidiyet duygusu oluşturması gereklidir, bunu sağlayamadığı durumda herkesi bağlayan kararlar alıp uygulayacak ve çatışmaları düzenleyip çözümleyebilecek birleşmiş bir topluluk gibi davranamaz. Diğer yandan çokkültürlü bir ulus-devlet çeşitliliğinin taleplerini de görmezden gelemeyiz. Çeşitlilik, toplum yaşamının kaçınılmaz bir parçasıdır ve ne istenildiği an yok olabilir ne de kabul edilemez bir zorlama olmadan bastırılabilir (Baumann, 2006, s.31). Örneğin kültürel çeşitliliğin giderek tümüyle ortadan kaldırılması hedeflenebilir. Bu yaklaşım literatürde ‘asimilasyonculuk’ olarak tanımlanır. Asimilasyoncu düşüncede toplumun yaşam biçiminin koruyucusu olarak devletin, kültürel azınlıkların baskın ulusal kültür içinde asimile olmalarını ve farklı kültürlerinin tüm izlerinden kurtulmalarını sağlama hakkı ve görevine sahip olduğu varsayılmaktadır (Parekh, 1997, s.252). Bu görüş biçiminde azınlıkların toplumun bir parçası olmayı ve eşit muamele görmeyi istiyorlarsa asimile olmayı kabul etmeleri beklenir. Farklı kültürlerini korumakta ısrar ederlerse, yabancı olarak görüldükleri ve ayrımcı muameleye maruz kaldıklarından şikayet etmemeleri gerekir. Ancak Parekh’in ifade ettiği gibi kültürler, üyelerinin yaşamlarına ondan kolayca kurtulamayacakları kadar derinden nüfuz ettiği için bu durumun kabullenışı kolay değildir. Ayrıca parantez açmak gerekirse, kişi asimilasyonu kabul edip buna uysa bile gelecekte kökeninden dolayı ayrımcılığa tabi olmayacağının garantisi yoktur. Sonuç olarak asimilasyon baskıcı bir tarzda geliştirilmeye çalışıldığında bazen savunucularının amaçladığının tam tersi sonuçlara da varabilir ve ayrımlar, Türkiye toplumunun da yaşadığı gibi, gerilim ve çatışmalara dönüşerek daha içinden çıkılmaz hal alabilir.

Kymlicka ‘çokkültürlülük’ kavramının kültürel çoğulculuğun birçok farklı şeklini kapsadığını belirterek söz konusu birçok farklı kültürel çoğulculuk şeklinin azınlıkların siyasal topluluklar haline gelme şekillerine göre değişiklik göstereceğini savunmuştur (2015, s.10).

Buna göre göçler, sömürgeleştirme faaliyetleri, fetihler gibi olaylar sonucunda birbirlerinden farklı bir şekilde ele alınması gereken farklı azınlık grupları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Kymlicka, çok-uluslu devletler ve çok-etnikli devletler olmak üzere bir ayrım varmıştır. Ona göre çok-uluslu devletlerde kültürel çeşitlilik yaşadığı coğrafya ile tarihi bir bağı olan daha öncesinde kendi kurallarına göre yönettikleri bir devletleri olan ulusların savaşıyla ya da gönüllü olarak başka bir ulusla birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye ve birçok Avrupa ülkesi ve hatta Amerika Birleşik Devletleri bu duruma örnek gösterilebilir. Çok-etnikli devletlerde ise kültürel çeşitliliğin kaynağı göçtür (Taylor, s. 88) Çokkültürlülük kavramının doğum yeri Kuzey Amerikadır. ABD ve Kanada başta Avrupa olmak üzere dünyanın her yerinden farklı zamanlarda oldukça büyük göçmen hareketlerinin hedefi olmuştur. ABD, Kanada ve Avusturalya göçmen ülkesi olarak tarihe geçmiştir (Koçak, 2013, s.77).

Kymlicka, gruplara özgü haklar bağlamında üç farklı ‘hak’tan bahsetmiştir: özyönetim hakkı, çok-etnikli haklar ve özel temsil hakları. İlk ikisi etnik gruplarla ilişkiliyken özel temsil hakları etnik olmayan sosyal grupları da içerisine almaktadır. Özyönetim hakkı, içerisinde birden fazla ulusu barındıran devletlerde kültürlerini tam olarak ve özgürce yaşayabilmek için azınlık olan ulusların toprak ve siyasi otonomluk hakkını ifade eder. Kymlicka özyönetim hakkının toplumu ayrıştıracak ve insanların üzerinde uzlaşacakları temel hiçbir şeyin kalmayacağı iddialarını aşırı bulduğunu belirtmiş ve söz konusu toplulukları görmezden gelmenin daha kötü sonuçlar yaratacağını ileri sürmüştür (2015, s.66).

Çok etnikli haklar özyönetim hakkından farklı olarak göçmenlerle ilgilidir. Bu noktada, Michael Walzer’ın ‘siyasetin bir zamanlar dinden ayrıldığı gibi ulusal olandan da ayrılması gereklidir’ ifadesine dikkat çekmek gerekir (Kymlicka, 2015, s.72). Çok etnikli haklar, etnik grupların kendilerini dezavantajlı kılan yasa ve düzenlemelerden muaf tutulmalarını öngörmektedir. Özel temsil hakları noktasında Kymlicka, ‘batılı

heteroseksüel orta sınıf beyaz adam' şeklinde bir tip belirleyerek, bu tanımlamanın dışında kalan etnik olmayan dezavantajlı sosyal gruplardan bahsetmiştir. Temsil konusunda tarihi bir dezavantajı olan etnik azınlıklar, kadınlar ve yoksullar bu gruba örnek teşkil etmektedir. Özel temsil hakları, bu grupların dezavantajlı durumu ortadan kalkıncaya kadar bir tür pozitif ayrımcılığı öngörmektedir (2015, s.74).

Dünya'daki en önemli çokkültürlülük tartışma alanı olan Kanada'da 170 ülkeden gelen ve yaklaşık 200 farklı dil konuşan insan topluluğu birlikte yaşamaktadırlar. Çokkültürlülük düşüncesinin en önemli teorisyenlerinden Taylor ve Kymlica'da doğal olarak bu ülkedenlerdir (Aktay, 2015, s. 96).

Farklılıkların birarada yaşaması için "bütünleşme" kavramı hayati önem arz etmektedir. "Bütünleşme kavramı, toplumu meydana getiren bireyler, gruplar, kurumlar ve kuruluşlar arasındaki ahenkli bütünlük, işlevsel birliktelik ya da uyumlu işleyiş olgusunun karşılığı olarak kullanılmaktadır." (Karaca, 2012, s.229) Bu tanım oldukça önemlidir. Zira normal bir toplumla birlikte imparatorluk vasfı kazanmış ülkelerde bütünleşme kavramı hayati öneme sahip olmaktadır. İmparatorluklarda, doğal bir biçimde topluluklar özelliklerine göre ayrılabilmekte, yeteneklerine göre kanunlarla görev alabilmektedir. Uyumlu bir işleyişle hareket eden yerleşmiş toplumlar uzun süre varlığını devam ettirmekte ve komşu ülkelerdeki toplumlar için de cazibe haline gelebilmektedir. Doğu Roma (Bizans) ileri gelenlerinden Lucas Notaras'ın "Şehrin ortasında Latinlerin papalık tacındansa Türk sultanının sarığı iyidir." ifadesi bunun bir örneği sayılabilir (Koloğlu, 1997, s.99). Osmanlı'nın mevcut yapısı, farklı kültürlerle tanınan birtakım haklar, din veya mezhep değişimine zorlamama gibi unsurlar bazılarını böyle düşünmeye itiyordu. Osmanlı hanedanı müslüman olmasına rağmen yönetim konusunda, müslim - gayri müslim ayrımı çok fazla görülmemiştir. Devlet gayri müslim tebanın da can ve mal güvenliğini garanti altına almak zorundaydı. Serbest ticaret hakkı mevcuttu. Bu durum, farklı din ve kültürlerden insanları da Osmanlı topraklarına çekmekteydi. Yahudilerin birçok ülkede baskı altında yaşarken İslam idaresinde topraklarda bu kadar rahat yükselbilmeleri, Osmanlı'nın çok kültürlü anlayışını en güzel yansıtan örneklerden biridir.

Küreselleşme, çeşitli sosyo-politik birimlerin ekonomik, kültürel ve siyasal olarak kendinden daha büyük bir oluşum içerisinde erime sürecidir. Gerçekten de küreselleşme

yeni teknolojilere, yeni coğrafi tasarımlara, yeni enerji kaynaklarına ve yeni güçlere doğru giden önünde durulamayan devasa bir dönüşüm göstermektedir (Yıldırım, 2012, s.188). Küreselleşmenin en belirgin ve en çok iz bırakan etkisi Avrupa'nın ulus devlet modelini tüm dünyaya yaymasıdır. Bu ulus devlet fikri Avrupa'da Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkmıştır. Küreselleşme süreçleri, bir yandan bütün kültürleri eritirken bir yandanda kültürel kimliğin uyanması ve bu kimliklerin farklılık iddialarıyla ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'de hem küreselleşmenin hem kentleşmenin etkisiyle insanlar birbiriyle içiçe yaşamaktadırlar (Aktay, 2014, s. 5). Türkiye ilk kez kavme dayanan bir devlet kurmuştur ve 1923'te kendisini etnik bir devlet olarak ilan etmiştir (Karpas, 2011, s. 93). Türkiye'deki çokkültürlülük tartışmasının ilk çağrışımı, yaşanan gerilim ve çatışmanın doğal sonucu olarak Kürt sorunudur.

Çokkültürlülük ve farklılıkların birarada yaşaması, paradoksal bir şekilde mikro milliyetçiliği de modern toplumun en önemli sorunlarından birisi haline getirmiştir. Zira birlikte yaşama, taima ve kabul etme aynı zamanda bireylerin kendi özgün kimliklerine karşı bir saldırı olma riskini de düşümlerini doğurmaktadır. Çokkültürlülükle birlikte mikro milliyetçilik de giderek artmaktadır. (Bağlı & Özensel, 2013, s.59).

2.2. Osmanlı Milletler Topluluğu Sistemi

Osmanlı millet sistemi kendine özgü bir teşkilat yapılanması olan sistemdir. Osmanlı, bu teşkilatlanma sayesinde belli bir coğrafyada yaşayanlar kadar dağınık bir şekilde yaşayan hatta aralarında bir dil birliği dahi olmayan toplulukların kimliklerini (özellikle dini kimliklerini) korumalarını sağlamıştır. Toplumsal mutabakat din esasına göredir ve sosyolojik dönüşüm bu merkezîyetçi bakış açısıyla şekillenmiştir.

Osmanlı'da 18. yüzyılın sonlarına kadar dinin esas alındığı 'millet' sisteminde etnik değil dini bir ayrışma vardı. İmparatorlukta bir müslüman millet vardı, Rum, Ermeni ve Yahudi millet vardı. Türk, Arap veya Kürt milleti yoktu (Lewis, 2011, s.333). Bunun neticesinde Cumhuriyet dönemine kadar Türkiye coğrafyasında dini aidiyet baskın bir toplumsal kategoriydi. Dini aidiyet üzerine kurulu bu millet sistemindeki hukuki, siyasal ve toplumsal düzen dini cemaatler arasında eşitliği değil ama islam şeriatının yönetimi altındaki tüm 'kitap ehli' kabul edilen dinlere mensup cemaatlere geniş bir özerklik

tanımıyordu. İstanbul'un fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan millet sistemi 1923'e kadar (470 yıl) Osmanlı toplumunda etkisini sürdürmüştür. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarıyla müslümanlar ve gayri müslimler arasında eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum Müslümanlar tarafından İslam milletine yönelik bir tehlike olarak algılanmıştır (Aktürk, 2013, s. 180).

Osmanlı İmparatorluğu'nda gruplar arası uzlaşma geleneksel olarak her bir milletin öz yönetimine, dolayısıyla karşılıklı müdahalanın sınırlanmasına dayanan bir sistem sayesinde sağlanmıştır (Kymlicka, 2015, s.305). Farklılıkların bir arada yaşamasının ortak paydası hukuktur. Hukukun ortak payda olduğu tüm çok uluslu toplumlar ve devletlerin çok kültürlülük konusunda başarılı bir geçmişe sahip oldukları görülmektedir (Bağlı &Özensel, 2013, s.56). Bu sayede bir düzen oluşmaktadır ve bu düzen içinde yerini korumak herkesi hoşnut kılmaktadır. Farklılıkların nasıl bir sosyal birliktelik ortamında olması temel bir problemdir. Çok uluslu devletler nasıl istikrar halinde yaşayabilirler.

Osmanlı toplum düzeni farklılıklar üzerine kurulu bir düzen olup, bu mozaik toplum modeli inanç farklılıklarına göre biçimlenmiş ve yasalarla korunmuştur. Bu model sosyo-kültürel ve dini planda çoğulcu bir nitelik taşımaktadır. Osmanlıdaki bu çoğulculuk, farklılıkları koruma ve sürdürme biçiminde anlaşılmış ve uygulanmıştır. Bu çerçevede yüzyıllar boyu birbirinden farklı birçok milleti yapısında bulundurmaya başaran Osmanlılarda Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar kendi kültür yapılarını koruyarak birlikte yaşamışlardır. Osmanlı millet sisteminde dini ve toplumsal sınırlar belirlendiği için farklılıkları benzer yapmaya yönelik kültürel ve ulusal bütünleşme politikaları uygulanmamıştır. Bu konudaki temel politika; zimmet sözleşmesinin gereği olarak devlet otoritesini tanımayı ve onun gereklerini yerine getirmeyi esas alan politikadır.

Osmanlı'nın başarısı geleneksel kültürleri kendi bünyelerinde yaşatan bu farklı insan unsurlarını kendi iç bütünlüklerini koruyan ve yeniden üretebilen bir üst sistemik bütünde bir arada tutabilmesidir. Bu da tarih içinde istisna teşkil eden bir tür hapsolme değil, kapsamlı bir kuşatıcılık sergilemektir. Bu anlamda Osmanlı, göçebe zihniyetin bir uzantısı olarak, tekdüze bir sürü-insan topluluğu oluşturmadı; aksine farklılaşan medeniyet birikimlerini kendi bünyesinde barındıran bir çeşitlilik doğurdu ki, Osmanlı'nın belki de en

önemli niteliği bu medeniyetler arası etkileşim alanını ortaya çıkarmış olmasıdır. (Davutoğlu, 1992, s.20)

Osmanlı İmparatorluğu çokkültürlülük için en iyi örneklerden birisidir. Geçmişten bugüne bilinen pax'lardan en önemlisi ve belki de en hoşgörülü olanı Pax Ottomana'dır. Malum, dünya siyasi tarihinde üç önemli barış dönemlerinden bahsedilir. Pax Pomania, Pax Ottomana ve Pax Americana. Pax Romana'yı toplumsal çatışmalar, Pax Ottomana'yı dünyaya nizam verme ideali ve Pax Americana'yı da kapital doğurmuştur.

Bunlardan en kıymetlisinin Pax Ottomana olduğunu söylersek abartmış olmayız. Zira insanlık ortak değerleri için gösterilen bir gayretin kurumsallaşmış haliydi o dönemdeki devletin varlığı. Osmanlı devletinin temel iddiası, “daire-i adalette aleme nizam vermeyi” içinde barındırmaktaydı. Bu iddiadan vazgeçtiğine dair ilk emarelerin görüldüğü dönemler ise tam da bahse konu tezimizin temel alanı olan etnik ayrımcılık politikalarının resmi bir ideolojiye dönüşmüş olmasıdır ki en derin sorunlar da buradan çıkmıştır.

Osmanlıda esas olan sosyo-ekonomik yapının belli bir düzene sokulması, herkesin bu düzen içerisindeki yerini koruması ve bu sayede memnun edilmesidir. Zaten Padişahın asıl görevi de budur. Bu durum adaleti temel alan bir yapılanmayı getirmektedir ve adaletten uzaklaşıldığında birbirine bağlı olan “nizam” ile “alem” bağı bozulmuştur. Günümüzde de var olan mevcut sorunun ancak adalet ortak paydasında çözülebileceği kabul gören en önemli tezlerden birisidir. (Bağlı&Özensel, 2013, s.56).

Osmanlılar'da farklı milletlerin sosyal, siyasi ve yasal konumları dinsel ve mezhepsel bağlılıklara göre şekillenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı sistemindeki ‘millet’ kelimesi klasik İslam literatüründeki anlamına uygun bir şekilde belirli bir sözü veya vahiy kitabını kabul eden topluluklar için kullanılmış ve bu sistemde her millet grubu kendi içinde hiyerarşik olarak ve mensup oldukları dinin hükümlerine bağlı kalarak düzenlenmiştir. Örneğin Osmanlı'daki Hristiyanlar bağlı oldukları kilise yönetimlerine göre Rum milleti, Ermeni milleti şeklinde tanımlanmışlardır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında bulunan toplulukların hukuk ve himaye edici bir ahid ile, din ya da mezhep esasına göre örgütlenip yönetilmesine ‘millet sistemi’ denilmiştir (Ortaylı, 2000, s.8). Millet sistemi daha önce belirtildiği üzere etnik ve dil birlikteliğine göre değil, din ve mezhep aidiyeti

temeline dayanmaktadır. Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermenilerin hepsi Ermeni milleti olarak değil; Gregoryen, Ermeni-Katolik ve 19.yüzyılda da Protestanlığın yayılmasıyla Protestan olarak üç millet olarak sayılmaktadır. Bir süre Süryani cemaatinin Ermeni cemaati ile birlikte tanımlandığını görmekteyiz. Bunun nedeni ikisinin de ‘Kadıköy konsülü karşıtı’ denen monofizit mezhep içinde olmalarıdır. Musevi milleti ise Karaim mezhebindeki Yahudiler ile hem bir arada hem değildi. Öte yandan İstanbul, İzmir ve Selanik’te yüzyıllardır, Sayda, Halep gibi Levant şehirlerinde ise Osmanlı’nın son dönemlerinde nüfusları giderek artan İtalyanlar ve Batı Avrupa’dan farklı uluslardan insanlar vardı. Bu topluluğun, üyeleri arasında Almanca, Macarca, Çekçe, Fransızca, İtalyanca konuşanlar olmasına rağmen Katolik kilisesine bağlı olması nedeniyle ‘Latin milleti’ olarak tanımlanarak Osmanlı idari sistemine dahil edilmiştir (Ortaylı, 2000, s.15).

Daha önce önemi gereği sık sık değinilen Osmanlı’da millet sistemini daha detaylı biçimde açmak gerekmektedir. Osmanlı milletler topluluğu sistemi, doğuda Kafkasya, kuzeyde Kırım, güneyde Mekke-Medine hattı, Avrupa’da Viyana ve en batıda Fas’a kadar olan bölgelerde yaşayan toplulukları ve onları birarada tutan düzeni ifade eden bir kavramdır. Günümüzde ütöpik bir anlam taşısa da, geçmişte Osmanlı’yı yeni bir Pax-Romana idealiyle dönüştüren Fatih Sultan Mehmet bu sistemin önemli köşe taşlarını İstanbul’un fethinden sonra devletin değışen vechesi ile uyumlu hale getirip dönüştürmeyi başarmıştır. Bu sistemin başarıyla yürüdüğü dönemde Fatih’ten başlayarak birçok Osmanlı padişahı sadece müslüman toplulukların değil, gayri müslim toplulukların da refahı ve güvenliği için sistem için değışim ve düzenlemelere gitmekten çekinmemişlerdir (Ortaylı, 2006a, s.147).

Osmanlı milletler sistemi, dört veya daha fazla dinin beraberce kurdukları bir sistem değildi. Bu sistemin ana unsuru islamiyetti ve hakim millet islam milleti idi. İslamiyetin kabul ettiğı İslam şeriatında ve Medine vesikasında çok dinli bir toplum düzeni mevcuttur. Bu sebeple Osmanlı devletinde dini çeşitlilik bir hoşgörü sebebiyle değil, İslam devletinin uyması gereken kurallardan en önemlisidir. Burada ana kimlikler İslam millet, Ortodoks millet, Ermeni millet ve Müsevi milletidir (Aktürk, 2013, s.14). Millet sistemi, Osmanlı yönetiminin idaresi altındaki dinsel-etnik grupların yapılarını, inançlarını ve kültürlerini dikkate alma çabaları sonucu ortaya çıkan bir sistemdir. Bu sistem bir yandan bu toplulukların dinsel, kültürel ve etnik sürekliliğini sağlarken bir yandan da Osmanlı idari, iktisadi ve siyasal sistemleriyle bütünleşmesini sağlamıştır. Millet sisteminin, dinsel ve

etnik farklılaşmaya dayanan toplumsal bir cemaat yapısı olduğu görülmektedir. (Karpaz, 2013, s. 140)

Çok dilli, çok kültürlü, çok uluslu, bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın, 600 yıl hüküm sürmesini sağlayan etken, yönetimi altındaki halkların dillerini, kültürlerini, kimliklerini ve dinlerini korumalarına mücade etmiştir ve asimilasyon politikalarına başvurmamıştır. Avrupa'da gelişen milliyetçilik hareketleri Osmanlı İmparatorluğu'nu etkilemiş fakat Osmanlı devleti bir Osmanlılık bilinciyle halkları kendi egemenliği altında tutabilmiştir (Solgun, 2012, s.274). Osmanlılık, tüm halkı fark gözetmeden eşit-ortak vatandaşlık etrafında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Osmanlılık, 1856 Islahat Fermanı ve 1864 Vatandaşlık Kanunu ile uygulanmaya başlanmıştır. Artık kişi padişaha bağlı olmaktan çıkmış, vatandaş sıfatıyla devlete hak ve ödev ile bağlanmıştır (Karpaz, 2010, s. 30). Fakat bütün bu çabalara rağmen, 1789 Fransız devrimi ve bunu takip eden ulusçuluk akımları, bütün imparatorlukları ve tabii ki Osmanlı imparatorluğunda etkilemiş yüzyıllarca birlikte yaşayan farklı millet ve dinlerden insanlar ayrılma çabası içine girmiştir. Azınlıklar vasıtasıyla Osmanlı mirasını paylaşmak isteyen batılı devletler tarafından desteklenmişlerdir. Bu süreçte Osmanlılık fikri ön plana çıkarılmaya çalışılmış, azınlıkları da kapsayan Tanzimat Fermanı hazırlanmış ve arkasından da 1856'da ise Islahat Fermanı ile imtiyazlar arttırılmıştır (Tunç, 2004, s. 36). Tanzimat'ın ilk temel hedeflerinden birisi, Osmanlı halklarını hiç bir ayrıma tabi tutmadan aynı çatı altında , Osmanlılık kimliği içerisinde birleştirme çabasıydı. Aynı zamanda bütün halk kanun önünde eşit sayılmış ve ilk kez Müslümanlar, diğer azınlıklar karşısında bir ayrıcalığa sahip olmayacaklardı (Oğuz, 2012, s. 112).

İmparatorluk tebaasının hukuk eşitliğine dayanan Osmanlı birliği siyaseti daha öncede belirttiğimiz gibi ilk olarak Tanzimat devrinde kendini göstermiştir. Tanzimat Fermanının ardından ilan edilen Islahat Fermanı ile İmparatorluk toprakları üzerinde yaşayan herkes tek vatandaşlık tanımı altına alınmış, imparatorluğun İslami geleneklerine zarar vermeksizin eşit hak ve görevler yönünde bir sistem değişikliği süreci başlamıştır. Bu düşünce, azınlıkları İmparatorluğa bağlamak ve onların bağımsızlık ideallerini yatıştırmak amacının gerçekleştirilmesine yöneliktir. Ancak bu gelişme, Osmanlı Devleti'nin doğuşundan beri yürütülen millet sisteminin sona ermesinin başlangıcı olmuştur. Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün tebaasını eşit vatandaş sayma fikri, sonunda

1876 Anayasası ile kabul olunmuş ve teorik olarak 1918 yılına kadar da yürürlükte kalmıştır. Gerçekte ise, azınlıklar arasında baş gösteren milliyetçilik düşünceleri daha sonra Türkler tarafından da benimsenerek Osmanlı vatandaşlığı fikri anlamını kaybetmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Osmanlıcılık ve Pan-İslamizm, Osmanlı topraklarında yaşayan farklı milletleri birarada tutmak ve dahası diğer İslam topluluklarıyla, Osmanlılardan koparılmış milletleri ve toprakları geri kazanma gayesi ile hareket etmiştir (Afyoncu, 2005, s.141).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk sarsıntıların başladığı Balkan ülkelerinde ulusalcı akımlara yön veren akımların çalışmalarıyla bağımsızlık istekleri artmış ve büyük devletler arasındaki çatışma ve uzlaşmalarla bağımsız devletlerin doğuşu başlamıştır. Berlin kongresinden sonra Osmanlı Slav tebasının çoğunu kaybetmiştir. Doğu Anadolu ve Çukurova bölgesinde Ermeni ulusalcı hareketler canlanmış, 1853 Kırım Savaşı ve 1856 Paris Kongresi'nden sonrada 'Doğu Sorunu' bütün boyutlarıyla ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 2006a, s.149). İstanbul'un fethi ile Fatih tarafından temelleri atılmış olan millet sistemi, II. Meşrutiyet döneminde artık çürüyerek etkisini yitirmiştir. Balkan savaşlarıyla birlikte Rumeli'nin kaybı bu sistemin sonu olmuştur (Ortaylı, 2006b, s.11).

Osmanlı millet nizamı İlber Ortaylı'ya göre tarihin 'sui generis/kendine özgü' bir olayıdır. Bu kendine özgü bir idari teşkilatlanma olduğu kadar, Osmanlı topluluğunun içindeki doğal kültürel ortamında gelişen bir teşkilatlanmadır aynı zamanda. Avrupalı imparatorluklardaki azınlık milletlerinin durumuna ya da federatif yapılara benzememektedir (2006b, s. 31).

Osmanlı toplum yapısında 'etnisite' ve 'ulus' gibi kavramlar yer almıyordu. Millet, bir dine ya da mezhebe sahip topluluk demektir. Mesela Kamus-ı Türki'de, din ve millet kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Bunun yanında millet ile ümmet kelimeleri farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kamus-ı Türki'ye göre millet kelimesi, bir dine bağlı çeşitli ırk ve dile mensup toplulukların ortak adıdır: İslam milleti gibi. Ümmet ise, bir dine mensup çeşitli topluluklardan her birisi için kullanılan bir kavramdır. Türk ümmeti gibi. Kamus-ı Türki yazarı Şemseddin Sami, 'İslam milletleri' yerine 'İslam milleti'; 'İslam ümmeti' yerine ise 'İslam ümmetleri' denilmesinin daha doğru olacağını belirtir. Osmanlı, coğrafyasında yaşayan etnik ve dini yapıları bir şekle sokmaya ya da bütünleştirmeye

çalışmamıştır. Osmanlı bu mozağin devamını sağlayabilmek adına millet sistemini bütün dini yapılar aracılığıyla örgütlemiştir. Örneğin Hristiyan kiliseleri, Osmanlı millet sistemini devam ettirmek için en etkili araç olmuştur. Hristiyanlık dinini benimsemiş gayrimüslimlerin Osmanlı'da birçok mezhebe ayrıldığını görüyoruz. Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Gregoryen, Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Süryani Kadim Kilisesi, Süryani Katolik, Keldani eski kilisesi ve Keldani Katolik, Nasturi Kilisesi ve hatta cumhuriyetin erken dönemindeki Türk Ortodoks kilisesi Osmanlı'da yer alan mezhep ve inançlara önderlik eden kiliselerdi. Bu kiliselerin, özellikle Balkan coğrafyasında bugünkü etnisiteye dayalı ulus-devletlerin kurulmasında etkileri yok sayılamaz. Buna karşın Türk, Arap, Boşnak, Kürt, Arnavut vs. etnik yapılar Müslüman oldukları için aynı sınıf içerisinde bulunuyorlardı. Fikir vermesi açısından bazı rakamları paylaşmak gerekirse 1894 yılı nüfus verilerine göre Osmanlı sınırlarında 27 milyondan fazla insan yaşamaktaydı. Bunun yaklaşık 21,5 milyonunu Müslüman nüfus oluşturunuyordu ki Türk, Arap, Kürt, Arnavut ve diğer Müslüman halklar bu nüfusa dahil edilmektedir. Hristiyan halklara baktığımızdaysa yaklaşık 2,5 milyon Rum milleti, 1 milyon Ermeni milleti ve yaklaşık 1 milyon Bulgar milletinden söz edebiliyoruz. Aynı tarihli verilerde imparatorluğun başkenti İstanbul'daki dağılıma baktığımızda ise, şehrin 1 milyon nüfusunun yaklaşık yarısı Müslüman milletinden oluşmakta, 153 bin nüfusla Rum ve 145 bin nüfusla Ermeni milletleri diğer kalabalık grupları oluşturmaktaydı (Karpas, 2010, s.320-321).

2.3. Değişen Dünya ve Çatışmalar

Çatışma kuramı üzerine araştırmalar yapan Sosyologlara göre çatışma "gerçekçi" ve "gerçek dışı" olmak üzere iki türdür. Çıkar, iktidarın ve ekonomik gelirin eşit dağılımı, kültürel ya da politik haklar, kimliksel anlaşmazlıkların çakışması, gerçekçi çatışma olarak kabul edilmektedir. Psikolojik, ideolojik, dinsel veya kültürel değerlerin çakışması, tezatlıkları ya da bunlar üzerinden kurulan ilişkilerin etkisi ile şekillenmiş çatışmalar da gerçek dışı çatışma olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2013, s.35). Diğer taraftan etnik ve kültürel çatışmaların sebeplerine dair kimi liberaller, demokrasi ve hukuk düzenindeki eksikliklerin çatışmaları ortaya çıkarttığını düşünürken kimileri ise, modernleşme ve ekonomik refahsızlık olduğunu savunur. Kimi liberaller ise, azınlık milliyetçiliğinin öteki hakkındaki cehaletsizlikten ortaya çıkan önyargıların oluşturduğunu kabul etmektedir (Bağlı & Özensel, 2013, s.58).

Bu noktada, çatışmanın sosyolojik açıdan nasıl tanımlandığına bakacak olursak: "Çatışma sosyolojik açıdan, bireylerin ya da grupların, ekonomik ve politik hedeflerinin, değer yargılarının ve normlarının çakışması ve ayrışması üzerinden yaşadıkları mücadele olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2013, s.33). Bu tanımdan da yola çıkarak değişen dünyada çatışma ortamının neden kaçınılmaz olduğunu anlamak daha mümkün olacaktır.

Küresel değişim rüzgarlarının sanayi devrimiyle birlikte hız kazandığı düşünülmektedir. Sanayi devrimiyle beraber ham madde ihtiyacı artmasıyla birlikte yeni pazarlar önem kazanmıştır. Bu da geniş imparatorlukların tasfiye sürecini başlatmıştır. Yeni küresel güçler, yeni pazarlara hakim olup ham madde ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Bununla beraber sömürgecilik de küresel mahiyet kazanmış, Amerika, Afrika ve Asya'da koloniler kurulmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte Batılı toplumların çoğu teknolojisini geliştirmiş, birçok açıdan üst seviyeye ulaşmış, özellikle askeri anlamda diğer toplumlarla aradaki farkı açmıştır. Bu durum yeni pazarlara olan ihtiyaçla birleşince küresel sömürgecilik hız kazanmış ve yavaş yavaş eski imparatorluklar tasfiye edilmiştir.

1789'da gerçekleşen Fransız ihtilali sonrasında milliyetçilik akımı hızla yayılmış ve dünya yeni bir şekil almıştır. Bundan etkilenen devletlerden biri de Osmanlı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Osmanlıcılık, İslamcılık ve Ulusculuk akımlarının çatışmasıyla son bulmuştur. Kuşkusuz Osmanlıcılık sağlam bir dayanağı olan bir ulusculuk değildi. Belli coğrafi sınırlar içerisinde yer alan yurtseverlik ideolojisiydi (Ortaylı, 2006b, s. 27). Azınlıkların yanında petrolün 1859'da Pensilvanya'da yapılan bir sondaj sonucu keşfedilip çıkarılması yeni bir çatışma sebebinin doğmasına da neden olmuştur. Ulaşım sektöründe petrolün yaygın biçimde kullanılmasının artmasıyla büyüyen petrol şirketleri, hükümetleri kullanmaya ve dış politikada belirleyici rol almaya başlayınca değişen dünyanın çatışmalarına bir de petrol eklenmiştir (Özdemir, 2014, s.62). Kerkük ve Musul petroleri, bu dönemde Osmanlı'yı zorlayan bir başka unsur haline gelmiştir. Zaten iç karışıklıklarla uğraşmakta olan Osmanlı, üstüne bir de petrol yatakları sebebiyle küresel güçleri kendisine çekmeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı Devleti, bazı cephelerde olağanüstü başarı gösterdiyse de devamını getirememiş, askeri ve ekonomik durumun giderek kötüleşmesi üzerine barış istemek zorunda kalarak 30 Ekim 1918'de Mondros

Mütarekesi'ni imzalamıştır (Toprak, 1995, s. 57). Birinci Dünya Savaşı, İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti)'ne karşı İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya)'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu durum bir taraftan çoğu imparatorluk olan mağlup devletlerin çözülmesini sağlarken, diğer taraftan da, İtilâf Devletleri'ne, savaş içinde kendi aralarında yapmış oldukları Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarını paylaşmayı öngören gizli anlaşmalarını gerçekleştirme imkânı vermiştir. Bu bağlamda 18 Ocak 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'nın en önemli gündem maddelerinden biri de Osmanlı Devleti'nin geleceği olmuştur (Budak, 1999, s.192). Aslında taraflar arasında silahlı çatışmaya son vermesi gereken mütareke, Ermenileri harekete geçirecek cümleler içermekte olup, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tümüyle ortadan kaldırarak, ülke içerisinde asayişsizliği tetiklemiştir (Akşin, 2010, s. 67).

20.yy başlarında bağımsız devletlerin sayısı 50 civarındayken, 1989'da 160'a, günümüzde 200 civarına ulaşmış; sadece BM'ye üye 193 bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Buna nazaran bu devletlerin birçoğunun da yine çok kültürlü yapıda olduğu görülmektedir (Barın, 2016, s.66). Bu devletlerin bir kısmı çok kültürlü yapıyı başarılı bir şekilde özümsemiş görünürken, bir kısmında da çok kültürlü yapı özellikle azınlıklar bakımından sorun teşkil etmektedir.

20.yüzyılda sıkça karşılaştığımız şovenist milliyetçiliğin ana fikriyatını, ilham kaynağını oluşturan siyasi akımlar içerisinde ilk akla geleni, kuşkusuz temelinde Alman milliyetçiliği yatan Nazi milliyetçiliğidir. Siyonizm de bu türden bir akımdır ve onun da temelinde Yahudi milliyetçiliği bulunmaktadır. Büyük Rus Milliyetçiliği de akla gelen örneklerden bir diğeridir. Yaşadığı sosyalist deneyime rağmen Rus milliyetçiliğinin nasıl etkisini koruduğunu, Sovyetler Birliğinin çöküşünü izleyen yıllarda görüyoruz. Sırp milliyetçiliği de benzer bir görünüm sergilemekteydi ve sosyalist kimlik ortadan kalkınca, özellikle Müslüman Bosna halkında karşı ileri düzeyde kin ve düşmanlık duyguları biriktirilmiş olduğuna acı bir şekilde tanık olduk. 1990'lı yıllarda Bosna Hersek'te yaşanan kanlı olayın temelinde de Sırp milliyetçiliği vardı. Solgun'a göre bu örneklerin öğrettiği şudur: Her türlü faşist düşüncenin temelinde ırkçılık, milliyetçilik vardır. Daha çok, 'ırkçılık' manasında kullandığımız şovenizm ile milliyetçilik arasındaki sınırlar da sanıldığı kadar kalın değildir (Solgun, 2012, s.95).

İzlanda'nın 1944'de Danimarka'dan kopmasıyla 1991'de komünizmin çökmesi arasında geçen süreçte birkaç ayrılıkçı hareket başarılı olmuştur. Singapur, barışçıl yollarla 1965'de Malezya'dan ayrılmıştır. Kanlı bir savaşın ardından 1971'de Doğu Pakistan'ın Pakistan'dan ayrılmasıyla Bangladeş ortaya çıkmıştır. Eritre ise, uzun bir iç savaştan sonra Etyopya'dan ayrılmıştır. Polonya'da 1795'de I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, Avusturya- Macaristan ve Rus İmparatorluklarının yıkıntılarından doğmuştur (Karlsson, 2008, s. 179).

Milliyetçilik akımının ve beraberinde ulus-devlet inşasının bugün halen etkisini devam ettirmekte olduğunu görmekteyiz. Sovyetlerin ve birkaç yıl sonra Yugoslavya'nın dağılması sonucunda tarihsel geçmişe atıfla birliktelik oluşturan yeni devlet kuruldu. Parantez açmak gerekirse, Yugoslavya yönetiminin uzun yıllar boyu oluşturmaya çalıştığı 'Yugoslav' kimliğinin başarılı olmadığı ortaya çıktı ve birkaç yılda Hırvat, Boşnak, Karadağlı, Makedon gibi etnik gruplar tekrar hatırlanır oldu. Yugoslavya'nın dağılışının son parçası da çoğunluğunu Arnavut halkın oluşturduğu Kosova'nın bağımsızlığı olmuştur (Schier & Bagandi, 2005, s.54). Katalonya ve İskoçya örnekleri de uluslaşma sürecinin modern bağlamda iki önemli örneğini oluşturmaktadır.

İskoçya'nın ayrı bir ulus olduğu hakkında genel bir mutabakat söz konusudur. İskoçlar sahip oldukları farklı dil, kilise ve özgün kültürleriyle tarihin bir bölümünde bağımsızlığı yaşamış, kendi parlamentolarını kurmuş bir ulustur. 1707 yılında İngiltere ile imzalanan Birlik Antlaşması ile İskoçya ve İngiltere birleşmiştir. Bu birleşmeden sonra bile İskoçlar ulusal kimliklerini kaybetmemişler kendilerine özgü yerel araçlarla bu hissiyatlarını ortaya koymuşlardır. İskoçya'da yerel yönetimlerin ve idari mekanizmaların güçlenmesi zamanla bağımsızlık isteklerinin yüksek sesle dillendirilmesine sebep olmuştur (Mercan, 2012).

İspanya'da ayrılıkçı Bask bölgesinden sonra özerklik talep eden ve ayrılma yanlısı eğilim gösteren ikinci bölge olan Katalonya ise Basklıların aksine terör eylemlerine bulaşmamış ve zamanla isteklerini siyasi zeminde kabul ettirebilmiştir. Bugün geline nokta ise Katalonya'da bağımsızlık referandumuna giden bir siyasi yapılanma görüyoruz. Burada Bask konusunda değinmek gerekirse, modern Batı dünyasının karşılaştığı önemli sorunlardan biri olmuştur bu coğrafya. Tarih boyunca kendi dilleri olan Bask dilini, özgün kültürel yapılarını korumak için mücadele vermiş olan Basklılar hiçbir yabancı unsurun

sistemiyle bütünleşmemiş ve özgöl yapısını bugünlere değin muhafaza edebilmiştir. Bu düşünce sonucunda amacı bağımsız bir Bask Devleti kurmak olan ETA kurulmuş ve örgüt çok geçmeden kanlı terör eylemlerine başvurmuştur (Anderson, 2003, s.17). ETA'nın en çok yankı uyandıran eylemi 20 Aralık 1973'te gerçekleşmiştir. Dönemin başbakanı Blanco'nun arabası Madrid'te havaya uçurulmuştur. En kanlı yılı 1980 yılı olmuştur. İspanya ise ETA'ya en ağır darbeyi 1992 yılında vurmuştur. Üst düzey yöneticileri dahil birçok militanı yakalamıştır. Sonraki süreçler; devam eden eylemler , tutuklamalar ve zaman zaman ateşkeslerle devam etmiştir. Bir süre siyasi çözümede odaklanan örgüt halk desteğinin kaybetmesiyle 2011 yılında silahı bıraktığını söyleyerek şiddete veda etmiştir (Gücenmez, 2014, s.79).

Batı dünyasının karşı karşıya geldiği önemli hareketlerden biri ise Kuzey İrlanda'da, IRA olarak bilinen etnik ve dinsel milliyetçiliğe dayalı ayrılıkçı hareket olmuştur. Dünyadaki ilk sömürge devleti olarak nitelenebilecek İngiltere'nin İrlanda adasını işgal etmesiyle başlayan sorun günümüze değin süregelmiştir. 1922 yılında İrlandalıların çıkarttıkları isyanlar neticesinde Güney İrlanda'nın, İngiltere'den bağımsızlığını kazanmış, kuzey İrlanda İngiltere'ye bağlı kalmaya devam etmiştir. İngiltere o yıllarda birinci dünya savaşının vermiş olduğu ağır yaraları sarmakla uğraşırken gücünü kendisi için daha önemli olan bölgelerde kullanmayı yeğleyerek Kuzey İrlanda'nın da bağımsızlığına izin vermiştir. Ancak bölgede yaşayan Protestanlar ki bunlar İngiltere'ye sadakatle bağlıdır, bağımsızlığa karşı çıkmışlardır (Coogan, 1994, s. 176). 1981 sonrası İngiltere ve İrlanda'da çözüm arayışları hız kazanmıştır. Çünkü İrlanda'nın İngiltere'ye maliyeti fazladır. Fakat zaman zaman ateşkes ilan edilmiş olsada eylemler tamamen durmamıştır. 1997 yılında İngiltere başbakanı Tony Blair'in özür dilemesi ve barışı sağlama yönündeki tavrı ile IRA bir kez daha ateşkes ilan etmiş ve görüşmeler yeniden başlamıştır. 1998 yılında Kutsal Cuma anlaşması imzalanmış ve 2001 de IRA silahsızlanmaya başladığını açıklamıştır. ABD ve halk desteğini kaybeden IRA 2005'te tamamen silah bırakmayı kabul etmiştir (Gücenmez, 2014, s.103).

Yakın dönemde birçok imparatorluğun tasfiyesi, ortaya bağımsız ulus devletler çıkarsa da çok kültürlü yapı sürüp gitmeye devam etmiştir. Birçok devlet, kurulduğu andan bugüne azınlıklarla ilgili ciddi meselelerle uğraşmaktadır. Osmanlı'nın son dönemi de birçok etnik temelli isyanla uğraşmakla geçmiştir. Azınlık milliyetçiliğinin yayılması ve imparatorluğa

katılmış köklü milletlerin ayrılma talepleri neticesinde; Arnavut, Arap, Ermeni, Yunan, Sırp, Bulgar, Kürt isyanlarıyla uğraşmıştır. Özellikle çokkültürlü yapıdaki Güneydoğu'nun isyan ve çatışma ortamına dönmesi, etnik bakımdan birçok karışıklığı beraberinde getirmiş ve sosyolojik çalışmaların önemini arttırmıştır.

Bu başlık altında bahse konu ettiğimiz tüm örneklerin batıdan olması ne bir tesadüf ne de özel bir gayrettir. Tezimizin konusuyla doğrudan ilgili olmadığı için fazla detaya girmeden vurgulamak gerekirse, çatışma ve etnik ayrımcılık batı düşünce sisteminin doğurduğu bir açmazdır ve kökü insanlığın hikayesi ile birleştirilerek daha da çıkmaza sürüklenmiştir.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE KÜRT SORUNU

Türkiye’de Kürt sorununun ne olduğuna dair tanımlama ve analizler tarihe, sahip olunan ideolojiye göre değişmektedir. Sorun bir modernleşme sorunundan etnik soruna az gelişmişlikten, ayrılıkçılığa kadar farklı analize tâbi tutulmaktadır. Sorun çok boyutlu ve sosyolojik bir çok değişkenin (etnisite, çokkültürlülük, farklılık, çoğulculuk vb. gibi) analiz sürecinde devreye sokulması gereken bir özelliğe sahiptir.

Ulus devletlerde, farklılıklar görmezden gelinerek oluşturulan kamusal düzenlemeler, bir dizi insan hakları sorununun yaşanmasına neden olmuştur. Irkçılık ve milliyetçiliğin yeniden nüksettiği, etnik ve bölgesel çatışmaların, ayrımcılık ve önyargıların tırmandığı, modern ulus devletin, farklılaşan siyasal ve kültürel beklentileri, etnik ve dini kimliklere dayalı talepleri karşılamadığı bir tarih dönemini yaşıyoruz. Kürt sorunu da, ülkemiz siyasetine egemen olan çok daha genel bir sorunun parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorun kuruluşundan günümüze Cumhuriyetin temel yapısı, örgütlenme biçimi ve sahip olduğu resmi ideoloji ile ilgilidir. Etnik ve dini özgürlükler sorununda bu yapı ve işleyişle alakalıdır. Sorun sivil toplumla alakalı olarak ortaya çıkmamıştır. Sorun, kamusal alanda devletle birey, devletle toplum arasındadır. (Ensaroğlu, 2001, s. 112)

Sosyolojik bakımdan Türkiye’de "Türk milleti" kavramı benimsenmektedir. Birtakım kurum ve kuruluşlar etnik siyaset yapmaya yeltenmiş olmakla birlikte bunlar yüzeysel kalmıştır. Türkiye dışına çıktığında birçok vatandaş kendini "Türk" olarak adlandırmaktadır. Türkiye anayasasına göre devlet üniter yapıdadır. Anayasanın 3.maddesi "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." demektedir. Üniter devlet, tek bir ülke üzerinde, tek bir milletin, tek bir egemenliğe tabi olmasıdır. Etnik gruplar üzerine hassasiyet sahibi olduğu görülen ülkelerden biri olan Fransa anayasasında ise şu ifadeler yer almaktadır: "Yasa karşısında tüm vatandaşların eşitliği temin edilir. Kök, din, ırk ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlardan oluşan bir Fransız halkı" vardır. 60 milyonu aşkın nüfusa sahip Fransa’da farklı dil konuşan 7 milyon insan anayasaya göre azınlık statüsünde değildir (Arslan, 2012). Fransa’da durumun bu şekilde değerlendirilmesi

Fransız Devrimi ile birlikte karşımıza çıkan vatandaşlık temelli milliyetçilik anlayışına dayanmaktadır.

Hukukçu Gözler, etnik unsurlar konusunda anayasanın 3. maddesini şu şekilde yorumlamaktadır: "Milleti, devletin ülkesi üzerinde yaşayan ve devletin egemenliğine tabi olan insan topluluğu şeklinde tanımlayabiliriz. Anayasamız 3.maddesinde, "Türkiye Devleti milletiyle bölünmez bir bütündür." diyerek milletin bölünmez bütünlüğü ilan edilmektedir. Buna göre, milleti teşkil eden insanlar, aralarında din, dil, etnik grup vb. bakımlardan ayırım yapılmaksızın aynı egemenliğe tabidir. Keza devlet yönetimine katılmak bakımından milleti oluşturan insanlar arasında bir ayırım yapılamaz. Türkiye'de etnik gruplar, dilsel topluluklar veya dini cemaatler temelinde egemenlik yetkilerinin kullanılmasında farklılık yaratılamaz. Türkiye'de sadece yer bakımından federalizm değil, etnik gruplar, cemaatler veya toplumlar temelinde federalizm, yani "korporatif federalizm" kurulamaz." (Gözler, 2000, s.118)

Türkiye anayasasının ilgili maddesi ve dolayısıyla 3. maddesi, Türkiye'de bir tartışma gündemi oluşturmaktadır. Başbakanlığı döneminde Recep Tayyip Erdoğan'ın "alt kimlik-üst kimlik" kavramlarını öne sürmesi, bu konuda ABD'yi örnek göstermesi uzun süre konuşulmuştur.

Türkiye'de etnisite, mezhep ve anadil temelinde çoğunluktan ayrılan azınlıklar, yasalar gözünde tanınmamış bir halde durmaktadır. Nüfus sayımlarında devlet yetkilileri tarafından kişilere etnik, dini ve diğer kökenlerine ilişkin sorular sormadığından dolayı çeşitli azınlık gruplarına mensup olan kişilerin sayısı bilinmemektedir. 1990'a dek, nüfus sayımlarında anadilin ne olduğu sorusu sorulmakta idiye de, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 1965 yılından sonra bu bilgiyi açıklamamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki azınlıklarla alakalı elimizde bulunan resmi nitelikli tek bilgi, 1965'te anadilini beyan eden kişilerin sayısıdır. Çok eskilere dayanan bu bilgi de güncel değildir ve bazı kişilerin zamanın ruhundan çekinerek gerçek anadilini beyan etmemesi ve anadilin, kişinin etnik kökeninden ziyade ailede konuşulan dilin göstergesi olması nedeniyle, bu verilen rakamların etnik aidiyetlere yönelik kesin bir bilgi vermediği de söylenmektedir (Özsoy, Koç, Toros, 2013: s.102).

Etnisitenin giderek ciddi bir sorun olduğu bir dünyada Türkiye, sosyolojik imkanlarla konuyu çözecek bir potansiyele sahip olmasına rağmen bunun başarılamadığı ve en büyük kitleyi oluşturan Kürtler ciddi bir sorun alanına dönüşmüşlerdir. Elbette bir kitlenin bizzat varlığının bir sorun olması gibi kategorik bir ifadede bulunmak niyetinde değiliz. Ancak ülkenin resmi ideolojisini, siyasi işleyişini ve toplumsal barışını da ilgilendiren derin bir krizin ilk nüvesini oluşturan çatışmanın çıktığı alanın burası olduğu da açıktır.

Dahası bu konu sadece Türkiye'nin de meselesi değildir. Aynı zamanda başka ülkeleri de ilgilendiriyor ve o ülkelerdeki varlığı ve biçimi de Türkiye'yi alakadar etmektedir. Dolayısıyla da önümüze çıkan Kürt sorunu, başta Türkiye olmak üzere birçok ülkenin gündemini işgal etmektedir. Türkiye'nin üniter yapısını koruma çabası, Kürt diasporasının özellikle batı ülkelerinde yaptığı lobi faaliyetleri konunun gündemde kalmasını sağlamaktadır. Kürt sorunu aynı zamanda AB sürecindeki Türkiye'nin bu konuda mesafe katetmesi istenen konulardan da birisidir. Geçmişte de bu sorun hakkında çeşitli ülkelerden birçok taleplerde bulunulmuş, çeşitli formüllerle çözümün gerçekleştirilmesi istenmiştir.

Batılı devletler için "şark meselesi" kapsamında ele alınan ilk konulardan biri Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması idi. 1699'dan beri gerileme halinde olan ve sürekli toprak kaybeden, isyanlarla uğraşan Osmanlı, I. Dünya Savaşı ile gelen mağlubiyetle birlikte artık yıkılmaya yüz tutmuştu. Kürt sorununun bir sorun olarak ortaya çıkması Osmanlı'nın gerileme dönemi dediğimiz son d nemlerindedir diyebiliriz (Yeğen, 2015, s.57). Savaş sonrası düzenlenen 1919 Paris Barış Konferansında Osmanlı'nın Anadolu'nun doğusunda kalan topraklarının Ermenilere ve Kürtlere verilmesi istenmiştir. Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması ile birlikte çok ağır şartlar yürürlüğe sokulmuş ve bu antlaşmaya göre, İtilaf Devletlerinin Anadolu'nun herhangi bir yerinde çıkacak isyana karşı işgal veya müdahale hakkına sahip olacağı dile getirilmiştir. İşte bu şartlarda, "müdahale hakkı" saklı tutulmak kaydıyla, Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerde Kürtlere  zerklik verilmesi ve gerekli şartlar oluşursa da bağımsız devlet kurulması kararlaştırılmıştır (Kirişçi & Winrow, 2011, s.94).

Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye'nin bir Kürt meselesi hep var olagelmıştır. Önceleri, ağırlıklı olarak bütünleşme ve geri kalmışlık kaygılarıyla ele alınan bu sorun, 1980'lerden itibaren, PKK'nın ortaya çıkmasıyla bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Burada dikkat çeken en önemli konu PKK terör örgütünün işin içine girmesiyle beraber konunun çok daha karmaşık hale gelmiş olmasıdır. Siyasal bir konuyu sosyolojik alanı da içine alan bir hale getirme çabasında epey mesafe katettiği de söylenebilir. PKK terör örgütü, bilinçli bir şekilde işin içindeki insani unsurları unutturacak kanlı eylemler yaparak meseleyi uluslar arası boyuta da taşımış ve Türkiye'nin bu sorunu çözecek olan toplayıcı faktörlerini içinde barındıran sağduyulu kamuoyunu da katletmiştir. PKK terör örgütü, sadece güvenlik güçlerini hedef almamış, aynı zamanda var olan birliktelik ruhunu da tahrip etmiştir. Her ne kadar kamu otoritesi tarafından bir devlet aklı olarak görülme de toplumdaki birliktelik ruhu ve hoşgörü ortamı ortaya çıkan çatışmanın sınırlı bir alanda kalmasını sağlamıştır.

Ancak örgüt bu durumun farkında olarak yeni çatışma alanları oluşturarak bahse konu birleştirici toplumsal dinamikleri (geleneksel ilişki biçimleri, din-inanç, ortak tarih ve kader birliğini) de hedefe koymuş ve bunları büyük oranda tahrip etmiştir.

Başta (işin doğrusu modernleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan) siyasi ve insani bir sorun olmasına rağmen işin içine PKK girince konu tamamen bir güvenlik meselesi ve uluslar arası kriz haline geldi.

Osmanlı'nın dağılmasına rağmen Türkiye toplumunun sahip olduğu romantik emperyal duygulardan rahatsızlığını açıkça ifade eden batı dünyası bu yeni aktör üzerinden bu duyguyu terbiye edecek bir alan olarak görmeye başlamıştır. Hatırlanacaktır, I. Dünya savaşıdan sonra yenilen Osmanlı'nın toprakları pay edilme sürecinde tüm yetki ve güç kendilerinde olduğu zaman Kürtler için asla bir siyasi oluşum düşünmeyen batı, konu Türkiye'nin sorunu haline gelince birden Kürt dostu oluvermişlerdir.

Ez cümle PKK terör örgütü, var olan bu sorunun doğal ve karmaşık dinamiklerini unutturan bir işlev görmüştür. Bunu son derece bilinçli ve planlı bir şekilde yürüttüğünden

kuşku yok. Zira örgüt elebaşının hem yazılarında hem mahkemedeki ifadelerinde hem de görüşme notlarında çok açık bir şekilde dile getirdiği görülmektedir.

PKK konuyu silahlı çatışma alanına çekmiş ve bilindiği gibi Türkiye, güvenlik perspektifinin hâkim olduğu 1990'lı yıllar boyunca, olağan üstü hal yönetiminde bu sorunu teröre indirgeyerek yönetmeye çalışılmıştır. Çeyrek yüzyıldır, Kürt sorununu algılamamızı toptan değiştirecek birçok gelişme yaşanmasına rağmen, kamu otoritesinin soruna yaklaşımında terörle mücadele perspektifi ağırlığını korumaya devam ettiği söylenebilir. Oysa bu yıllar boyunca, Türkiye'de ve bölgede, kamu otoritesinin soruna yaklaşımını gözden geçirmesini zorunlu kılan birçok gelişme yaşanmıştır. 1990'dan bu yana Kürt meselesine yaslanarak faaliyet gösteren siyasi hareketin söylem ve politikaları sorunu dönüştürmüş durumdadır. Zorunlu göç, Türkiye'nin ve Kürtlerin demografik yapısını radikal bir değişikliğe uğratarak ülkenin her tarafında Kürt meselesini hissedilir hale getirmiştir. 1999 yılında terör örgütü elebaşı Öcalan'ın yakalanması PKK'nın söylem ve faaliyetlerinde ciddi bir dönüşüme yol açmış ve terör örgütünün kaderini uluslararası çıkar dengelerindeki işlevine bağımlı kılarak yönetilmesini zorlaştırmıştır. Son olarak, 2000'li yıllarla beraber, Kuzey Irak'taki Kürtlerin özerk bir siyasi yapılanmaya sahip olmaları, Kürt sorununun bir "Kürdistan sorununa" dönüşmesi riskini doğurmuş durumdadır (Özhan & Ete, 2008: 3).

Bu konuda da farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Sorunun tanımlanması da dahil bir fikir birliğinin olmaması aslında işin doğası gereğidir. Zaten sosyoloji diye bir disiplinin varlığının da asıl nedeni budur, bireylerin dünyaya farklı pencereden bakıyor olmaları değil midir?

Ülkenin siyasi yelpazesindeki her bir partinin ya da ideolojinin bakışı farklıdır. Bu farklı yaklaşımların bir kamu aklına dönüştürülmesi rolü ise doğal olarak kamu otoritesinindir ve AK Parti de esasında bunu denemek istedi. Bu konuya daha sonra tekrar değinileceği için burada detaya girmeden söylemek gerekirse AK Parti, bu meseleyi milletin sahip olduğu değerler ortak paydasında çözme konusunda ilk irade beyanında bulunan siyasi hareket olmuştur. Bunu ona söyleten de muhafazkarlığıdır, din kardeşliği inacıdır. Buna bizzat kendilerinin inanıyor olmalarıdır.

Söz gelimi görece daha milliyetçi bir izgide olan Özdağ, meseleye daha farklı bir açıdan yaklaşarak şunları belirtir: “Bu sorunu Kürt sorunu olarak tanımlamak, terörü asla tasvip etmeyen Kürt kökenli vatandaşlarımızın hepsini aynı kategori içine sokar. Türkiye’de hiç kimse etnik kökeninden dolayı sorun kabul edilemez. Bu sorunun üç boyutu vardır;

- 1- Doğu ve güneydoğuda ekonomik kalkınma sorunu,
- 2- Etnik bölücülük olarak Kürtçülük sorunu,
- 3- Bölücü PKK sorunu.

Sorun, öz kardeşler arasında ortaya çıkarılmak istenen bir sorundur” demektedir (2015, s 31).

Çandar “Türkiye Kürtler olmadan tarihle yüzleşmeden Ortadoğu’ya açılmayacaktır. Kürt sorununun bir çok tarifi vardır. Ama bunun en basit tarifi; sorunun adını koyamamak ve Kürt sorunu diyememektir” diyerek sorunu tarif etmiştir (2012, s.30).

Bruinessen ise “Kürtlere genellikle devletsiz ulus denir. Kürtler bir devlet için çabalamış en kalabalık halktır. Bazı gözlemcilere göre bu durum Kürt sorununun özüdür” derken (Bruinessen c, 2013, s. 152), Karataş “Kürt sorunu, demokratikleşme sorunudur. Sorunun çözümü Türkiye’nin demokratikleşmesine yani tüm insanların üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına bağlıdır. Farklı etnik kökene, dil ve kültür gruplarına mensup kişilerin kendi kimliklerini, dil ve kültürlerini özgürce ifade etme, koruma , araştırma ve geliştirme hakları verilmeden çözüme ulaşılamaz” ifadesiyle sorunu dile getirmiştir (2009, s. 55).

Kürt sorununu, Filistin sorunu gibi küreselleşmenin getirdiği haksızlıklara, adaletsizliklere karşı çıkmak, daha özgür ve güvenli bir dünyada yaşama arzusu olarak görmekteyken (Solgun, 2012, s. 94), milli bir mesele olarak değil de bir sınıf mücadelesi olarak da değerlendirilebilmektedir. Yine Kürt isyanları etnik bir hareket değil aşiret reislerinin Cumhuriyet’e karşı gerici bir direnişi olarak da görülebilmektedir (Perinçek, 2010, s.73) .

Kaynak'ın görüşüne göre de “Kürt sorunu denince akla terör gelir ve amacının ülkeyi bölmek olduğu söylenir. Bu yaklaşım olayı çözülmez kılmıştır. Halbuki sorun, bölgedeki egemen güçlerin etkinliğini sürdürme çabasıdır (Kaynak, 2010, s. 25). Farklı farklı tanımları ve buna bağlı farklı çözüm önerileri olan sorunu daha iyi anlayabilmek için cumhuriyet öncesi ve sonrası döneme ve bu dönemlerle birlikte çıkan isyan hareketlerine de değinmek sorunu anlamaya katkı sağlayacaktır.

3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kürt Sorunu

Kürt sorununun tartışılması ile birlikte kaçınılmaz olarak Kürtlerin kökeni de araştırılmaya başlanmıştır. Türkiye’de uzun süre kabul gören tezlerden biri Kürtlerin Türklerden ayrı bir ırk olmadığı, Kürtlerin “Ari” kökenli olduğudur. (Han, 2009, s.37) Kürtler, Ahmed bin Mervan’ın (Kürt Mervani Devleti kurucusu) torunlarından olan Diyarbakır hükümdarlarının çocuklarından ve soyundan kabul edilmektedir (Han, 2009, s.25).

Kürtlerin kökeniyle ilgili farklı görüşler vardır. Bunlar: “(1) Kürtler eski Sümerlerde Gutium (Kutium) halkını oluşturmuştur. Türklerin ya da İranlıların bir kolu olan Medlerin soyundan bir gruptur. (2) Kürtler, Hindu-Farsi bir kökene sahip olup Partlarla aynı etnik gruptandır. (3) Bu soyların bazılarında ya da hepsinden birden gelmiş olsa bile Kürtler etnik yönden farklı ve epeyce ayrı bir gruptur. Eğer Kürtlerin ‘dünyadaki herhangi bir ırkın en uzun ve en saf soyu’ olduğu görüşü doğru ise Kürtlerin büyük bir çoğunluğunun etnik yönden farklı ve epeyce ayrı bir halk olması gerektiği ileri sürülebilir. Tarihleri boyunca ulaşılması güç dağlık bölgelerde yaşamaları diğer halklarla karışmalarını önlemiştir. Kürtler, kendilerinin ve bazı başka kişilerin ‘Kürdistan’ yani ‘Kürelerin ülkesi’ dediği bir bölgede yaşamışlardır. Bu bölge, doğuda Urmiye Gölü ile batıda Fırat Nehri arasındadır; bugünkü İran Azerbaycanı ile Anadolu’nun güneyini kapsar. Bu bölgenin en önemli merkezi, Türkiye’nin güneydoğusundaki Diyar-ı Bekir, yani bugünkü ‘Diyarbakır’dır” (Heper, 2008, s.67). Şerefname’de ise Han, Kürdistan’ın sınırlarını şu şekilde anlatır: Hürmüz Denizi kıyısından başlar, Malatya ve Maraş illerine kadar uzanır. Böylece kuzeyinde Fars, Acem Irak’ı, Azerbeycan ve Ermenistan yer alır. Güneyinde ise Irak, Musul ve Diyarbakır illeri vardır (Han, 2009, s.20).

Türkler ve Kürtler tarihte aynı coğrafyayı vatan olarak paylaşmışlardır. İslam öncesi dönemlere kadar giden bu ortak vatan yaşayışları, onlarda benzer bir hayat tarzı oluşturmuştur. Evliliklerle birlikte sadece kültürler değil kanlar bile karışmıştır ve akrabalıklara dönüşmüştür. Türkler ve Kürtler aynı zamanda 1071 Malazgirt Savaşı'nda kader birliği yapmışlardır. Diğer bir ortak payda da bütün müslümanların sembolü olan Selahaddin'i Eyyubi'dir. Türkler ve Kürtler en az bin yıllık bir kardeşlik hukukuna sahiptirler. (Gül ,2014, s.141)

Tarihi olarak baktığımızda bu coğrafyanın kaderini belirleyen dönemlerde Kürtlerin çok önemli rol oynadıklarını görürüz. Özellikle Osmanlı döneminde Yavuz Sultan Selim'in Safevi hükümdarı Şah İsmail'i yenilgiye uğrattığı 1514'deki Çaldıran Savaşı'nda Sünni Kürt ve Türkmen aşiret beylerinin Osmanlı ordusuna aktif olarak destek verdikleri görülmektedir. Bu durum, Osmanlı ile Kürt beyleri arasında doğal bir ittifakın oluşması anlamına gelmekteydi (Akgündüz, 2016, s.204). Savaştan kısa bir süre sonra dönemin Osmanlı yazarlarının ifadesiyle 'Kürdistan', Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu bölgenin sosyolojisinin de Osmanlı milletler sistemine çok büyük katkıda bulunduğu görülür. Özellikle bölgedeki medreselerin Sunni İslam geleneğini tasavvufi bir düşünce içinde yorumlayan bir etkide bulundukları ve bu durumun da hem hilafet fikrine hem de devletin bedensel bütünlüğünü temsil eden padişaha olan bağlılığa olumlu katkılarda bulunduğu söylenebilir.

Ortadoğu'nun en eski halklarından biri olmasına rağmen Kürtler, bugüne kadar çok önemli bir siyasi yapı teşekkül ettirebilmiş değiller. Bugünkü Kürt nüfusunun yaklaşık yarısı Türkiye sınırları içerisinde, diğer yarısı ise Irak, Suriye ve İran başta olmak üzere Ermenistan ve Azerbaycan'da yaşamaktadır. Aralarında ciddi kültür ve hayat tarzı farklılıkları ve derin lehçe ayrılıkları bulunur. Ancak giderek ortak bir 'Kürt bilincinin' geliştiği görülmektedir. Uzun bir süredir 'Kürt sorunu' kavramı Türkiye'nin gündeminde baş sırayı almaktadır. Bu sorunun sadece Türkiye'de değil, bölge ve dünya siyasetinde de önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tarihsel arka plana baktığımızda Kürt sorununun uzun bir geçmişi olduğunu görüyoruz. 19. yüzyılda Osmanlı devletinde karşımıza çıkan bazı sorunlar ve sonrasında devletin merkezileşme, batılılaşma, milliyetçilik, modernleşme süreçleri Kürt sorununu direkt etkileyen olaylara sahne olmuştur (Akyol, 2014, s.13). Bunun temelinde Osmanlı Devleti'nin bu dönemde giriştiği

modernleşme hedefli merkezileştirme çabaları görülmektedir. Bu merkezileştirmeci idarî düzenlemelere Kürtler tepki göstermiştir. Bu bağlamda, “merkezileşme, millileşme ve sekülerleşme gibi büyük toplumsal süreçlerden oluşan modernleşme serüveni” ile Kürt sorunu arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaktadır. Bu çerçevede, sorunun başlangıcının Şeyh Ubeydullah’ın Osmanlı İmparatorluğu’na bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla başkaldırdığı 1870’lere dayandığı ileri sürülmektedir. (Yeğen, 2015, s.15) Aynı şekilde Bozarslan’da Kürt sorununun ilk emarelerinin Şeyh Ubeydullah isyanıyla görüldüğünü dile getirmiştir (2009,s.841). Halbuki önce Hristiyan topluluklar ardından farklı milletlere sahip Müslümanlar çatıyı terk etmek için ayaklanırken, böyle bir harekete kalkışmayan tek topluluk Kürtler olmuştur (Keskin, 2014, s.205).

Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkış ve gelişim sürecine baktığımızda ise Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışına kıyasla oldukça gecikmiş bir dönemde, yani imparatorluğun son yıllarında, Kürt milliyetçiliği oluşturmak için çalışan Kürt entelektüeller arasında ortaya çıktığını görmekteyiz. Daha önce bahsedilen gelişmelerden dolayı kendisine milliyetçi Kürtler arasında geleneksel bir öncülük misyonu çizen Bedirhan ailesinin desteği ile, ilk Kürtçe gazete olan Kürdistan 1897’de yayım hayatına başlamıştır. Gazete, Kürt kültürünün ve milliyetçi faaliyetlerinin yayılması için bir araç görevi üstlenmiştir. Bu noktada 1908 yılında II. Meşrutiyet döneminde kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’nden de bahsetmek gerekir. Başlarda siyasi bir ayrılıkçı düşüncesi olmamakla birlikte kültürel Kürt milliyetçiliği açısından ilk dikkate değer oluşum sayılmaktadır Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti daha sonraki yıllarda Sevr Antlaşması’nı desteklemiştir. 1909 da gerçekleşen 31 Mart Vakası’ndan sonra çıkan karışıklıklar neticesinde Cemiyet kapatılmıştır (Tan, 2013, s.136).

19.yüzyıl sonlarına gelindiğinde ise, Osmanlı imparatorluğundaki Araplar, Arnavutlar, Türkler gibi Müslüman gruplar, daha önce bahsedildiği gibi kendi ayrı etnik kimliklerinin henüz farkında değildi. Benzer şekilde Kürtlerin de etnik bilinci henüz oluşmamıştı. Osmanlı imparatorluğu halkları, kendilerini daha çok dini temelde tanımlıyordu. Dolayısıyla Kürtlerde de, kendilerine has bir milliyetçilik geliştirme eğilimi, en az Türkler kadar geç doğdu. David McDowall, ‘17. yüzyıl şairi Ahmedî Hani örneği bir kenara bırakılırsa, 19. yüzyılın sonlarına kadar, herhangi bir Kürt’ün bütün bir Kürt milleti kavramıyla düşündüğünü gösterecek hiçbir kanıtın olmadığı’ söyler. Kürt halkı bir grup

olarak yaklaşık iki bin yıllık bir süredir olmasına rağmen 20. yüzyılın başlarında bir toplumsal Kürtlük duygusu kazanmaya başladıkları söylenebilir' (McDowall , 2004, s.88) demektedir.

Yukarda da vurgulandığı gibi Kürt milliyetçiliğinin gelişim sürecine baktığımızda bu süreci inceleyen kaynakların çıkış noktası olarak Şeyh Ubeydullah isyanından bahsettikleri görülmektedir. Robert Olsun bu isyanı 'Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışı' olarak tanımlarken (Olson, 1991, s.7) David McDowall ise 'Şeyh Ubeydullah'ın konuyla ilgili çoğu araştırmacının gözünde ilk büyük Kürt milliyetçisi olduğunu, ama kanıtların böyle bir sonuca varmak için hiç de yeterli olmadığını' belirtir. Ona göre, ayaklanmanın feodal bir kalkışma olmaktan daha farklı bir özellik gösteren bir yönü yoktur. Şeyh Ubeydullah'ın Tanzimat sonrası Osmanlı'da başlayan merkezileştirme çabalarına tepki duyan bir aşiret reisi olduğu görüşü daha yaygındır. Onun, milliyetçi bir bakışı ve dolayısıyla yeni ve ayrı bir 'ulus-devlet' kurma fikri olmamıştır. (McDowall, 2004, s.88).

Osmanlı döneminde Kürt sorununa değinirken Abdülhamit dönemi politikaları ve Hamidiye Alayları'na da kısaca göz atmak gerekir. Bu dönemde Hamidiye Alayları yoluyla Kürt'lerde yeni bir bağlılık duygusu geliştirilmiş, ancak bu dönemde aydın Kürtler arasında da milliyetçilik düşüncesi yükselmeye başlamıştır. Hamidiye Alayları, 1876'da tahta geçen Sultan Abdülhamit tarafından Kürt aşiretlerinden kişiler toplayarak bölgeyi Osmanlı Devleti adına korumak için kurulan yarı-askeri birliklerdi. Giderek büyüyen Rus tehdidine ve Ermeniler arasında gelişen milliyetçi silahlı örgütlere karşı bir güvenlik unsuru olan bu alaylar, aynı zamanda Kürtlerin imparatorluğa olan bağlılıklarını artırmak gibi bir amaç da taşıyordu. Bugün ise Hamidiye Alayları, Kürt milliyetçiliğini savunan yazarlar tarafından Kürt kimliğine zarar verdikleri, Kürt milliyetçiliğinin gelişmesini engelledikleri, Müslümanlıkla karışık bir Türk milliyetçiliğini benimsedikleri belirtilerek eleştirilmektedir. Öte yandan bu yarı-askeri birlikler, Genelkurmay yayınlarında ise 'tarihte aslı olmayan Kürt kimliğinin ve Kürdistan'ın oluşumuna olumlu yönde katkıda bulunduğu' belirtilerek yerilmektedir (Taş, 2012, s.67-68). **PKK terör örgütünün elebaşı** Abdullah Öcalan ise, Hamidiye Alayları'nın 'adeta reform niteliğinde' olduğunu söyler (Öcalan, 2003, s.118.).

1894 Ermeni sorunu nedeniyle Hamidiye Alayları kötü bir ün kazanmıştır. Ermeniler kadar Kürtlerin de zarar gördüğü düşünülmektedir. Devletin onlara verdiği sınırsız yetkiyle bölgedeki tüm halka karşı zulümler yapmışlardır. Fakat Ermenilerin geniş çaplı zulme maruz kaldıkları ve ardından göçe mecbur bırakıldıkları 1915 olaylarında Hamidiye alayları yer almamıştır. Bu dönemki uygulamalar düzenli ordu tarafından gerçekleştirilmiştir (Bruinessen a, 2013, s.19).

Öte yandan belirtmek gerekir ki, Kürtlerin Osmanlı'ya sadakatinde, Doğu'daki Rus tehlikesinin ve onunla benzer olarak işlev gören silahlı Ermeni grupların oluşturduğu tehdidin de payı büyüktü. Kürtlere göre, İstanbul ya da Ankara kaybederse, Kürtlerin yaşadıkları yerler Ermenistan haline getirilecekti. Hristiyan düşmandan gelen bu tehdit, Osmanlı'nın Müslüman halkları olan Türkler ve Kürtler arasında birlikte karşı koyma duygusunu destekledi. Hilafet ise, bu süreçte ortak dindaşlık duygusunun sembolü haline geldi. Gunter'in dediği gibi '1908'deki Jön Türk devriminin etkilerine ve Birinci Dünya Savaşı'nın Doğu Anadolu'da yarattığı korkunç yıkıma rağmen, Güneydoğu Anadolu'nun Kürtleri yine de Osmanlı sultanı tarafından temsil edilen hilafete bağlılık geleneğini korudular' (Gunter, 1990, s.11).

1908 yılına kadar İttihat ve Terakki sadece sultanı 1876 Anayasa'sına riayet etmeye zorlarken sonrasında birdenbire kendisini memleketi idare etme vazifesinin içinde bulmuştur. Zamanla politikaya daha fazla karışmaya başlayıp ardından Mebusan Meclisine tamamen hakim olmuştur. Zaman zaman iktidardan düştüyse de 1918 yılına kadar hükümeti elinde tutmuştur. I. Dünya Savaşın'ndan sonra kendi kendini dağıtmıştır (Karpas, 2010, s. 102).

I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa sınırlarını yeniden çizmek, taraf ülkelerin kaderini tayin etmek için 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir. Bu tarihten önce Osmanlı'nın elinde bulunan Anadolu haricindeki topraklar paylaştırılmış, ABD ve İngiltere'nin büyük etki sahibi olduğu Paris konferansı ile de sıra buraya gelmişti. Ana konular, Türkiye'nin batı kesiminin Yunanlılara verilmesi, doğu Anadolu bölgesinde bir Ermeni devletinin kurulması olmuştur. Bunların yanında ilk defa olarak bu konferansta Kürdistan meselesi görüşülmüş, özellikle Kürt Şerif Paşa bu meselenin gündeme gelmesi ve görüşülmesi aşamalarında yoğun mesai harcamıştır.

Kürdistan gazetesi ile yazılı bir miras bırakmaya çalışan ve II. Abdülhamit döneminde ve Meşrutiyetin ilk yıllarında daha çok kültürel bir özelliğe sahip olan Kürt milliyetçiliği. 1914'ten itibaren giderek siyasi bir milliyetçiliğe kaymıştır diyebiliriz (Bozarslan, 2009, s.841).

Burada parantez açarak 1919 yılında Sivas ve Dersim civarında etkili olan Koçgiri isyanına değinmeliyiz. Bu isyanın karakteristik bir özelliği, Koçgiri aşiretinin Alevi olmasıydı. Oysa Kürtlerin büyük çoğunluğu Sünniydi. Bu özellikleri nedeniyle, Mustafa Kemal Paşa'nın ve genel olarak Ankara Hükümeti'nin 'İslami söylemi' Koçgiri aşiretinde olumlu bir tesiri olmamıştır. Dahası Kürtlerin geneline göre daha batıda oldukları için, Doğu Anadolu'ya yönelik Ermeni tehdidi de onları pek tedirgin etmemekteydi. 1919'da başlayan ve 1920 yılı içinde Ankara Hükümeti tarafından bastırılan bu isyanla da Koçgiri liderleri tarafından kullanılan milliyetçi söylem, Kürt kitlelerde hiçbir kayda değer etki göstermedi. Çünkü, Sünni aşiretler, Ankara hükümeti ile çoktan ittifaka girmişlerdi. (McDowall, 2004, s.88) Benzer bir yorum da Romano'dan gelmektedir: Sorun bu biçimde çerçevelenerek Koçgiri isyancıları, isyan zamanlamasının Ermeni ve Yunan ordularının istilasına karşı verilen mücadeleye denk gelmesi nedeniyle Müslüman anavatana ihanetle suçlanıyordu. Bir Ermeni devletinin kurulmasını ve Müslüman topraklarının boyunduruk altına alınmasını önlemek isteyenler, Ankara'yı destekleyecekti (Romano, 2010, s.55).

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında, Müslüman Kürtleri Osmanlı'ya karşı ayaklanmaya teşvik etmekle görevli İngiliz Binbaşı Noel'in hatıraları da Kürtlerin Osmanlı'ya bağlılığını anlatan önemli bir kaynak olarak görülebilir. Binbaşı Noel başarısızlığının sorumlusu olarak Kürtler arasında o tarihlerde güçlü olan 'Müslüman din kardeşliği' duygusunu göstermektedir. O dönemde Kürtler için Müslüman din kardeşliğinin önemini gösteren benzer tespitleri Said Nursi'nin Türk-Kürt ilişkileri konusunda yazdığı risalelerde de görmek mümkündür. Müslüman Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya, Milli Mücadele döneminde ise Mustafa Kemal'e destek olmuşlardır (Yakın, 2016, s.23). Öyleyse Osmanlı dönemi için Türkleri ve Kürtleri birbirine bağlayan ana unsur dindir diyebiliriz. Çeşitli anlaşmazlıklar ve çatışmalar olmakla birlikte içinde bulunulan karışık ilişkiler yumağı Kürtleri din kardeşleri olan Türklerin yanına itmektedir.

3.2. Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorunu

Geçtiğimiz bölümlerde değindiğimiz gibi, Cumhuriyet için hem kuruluş aşamasında hem de kurulduktan sonra, özellikle de yeni benimsenen ulusalcılık politikaları açısından en tehlikeli sorun Kürt isyanları olmuştur. Bu isyanlar her ne kadar bastırılrsa da, yapılmak istenen reformları geciktiriyordu. Daha sı bu isyanlar çoğu zaman da ancak geçici olarak bastırılabilirdi. Ayrılık taleplerinden vazgeçmeyen isyancı Kürtler, "milli devlet" kimliğinden taviz verilmesini istediler. Devlet, bu konuda gerekli kararları almakla beraber sosyolojik bir tatmin doğuracak bir düzeye ulaşamamıştır. Daha sonraları Menderes döneminde farklı politikalar izlenmiş, ne var ki sorunun bir müddet sonra terörize olmasının önüne geçilememiştir.

İşin belki de asıl bağlamını oluşturan retorikle ve sahiplenmeyle çözülebilecek halden çıkması ve terörize olması hem çözümünü zorlaştırmış hem de algısını. Zira Osmanlı'da da böyle bir rahatsızlığın var olduğu ve zaman zaman da çatışmalar çıksa da doğrudan bir ulus devlet kurma yerine yerel mir ya da beylerin kendi eksenleri etrafında onların menfaatleriyle çatışan taleplerden doğmuştu. Diğer tarafta ise Kürt sorununun Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla başladığı düşüncesi yer alıyordu. Buna göre, Kürt sorunu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla belirginleşen "uluslaşma" hareketinin etnisiteye dayalı "Türklük" vurgusu yapmasıyla ortaya çıkmıştır. Böylece, anadili Türkçe olmayan vatandaşlar, kamusal alan dışında da, mahallede, evde vs., Türkçe konuşmaya, Türkçe isimler kullanmaya zorlanmıştır. İşte böyle bir çerçevede, milliyetçi Kürtler, bu dayatmacı değişimlere direnmişler ve kendi dilleri ve kültürleriyle vatandaş olmakta diretmişlerdir. Konunun duygual boyutunu iyi yakalayan terör yanlısı çevrelerin bu alan üzerinde çeşitli isyanlar tertiplemeye devam ettikleri görülür.

1923 ile 1938 yılları arasında pek çok isyan gerçekleşmiştir. Şeyh Said (1925), Ağrı (1927-1930) ve Dersim (1936-1938) isyanları etkileri ve süreleri açısından önemli olanlarıdır (Beşli, 2013, s. 5).

Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ikili ilişkiler, Cumhuriyet'in ilanından sonra yerini güvenlik politikaları ve Kürt etnisitesini tanımamaya bırakmıştır. Bu noktadan sonra hızla politikleşip insanları etnik ayrıma tabi tutmuş ve ayrılık fikirlerinin oluşmasına

zemin hazırlamıştır. Bu zemin daha sonra özellikle aydın kesim dediğimiz siyasi kişilikler tarafından kullanılmaya başlanmış ve sorunun devletle siyasi gruplar arasında sıkışıp kalmasına neden olmuştur. Buna bir de askeri güvenlik politikaları eklenince konjonktürel olarak şiddet-kimlik arayışı sarmalında büyüyüp günümüze kadar gelmiştir. Bugün gelinen noktada tek tipleşip küreselleşmeye yüz tutan bu sorun onlarca köy ve mezraların yakılmasına, yüzlerce insanın kendi yurtlarından farklı bölgelere göç etmesine ve binlerce insanımızın ölümüyle sonuçlanmıştır (Ersoy, 2016, s.1).

Diyarbakır'da yetişen ve bölgeyi yakından tanıyan Ziya Gökalp de Türkler ve Kürtler arasındaki ortak inançlara, değerlere ve tarihsel birlikteliğe vurgu yapmaktadır. 'Türklerle Kürtler bin senelik müşterek din, müşterek tarih, müşterek bir coğrafya neticesi olarak hem maddi, hem manevi surette birleşmişlerdir.' diyen Gökalp bu konuda şunları söylemektedir: Milli Misakımızın Türklerle Kürtlere aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti vermesi gösteriyor ki, bu iki millet arasında vefa bağları, sadakat rabitaları her türlü tasavvurun fevkinde bir samimiliğe maliktir. Filhakika Meşrutiyetten beri devletimiz Kürtler yüzünden hiçbir rahatsızlığa uğramadı... Balkan Harbi gibi, Mütareke zamanları gibi en felaketli günlerimizde, bize dostluk elini uzatan, bizimle samimi dert ortaklığı eden bu vefalı millet değil miydi? Bugün İstiklal Mücadelesi'ne de bütün heyetiyle iştirak edip Türklerle beraber 'hep yahut hiç!' diyen bu sadakatli millet değil midir?.. İşte bu tarihî misaller gösteriyor ki, Türklerle Kürtler, muazzez vatanımızı düşmandan, mukaddes dinimizi fesattan esirgemek için daima birlikte cihada atılmış iki dost millettir (Gökalp, 2013).

Mustafa Kemal 1923'te İzmit'te bir grup gazeteciyle yaptığı söyleşide gelecek yıllar adına önemli bazı yorumlar yapmıştır. Uğur Mumcu'nun Kürt-İslam Ayaklanması adlı kitabında yer alan ifadelerle göre Atatürk, 'Kürtlük sorunu nedir, bir iç sorun olarak değinseniz iyi olur?' sorusuna şöyle cevap veriyordu: Bizim milli sınırlarımız içinde Kürt unsurları öylesine yerleşmişlerdir ki, pek sınırlı yerlerde yoğun olarak yaşarlar. Bu yoğunluklarını da kaybede kaybede ve Türklerin içine gire gire öyle bir sınır oluşmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türkiye'yi mahvetmek gerekir. Örneğin Erzurum'a giden, Erzincan'a, Sivas'a giden, Harput'a kadar giden bir sınır çizmek gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürtleri de göz önünde tutmak gerekir. Bu nedenle başlı başına bir Kürtlük düşünmekten çok, Anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır. O halde hangi bölgenin

halkı Kürt ise onlar kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendileri için sorun çıkarırlar. Şimdi TBMM hem Türklerin hem Kürtlerin yetkili meclislerinden oluşmuştur. Ve bu iki öge, bütün çıkarını ve bütün yazgılarını birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmek doğru olmaz.”

Atatürk'ün şu sözleri ise hayli önemli bir noktayı vurguluyordu: Türkiye'nin halkı söz olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendileri için sorun çıkarırlar (Mumcu, 1991, s. 48).

Kısacası Atatürk, Kürt gerçeğinin bir soruna dönüşmemesi için onları Türkiye'ye entegre etmek gerektiğini görüyordu. Ortak bağ olan İslam'ın öneminin ise farkındaydı, Kürtleri Kurtuluş Savaşı sürecinde bu bağ sayesinde kazanabilmişti. Atatürk'ün öncelikli hedefi Türkiye sınırları içinde yaşayan etnik kökenlerin hiçbirine özel vurgu yapmadan birleştirerek Milli Mücadele'yi kazanmak, ülkeyi işgalden kurtarmaktı. Çağdaşlaşma için öncelik ise, modern ortak bir kimlik, bir 'ulus' kimliği kazandırmaktır. Bunun da, Türk kimliğinin bir üst kimlik olarak belirlenmesi ve desteklenmesi ile yapıldığı görülmektedir.

Bu noktada Cumhuriyet'in ilanının arkasından halifeliğin kaldırılmasının, özellikle Kürt aşiretleri arasında tepkiyle karşılandığını belirtmek gerekir. David McDowall'ın belirttiği gibi, 'hilafetten iki yıl önce saltanatın kaldırılması bile Sünni Kürtlerde rahatsızlığa neden olmuştu ama hilafetin saltanattan ayrılarak korunması, rahatlatıcı bir çözümdü. Çünkü Sünni Kürtler için asıl bu dini makam önemliydi.' Ama Kürtler meseleyi daha farklı algıladılar. McDowall da, 3 Mart 1924'ün (hilafetin kaldırılması) bir dönüm noktası olduğu görüşündedir: Asıl darbe bu oldu. Bu adım, Kürtlerin Türklere karşı duyduğu son ideolojik bağı da kopardı. Dini okulların, yani medreselerin kapatılması ile, çoğu Kürt için geriye kalan son eğitim kaynağını da ortadan kaldırmış oldu. Türkiye'nin 1919-22 arasındaki savaş yıllarını aşmasına neden olan Kürtler, bu kez onun düşmanları haline geldiler... Bunlar, dini yönelimli şeyhler ve eski Hamidiye ağalarıydı ki, halifenin savunulmasına samimi olarak inanıyorlardı. Şimdi bu insanlar arasında, onların daha önceden en ufak bir bağlantı kurmayı kabul etmedikleri kişiler, yani Kürt milliyetçileri, bir direniş geliştireceklerdi (McDowall, 2004, s.267).

Martin van Bruinessen ‘Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte, Türk-Kürt kardeşliğinin en önemli sembolü ortadan kalkmış oldu. Ankara Hükümeti’ni din-dışı olarak suçlamak mümkün hale geldi ki, bu suçlama hükümetin aldığı diğer bazı kararlarla da desteklenir gibi gözüküyordu. Bu argüman, İslam’a kuvvetle bağlı olan Kürtler için diğer herhangi bir argümandan daha etkiliydi.’ demektedir (Bruinessen, 1992, s.281). Uğur Mumcu’ya göre ise halifeliğin kaldırılması, daha öncesinden gelişmekte olan Kürt milliyetçiliğinin sıçrama yapmasına neden olmuştur (Mumcu, 1991, s.61).

Ziya Gökalp Kürtlerle Türkler arasında ‘kardeşlik’ ve ‘ortak değerler’ üzerine yoğunlaşırken, hükümet adına onu bu araştırmaları yapmakla görevlendiren Rıza Nur’un düşüncesi farklı yöneydi. Mustafa Akyol’a göre Rıza Nur başından beri Kürtlere Türk olduklarını kabul ettirmeye çalışmaktaydı. Rıza Nur gibi düşünenlerin yaklaşımı zamanla ağır basacak, ilerleyen yıllardaki Kürt politikası da, bu yaklaşım tarafından belirlenecektir.

Cumhuriyet dönemi Kürt sorununu anlattığımız bu başlık altında ileride detaylı bahsedeceğimiz Şeyh Said Ayaklanması ve sonrasında gelişen olaylara da kısaca değinmek gerekir. Bu ayaklanma yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir dönüm noktasıydı. Milli Mücadele sonrası, cumhuriyeti yeni ilan etmiş olan Türkiye’de bu ayaklanma hem bölünme hem rejimin sarsılması korkusu yaratmıştır. 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu yürürlüğe girmiştir. Görünürde huzuru sağlamak amacıyla başlatılan Takrir-i Sükun döneminde, Kürtlerin çoğunu tedirgin eden bir kimlik politikası başlamıştır. Kürtçe ve Kürt kültürüne dair her türlü simge ve ifade yasaklanmış ve Kürtleri ‘aslında Türk’ olduklarına ikna etmeye yönelik uzun sürecek bir politikanın başlangıcı olmuştur (Akyol, 2014, s.103).

Şeyh Said Ayaklanması sonrasında izlenen bu politika, umulanın ve istenilenin aksine, tepkiyi daha çok arttırmıştır. Şeyh Said’in torunu olan ve bir dönem milletvekilliği yapmış olan Melik Fırat, bu dönemin oluşturduğu etkileri Mumcu’ya şöyle anlatıyordu: Doğudaki bütün aşiretler, boylar, şeyhler, Şeyh Said ile beraber değildi. Daha çok Atatürk ile beraber olup bağlılık telgrafları çektiler. Türkiye Cumhuriyeti, Şeyh Said ile beraber devlete karşı kıyam edenleri yargılayıp cezalandırırsaydı, tepki bu kadar büyük olmazdı. Derlerdi ki, ‘Cumhuriyet’e karşı geldiler, Kürt devleti kurmak istediler. Biz de beraber yaşamak istedik, Atatürk ile beraberdik, biz de beraber yaşıyoruz’. Bu süreçte sadece Şeyh Said ile

değil Atatürk ile beraber hareket etmiş olanlar da aynı uygulamalara maruz kalınca tepki büyümüştür (Mumcu, 1991, s.182).

1932 yılında kanun teklifi olarak hazırlanıp 27 Mayıs 1934'te yasalaşarak yürürlüğe konulan Mecburi İskan Kanunu, esasında yeni sistemin farklı etnisiteler konusunda sahip olduğu görüşleri, bütün açıklığıyla ortaya koyan bir önemdeydi. Kanun, Osmanlı dönemini diğer halkları asimile edememekle suçluyor ve ülkede yaşayan 'Türk olmayan unsurların Türk olmaktan başka hiçbir çıkar yollarının bulunmadığını' vurguluyordu. Öteden beri Türk kültürüne uzak kalmış olanların ülkede yerleşerek onlara Türk kültürünü benimsetmek için Devletin yapacağı işler bu kanunda açıkça gösterilmiştir. Türk bayrağına gönül bağlamamış iken Türk yurttaşlığını, kanunun onlara verdiği her türlü hakları kullanmakta olanları, Türkiye Cumhuriyeti uygun göremezdi. Bunun içindir ki, bu gibileri Türk kültüründe eritmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlamak yollarını bu kanun göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti devletinde, Türküm diyen herkesin bu Türklüğü devlet için belli ve açık olmalıdır. Burada Devlet, hiçbir Türk'ün Türk'lüğünden şüphe duymak istememektedir. (Solgun, 2010, s.194).

İçişleri Bakanlığı Vekili Şükrü Kaya, meclis kürsüsünde yasayı savunurken amaçlarını açıkça belirtecekti: Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır (Solgun, 2010, s.195).

Görüldüğü üzere bu dönemde ortaya çıkan milliyetçilik, Türk etnisitesini ve dilini vurgulayan bir milliyetçiliktir. Bunun uzantısı olarak 1930'ların başında bu durum kendini Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile gösterdi. Türk Tarih Tezi, Türklerin Orta Asya'dan çıkıp dünyanın farklı yerlerine uygarlığı yaydığını ileri sürüyordu. Türk Tarih Kurumu, tarihsel mitler yaratarak bu tezi açıklıyordu. Güneş Dil Teorisi ise, Orta Asya'da sadece Türkçe'nin konuşulduğunu ortaya koymuştu. Türkçe bütün bu dillerin temelini oluşturuyordu. Bunun için Türk Dil Kurumu kurulmuştur (Kirişçi&Winrow, 2011, s.121).

1950'de Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanan seçimde ülkede Kürt milliyetçiliğinden neredeyse eser yoktu. Birçok Kürt asimile edilmiş, bastırılmış ve Kürt aşiret reisleri Türk siyasal sisteminin içine çekilmiş gibi gözüküyordu (Kirişçi&Winrow, 2011, s.126)

Kürt milliyetçi hareketinin doğuşu, insanların kimliklerinin etnik terimlerle tanımlanmasıyla hız kazanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda Kürtler milliyetçi mesajlarla hiç ilgilenmemişlerdir. Atatürk'ün Müslüman milleti kurtarma çağrısında seferber olmuşlardır. Fakat Atatürk'ün yeni Türkiye'yi bir Türk devleti olarak tanımlaması ve halifeliği kaldırması, devlete karşı milliyetçi bir Kürt platformu oluşmasına yol açmıştır. (Bruinessen a, 2013, s. 25)

Cumhuriyet'in kuruluşunda bir üst kimlik olarak öngörülen Türklük, alt kimliklerin varlığını yadsımıştır. Şemsiye kavram olarak düşünüldüğü ifade edilse de uygulamada bir üst kimlik olan Türklük anlamını bir alt kimlik olmasında bulmuştur. Bugüne kadar izlenen politikalar ve uygulamalar Türklük üzerinden alt kimlikleri dışlamıştır. Bu dışlamayı önlemenin yolu "Ne mutlu Türkiye vatandaşıyım" diyebilecek bir Türkiye yaratmaktır (Erdoğan, 2000, s.115).

1950-1960 yılları arasında iktidarda bulunan Demokrat Parti (DP) dönemi, ilişkilerin yumuşama dönemidir. Geleneksel politikanın dışına çıkan DP, sürgüne gönderilenlerin geri dönmesini sağlamıştır. Diğer yandan 1934 İskan Kanunu kaldırılmış, Umum Müffetişliği uygulamasına son verilmiş, çeşitli yayınlar vasıtasıyla Kürt kimliğine ilişkin yeni çalışmalar yapılmıştır (Uçar, 2016, s.176).

DP, ilk seçimlerde Kürtlerden beklediği kadar oy alamasa da, Kürt seçmen, 1954'ten itibaren DP'ye yönelmişti. Demokrat Parti lideri Adnan Menderes, Kürtlerin gönlünü hoş tutma yolunu seçmiş, bunun için de sürekli aşiretlerle iletişimde kalarak bunlardan vekiller çıkartmıştır. Hatta Adnan Menderes bu konuya o kadar önem vermektedir ki Şeyh Sait'in torunu A.Melik Fırat bizzat Menderes'in isteğiyle vekil yapılmış, yaşı tutmamasına rağmen Fırat'ın yaşı 7 yaş birden büyütülerek 30 yaşında gösterilip meclise alınmıştır (Uçar, 2016, s.184).

Tam da sorun makul bir siyasi alana dahil olup çözülmeye başlamıştı ki o meşhur 1960 darbesi gerçekleşti. Daha sonraki bölümlerde de değinileceği gibi etnik ve sosyolojik bir sorun olan bu konunun hem terörize olması hem de uluslar arası bir boyut kazanmasına giden süreci tetikleyen çok önemli iki tarihi kırılma noktası vardır. İlki 1960 darbesi,

ikincisi de 1980 darbesidir. İlki konuyu sol ideoloji ile özdeşleştirip şiddet için alt yapı oluşturmuş diğeri de yani 80 darbesi de terörize etmiştir.

Unutulmasın ki 1960 darbesi sahiden de bu mesele için bir dönüm noktasıdır. Zira bu dönemde Kürt hareketleri Marksizm düşüncesinden oldukça etkilenmiş, "devrimci" adını taşıyan çeşitli toplantı grupları oluşturmuş ve bunlar zamanla sistemli çalışmalar yaparak, bir çok devrimci, sosyalist illegal örgütler kurarak şiddete dayalı etkinliklerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Partiya Karkeren Kürdistan (PKK)'dir. İlk örgütlenmeler ise, Doğu Devrimci Kültür Ocakları etrafında gerçekleşmiştir (Ersever, 1993, s.42). Marksist hareketlerin genel propogandası, Kürtlerin sosyolojik durumları ele alınarak yapıyordu. Ancak "din" ekseninde sorunlar çıkıyor ve yeterli kazanım elde edilemiyordu. Terör yanlısı grupların din eksenli sorunları görmezden gelmeleri 2000'li yıllara kadar devam etmiş ancak daha sonra sözgelimi PKK, din ile irtibatlı bazı örgütlenmelere giderek bu konudaki açmazları bertaraf etme yoluna gitmiştir.

1980 darbesi, deyim yerindeyse tüm toplumu ezdi geçti. Sosyolojiyi tahrip etti, kamu otoritesini şeytanlaştırdı. Bu durum terör yanlısı örgütler için son derece verimli bir malzeme haline geldi. Bilerek ya da bilmeyerek 1980 darbesi, PKK terör örgütünün marjinal bir cinayet şebekesi olmaktan çıkıp gölgesinin bir kısmının toplumsal alanın da üzerine düşen bir yapıya kavuşmasına çok büyük katkıda bulunmuştur.

Özetle diyebiliriz ki Kürt sorununun, Kürtler yeterince Türkleşme baskısı görmedikleri için değil, aksine bu baskıyı fazlaca gördükleri için derinleşti. Etyen Mahçupyan Kürt sorununu 'Kürt kimliğine sahip Türkiye vatandaşlarının varoluşsal ve kültürel taleplerinin devlet tarafından reddedilmesini ifade eden sorun' olarak tanımlar (2004, s.5).

Öte yandan Kürt sorununun varlığı 1990'lı yılların başında kabul edilmesine karşın, buna çözümler geliştirmek o yıllar boyunca pek mümkün olmamıştır. PKK'nın yürüttüğü kanlı saldırılar da meselenin ele alınmasına engel olmuştur.

Cumhuriyet tarihinin 4.cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel'in şu cümleleri, Cumhuriyet dönemi boyunca kabul görmüş resmi bir söylemin ifadesi sayılabilir. Ona göre Kürt diye bir etnik kimlik yoktur. Var olduklarını ileri sürmek, Türkiye'ye ihanet etmek demektir. Bu öylesine katı bir politikaya dönüşmüştür ki, eski bakanlardan Şerafettin Elçi, 'Türkiye'de

Kürtler vardır, ben de Kürt'üm' dediği için 1981 yılında on beş ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır (Akyol, 2014, s.11).

Olaylar farklı bir mecraya doğru sürüklenirken gerekli tedbirlerin alınmadığı ve konunun giderek karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Özellikle kürt milliyetçiliğini tetikleyen kimi uygulamalar daha sık görülmeye başlandı. Kürt milliyetçiliği giderek yayılmaya ve gelişmeye devam etti. 1960 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ne giren Marksist bir Kürtçü olan Ahmet Zeki Okçuoğlu, o yılları şöyle anlatıyor: İlk üniversite yıllarımızda sık sık Türkiye haritasını önümüze alarak, 'acaba sınırlarımızı nereden geçirsek' diye bir Kürdistan haritası çizerdik. Şurayı alalım mı, almayalım mı derken, denize ulaşmamız gerekir diyerek İskenderun'u da alırdık. Hatta bir de kuzeyden denize açılalım diyerek Trabzon'u da kattığımız olurdu. Öyle ki, Türkiye'yi adeta boş bir arazi olarak görüyorduk. Hepsini almıyorduksak, doğrusu bir engel gördüğümüzden değil, vicdanlı olduğumuzdandı. Sosyalist ahlakımız kardeş Türk halkına haksızlık yapmaya elvermiyordu çünkü. Türkiye'yi hallettikten sonra İran, Irak, Suriye'ye geçiyorduk. Oradan da Basra Körfezi'ne ulaşıyorduk. En çok da petrol alanları üzerinde duruyorduk. Biraz haksızlık yaparak da olsa mümkün olduğunca geniş petrol alanını sınırlarımıza dahil etmeyi ihmal etmiyorduk (Ballı, 1991, s.190).

Yukardaki ifadeler esasında üniversiteli milliyetçi Kürt gençlerin ezilmişlik ve dışlanmışlık duygusuyla nasıl bir devrim hayalinin onları büyülediğini göstermektedir.

3.3. Sevr, Lozan ve Kürtler

I. Dünya Savaşı boyunca İngiltere ve Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye ve Irak'ı kapsayan bölgelerini nasıl paylaşacaklarını görüşmüşlerdir. Rusya'ya da kendisine yakın toprakları vermeyi planlamışlardır. İngilizler adına Sir Mark Sykes ve Fransa adına Charles Picot tarafından çalışma yapılmıştır. Rusya ona teklif edilen topraklara razı olmuştur ve bu durumda Mezapotamya İngilizlerin Suriye ise Fransızların olacaktır. Böylece Kürtler parçalı bir yaşama mahkum edileceklerdi. Fakat Fransa İngilizlerin egemenliğini pekiştireceği bir Kürt oluşumuna karşı çıkmıştır (Kutlay, 2002, s. 187). 1920 de ittifak devletleriyle imzalanan Sevr anlaşması bölünmeyi netleştirmiştir, fakat anlaşma hiç bir zaman yürürlüğe girmemiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri, diğer farklı etnik yapılara olduğu gibi Kürt'lere de devlet kurma fırsatı vermişlerdir. Anadolu'nun doğusu ve güneyinde İtilaf Devletleri'nin desteği ile Ermeni'lerin ve bazı Kürt aşiretlerinin kurduğu örgütler de bu duruma zemin hazırlamaya çalışmıştır (Güney, 2011, s.12).

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler Paris, Londra ve San Remo'da bir araya gelerek mağlup devletlerle yapılacak barış koşullarını belirlemeye, toprak paylaşımının çerçevesini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu süreçte İngiltere, bazen bağımsız bir Kürt devletinden bazen Kürtlerin özerkliğinden bazen de Kürt varlığının güvence altına alınmasından söz etmiştir (Bingöl,2014, s.190). 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansında Kürtleri Osmanlı Devleti'nin eski Stockholm elçisi Şerif Paşa temsil etmiştir. Kürt sorunu ilk kez bu konferansta gündeme gelmiştir. İngiltere, Kürtlerin diğer unsurlarla birlikte Osmanlı'dan ayrılmasını ve Kürtlerin bağımsız varlığını korumak için İngiliz mandasına bağlanmasını savunmuştur. Konferans'a katılan devletler Rum, Ermeni, Yahudi, Arap, Nasturi ve Kürt taleplerini kendi çıkarları açısından değerlendirmişlerdir. Sonuçta Kürtlerle ilgili olarak Kürdistan'ın Osmanlı'dan (Türkiye'den) koparılması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Bingöl, 2014, s.50). Öte yandan Said Nursi, Ahmet Arif ve Mehmet Sıddık, dönemin Vakit gazetesinde Kürtler adına yayımladıkları ortak yazıyla, Türklerin ve Kürtlerin birlikte maruz kaldıkları Rus-Ermeni terörüne atıfta bulunarak, Şerif Paşa'nın bu hareketini kınamışlardır (Mumcu, 1991, s.14).

Keza bölgeden kimi aşiretlerin önde gelenleri de bu konferansın yapıldığı dönemde etnisiteye dayalı bir Kürt devletinin kurulması fikrine onay vermediklerini deklere eden beyanlarda bulunmuş, konferansa telgraf göndermişlerdir.

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmasında, Kürt milliyetçilerinin Avrupalılardan aldıkları destek açık bir şekilde dile getirilmiştir. Antlaşma'nın 62. maddesi, yoğun olarak Kürtlerin yaşadığı bölgelere yerel otonomi verilmesinden söz ediyor, 64.madde ise Türkiye'den bağımsızlık elde etmelerinin yolunu açıyordu. Ancak Sevr'e göre Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı Ermenistan'a veriliyordu. Din kardeşliği ve hilafete bağlılığın yanı sıra Sevr Antlaşması'nda yer alan, Ermenistan kurulması tehlikesi de Türk-Kürt birlikteliğini sağlayan önemli bir etken olmuştur. Bu durumun farkında olan Mustafa Kemal, Kürt şeyhlerine, beylerine, ileri gelenlerine mektuplar yazarak Ermeni tehlikesine

dile getirmiş ve onları Milli Mücadele'de birlikte hareket etmeye çağırmıştır (Akyol, 2014, s.69).

Cumhuriyet tarihinin en çok konuşulan ve tartışılan olaylarından biri de Lozan Antlaşmasıdır. Lozan, Cumhuriyet'in ilanından önceki geçiş sürecinde gerçekleşmesi sebebiyle kurucu belge olarak kabul edilmektedir (Ortaylı, 2014, s.171). Lozan Konferansı Ekim 1922 de toplanmıştır. Konferansta Türkiye'yi İsmet Paşa ve heyeti temsil etmiştir. Konferans Temmuz 1923 te sona ermiştir. Türkiye ile Müttefik devletler arasındaki anlaşmazlıklar bir karara bağlanmıştır. Ayrıca boğazları silahlandırma konusunda anlaşılmıştır. Kapitülasyonlar kaldırılmıştır (Karpaz, 2010, s. 127).

Aydemir'in ifade ettiği gibi Sevr'de konuşulan Kürtler ve Kürdistan Lozan Antlaşması'nda pek tartışma konusu olmamıştır. Süreya bu durumu 'Çünkü Türkiye'de yaşayan Kürtler namına Lozan Konferansı'na yapılan bir müracaatta, kendilerinin Türkiye'den ayrılmak istemedikleri ve Türkiye sınırları içinde Türkiye vatandaşı olarak yaşamak arzuları bildirilmiş bulunuyordu.' şeklinde ifade etmiştir (Aydemir, 2009, s.110).

Lozan Konferansı'nda Kürtler, Azınlıklar meselesi, Musul meselesi görüşülmüştür. Kürtlerin Türklerden farklı ve azınlık konumunda bazı haklara sahip olabilecekleri tartışılmıştır. Türkiye ise, Azınlık meselesinde müslümanlar arasında bir ayrım gözetilmediği, bu sebeple de müslümanların azınlık olarak kabul edilemeyeceğini savunurken (Bingöl, 2014, s. 76) İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve arkadaşları, görüşmeler esnasında 'Müslüman Azınlık' kavramını şiddetle desteklemişlerdir. Bu şekilde Kürtleri azınlık statüsüne koymaya çalışmışlardır. Türk heyeti de bu anlayış doğrultusunda, Türkiye'de 'azınlıklar' denilince hep 'Müslüman olmayan azınlıkların' anlaşılmasının gerekli olduğunu ve antlaşmaya da bu şekliyle yazılmasını ısrarla dile getirmiştir. Osmanlı'daki 'millet sistemi'nin, Lozan'da ifade edilen 'Türkiye'de müslüman azınlık yoktur' şeklindeki bu siyasetin temel kaynağı olduğu söylenebilir. Bu İslam milletinin içinde de farklı dillerin ve etnik kimliklerin varlığı sorun olarak görülmüyordu. Bu süreçte Türkiye'nin nüfusunun Türklerle Kürtlerden oluştuğunu ısrarla belirten İsmet İnönü, Anadolu'da yaşayan Türklerin ve Kürtlerin kültür bakımından farklı olmadıklarını, tek bir bütün meydana getirdiklerini defalarca açıklamıştır. İnönü 'Müslüman azınlık' kavramına karşı çıkarak, 'Ankara hükümeti hem Türklerin hem de Kürtlerin hükümetidir' demiştir (Bingöl, 2014, s.58) . Rıza Nur Bey ise Türk tarafının azınlıklar meselesindeki tavrının belli olduğunu, Türkiye'de yalnız din azınlıklarının bulunduğunu, fakat soy (ırk) azınlıklarının bulunmadığını ifade etmiştir. Türkiye'de yalnız Türklerin ve Kürtlerin bulunduğunu; Kürtlerin, kaderlerini Türklerin kaderleriyle birleştirdiklerini ve azınlık haklarından yararlanmak istemediklerini; Musevilerin de bu çeşit

haklar isteğinde olmadıklarını ve yalnız Rum azınlıkların bunları istediklerini sözlerine eklemiştir (Meray, 1923, s.153).

Türk heyetinin çabaları üzerine, ‘Ulusal topluluktan olma, dil, soy ya da din ayrımı yapılmaksızın’ sözleri ‘Türkiye’de oturan herkes’ sözüyle değiştirilerek metne yazılmıştır. Yine Türk heyetinin defalarca vurgulaması sonucunda Kürtlerin azınlık statüsünde antlaşma metnine geçirilmesini kabul etmemiştir. Sonuç olarak, Türkiye, Müttefiklere kendi görüşünü kabul ettirmiş ve Azınlıklar Meselesi Türk görüşüne uygun olarak çözülmüştür. Sevr’deki soy azınlığı tanımına karşın Lozan’da din temelli azınlık kavramı kabul görmüştür. Lozan’da oluşturulan siyasi ve hukuki statüye göre, Türkiye’de yalnız gayrimüslimlerin azınlığından söz edilebilmektedir (Bingöl, 2014, s.64).

Öte yandan Lozan görüşmelerinin tıkanması ve uzaması İngiltere’nin işine gelirken, Türkiye’nin aleyhine olduğu görülmektedir. Musul meselesi Milletler Cemiyeti’nde görüşülürken patlayan Şeyh Said isyanı Türkiye’nin Musul konusunda ileri sürdüğü tezlerini zayıflatmış ve Türkiye’yi zora sokmuştur.

3.4. Cumhuriyet Dönemi Ayaklanmaları

Cumhuriyet tarihinde Kürt Sorunu üzerinde çalışan bazı gözlemciler ve akademisyenler genel olarak bu dönemde dört büyük isyanın gerçekleştiğinin altını çizerler. Kürtçülük iddiası tartışmalı olmakla beraber bunların ilki Şeyh Said ayaklanmasıdır. Daha sonra Ağrı ve Dersim ayaklanmaları çıkar. Her üçü de çok uzun olmayan bir süre içinde bastırılırlar. En son isyan ise PKK terör örgütünün temsil ettiği ayaklanmadır. PKK’nın temsil ettiği ayaklanma ise bunların en kapsamlısı ve uzun olanıdır. Sosyolojiyi, siyaseti ve geleneksel ilişkileri de kapsayan, geniş bir alana yayılan bir terörizm ideolojisine dönüşen yapısı ile halen de devam eden bir ayaklanma olduğu söylenebilir.

Bu isyanların arkaplanındaki asıl tetikleyici unsurun ayrılıkçı bir kürt milliyetçiliği olduğu açıktır ancak bu isyanları doğuran nedenlerden birisi de bölgede bulunan devlet görevlilerinin halka karşı bazı davranışlarından duyulan rahatsızlıktır. O dönemdeki kötü yönetim ve muameleler isyana doğrudan sebep değilse de, halkı isyana hazırlamıştır (Bingöl, 2014, s.106). Dindar Kürtlerin gözünde Halifeliğin kaldırılması Türkler ve Kürtler arasındaki köklü ve büyük din kardeşliği bağını koparmıştır. Hükümetin kendilerine Kürt

değil Türk olduklarını/olacağını söylemesi de Kürt milliyetçiliğini körüklemiştir (Bingöl, 2014, s. 96).

Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki egemen etnik bakış farklılıklara sempatiyle bakmayan bir tarzı yansıtmaktadır. Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt ‘ En iyi Kızıldereli ölü Kızılderelidir’ sözünü anımsatarak ‘Türk’ün en kötüsü Türk olmayanın en iyisinden iyidir.’ demiştir (Solgun, 2011, s. 138).

Koçgiri isyanı 1921 de Cumhuriyet’in ilanından önce gerçekleşmesine rağmen bazı yazarlar tarafından Cumhuriyet döneminin ilk isyanı olarak ele alınır. Dersim isyanı üzerinde etkisinin olması, kuşkusuz Dersim coğrafyasında olmalarının yanı sıra aynı inanç ve aynı etnik grup olmalarından da kaynaklanmıştır. Koçgiri isyanı meclisi ayağa kaldırarak kadar büyük bir şiddetle bastırılmıştır. (Solgun, 2011, s. 128). Koçgiri isyanında en önemli talepler dinsel değil tamamen Kürt milliyetçiliği temelindeydi. Buradaki halk alevi inancına sahipti. Bu isyan Ermeni ve Yunan ordularının istilası dönemine denk geldiği için, Müslüman anavatana ihanetle suçlanmışlardır (Romano, 2010, s. 54).

3.4.1. Şeyh Said Ayaklanması

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun hemen akabinde ortaya çıkan ve gerek iç politikada gerekse de dış politikada önemli tesirlere yol açan Şeyh Sait Ayaklanması üzerine farklı birçok araştırma yapılmıştır. Bir kısım araştırmacı bu ayaklanmayı 1925 İsyanı, bir kısmı 1925 Kürt Ulusal Ayaklanması, bir kısmı Kürt-İslam Ayaklanması bir kısmı ise Şark (Doğu) Ayaklanması olarak adlandırmaktadır. Ancak ayaklanmada lider pozisyonunda bulunan ve ayaklanma sırasında Emir’ül Mücahidin ve Hadüm’ül- Mücahidin mahlaslarını kullanan Şeyh Sait ismi ile bu ayaklanma özdeşleşerek tarihe Şeyh Sait Ayaklanması olarak geçmiştir (Taşpınar, 2010, s. 17).

Kürt meselesi ile ilgili değerlendirmeler yapılırken Şeyh Said İsyanı’nın Cumhuriyetin Kürt meselesinde bir milat olduğu kabul edilir. Konuyla ilgili tartışmalarda iki tez üzerinde durulabilir. Birinci teze göre, devletin doğuya yaklaşımının ve Kürtlere karşı takındığı tavrın esas nedeni Şeyh Said İsyanı’dır. Bu bağlamda devletin Doğu siyaseti köklü bir şekilde değişmiş ve yakın bir zamana kadar güvenlikçi bir bakış açısı hakim olmuştur.

İkinci teze göre ise, devletin Kürt meselesine bakış açısındaki değişim nedeniyle Şeyh Said İsyanı çıkmıştır (Yayman, 2016, s.40).

Toker'in Şeyh Said ve İsyanı adlı kitabında belirttiği gibi, İsyan ve özellikleri 'Cumhuriyet tarihinin birkaç önemli işaret noktasından biriydi. Bu tarihten önce ancak sınırlı bir çevrede kalan Kürt milliyetçiliği bu isyanla tarih sahnesine çıkmış, genç Cumhuriyetin devrimciliğinin radikalleşmesine de neden olmuştur' (Toker, 2015, s.7).

Ayaklanma, Şubat 1925'te bugünkü Bingöl coğrafyasında meydana gelmiştir. Ayaklanmaya, Kürt aşiretlerinden yaklaşık 7 bin silahlı insanın katıldığı söylenmektedir. Bu rakam bir süre sonra 30 bini bulacaktır. İsyanın liderliğini yürüten Şeyh Said, bir Nakşibendi şeyhiydi ve hilafetin kaldırılmasına tepkili Kürt liderlerden biriydi. Hem dinsel hem de Kürtler arasında henüz karşılık bulmaya başlayan milliyetçilik düşüncesiyle yeni kurulan Cumhuriyet'e karşı 'kıyam'a karar vermiştir. Amacını, Sultan Abdülhamid'in en büyük oğlu olan ve o sıralar Beyrut'ta yaşayan Mehmed Selim Efendi'yi başa geçirerek saltanat ve hilafeti yeniden kurmak olarak ilan etmiştir (Lewis, 1993, s.98). İsyan çıkınca, San Remo'da bulunan Osmanlı'nın son padişahı Vahdettin, bir Fransız gazetesine verdiği demeçte ayaklanmadan memnuniyetini belirtmiş, Şeyh Said'e başarı dilemiştir. Bu durumda Şeyh Said Ayaklanması'nın en önemli nedenlerinin dini ve siyasi olduğu söylenebilir. Gerçi ne tamamen dini ne de tamamen milliyetçi nitelikteydi. İsyan kalkışanların milliyetçi duyguları tabii ki vardı fakat halifeliğin kaldırılması da duygusal olarak etkilemiştir. Şeyh Said samimi bir dindardı (Bruinessen b, 2013, s. 441). Ayaklanma sırasında Başbakanlık yapmakta olan İsmet İnönü, dinin isyana etkisini şu sözlerle ifade etmiştir: Şeyh Said, hareket esnasında dini kurtarmak davasını açıktan ortaya atmış bulunuyor. 'Hilafet kalkmıştır, din tehlikededir. Dini kurtarmak lazımdır.' Davaları bu. Şeyh Said, isyan hareketini, böylece bütün memlekete milli bir hareket olarak değil, bir din hareketi olarak gösteriyor. Her tarafı harekete geçirmek sevdasındadır. Aldığımız tedbirlerin ve askeri tertiplerin, bütün memlekete şamil olması için ilk icraata geçtiğimiz zamanki düşüncelerimizin isabetli olduğu anlaşılmaya başlanmıştır (İnönü, 1998, s.70).

Şeyh Said isyanının bir de görünmeyen bir yönü vardır bu yan Azadi örgütüyle olan bağlantısıdır. Bu örgüt daha çok Hamidiye Alaylarında komutanlık yapan kişiler tarafından 1921 yılında Erzurum'da kurulmuştur. Şeyh Said isyanını bu örgütün planladığı ancak

isyanın başına geçecek etkili bir figür olarak şeyhin seçildiği iddia edilir, yani örgüt kendi yaptırım gücü yetersiz olduğundan, kitleleri harekete geçirmek için şeyhin karizmasını kullanmıştır. Şeyh Said iki ay sonra tutuklanmış ve idam edilmiştir. Fakat eylemciler eylemlerine birkaç yıl daha devam etmişlerdir. Ağrı isyanı da Şeyh Said ayaklanmasının bir devamı olarak görülebilir (Bruinessen b, 2013, s.388).

Ayaklanmada liderliği başta Şeyh Said olmak üzere şeyhlerden ve ağalardan oluşan feodal bir kesim yürütmüştür. Bu kişiler yerel halk üzerinde derin ve güçlü geleneksel bir otoriteye sahiptirler. Fakat isyanı hazırlayanlar Şeyh Said'den veya onun çevresindeki diğer dini liderlerden ibaret değildir. Ayaklanmada milliyetçi bir örgütün büyük rolü vardı. Azadi (Özgürlük) olarak da bilinen bu örgüt, 1921 ve 1924 yılları arasında Doğu Anadolu'da gizlice kurulmuş olan örgüt, Ankara Hükümeti için bir güvenlik sorunu (Akyol, 2014, s.91). Bu sebeple onunla ilgisi olduğu düşünülen bazı Kürt subaylar ordudan uzaklaştırılmış, örgüte üye olmak da yasaklanmıştır.

Örgüt Eylül 1924'te Beytüşşebap garnizonundaki subaylarla birlikte bir isyan hazırlığına girmiştir. Garnizondaki Kürt subaylar arasında yer alan Azadi üyeleri plana göre ani bir ayaklanmayla garnizonun kontrolünü ele geçirecekler, sonra da yerel Kürt liderleri daha büyük bir isyana teşvik ederek bir tür 'milli uyanış' başlatacaklardır. Ancak örgütün en büyük hareketi olan bu plan eyleme geçirilememiştir. Garnizon komutanı plandan önceden haberdar olarak, garnizondaki bu askerleri tutuklamış ve ayaklanmanın önüne geçmiştir (Akyol, 2014, s.92).

Şeyh Said gibi milliyetçi feodal beyler, Zaza Sünni aşiretler arasında çok sayıda destekçi bulmayı başarmıştır. Ayaklanma başlangıçta önemli başarılar elde etmiştir. Doğu Anadolu'nun büyük bir kesimindeki önemli kasabalar ele geçirilmiştir. Şeyh Said'in ilk işi telgraf hatlarını kestirerek hükümet ve ordu birimlerinin kendi aralarında ve Ankara'yla haberleşmelerini engelleme girişimi olmuştur. Ayaklanmanın yayılması üzerine on dört ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, yer yer kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, mecliste yaptığı bir konuşmada, 'Doğu ateşler içinde' diyordu (Aydemir, 2009, s.233). Tüm bunlara rağmen ayaklanmayı destekleyen yerel liderler çoğunlukla kırsal alanda etkili oldular, şehir merkezlerinde aynı etkiyi sağlayamamışlardır. Örneğin, Kürt kültürünün önemli merkezi sayılan Diyarbakır'da isyana pek destek oluşmamıştır.

Şeyh Said'in Diyarbakır'ı ele geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Mumcu, 1991, s.103).

Kürt ulemasının önde gelen isimlerinin önemli bir bölümü de isyana karşı çıkmıştır. Sonraki yıllarda yazacağı risalelerde Türkiye'de önemli bir figür haline gelecek olan Said Nursi'nin Şeyh Said'e yönelik söylediği şu sözler önemlidir: Türk milleti, asırlardan beri İslamiyet'in bayraktarlığını yapmıştır. Çok veliler yetiştirmiş ve şehitler vermiştir. Böyle bir milletin torunlarına kılıç çekilmez. Biz Müslümanız, onlarla kardeşiz, kardeşi kardeşle çarpıştırmayınız. Bu şer'an caiz değildir. Kılıç, harici düşmana karşı çekilir. Dahilde kılıç kullanılmaz. Bu zamanda yegane kurtuluş çaremiz, Kur'an ve iman hakikatlarıyla tenvir ve irşad etmektir. En büyük düşmanımız olan cehaleti izole etmektir. Teşebbüsünüzden vazgeçiniz. Zira akim kalır. Birkaç canı yüzünden binlerce kadın ve erkekler telef olabilir (Şahiner, 2013, s.268) demiştir.

İsyan 1925 Nisan'ının sonlarında bastırılmıştır. 'Kürt Sorunu' adlı kitabında Bletch Chirguh, Şeyh Said ayaklanmasının sonuçlarıyla ilgili şu bilgileri vermektedir: Ayaklanmaya katıldığı veya destek verdiği düşünülen 206 köy ve 8 bin 758 ev yakılmıştır. Hayatını kaybedenlerin toplam sayısı ise, söz konusu kaynakta 15 bin 200 olarak kaydedilmektedir. Şeyh Said ve 46 arkadaşı 'Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idam edilmiştir. Şeyh Said mahkemede isyanın basit bir olay sonucu çıktığını, uzun bir hazırlık dönemi olmadığını iddia etmiştir. Amacın sadece 'şariat hükümlerinin hükümet tarafından uygulanmasını sağlamak' olduğunu ifade etmiştir. İstiklal Mahkemesi kararında da Şeyh Said'in asıl amacının bir Kürdistan kurmak olduğu belirtilmiştir (Solgun, 2012, s.192).

İsyan, Milli Mücadele'yi yeni bitirmiş, cumhuriyeti yeni ilan etmiş olan Türkiye'de hem bölünme hem rejimin sarsılması korkusu yaratmıştır. Bir tür sıkıyönetim genelgesi olan Takrir-i Sükun Kanunu 4 mart 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Önce iki yıl için çıkarılan sonra, 4 mart 1929'da yürürlükten kaldırılan Takriri Sükun, 'şiddet kanunu' olarak nitelendirilmiştir (Akyol, 2014, s. 101).

Takrir-i Sükun, Şeyh Said Ayaklanması'yla ilgisi olmayan muhalefeti ezerken, ayaklanmanın çıktığı coğrafyaya etkisi daha fazla olmuştur. Ayaklanmanın liderlerinin

idama mahkum edildiğini ve çok sayıda cana mal olduğunu yukarıda belirtmiştik. Ama isyana bulaşmamış pek çok Kürt ileri geleni de bu kanun sonucu tutuklanmış, bir kısmı Anadolu'nun farklı bölgelerine sürülmüştür. İngiliz büyükelçisi bu taktikleri ve Takrir-i Sükun Yasası'nı yorumlarken 'bu kadar geniş çapta sürgünü gerçekleştirebilecek baskı ağını hayal etmek çok zor' demiştir (Romano, 2010, s.62).

Cumhuriyet'in 1940 yılına kadarki sürecinde değişik biçimlerde gündeme gelen Kürt ayaklanma ve direnişlerinin en önemlisi, kuşkusuz, Şeyh Said ayaklanması olmuştur. Şeyh Said ayaklanması, Türk-Kürt ilişkilerindeki en önemli kırılma noktası kabul edilmektedir. Araştırmacı Solgun, sonucu 'Mustafa Kemal'in milli mücadele yılları boyunca sürekli dile getirdiği 'Anasır-ı İslamiye' anlayış ve üslubu, bu dönemde resmen ve fiilen son bulmuş, Anasır-ı İslamiye'nin yerini, dayatılan Türk milliyetçiliği almıştır. Şeyh Said'in ardından gelen Takrir-i Sükun kararları da yaşanan kırılmayı derinleştiren bir sonucu hazırlamıştır' şeklinde ifade etmektedir (2012, s.191).

Siyaset ile iştigal eden çoğu Kürt milliyetçisi, bağımsız bir devletin güçlü bir dış destek olmadan kurulamayacağını bilincindedir. Hem ABD hem de Rusya, Ortadoğu haritasını çizmek istemektedir. Geçmişte ve günümüzde hem bu devletler hem de bu coğrafya ile ilgili emperyal emelleri olan devletler Kürt kozunu düşman gördükleri rejimleri zayıflatma aracı olarak kullanmışlar (Bruinessen c, 2013, s. 176) ve kullanmaktadırlar.

Sonuç olarak ayaklanma bastırılmıştır, ayaklanma nedeniyle Türk silahlı gücü yaşanan zorluklar sonucunda büyük yıpranmalar yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, öncelikle devleti yıkmaya yönelik başkaldırının bastırılmasını amaçlamış ve bunu başarmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun cumhuriyet döneminde çıkarılan ilk olağan üstü yetki ile donatılmış hükümeti ortaya çıkarmıştır. Ayaklanma sebebiyle Musul meselesiyle olması gerektiği kadar ilgilenilememiş ve 1926 Ankara Antlaşması ile İngiltere'ye verilmiştir. Ayaklanmada rol üstlendiği iddiası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Temmuz 1925 tarihinde kapatılmıştır (Finkel, 2007, s.489). Ve çok partili yaşama geçiş gayesiyle yapılan ilk deneyim başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Şeyh Sait İsyanı, Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili yaşama geçiş için ortamın uyumlu olmadığını ve artık demokrasinin tam olarak uygulanamadığını göstermiştir. Kürtlerin en büyük kaybı çarpışmalarda değil, daha sonra gerçekleşmiştir.

Arazileri tahrip edilmiş, köyleri yıkılmış, halk sürgüne gönderilmiştir. Bu durum isyan sırasında ve sonrasında devam etmiştir (Minorsky, 2008, s. 483).

Şeyh Said isyanının ardından Kürt sorununu çözme uygulamalarından biride ‘Mecburi İskan’ kanunudur. 1925 yılından itibaren uygulanmış olan kanun 1934 yılında yasalaşmıştır. İskan kanunu ile diğer halkların asimilasyonu hedeflenmiştir. (Solgun, 2011, s. 145).

3.4.2. Ağrı Ayaklanması

1927’de Beyrut’ta düzenlenen bir toplantıda Hoybun’un kuruluşu resmen açıklanmış ve bu yeni örgüt daha önceki tüm Kürt topluluklarının yerine geçmiştir. İhsan Nuri Bey, Hoybun tarafından Ağrı Dağı’ndaki Kürt kuvvetlerinin başına getirilmiş ve 1928’e gelindiğinde Ağrı Dağı’nda küçük bir Kürt devleti oluşturulmuştur (Jwaideh, 2012, s. 411). 1930 yılında Hoybun, İhsan Nuri’nin başkanlığında teşkilatlanmaya başlamıştır. Türkiye’de yapısal değişimlere tepki etkisiyle Ağrı isyanı patlak vermiştir (Bingöl, 2014, s.145).

Ağrı isyanı 1926-1930 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Ağrı ve çevresinde Şeyh Said’den önce Kürtlük kimliği öne çıkmamıştır. İhsan Nuri ve arkadaşları harekete siyasi bir güç katmışlardır. 1930 Haziranında Ağrı’nın Zilan bölgesinde 5000 insan ölmüş ve 200 köy yakılmıştır. (Kutlay, 2002, s. 309) Hükümet 1930 Haziran’ında askeri hareket başlatarak isyanı güçlü bir şekilde bastırmıştır ve İsyanın çıkmasına neden olan merkeziyetçilik , Türkleştirme, dini tesirden uzaklaştırma ve batılılaşma politikalarını daha büyük bir şiddet uygulayarak gerçekleştirmeye çalışmıştır (Jwaideh, 2012, s. 403).

Cumhuriyet döneminde Şeyh Said Ayaklanması’ndan sonra meydana gelen isyanlardan en önemlileri Ağrı ve Dersim ayaklanmaları olarak sayılır. Eski Osmanlı ordusunda Kürt bir subay olan İhsan Nuri Paşa’nın ayaklanması (Ağrı), seküler-milliyetçi bir amaçla ve liderlikle yürütülen bir isyandı ve bu açıdan Kürt tarihinde bir ilkti. İhsan Nuri, 1929 yılında, Bitlis, Van, Ağrı ve Botan bölgelerine yayılan geniş bir alana egemen hale geldi. İsyan o denli ciddiydi ki, ancak 1930 yazında ve de 45 bin kişilik bir ordu gücü kullanılarak bastırılabilmiştir. 12 Temmuz’da, 15 bin askerin, ağır topların ve savaş uçaklarının katıldığı bir meydan savaşı yaşanmıştır. Ordu, isyanı çıkaranları bozguna uğratmış ve İhsan Nuri’nin de aralarında olduğu lider kadronun bir kısmı İran’a gitmiştir,

yakalananlar yargılanarak idam edilmiştir (Jwaideh, 2012, s. 413). İran sınırına dayanılmasıyla İran, sınıra askeri sığınak yapmıştır. Bu sebeple Türkiye ve İran arasında kriz ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu gergin ortam karşılıklı diplomatik ziyaret ve görüşmelerle yumuşatılmış ve sonucunda Türkiye İran arasında 1932 yılında Dostluk Anlaşması imzalanmıştır (Şimşir, 2009, s.351).

Ağrı isyanından sonra Hoybun Cemiyeti faaliyetlerine kültürel çalışmalarla devam etmiştir. Kitaplar, dergiler, broşürler ve bildiriler bastırıp dağıtmıştır. Avrupa ve Amerikadaki gazete ve dergilerde Kürt-Ermeni davası ortaklaşa savunulmuştur. Hoybun Cemiyeti, 1939 yılında kapatılmıştır (Bingöl, 2014, s.150). Ağrı isyanı dini değil, milliyetçi bir hareketti ve devlet otoritesine karşı bir isyan olarak kabul edilmektedir (Bruinessen b, 2013, s. 441).

3.4.3. Dersim Ayaklanması

Dersim olayına bakmadan önce Dersim coğrafyasının etnik, dini ve tarihsel geçmişine bakmak gerekir. Kendilerini Sünni Kürtlerden ayırmaya özen gösteren Dersimlilerin etnik kimliği tartışılan bir konudur. Dersim ayaklanması Mart 1937’de meşhur 1934 iskan kanunun ardından bir cevap olarak patlak vermiştir. Bu kanun Kürtlerin kitlesel olarak yerinden edilmesini hedeflemekteydi (Yeğen, 2012, s.160).

Dönemin Genel Kurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Dersim olayıyla yakından ilgileniyor ve şöyle diyordu;

- 1- Dersim’deki bu durumun devamı tehlikelidir ve halkın maneviyatını güçlendirir.
 - 2- Dersim okşanmakla kazanılmaz. Silahlı kuvvetlerin müdahalesi tesir yapar.
 - 3- Türk toplumu içinde Kürtlük eritilmeli ve yavaş yavaş Türk hukuku uygulanmalı.
- (Mumcu, 1993, s. 58)

Bu bakış açısıyla hükümet tarafından 1937’de Kürt’leri Türk halkı içinde eritmeyi planlayan bir yasanın çıkartılması Dersim Kürtlerini öfkelenmiştir. Sunni olmadıkları için Halifeliğin kaldırılması daha önce onları etkileyen bir sebep olmamakla birlikte geleneksel noktada durumu protesto etmek için bir mektup göndermek istemişlerdir. Fakat bu mektubu taşıyan elçilerin Vali tarafından tutuklanıp idam edilmesine karşılık Dersimlilerin

de bir polis karakoluna saldırıp polisleri kaçırmamasından sonra isyan başlamıştır (Jwaideh, 2009, s. 417).

Bir Alevi din adamı olan Şeyh Seyid Rıza'nın öncülüğünde başlayan ayaklanmaya, Rıza'nın kendi aşiretinin yanı sıra Yusufkan ve Denemen aşiretlerinden de geniş katılım olmuştur. Ayaklanmanın lideri bir 'şeyh' olsa da, isyanın karakteri dini değil etniktir. Yaklaşık 1500 kadar silahlı insan toplayan Seyid Rıza, Dersim'deki jandarma ve polis karakollarına saldırmıştır. Ordu isyanı bastırmak için uzun süre uğraşmıştır, çünkü bu kez karşısında vur kaç taktikleriyle savaşılan bir gerilla grubu vardır. Sonunda hükümet uçak dahil olmak üzere modern silahlarla köyleri yerlebir etmiştir. Askeri hareket 1938'e kadar devam etmiştir. Liderler teslim olmuş ve idam edilmişlerdir. Arkasındanda büyük ölçüde kitlesel göçler başlamıştır (Jwaideh, 2009, s. 417).

Kasım 1937'de Seyid Rıza, iki oğlu ve bazı aşiret liderleri yakalanmış, yargılanmış ve idama mahkum edilmişlerdir. İdam için, 75 yaşını geçen Seyid Rıza'nın yaşı küçültülmüş ve oğlunun yaşı ise büyütülmüştür. Bu süre boyunca Dersim'e hava bombardımanına kadar varan ciddi askeri operasyonlar yapılmıştır. Bu operasyonlarda toplam 50 bin asker ve 40 savaş uçağı kullanıldığı belirtilir. Dersim hareketleri sonucu istatistikler çok farklı rakamlar vermektedir. Fakat yaklaşık 13 bin insanın öldüğü, öldürülenlerin kız çocuklarının da subay ailelerin yanına evlatlık verildiği bilinmektedir (Erkan&Aydın, 2012, s.41). Oran 11.818 kişinin sürüldüğünü belirterek, bu sürgün için 'çekirdek ailenin parçalanmasıdır' diyor (Oran, 2010).

Dersim'de öldürülmüş olan 13 000 kişi dışında, 1084 küçükbaş ve 342 büyükbaş hayvan alınmıştır. Bu sürecin birçok toplumsal sonucu olmuştur. Bunlar;

- 1- Anne babaları öldürülen çocukların kaybolması ki bu çocuklar yetmiş yıl sonra bambaşka kimliklerle ortaya çıkmışlardır.
- 2- Kitlesel sürgünler. Yaklaşık 12.000 kişi batıya sürgün edilmiştir.
- 3- Dersim'li kız çocukları Elazığ Kız Enstitüsü'ne yatılı olarak gönderilmişlerdir. (Bilmez&Kayacan&Aslan, 2011, s.35)

Dersim'de yaşananları devlet isyan olarak tanımlarken, halk yaşananlardan dolayı katliam olarak tanımlamaktadır (Bilmez&Kayacan&Aslan, 2011, s. 154).

Genelde Kürt isyanlarının nedenlerinden birinin de bölgede bulunan devlet görevlilerinin halka karşı bazı davranışlarından duyulan rahatsızlığın isyana zemin oluşturduğunu (Bingöl, 2014, s.106) ifade etmiştik. Bunun yanı sıra yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti üzerinde emelleri olan Fransa, İngiltere, Rusya sürekli Türkiye'nin en hassas sorunlarından olan Kürt sorununu gündemde tutmuşlardır. Merkezi otoriteye uymak istemeyen aşiret ve şeyhler diğer taraftan da bunların destekleyicisi İtilaf Devletleri ayaklanmalara zemin hazırlamıştır (Akgül, 1992, s.16). Ayrıca Dersim bölgesinin Osmanlı döneminde de kendi başına müstakil bir bölge gibi hareket etmesi, merkezi devletin coğrafi olarak sınırları içinde ama onunla ilişkisi yokmuş gibi başınabuyruk hareketlerini bir ulus devletin kabul edemeyeceği durum olarak okunduğu da görülmektedir.

3.5. Sessizlik Dönemi

Türkiye'yi darbelere götüren en temel mesele, toplumsal şiddet ve terörün sürekli artarak insanları bezdirmesi, siyasal istikrarı zora sokması ve bunu kullanarak bir kurtarıcı misyonu bazı grupların duruma müdahale etmesidir (TBMM Darbe Komisyonu, 2013, s. 63).

Cumhuriyet döneminde 1937'den 1984'e kadar herhangi silahlı bir Kürt ayaklanması olmamıştır ama bölge insanı ile devlet arasındaki açılan uçurumun bu sürede hayli derinleştiği görülmektedir. Bu yıllarda yaşanan trajediler bölge insanının hafızasında derin izler bırakmıştır (Yakın, 2016, s.52).

1938-1960 arası bir tür sessizlik dönemi olmuştur. Çünkü isyanlar çok sert bastırılmıştır. İlginçtir, Kürtler Türk'tür söylemi daha çok 1960 darbesinden sonra gündeme gelmiştir. 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi hafif bir hareketlenmeye yol açmıştır. Bir yandan da Demokrat Parti Hamidiye Alayları örneğine benzer bir şekilde bazı Kürt aşiret reislerini kendi partisinden milletvekili yapmıştır. Ardından, Demokrat Parti ile yakın ilişkide olan Sünni Kürt aşiretlerinin çocukları İstanbul'a ve Ankara'ya okumaya gelmişlerdir. Tarık Ziya Ekinci, Musa Anter, Naci Kutlay gibi isimler bunlardan bir kaç tanesidir. Bu Kürt gençleri yavaş yavaş birbirlerini tanımaya başlarlar. Bu gençler arasında hafızanın yeniden üretilmesi süreci başlar. Ancak devlet bu hareketlenmeyi erken fark eder (Şansal, 2017, s.2).

Bu dönemin en önemli olayı 1943'te Van'ın Özalp ilçesinde meydana gelen ve 'Mustafa Muğlalı Olayı' olarak tarihe geçen 33 köylü Kürt vatandaşın öldürülmesi olayıdır. Olay resmi makamlarca kapatılmaya çalışılmıştır. 1946 yılında Demokrat Parti meclise girince Mustafa Muğlalı olayı tekrar gündeme gelmiş, kurulan 27 kişilik bir komisyon tarafından Meclis'e getirilmiş ve gerçekleşen öldürülmelerin sebebinin tekrar araştırılması kararlaştırılmıştır. 1950 tarihinde Mustafa Muğlalı 20 yıl hapse çarptırılmıştır (Tan, 2009: 315). Bu trajedilerden bir başkası olan 49'lar olayı, 1959'da yaşanmıştır. 1958 Temmuz ayında Irak ihtilalinden sonra, Barzani SSCB'den Irak'a dönmüş ve ardından yeni Irak Anayasası'nda Kürtlerin hakları anayasada güvence altına alınmıştır. Bu durum Türkiye Kürtlerinde de hareketlenme olabilir düşüncesi oluşturmuş. Bu düşünce ile Kürtlerden 49 genç saptanıp tutuklanarak komünist olarak tanıtılmıştır (Kutlay, 2002, s. 533). Bir sene sonra da 1960 darbesi olmuştur.

Genelkurmay Başkanı Gürsel, Başbakan'a orduyu elinde tuttuğunu söylediği sıralarda Birleşik Komite 23 Mayıs'ta bir toplantı yaparak 25-26 Mayıs gecesi müdahalenin yapılmasını kararlaştırmış ve 27 Mayıs 1960'da darbe gerçekleştirmiştir. Hükümet Ankara ve İstanbul'da sıkı yönetim ilan etmiştir (TBMM Darbe Komisyonu, 2013, s. 42). 1960 Darbesi ile birlikte asker, Demokrat Parti iktidarına son vermiştir. Darbe sonrası yapılan yargılamada Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir. Darbeci kadronun ilk işi Demokrat Parti yandaşlarını toplayarak gözaltına almak olmuştur. 485 Kürt lider ve aydın grubu da Sivas'ta kampta toplanmıştır. 55 kişi de yurdun değişik yerlerine sürgün edilmiştir (Tan, 2009, s.339).

27 Mayıs 1960 darbesinden dört gün sonra Kürt illerinden toplanan 485 kişi Sivas'ta bir kampta toplanmış ve 9 ay burada tutulmuştur. Bu toplulukta bölgenin tanınmış aile fertlerinin yanı sıra ağa ve şeyhler de mevcuttur. Kürtçülük, bir okulmuş gibi burada gelişmiştir. Devlete karşı herhangi bir görüş ve tavrı olmayanların da tutuklanması olayı daha da büyütmüş ve sonrasında Devrimci Doğu Kürt Ocakları kurulmuştur (Yalsızuçanlar, 2008, s.35).

1960'lı yıllarda Türkiye'de bir sosyal dönüşüm gerçekleşmiş ve köyden kente göçle birlikte değişim başlamıştır. Çevrenin göçle birlikte merkeze kayması parti politikalarının

değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu değişimi en iyi şekilde yapan ve insanları ikna edebilen partilerin daha sonraki dönemlerde iktidara geldikleri görülmüştür. 27 Mayıs'ın sonuçları 12 Eylül'e zemin hazırlamıştır. 1961 ve 1980 arasında 19 yılda 18 hükümet kurulmuştur (TBMM Darbe Komisyonu, 2013, s. 63).

Darbeler, toplum barışını da dinamitleme potansiyeline sahiptir. 27 Mayıs bu açıdan da ibretliktir. Acı olayların yaşandığı bölgelerde Kürt kökenli ileri gelen vatandaşlarımız, sırf Demokrat Partili oldukları için toplama kamplarına alınmış, bilahare iskâna tabi tutulmuş, bu da bölgede telafisi zor hasarlara yol açmıştır. Oysa bölgede 1938'le son bulan olaylardan sonra belli bir sükûnet hâsıl olmuş, 1950-1960 arasında da devlete kırgınlıkları olan bazı Kürt kökenli vatandaşlarımız DP iktidarının özgürlükçü açılımıyla devletle olan kışkınlıklarını unutmuşlardır. DP iktidarıyla birlikte bir barış sağlanmıştır. 27 Mayıs darbesinden sonraki gözetim ve iskânlar, siyasal Kürt hareketinin de sebeplerinden biri olarak zikredilmektedir (TBMM Darbe Komisyonu, 2013).

Devletle Kürt feodalleri arasında tekrar yakınlaşma ve işbirliği İnönü döneminde başlamıştır. 1950 seçimlerinde ise Kürtlerin büyük bir kısmı oylarını birçok Kürt liderin milletvekili olarak seçildiği Demokrat Parti'ye vermiştir. 1950 ve özellikle 1960'lı yıllardan sonra Kürt aydınları milliyetçi isteklerini dile getirebilmişlerdir. Bu dönemde yöntem ve işleyişte sosyalist model örnek almıştır. İşçi sınıfının güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu'da işçi sınıfı yerine sosyalizmi aydınlar kuracaktır. Bu amaçla uygun örnek ve teoriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu gelişmelerin ardından, 1967'de bölgede gösteri ve onbinlerin katıldığı yürüyüşler düzenlenmiştir. Erzurum, Silvan, Ankara, Tunceli, Siverek, Batman, Erzurum, Ağrı ve Diyarbakır'da düzenlenen bu gösteriler, Kürtlerin Cumhuriyet sonrası ilk olarak gerçekleştirilen demokratik eylemler olarak görülmüştür. Bu gösterilerde, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve 1965 yılında Diyarbakır'da kurulan Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi'nin (T-KDP) önemli rolleri olmuştur. T-KDP, aslında Kuzey Irak'taki Barzani hareketinin (KDP) bir uzantısıydı. Örgüt, Türkiye'nin sınırları içinde bir bölgenin 'Kürdistan' olarak belirlenmesini, burada Kürtçe'nin resmi dil olmasını ve bu bölgenin belirli sayıda milletvekiliyle TBMM'inde temsil edilmesini talep etmektedir (Akyol, 2014, s.133).

Özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren gerek dünyada gerekse Türkiye'de hızla artan sosyalist fikirler ve bu fikirlerin siyasal alanda temsiliyetini sürdüren Türkiye İşçi Partisi, Kürt sorununu ülke gündeminde tartışmaya açtı. Bu tartışma uzun süredir sessizlik döneminde olan Kürt milliyetçiliğinin yeniden doğuşunun Türkiye'deki işaret fişeği olarak değerlendirilir. Bununla birlikte sorun özellikle 1960 darbesinden sonra siyasallaşma yönünde yerel bir alan elde etmiştir. Olaylar daha çok bu minvalde gerçekleşerek devam etmiş ve tek tipleşme aşamasına gelmiştir (Paksoy, 2013, s.77).

Türkiye'nin Güneydoğu illerinde yaşanan tecrübe, Kürt sorununun temel dinamiklerinden birisidir. Bölgedeki coğrafi ve demografik yapı, adet ve gelenekler, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan hadiseler "şark sorunu" denilen bölgesel olguyu ortaya çıkarmıştır. Bölgeyi kontrolü altında tutmaya çalışan merkezi devlet otoritesiyle geleneksel yapısını korumaya çalışan bölge halkı arasındaki gerilim pek çok çatışmaya yol açmıştır. Bu çerçevede 1925–1938 arasında 17 ayaklanma gerçekleşmiştir. 1950–1980 arasında ülke siyasetini belirleyen sağ-sol karşıtlığı Güneydoğu'da da etkili olmuş ve Kürt sorunu sol akımların üzerinden şekillenmiştir. 1978 yılında sıkıyönetim ile başlayan sıra dışı hukuk deneyimi, Olağanüstü Hal (OHAL) ile devam etmiş ve 2002 yılında kaldırılincaya kadar 24 yıl boyunca bölge, olağanüstü durumun olağanlaştığı/sıradanlaştığı bir siyasal süreç yaşamıştır. Bu çerçevede OHAL, terörü ve doğrudan şiddeti önlemeye yönelik bir düzenleme olmasına rağmen sosyal, iktisadi ve insani yönden ağır sonuçları olan yapısal bir şiddet formuna dönüşmüştür. Zorunlu göç, işsizlik ve hızlı şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal çözülme sonucunda sorunlar daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu çerçevede bölgede, doğrudan şiddetten yapısal şiddete doğru bir evrilme olmuştur. OHAL'li yıllarda yaşanan terör, faili meçhul cinayetler, insan hakları ihlalleri, hukuk dışı uygulamalar ve yaşanan sorunların çözümüne yönelik umutsuzluk, bölge halkında devlete karşı güvensizliğin artmasına ve Kürt ulusalcılığının güçlenmesine yol açmıştır (Özhan & Ete, 2008, s.5).

1973 yılında dünya Petrol Krizi'nin etkileri ile ülke ciddi bir ekonomik kriz içerisine girmiştir. 12 Eylül'e giden süreçte AP, erken genel seçim yapmak yerine azınlık hükümetiyle devam etmek isterken, CHP ise sonucun iyi olmayacağına inanarak erken seçim istemektedir. Bu anlaşmazlıklar sürerken, kendisini mevcut düzenin savunucusu

olarak gören ordu, darbe ile yönetime el koymuştur (TBMM Darbe Komisyonu, 2013, s. 100).

1977 yılından itibaren 12 Eylül'e kadarki süreçte beş ayrı hükümet görev yapmıştır. Dönem içinde yaşanan olaylar sebebiyle asayiş ciddi ölçüde bozulduğu ülkede ekonomik sıkıntılar daha da ağırlaşmış ve adeta yokluklar dönemine girilmiştir. Petrol sıkıntısı bütün sektörleri etkilemiştir. 1980 yılına gelindiğinde Devlet'e güven azalmış ve ana tüketim mallarının dahi bulunamadığı bir ortam hakim olmuştur (TBMM Darbe Komisyonu, 2013, s. 122).

3.6. 1980 Darbesi'nden AK Parti Dönemine Kürt Sorunu

Genelde Ortadoğu özelde Irak, Türkiye, İran ve Suriye'de daima kaygan olan, hassas dengeleri bünyesinde barındıran, stabiliteyi risk unsuru olarak görüp buna binaen dizaynı çok tehlikeli argümanlar üzerine kurulmuş olan bu bölgesel dengenin tam ortasında; Akdeniz ile Basra Körfezi arasındaki bu keskin fay hattının üzerinde ise dünyada devletsiz olan en kalabalık ulus kabul edilen Kürtler bulunmaktadır.

Bugün dahi bölgedeki Kürtlerin yayıldığı coğrafyanın Ortadoğu ve Avrasya genel dengeleri içerisinde taşıdığı önemin yanında Kürtlerin yaşadığı bölgelerin ciddi bir istikrarsızlığın da aynı zamanda merkezi haline dönüşmesi sadece Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden tasfiyesi ile o günkü İngiliz ve Fransız imparatorluklarının çizdiği jeopolitik ve jeokültürel/etnik realiteyi yansıtmayan tehlikeli sınırlar yüzünden değil aynı zamanda bu dört ülkede yaşayan Kürtlerin siyasal bir bütünlük gösteremeyecek şekilde farklı konumlanışlarından da kaynaklanmaktadır. Unutulmamalıdır ki Kürtlerin bu dört ülkede yaşadığı alan aynı zamanda kadim medeniyet havzalarında üç bin yıldır Doğu'dan Batı'ya akan bütün göçlerin, ekonomik ve ticari dönüşümün ve jeopolitik sarkacın ortasında bulunmaktadır. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan Anadolu Yarımadası; Afrika'yı Asya ve Avrupa'ya bağlayan Ortadoğu'nun kadim merkezi Mezopotamya ve yine aynı coğrafyada Akdeniz ile Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasındaki geçiş hattının tam ortasında su, ticaret ve göç yollarının merkezindedir Kürt halkları. Bugün ise tamamen istikrarsızlık ihraç eden bir kaos üçgenine dönüşmüştür.

Soğuk Savaşın ve 1979 İran Devriminin ardından oluşan bölgedeki statükosuzluk sebebiyle oluşan 1990-91 Körfez Savaşı ve 1987’ de düzenlenen referandum sayesinde eski parti yöneticilerine yurttaşlık haklarının verilmesi, toplumun bir çok kesiminden demokratikleşme taleplerini doğurmuş ve bu durum yepyeni bir durum yaratmıştır (Bozarslan, 2015, s. 318).

Körfez savaşı ortamı, burayı işgale gelenler tarafından PKK’ya iyi bir fırsat sunmuşlardır. Irak’ın yenilgisi sonrası Türkiye sınırında bulunan Irak kuvvetleri tüm silahlarını, araçlarını ve teçhisatlarını bırakmış ve bunlar PKK terör örgütünün eline geçmiştir. Bölgede oluşan otorite boşluğu PKK’nın burada yeni kamplar kurarak çalışmalarının ve militanlarının artmasına zemin oluşturmuştur. Ayrıca bu süreçte Sovyetler Birliği’nin çöküşü dünyada Marksist-Leninist sistemin çökmesine yol açmış ve aynı söylemi kullanan PKK’nın da söylemini değiştirmiştir (Birand, 1992, s. 241).

1980’de iktidarı ele geçiren generallerin, Kürt sorununu zor kullanarak çözmeye kararlılığı, sıkıyönetimin devam etmesi ve milliyetçi Kürtlerin PKK arkasına geçerek direnmeye başlaması durumu daha da kötüleştirmiştir. 1980’ler boyunca var olan mücadele adeta bir ordu ile PKK arasında çatışma haline gelmiş ve devam etmiştir (Ahmad, 2015, s. 255).

PKK’nın terör eylemleri 15 Ağustos 1984 Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla başlar ancak oluşum dönemi 1970’lerdir. “Kürtlerin kaderini sadece Kürtler çizecektir. PKK hareketi Türkiye’nin demokratikleşmesini yönlendirecektir” diyen Öcalan ve arkadaşları (İmset, 1993, s. 7), 1975 yılı Ekim ayında Kurban Bayramına yakın bir tarihte, Dikmen’de Siverekli bir öğrencinin evinde ilk toplantıyı yapmışlardır. 1976 yılı Ocak ayında Dikmen’de bir toplantı daha yapılarak örgütün ilk manifestosu açıklanmıştır. Bu toplantıda örgütün isimlendirilmesi ve bazı Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine elemanların dağılması kararları alınmıştır. Öcalan ise Ankara’da kalmayı tercih etmiştir (Bozkurt, 2013, s.89). Öcalan’ın liderliğindeki Apocular veya Ulusal Kurtuluşçular Ordusu (UKO) isimli grup tarafından devam ettirilen örgütlenme çalışmaları sonucunda, 26-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır ili Lice ilçesi Fis (Ziyaret) köyünde yapılan ve Abdullah Öcalan’ın başkanlık ettiği toplantıda PKK (Partiya Karkeren Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi) adıyla partinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Özcan, 1999, s.26).

Örgüt öncelikli olarak mevcut yapıdaki tüm farklı aktörleri ve yapıları bertaraf etmeye başlamış ve hızlı bir eylemsellik sürecine girmiştir. O dönemde var olan sert politikaların arkasından kendine meşruiyet devşiren PKK ilk eylemden sonra adını herkese duyurmaya başladı. Oysa örgütün 1984'te gerçekleştirdiği bu Eruh baskınına kadar bölgede yarım asra yakın bir zaman 'sessizlik' ortamı hakim olmuştur. Fakat sorunlar, İsmet İnönü'nün 1935'te tarif ettiği gibi, 'üstü küllenmiş bir halde var olmaya' devam etmiştir. Uygulamalar nedeniyle Kürtlerin devletle olan gönül bağları zayıflama sürecine girmiş ve bu ayrılık derinleşerek bu günlere kadar gelmiştir. Bugün gelinen noktadan geriye bakıldığında o dönemde yapılan yanlışların sonuçları gözükmemektedir. Türkiye bugüne kadar devamlı bir 'Kürt sorunu' yaşamak zorunda kalmış, ekonomik ve sosyal yönden çok ağır bedeller ödemiştir.

Kürt sorunu söz konusu olduğunda sıkça gündeme gelen Diyarbakır Cezaevi'nin bu meseleye yol açan asıl neden olduğu ve PKK'nın güçlenmesinde önemli bir rol oynadığı yönündeki söylemlerle karşılaşırız. Bu noktada belirtmek gerekir ki, burada uygulanan insanlık dışı işkenceler PKK'yi bir adres ve sahiplenme noktası haline getirdiği söylenebilir (Bozarslan, 2009, s. 856). Hatırlanacağı üzere, 27 Mayıs Darbesi sonrasında ortada siyasal bir Kürt hareketi olmamasına rağmen 'Böyle bir harekete teşebbüs edebilirler' kuşkusıyla 55 Kürt ileri geleni Sivas'ta bir toplama kampında yaşamaya mahkum edilmiştir. Bu durum sonraki yıllarda 'Sivas kampı siyasal Kürt hareketi için bir okul oldu' türü yorumlara konu olmuştur (Solgun, 2012, s.187).

Bu noktada konuyu genişleterek PKK terör örgütünün oluşumu ve yapısı üzerinde durmamız gerekir. Kürt Sorunu hakkında bir gelişme sağlamak için PKK'yı doğuran tarihsel ve siyasal durumu, sosyo-ekonomik ve kültürel şartları, Öcalan'ın düşünce dünyasını, PKK'ya katılan Kürtlerin duygu, düşünce ve hayallerini iyi anlamak ve tanımlamak gerekmektedir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenim gören Abdullah Öcalan, üniversite yıllarında komünist öğrenci hareketlerinde aktif yer almıştır. 1972'de Mamak Askeri Cezaevi'nde yaklaşık yedi ay yatan Öcalan, 1973'ten itibaren Marksist düşünceyle Kürt milliyetçisi bir harekete yönelmiştir. Öcalan 1975 yılına kadar PKK'nın teorisini oluşturduğu 'ideolojik dönem' çalışmalarını ve öncü kadro oluşturma sürecini yürütmüştür (Birand, 1992, s.82-84). 1975 yılı Ekim ayında Dikmen'de Siverekli bir öğrencinin evinde ilk toplantı gerçekleşmiştir. 1976 yılı Ocak ayında

Dikmen’de bir toplantı daha yapılarak örgütün ilk manifestosu açıklanmış ve bu toplantıda örgütün isimlendirilmesi ve merkezi yapısının şekillenmesi; bugüne kadar Türkiye’de faaliyet gösteren Türk ve Kürt sol örgütlerin geleneksel yapılarından kopularak ideolojiyi değişik ve pratik bir zemine oturtulması; siyasal çalışmalara ağırlık ve hız verilmesi; bu amaçla örgütlenmek için bazı Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine elemanların dağılması kararları alınmıştır (Bozkurt, 2013, s.89). Öcalan ise Ankara’da kalmayı tercih etmiştir.

Bu ilk dönemde Öcalan’a destek olan iki önemli isimden bahseden Yakın, ‘Haki Karaer ve Kemal Pir isimli iki arkadaşı Öcalan’a destek olmuştur. PKK’nın kuruluşunda en çok emeği geçen bu ilk üç kişinin ikisi aslen Türk’tür.’ demektedir. Yakın, üçünün de ortak yanının Türkiye’de ‘Kürt halkına dayanarak’ bir sosyalist devrimi gerçekleştirme hayali olduğunu söyler. 12 Eylül sonrasında Diyarbakır cezaevinde açlık grevinde hayatını kaybeden Kemal Pir bu inancını mahkemede ‘PKK’da sosyalizmi gördüğü için, PKK’da insanlığın kurtuluşunu gördüğü için, Kürdistan halkının, dolayısıyla Türkiye halkının kurtuluşunu gördüğü için PKK’yı seçtiğini’ söylemiştir (Yakın, 2016, s.71).

1980 öncesinde çeşitli sosyalist öğrenci hareketleri içinde yer alan Kürt üniversite öğrencileri bugünkü Kürt hareketinin temellerini o günlerde atmışlardır. Atılan o tohumlardan da 12 Eylül ihtilali sonrasında yaşananların da etkisiyle PKK (Partiya Karkeren Kurdistane) doğmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte Kürt sorununda da yeni bir aşamaya girilmiştir. 1978 yılından 1987 yılına kadar devam eden 9 yıllık sıkıyönetim ve 1987 yılında başlayıp 2002 yılına kadar devam eden Olağanüstü Hal şartlarında, PKK giderek destek bulmuş, etkisini zaman içinde artırmıştır. Bu dönemde Kürt sorunu yanlış politikalarla büyümüş ve yeni unsurların eklendiği bir soruna dönüşmüştür (Birand, 1992, s.92).

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Diyarbakır cezaevinde yaşanan insanlık ayıbı olaylar PKK’nın doğumunu hızlandırırken askeri yönetimin Kürtçe yasağını geri getirmesi ve yapılan başka yanlışlıklar Kürt milliyetçiliğini yeniden alevlendirmiştir. Bu durum ise sonuçta PKK’nın bölgede taban bulmasını kolaylaştırmıştır (Yakın, 2016, s.70).

1984 yılında Eruh ve ardından Şemdinli baskınıyla PKK silahlı mücadeleye başladığında ise Türkiye başlarda ciddi bir durumla karşı karşıya olduğunu düşünmemiştir. Dönemin

başbakanı Turgut Özal'a göre 'ortada büyütülecek bir olay yoktu'. Devlet için PKK, 12 Eylül kalıntısı eşkıyalardan ve başındaki Abdullah Öcalan da Kürt kökenli bir komünistten fazlası değildi. 1990'lara kadar devletin resmi bakış açısının bu noktadan çok uzaklaşmadığı söylenebilir. Fakat bu süreçte PKK bölgede etkisini artırmaya başlayarak güvenlik güçlerine karşı daha büyük saldırılar ve kanlı eylemler gerçekleştiriyordu. Bu gelişmeler devletin hem politikasını hem söylemini değiştirmiş ve Türkiye daha fazla güvenlikçi hamleler ve daha büyük operasyonlar içeren sert bir politika uygulamaya başlamıştır. (İmset, 1993, s.251) Vahap Coşkun, bu süreçte inisiyatifi ele alan Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK), PKK'lıları artık 'düşman' olarak tanımladıklarını belirtir (Coşkun1, 2014). PKK'nın ve destekçilerinin 'düşman' olarak algılanmasıyla birlikte sorunun daha farklı bir noktaya sürüklendiği görülmektedir.

Bu durumda belirtmek gerekir ki, PKK'nın toplumsal tabanının genişlemesi ve güç kazanması, Öcalan'ın konumunu da iki yönlü olarak etkilemiştir. Bu süreçte Öcalan, Kürt siyasetindeki en önemli aktör haline geldi ve onu 'ulusal önder' olarak görmeye başlayan bir kitle oluştu. Diğer yönü ise Öcalan bu süreçte Türk kamuoyunun gözünde kötülüğün ve terörün temsilcisi haline dönüşmüştür. Meydana gelen her kötülük ondan bilinmiş, her ölümden o sorumlu tutulmuştur (Fuller & Barkey, 2013, s.46).

Kürt sorununun 1990'lı yıllarda siyaseten ele alınış biçimine baktığımızda ise, siyasette etkisini arttıran sivilleşme söylemlerine rağmen meseleyle yüzleşmede askeri unsurların etkisinden bahsetmiştik. Bu dönemde uygulanan ve yukarıda anlatılan sert politikaların sonraki yıllarda ürettiği sıkıntılar, sorunun kendisinden daha büyük problemlere yol açmıştır. Çok sayıda Kürt vatandaşı süreç içerisinde büyükşehirilere göç etmiş/ettirilmiştir. İstanbul'da 1993'de yapılan bir araştırmada nüfusun %13'ü Kürt kökenli olduğunu belirtirken, %3.9'u Kürt olduğunu ve %3.7'si ise Kürt anne babadan olma Türk olarak gördüğünü göstermektedir. Bu araştırma kesin bir kanıya vermemiz için yeterli olmamakla birlikte büyük ölçüde Kürt'ün Türkiye toplumuna entegre olduğunu göstermektedir. Fakat bunun sonucunda artık bir Kürt sorunu yoktur diye düşünülemez. Entegre olmuş olanlar bile, devletin kimliklerini özgürce ifade etmeleri karşısında yapmış olduğu askeri ve sivil müdahaleler karşısında kırılganlık yaşamakta ve tepki göstermektedir (Karlsson, 2008, s.161). Bu süreçte Türkiye'deki siyasi eğilimlerin Kürt sorununu ele alış biçimleri de birbirine kıyasla farklılıklar göstermiştir.

Cumhuriyet'in 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, başbakan olarak Mart 1992'de Diyarbakır'da halka hitap ederken, 'Kürt realitesini tanıyoruz' diye konuşmuştur. Demirel'in bu konuşmayı yaptığı mitingde yanında, koalisyon hükümetinin başbakan yardımcısı olarak, Cumhuriyet'in kurucularından 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü'nün de bulunduğu belirtilmiştir (Bozarslan, 2015, s.318).

Dönemin ana akım sol partilerini temsilen SHP ve CHP, 2000'li yılların başına kadar Kürt meselesiyle doğrudan ilgili raporları düzenli olarak yayımlamış, sorunu bu raporlar ve bünyesinde politika yapan Kürt siyasetçiler aracılığıyla sık sık dile getirmiştir. SHP ve CHP, Kürt meselesine, devletin 'sadece bir güvenlik sorunu olarak' yaklaşmasının yanlış olduğunu vurgularken yaşanan sorunun, demokratik haklar, kimlik, kültür ile ekonomik gelişme boyutlarının görmezden gelindiğini belirtmiştir. Öte yandan bu yıllarla beraber, temel hak alanlarının genişletilmesi ülkenin demokratikleşmesi ve özgürlüklerin sağlanması gibi gelişmeler, sağ partileri de etkilemiştir. Bu durum Kürt sorununa yaklaşımın değişmesine yol açarken sağ partiler meseleyi kimlik sorunu olarak ele almaya başlamışlardır. Anavatan Partisi'nin (ANAP), Özal'ın liderliği döneminde bu konuda yenilikçi ve değişimci özellikleriyle kendini göstermiştir. Fakat ANAP'ın, Özal'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra bu karakterini kaybetmeye başlamıştır. Özal da başbakanlığı sırasında daha çok ekonomik kalkınmaya odaklanmış, siyasi adımları son dönemlerde dile getirmiştir (SETA, 2012). Turgut Özal'ın, Cumhurbaşkanlığı döneminde hazırlattığı raporlarla, asayiş mantığını reddeden bir bakış açısıyla Kürt sorununa yaklaştığı bilinmektedir. Bu çalışmalarda Kürt sorunu ile PKK birbirinden ayrı tutulmuş, Kürt meselesine demokratik yollardan çözüm sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. David Romano ise Özal'ın dönemin şartlarına göre oldukça ileri bir görüşte olduğunu söyleyerek şunları kaydetmiştir: 1992'de Özal, o kadar ileriye gitti ki Kürt gerillalar için bir genel affı ve kurumsallaşmış politik sistem içinde resmi müzakereler yoluyla PKK ile görüşmeyi savundu (Romano, 2010, s.86).

1995 genel seçimlerinde 35 Kürt milletvekili olan RP merkez partilerden farklı olarak islami bir söylemle siyaset yapmıştır. RP etnik çatışmanın İslami anlayışta yeri olmadığını ifade etmiştir. Vekillerin bir kısmı mevcut sistemin sorgulanmasıyla çözüme gidilebileceğini savunurken bir kısmı ise sorunun kaynağını ekonomik eşitsizliğe ve geri kalmışlığa bağlamıştır. RP'nin Kürt sorununa bakışına o dönemde yön veren etkenlerden

biri de Mazlum-Der' in yapmış olduğu ses getiren ve etki eden İnsan Hakları üzerine yapmış olduğu çalışmalar olmuştur (Kökce, 2011, s.154). 1991 yılında bir grup İslamcı tarafından kurulan Mazlum-Der, Kasım 1992'de düzenlediği Kürt Sorunu Forumu'nda Kürt Sorunu'nun sebepleri ve çözüm önerileri üzerinde durmuştur. Aynı zamanda bir taraftan devletin Kürt sorunu karşısındaki tutumu eleştirilmiş diğerk taraftan Müslümanların bu sorun karşısındaki duyarsızlığı dile getirilmiştir (Mazlum-Der, 1993). Mazlum-Der'in Kürt Sorunu Forumu, RP'nin tabanındada duyarlılığı arttırmış ve bu durum RP'nin bölgede güçlenmesini sağlamıştır (Kökce, 2011, s.155).

1990'lı yıllarda sağ partiler açısından, Kürt meselesiyle ilgili en kritik yüzleşmelerden biri, DYP-SHP koalisyon protokolü ve bunun öncesinde DYP'nin dile getirdiği demokratikleşme söylemleri olmuştur. Bu koalisyon protokolünde direkt ifade edilmese de, 'Kürtçe eğitim, radyo-televizyon yayını, enstitü kurulması, dil yasaklarının kaldırılması ve bazı kültürel hakların tanınması' gibi hamleler örtülü bir şekilde dile getirilmiştir. Bununla beraber, koalisyon hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra birçok olayın meydana gelmesi ve kısa bir sürede onlarca insanın hayatını kaybetmesi, özellikle DYP'nin dile getirdiği bu sözlerden geri çekilmesine neden olmuştur. Bülent Ecevit'in liderliğini yaptığı DSP ise Kürt sorununda diğerk sol partilere göre daha Türk milliyetçisi bir siyaset izlemiş, Türkiye'de etnik köken farklılığından kaynaklı bir problem olmadığı görüşünü öne sürmüştür (SETA, 2012). PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1999'da Kenya'da yakalanıp Bandırma'ya getirilmesi de Ecevit liderliğindeki DSP döneminde olmuştur. Öcalan'ın yakalanması, artan terör olayları ve medyanın da etkisiyle milliyetçiliğin yükseldiği Türk kamuoyunda 'zafer' olarak görölmüştür. Kürtlerin genelinde ise bir şaşkınlık ve belirsizlikten duyulan bir endişenin hakim olduğu görölmüştür (Coşkun1, 2009).

PKK 1990'larda taktik değiştirerek, Marksist/Leninist ideolojiyi bırakmamakla beraber geri plana iterek, Kürt ulusunu öne çıkarmıştır. Özellikle dine karşı olan politikasını değiştirmiştir. Çünkü din bölgede önemli bir güçtür ve bu durumla mücadele edemeyeceğini anlamıştır (Yüksel, 1993, s. 122).

Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi Kürt hareketinin siyasal tarihinde bir dönüm noktası olduğu görölmektedir. Öcalan'ın yakalanma sürecinde 'Bağımsız Kürt Devleti'

fikri yerini Kürt kimliğinin tanınması ve kültürel hakların elde edilmesi düşüncesine dönüştürmüştür (Kökce, 2011, s. 196). 2000 yılında birçok dış gözlemci, PKK'nin fiili olarak ortadan kaldırıldığı düşüncesini dile getirmiştir (Romano, 2010, s.93).

PKK terör örgütünün Öcalan'ın yakalanmasıyla biteceğine ya da parçalanacağına dair düşünce karşılık bulmamıştır. Çandar da TESEV için hazırladığı araştırmada benzer açıklamalarda bulunarak devletin PKK'yı bölme ve tasfiye gibi planlarının başarılı olmadığını şu cümlelerle açıklamıştır: PKK tarafı, örgütün 'tasfiye'si anlamına gelecek ve öyle yorumlayabilecekleri her gelişmeye olağanüstü dirençlidir. Bu algı kendileriyle yapılan yüz yüze görüşmelerde de kolaylıkla saptanabilecek nitelikteydi. Devlette üst düzey görevlerde sorumluluk almış bir yetkili de kendisiyle yapılan görüşmede 'Bugüne dek devlet bir plan sahibi olmadı. Kürtleri ve Abdullah Öcalan üzerinden PKK'yı bölerek sonuca gitmek istedi. Abdullah Öcalan'a karşı temel yaklaşım hep 'kullanmak' hedefli oldu; onu çözüm için değerlendirmek değil' sözleriyle, bugüne dek izlenmiş olan 'PKK'nin tasfiyesi' politikalarının geçersizliğini ifade etmiştir (Çandar, 2012, s.21).

Çandar'a göre 'ayrılıkçı bir silahlı örgüt' olarak 'büyük, bağımsız Kürdistan' hedefiyle yola çıkan PKK, 1990'lardan başlayarak bugüne değin bu ayrılıkçılık hedefini terk ederek 'Türkiye içinde çözüm aradığını' ilan etmiş ve zamanla federasyon hedefinden 'Özerk Kürdistan' talebine uzanan, zaman içinde belirgin farklılıklar gösteren bir siyasi çizgiye yönelmiştir (Çandar, 2012, s.31). Ancak bu siyasi değişimin Öcalan'ın konjonktüre bağlı açıklama ve görüş değişikliğiyle olduğu da düşünülebilir.

Kürt sorunu üzerine ilgilenen bazı analizciler bu dönemde Kürtlere yönelik kimlik ve anadil konusunda yapılan ayrımcılığı kabul etmekle birlikte bunlar haricinde başka ayırım yapılmadığını belirtmekte ve Kürt vatandaşların Türkiye'de önemli mevkilere gelmesini örnek olarak göstermektedirler. Yakın da kimlik ve anadil haricinde hiçbir ayırım olmadığını vurgulayarak 'Siyasi hayatta ve devlet kademelerinde her türlü göreve gelmişlerdir. Sivil hayatta cumhurbaşkanı, başbakan, bakan, milletvekili, belediye başkanı olmuşlardır. Askeri bürokraside genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanı olmuşlardır. Ekonomik ve sosyal hayatta hiçbir ayrımla karşılaşmamışlardır.' demektedir (Yakın, 2016, s.87). Ancak bu bakış açısı da karşı tarafca şöyle eleştirilir: Kürtler Türkiye'de herşey olmuşlar ancak Kürt kimliklerini terk ederek olmuşlardır.

Yakın, Türkiye ve Kürtler arasında yaşanan sorunları şu şekilde listelemiştir:

- *Kürt isyanları*
- *Devletin sert tedbirlerle isyanı bastırması*
- *Şark Islahat Programının uygulamaya konulması*
- *Kürtçenin yasaklanması ve Kürt kimliğinin inkarı*
- *Türkleştirme baskısı*
- *Bölgede uzun yıllar sert ve baskıcı bir yönetimin hüküm sürmesi*
- *Bazı devlet güvenlik güçleri ve devlet memurlarının Kürt vatandaşlarımıza kötü muamelesi*
- *Sosyo-ekonomik geri kalmışlık*
- *Devletin uygulamalarıyla şiddetlenen bölge halkına yönelik PKK terörü*
- *Devletin PKK ile mücadelesi esnasında Kürt vatandaşlarımızın karşılaştığı sorunlar*
- *Kürt PKK baskısı nedeniyle 'özgürlüklerini' kaybetmeleri*

Öte yandan Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt vatandaşlarının kimlik konusunda ise ayrıma maruz kaldıklarının da altını çizen Yanık, bu noktada tüm Kürt vatandaşlarının yaşadıkları ortak sorunları da şu başlıklar altında özetlemiştir (Yakın, 2016, s.91):

- *Kürt kimliğinin inkarı, Kürtçenin/kültürel hakların yasaklanması ve Türkleştirme baskısı*
- *PKK terörünün doğurduğu sorunlar*
- *Sosyo-ekonomik geri kalmışlık*

Kimlik konusunda yaşanan ayrımın Kürt sorununun temelini oluşturan nokta olduğu görülmektedir. Kürt kimliğinin inkarı, bu inkar sonucu devlette önemli mevkilere gelmeyi sağlasa dahi sorunu ortadan kaldırmamaktadır. Bu zorlayıcı politika kendisini isim koyma noktasında da göstermiştir. Cumhuriyet döneminin, vatanın ve milletin bölünme tehlikesine karşı geliştirdiği sert siyaset en çok isim koyma konusunda ilginç durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Devletin Kürt sorununa bakışındaki değişimin ilk olarak Demokrat Parti (DP) Hükümeti döneminde başladığından söz edebiliriz. Adnan Menderes döneminde DP Hükümeti, Tek

Parti (CHP) dönemine göre yumuşak bir politika izlemesine rağmen bu dönemde Kürt sorununa dair kimlik bağlamında bir adım atılmamıştır. Buna karşın, Şeyh Said'in torunu Melik Fırat Erzurum'dan milletvekili yapılmıştı. 1970 ve 80'li yıllarda PKK organize olmaya başlamış, sonrasında ise örgütün silahlı mücadeleye girmesiyle sorunun demokratik bir biçimde çözülmesinin önüne geçilmiştir. PKK'nın kurulmasından sonra görüşme bağlamında ilk adım Turgut Özal döneminde gerçekleşmiştir (Güller, 2015, s.25).

Turgut Özal döneminde bir diğer görüşme, Iraklı Kürt liderlerden Celal Talabani aracılığıyla, 1992-93 yılları arasında gerçekleşmişti. Bu görüşmelerde Özal, Öcalan'a ateşkes çağrısında bulunmuş, Öcalan önce 25 günlük, ardında da yine Özal'ın çağrısıyla süresiz ateşkes ilan etmişti (Güller, 2015, s.26). Dönemin Halkın Emek Partisi (HEP) Milletvekili Hatip Dicle, görüşmelere dair Özal'ın şu sözleri söylediğini aktarır:

Ben aslında birçok generali de ikna ettim, fakat daha ikna etmem gerekenler var. Sayın Demirel de birkaç kez darbe gördüğü için askerden korkusu var. Ama biz bu sorunu mutlaka çözmeliyiz, ben de bu konuda misyonum neyse onu oynamak durumundayım. dediğini aktaran Dicle, Özal'ın teşvikiyle Talabani'yle birlikte o dönem Abdullah Öcalan'ın yaşadığı Bekaa'ya gittiklerini söylüyor (Güller, 2015, s.28-29).

Özal döneminde devletin diğer ülkelerdeki Kürt liderleri de hesaba kattığı görülmektedir. Gözden kaçırılmamalıdır ki Özal da Menderes gibi Kürt sorununa dair yumuşak bir tutum sergilemiş, dönemin tanıklarının anlattıkları kadarıyla Özal-Öcalan dolaylı görüşmeleri iki tarafta da yadırganmaz olmuştur. Dönemi analiz eden bazı kişilere göre, Özal PKK sorununu bir an önce çözerek Kerkük'e girmeyi düşünmektedir (Kısacık, 2007, s.40-41).

Diğer bir taraftan bazı tarihlerde sağlanan ateşkeslere rağmen o yıllarda artan PKK saldırıları, sorunun demokratik biçimde çözülmesini isteyenlerin önüne önemli bir engel koymuştur. Patlama, adam kaçırma, uyuşturucu ticareti, terörle bağlantılı mafya organizasyonları, güvenlik kuvvetlerine yapılan saldırılar vs toplumda ağır tepkilere yol açmıştır. Siyasiler, bu tepkiden çekindikleri için demokratik adımlar atamamıştır.

3.6.1. Sorunun Terörize Olması

1970'li ve 1980'li yıllara gelene kadar, Kürt sorunu belli başlı isyanlarla bu isyanı tetikleyen ya da kendini sadece siyasi sahada sınırlayan bir durum teşkil etmekteydi.

Osmanlı'nın son döneminde başlayan isyanlar cumhuriyetin kuruluşu ve sonrasında da devam ederken, çevre ülkelerdeki Kürtlerin faaliyetleri de sorunun büyümesini tetikleyen etkenlerden biri olmuştur. Bunun yanında, Türkiye'de isyancı faaliyetler yürütenlerin çevre ülkelere sığınması da çok boyutlu sorunlar ve krizler yaratabilmiştir. PKK terörü Suriye ve Irak'ın kuzeyine yaslanmış; isyancı Cemilpaşazade ailesi Kürtçülük siyasetinin merkezini Suriye'ye taşımıştır.

Menderes dönemindeki yumuşak politika, 1960 ihtilalinin ardından son bulmuştur. DP Hükümeti, hem kökten dinci Kürt ayrılıkçılara, hem Kürt ağalara yönelik politikalar uygulamış ve bu kapsamda işbirliği yapılmıştı. 60 sonrasında ise işler eskiye dönmeye başladı. Zaten Menderes döneminde de neredeyse tamamen komünizm karşıtı politika güdülmüş olduğundan, Marksist temelde örgütlenen Kürt ayrılıkçılar o dönemde de yumuşak politikanın dışında kalmıştı. Bu durum, özellikle 70'lerde Marksist grupların örgütlenmelerini hızlandırmıştır.

1970'lerin sonunda PKK terör örgütünün kurulmasında başı çeken Abdullah Öcalan ismi öne çıkmaya başlamıştır. Öcalan ve beraberinde olup ona destek olanların birçoğu aile, iş, okul ilişkisini kesmiş kimselerdi. 1976'dan itibaren faaliyet yürütmüş oldukları Gaziantep, Malatya, Elazığ, Tunceli, Kars, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Batman'da da aile, iş ve okul ilişkisini yarı bağımlı şekilde sürdüren kimseler bulunmuştur. İlk kurdukları örgüt, diğer Marksist-Leninist örgütlerin programını ve tüzüğünü kopyalamıştır. PKK, 22 Kasım 1978'de kurulmuş, 1979'da Milletvekili Mehmet Celal Bucak'a saldırarak da adını duyurmuştur (Ersever, 1993, s.48). Ancak Kürt sorununu terörize etmeye tam anlamıyla bu tarihlerde başlamamıştır. Buna neden olarak birçok kimse, Öcalan'ın ilk zamanlar liderliğini kabul ettirme ve despotluk kurma aşamasının zaman almasını göstermektedir. Gerçekten, PKK içinde bulunmuş birçok kimse onun tam anlamıyla megaloman ve narsist olduğunu, kendini tanrılaştırdığını ifade etmiştir.

1984'ten itibaren ilk büyük çaplı saldırılarını gerçekleştirmeye başlayan PKK, Türkiye'ye maddi-manevi büyük zarar vermiştir. Türkiye, terörle mücadelede verdiği zararları telafi etmeye yönelik 400 milyar doları aşan bir harcama yapmıştır. Bunun yanında, terör örgütünün baskısı sebebiyle birçok kere kepenk kapatma eylemleri gerçekleştirildi; üretim alanları basılıp imha edildi ya da büyük tahribata uğratıldı; öğretmen, mühendis, doktor

cinayetleri işlenerek bu meslek gruplarındaki kimselerin doğu ve güneydoğu bölgelerine gitmeleri engellenmeye çalışıldı; köprüler yıkıldı, okullar tahrip edildi. Türk toplumunda bu tepki çok sert oldu ve Kürt sorununun terörize edilmesi, siyasetin ve terörün dışında kalmış Kürt kökenli vatandaşlarca da tepkiyle karşılandı. Böylece, halk hareketi olduğunu iddia eden bir örgüt, halkına karşı da eylemlere girişmeye, özellikle koruculara, korucu aile ve köylerine saldırmaya, tehdit ve zorlamayla adam kaçırmaya, uyuşturucu satmaya başlamıştır.

Günümüzde tüm dünyada ulusal ve uluslararası güvenliği tehdit eden çatışmaların önemli bir kısmının etnik sorunlardan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu sorunlar ulusal kimlik, kendi kaderini tayin etme ve milliyetçilik merkezli ortaya çıktığından dolayı ulus-devletin varlığı ve işleyişiyle varoluşsal bir ilişki içindedir.

Kürt sorunu denildiğinde Türkiye’deki ulus-devlet inşası ve beraberinde Kürt milliyetçiliği temelinde büyüyen etnik sorundan kaynaklı bir meseleden bahsedildiği bilinmektedir. Bu yüzden Türkiye’de devlet ve kamuoyu gözünde Kürt sorunu deyince akla ilk olarak ayaklanmalar gelmektedir.

Kürt sorununun kaynağının Türkiye’nin resmi milliyetçilik ve laiklik politikalarıyla ilişkili zorlayıcı uygulamalarına dayandığını hatırlatarak gelinen noktada Kürt kamuoyundan PKK’ye destek verenlerin olmasını yadırgamamak gerektiğini söyleyebiliriz. Mustafa Erdoğan ve Vahap Coşkun da ortak kaleme aldıkları *Türkiye’nin Kürt Meselesi* makalesinde buna değinerek Kürtlerin PKK’yı ‘bir şekilde seslerini duyuran bir organizasyon’ olarak gördüklerini belirtir. Adı geçen makalede yazarlar şu yorumu yapmaktadır:

Türkiye’deki Kürt nüfusun PKK gibi bir örgüte bile hatırı sayılır ölçüde destek vermiş olmasına fazla şaşırمامamız gerekir. Böyle bir destek var; çünkü, hoşumuza gitsin gitmesin, Kürtler arasında PKK’yı bir şekilde kendilerinin sesini duyuran, bu anlamda kendilerini temsil eden politik bir organizasyon olarak gören çok sayıda insan var. ‘Dışarıdan’ bakanlar için bu belki patolojik bir durum gibi görünebilir, ama daha soğukkanlı düşünülürse, bu durumun cari sistemin meşruluk kaybının bir göstergesi olduğu anlaşılabilir (Erdoğan & Coşkun, 2008, s.16)

Kürt sorununu büyüten politikalara bağlı PKK'ya yönelik desteğin sosyolojik olarak görmezden gelinemeyeceği bir gerçek olmakla birlikte bu durum PKK'nın yaşattığı şiddet ortamının da yok sayılmasına neden olmamalıdır.

Burada parantez açarak PKK'nın Kürt toplumuna bakışı ve algılayışı üzerinde durmak gerekiyor. Daha önce değinildiği gibi çok sayıda Kürt vatandaşın PKK'yı 'kendilerini temsil eden bir organizasyon' olarak görmesine paralel örgütün de kendisini tüm Kürtleri temsil eden bir pozisyona konumlandığı anlaşılmaktadır.

Kürt meselesinin sosyolojik bakımdan halledilmesi, güneydoğuda yaşayan farklılıklar arasındaki çatışmaları, terörü bitirecek bir çözüm olarak görülmekte, meselenin bilim sahasında barışçıl bir şekilde çözülmesine uğraşılmaktadır. Terör, bunun önünde büyük bir engel olmuştur.

3.6.2. Terörün Sosyo-Ekonomik Boyutundaki Algı

Osmanlı döneminden günümüze kadar Güneydoğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik olarak nispeten geri kalmışlığı bir gerçektir. Gaffar Yakın bu noktada devlete yönelik eleştiri getirerek konuyu 'Devletin en önemli görevi halkın can ve mal güvenliğini sağlamak ve refah seviyesini yükseltmektir; ama devletimiz bugün her iki konuda da Doğu ve Güneydoğu'da geçer not alamamıştır.' şeklinde yorumlamaktadır (Yakın,2016, s.97). Yakın'ın dile getirdiği gibi bölgede istenilen ekonomik kalkınma sağlanamamış, Cumhuriyet boyunca bölgede sınırlı sayıda devlet yatırımları gerçekleşmiştir. 1980 sonrası serbest piyasa döneminde ise, verilen teşviklere rağmen özel teşebbüs bölgeye gereken ilgiyi göstermemiştir (Yakın,2016, s.99).

Öte yandan Türkiye'nin özellikle 1950'den bu yana bölgenin kalkınması için çaba harcadığı da görülmektedir. Bruinessen de 1945'e kadar doğu illerine yatırım yapmakta bir çekingenlik olsa da, Menderes döneminden sonra bu durumun devam ettiğinin söylenemeyeceğini belirtir ve konuyla ilgili şunları ekler:

1950'lerde başlayarak ve özellikle 1970'li yıllarda, çok sayıda yol inşa edildi, hidroelektrik barajlar kuruldu ve pek çok okul inşa edildi. Bölge gerçekten de batı kısımlarından çok daha az gelişmiş durumda kalsa da, fark edilir pek çok iyileşme ve gelişme gerçekleşti. Aynı zamanda doğu illeri, Türk ekonomisiyle daha bütünleşmiş hale geldi (Bruinessen, 2013, s.298).

Sosyo-ekonomik sorunlar Kürt sorununun daha yoğun olarak hissedilmesine yol açtığı bilinmekle birlikte, bu sorunun temel nedeni olmadığı da görülmelidir. Ekonomik açıdan benzer sorunların Türkiye'nin başka bölgelerinde de yaşandığı bir gerçektir. Öte yanda Batı dünyasında Katalonya gibi bazı örneklerin de gösterdiği şekliyle, refahın artmasının özgürlük ve özellikle de kimlik taleplerini ortadan kaldıracığının bir garantisi olmadığı aksine milliyetçiliği pekiştirici sonuçlar da doğurabileceği görülmektedir.

Bölgenin sosyo-ekonomik olarak geri kalmışlığının PKK'nın gelişmesine de uygun ortam hazırladığı bir gerçektir ve bu noktada pek çok yazar ve akademisyen PKK'nın destek bulmasının sebepleri arasında ekonomik şartları dile getirmiştir. Sorunun asıl kaynağı olarak ekonominin görülmesi bir kaçış yolu olarak görülmektedir. Yakın da benzer düşüncelerle şunları ifade etmektedir:

Sosyo-ekonomik geri kalmışlık aslında az veya çok Türkiye genelinde tüm vatandaşlarımızın ortak sorunudur; sadece Kürt vatandaşlarımıza ait bir sorun değildir. Elbette Doğu ve Güneydoğu'nun sosyo-ekonomik yönden geri kalmışlığı, PKK terörünün gelişmesine elverişli bir ortam sağlamıştır; ama PKK terör örgütünü doğuran asıl sebep bölgenin sosyo-ekonomik geri kalmışlığı değildir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu ekonomik yönden bugünkünden çok daha fazla kalkınmış olsaydı, Türkiye'nin Kürt vatandaşlarına yönelik 'inkar ve yasaklama' politikaları var oldukça, bugünkü boyutlarda olmasa bile PKK benzeri bir ayrılıkçı terör hareketi gene mutlaka olurdu. PKK doğumunu Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren sürüp gelen Kürt vatandaşlarımıza yönelik 'inkar, yasaklama, baskı' politikalarına, büyüyüp gelişmesini ise bölgedeki geri kalmışlık bataklığına ve yabancı desteklere borçludur (Yakın, 2016, s.95)

Sorunun terörize olmasının bir sonucu da Türkiye'de ekonomik tahribat olmuştur. PKK ile silahlı mücadelenin başlamasıyla birlikte bu soruna harcandığı söylenen tutar, ülkenin maddi kaynaklarında önemli kayıplara neden olmuş, ekonominin zora düşmesine yol açmıştır. Bu sorun devam ettiği süre de, Türkiye toplumunun benzeri yüksek ekonomik maliyetlere katlanmak zorunda kalacağı görülmektedir.

Türkiye'ye terörün maliyeti, terörün başladığı günden bugüne STK'lar, ekonomistler ve kamu kuruluşlarının hesaplarına göre yaklaşık 300 milyar dolar civarında olduğu belirtilmektedir (Aydın, 2010, s.106). Yaşanan Körfez Savaşı'da bu maliyeti derinleştiren diğer bir etken olarak kabul edilmektedir. Bu değerlerden de anlaşıldığı gibi, özellikle 1984-1999 yılları arasında PKK'ya karşı yapılan savaşın Türk ekonomisine maliyeti çok ağır olmuş ve savaş 2001 ekonomik krize katkıda bulunmuştur (Olson, 2008, s. 10).

BÖLÜM 4

AK PARTİ DÖNEMİ'NDE KÜRT SORUNU

AK Parti dönemine kadar ve AK Parti sonrası kurulan hükümetler tarafından Kürt sorununun ortaya çıkış nedenleri ve çözüm önerileri farklı şekillerde izah edilmiştir.

Günümüzde Türkiye’de toplumsal barış ve huzurun önündeki en büyük engel durumunda olan Kürt sorununun, özünde etnikleştirilen bir sorun olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bunun yanında ve ötesinde pek çok boyutu olduğu da görülmektedir. Kürtler arasında etnik siyaset, Türk devletinin benimsediği resmi Türk milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kürt sorunuyla ilgili pek çok kişi tarafından özellikle PKK’nın aktifleşmesinden sonra sorunun ciddi tahribatlar yarattığı dile getirilmektedir. Devletin PKK’ya karşılık olarak uyguladığı şiddet ve askeri mücadelenin Kürtlere yaşattığı sıkıntılar sorunu şiddetlendirmiş ve kutuplaşmalara sebep olmuştur (Fuller&Barkey, 2013, s. 257). Bölgeye yönelik yapılacak ekonomik iyileştirmeler ve artan demokratik anlayışın, sorunla alakalı sıkıntıların hafiflemesine ve çözüm için diyalog zemininin oluşmasına yardımcı olacağı söylenebilir.

Bu noktada Erdoğan ve Coşkun Kürt sorununun çözümünün sadece güvenlik politikalarından geçmediğini, Kürt toplumundan bazı kesimleri PKK’ya yönelten sorunların çözülerek PKK’nın ‘marjinalize’ edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun yerine terörün yok edilmesi için sürekli güvenlik politikalarına başvurarak, bunu çözüme giden yol gibi görmenin Kürt sorununu hiçbir zaman çözmeyeceği görülmektedir (2008, s.8).

Türkiye’de Kürtlerin en büyük sorunlarından birinin de temsil sorunu olduğu bilinmektedir. Her dönemde parlamentoda ‘Kürt kökenli’ milletvekilleri bulunmuş olsa da, bu hiçbir zaman Kürt kimliğinin politik olarak temsil edildiği anlamına gelmemiştir. Diğer bir ifadeyle, uzun yıllar Kürtler parlamentoda ‘Kürt’ kimliğiyle temsil edilememiştir. Bu

noktada belirtmek gerekir ki ‘Kürt kökenli’ milletvekilleri devletle uyum sağladıkları veya özdeşleştikleri ölçüde sistem tarafından kabullenildiklerinden dolayı, Kürtlere ve Kürtlüğe özgü sorunları kamusal alana taşımaya genellikle cesaret edememişlerdir (Erdoğan &Coşkun, 2008, s.14).

2002’de iktidara gelen AK Parti ‘Kalkınma ve Demokratikleşme’ adını verdiği (Aydın, 2010, s. 81) parti kuruluş programında demokratikleşmenin önemini vurgulamıştır. Türkiye’nin büyük ve güçlü bir ülke olmasının önünde yegane sebebin demokratikleşme sorunları olduğunu kabul ederek, bu sorunun kısa vadede yönetilebilir ve uzun vadede çözülmesi için kapsamlı bir çözüm perspektifi ortaya koymaya çalışmıştır.

Silahlı mücadelenin yoğun olduğu yıllarda Türk kamuoyunun tepki göstereceği endişesiyle PKK ile masaya oturulmamış ya da bu türlü çalışmalar görünür olmamışken, ateşkes dönemlerinde Türk kamuoyunun tepkisinin de yumuşamaya başlamasıyla birlikte masaya oturulmuş ve meselenin çözümü için atılması gereken adımlar tartışılmıştır. Demokratikleşme, güvenlik tedbirleri, kalkınma ve dış unsurları da içeren bir program üzerinde çalışmıştır. Bunun sonucunda 2013 yılında ‘çözüm süreci’ fiilen başlatılmıştır. Süreç 2015 yılına kadar devam etmiştir. Çözüm sürecinin sonlandırılmasıyla sorun başka bir boyut kazanarak Diyarbakır, Silvan, Cizre gibi şehir merkezlerinde PKK’nın silahlı mücadeleye girdiği görülmektedir. Öte yandan Kürt sorununun algılanma biçiminde iç ve dış politikadaki değişkenler de önemli rol oynamaktadır. Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeler, genelde Tunus, Mısır, Libya ve Yemen’de yaşananlar, özelde ise; Suriye ve Irak’ta yaşananlar, Kürt meselesi algısında sıklıkla değişimlere yol açmıştır.

Ortadoğu, 2010 yılında Tunus’ta başlayan ayaklanmalar sonucunda 23 yıldır iktidarda bulunan Zeynel Abidin bin Ali’nin 2011’de ülkeden kaçması, ardından Mısır, Yemen ve Libya’da yaşanan halk ayaklanmaları sonucu çok uzun yıllardır bu ülkeleri yöneten diktatörlerin devrilmesi ile Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin içerisine girilmiştir. Bölgesel jeopolitikte çok önemli iki koşebaşı olan Mısır ve Libya’da Mubarek ve Kaddafi gibi uzun yıllardır iktidarda bulunan iki simgesel liderin çok kısa bir süre içerisinde iktidardan devrilmeleri bütün bölge ülkeleri nezdinde çok önemli bir tarihsel dönemeç olarak addedilmiştir. Tunus’daki devrim, Mısır’da 30 yıllık Mübarek Rejimi’nin ve Libya’da 42 yıllık Kaddafi Rejimi’nin alaşağı edilmesinden bu yana, küresel dengelerin ve

enerjipolitigin merkezinde olan Ortadoğu jeopolitik bir açılım sürecine girmiş bu durum Yemen ve Suriye gibi yerlerde önceki dönemlerinde hiç olmamış büyük sosyo-siyasal travmaları ve insanlık dramını beraberinde getirmiştir (Fuller, 2016, s.247-257).

İçinden geçtiğimiz ve "Arap Baharı" olarak adlandırılmış süreç ile birlikte, Ortadoğu jeopolitiği Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı ile tarih sahnesinden tasfiyesinden ve bölgedeki siyasal denklemin ve haritaların Sykes-Picot antlaşması ile İngiliz/Fransız sömürge imparatorlukları tarafından dizaynından bu yana olan en sarsıcı dönüşümü geçirmiştir. 100 yıl sonra tekrar sınırlar ve bayraklar değişim/dönüşüm tehdidi ile karşı karşıya ve daha da ürkütücü olanı bölgenin I. Dünya Savaşı çapında bölgesel toptan bir çatışmaya da ilk defa bu kadar yakın olmuş olmasıdır. Bölgesel konjonktür ve dengeler çok keskin çizgilerle değişiyor, yeniden şekilleniyor. Petropolitiğin dünya ekonomisinin ve küresel rekabetin merkezinde olduğu Soğuk Savaş yılları, bölgedeki iç dengelerin kendi şartlarında gelişip değişmesini büyük güçlerin çıkar ve jeopolitik rekabet merkezli siyasetleri ile çok uzun zaman askıya almıştır. Bunun kadim kültür-medeniyet havzalarının beşiği olan Ortadoğu'nun halklarının kültürel, tarihsel ve sosyo-psikolojik olarak yarattığı yıkıcı tahribat büyük güçler arası dengelere kurban edilmiş, güç dengelerinin yarattığı bu kısır döngü bir asırlık diktatoryal sultaları yaratmıştır.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden tasfiyesinden bu yana dondurulmuş kalıplar içerisinde o günkü emperyal güçlerin hesapları ile çizilmiş olan sınırlar ile bölgesel gerçeklik arasındaki farklılıklar hem bir asır boyunca anlamlı bir siyasal tablonun ortaya çıkmasına engel olmuş hem de daha tehlikeli bir şekilde bugün içinden geçtiğimiz bu kaotik bölgesel ve yıkıcı süreci ve bu tarihi “dondurulmuş-geciktirilmiş” dönüşümü çok daha tehlikeli bir formata sokmuştur. O günkü çizilmiş sınırlar ile bugünkü reel ortam arasındaki en büyük açmaz bütün İslam Dünyası adına bir kanayan yara olan Filistin-İsrail Meselesi dışında en çok Türkiye, Suriye ve Irak'ta gözümüze çarpmaktadır. ABD ve Türkiye demokratik merkezli bölgesel açılıma öncülük edecek enstrümanları bir arada bulunduruyor: birisinin küresel güç unsurlarını bünyesinde ihtiva eden diğerrinin ise bölgesel, kültürel, tarihi ve hukuki birçok hayati araca sahipliğinden kaynaklanan bir önderlik etme psikolojisi sözkonusu olmuştur. 26 Nisan 2012'de TBMM'de yaptığı konuşmada Davutoğlu: “yeni bir Ortadoğu doğmak üzere. Biz bu yeni Ortadoğu'nun patronu, öncüsü ve hizmetkârı olacağız” demiştir (Fuller, 2016, s.254). Türkiye bölge

halkları nezdinde bölgedeki en köklü demokratik toplum ve parlamenter düzen olarak kabul edilmektedir. Enerji kaynaklarından mahrum olmasına, enerjide tamamen dışa bağımlı olmasına rağmen bölgenin en güçlü ekonomisi olma başarısını göstermiş olmanın verdiği bu gücü korumaya çalışırken bir yandan da kendi içinde çözmesi, halletmesi gereken en elzem konulardan biri de, demokratik merkezli Kürt sorunudur. Arap Baharı ile bölgenin içine girdiği yeni düzlem, hem Ortadoğu denklemine Kürtlerin konumunu hem de Türkiye için Kürtlerin önemini kat ve kat arttırmaktadır.

4.1. Paradigma Değişimi

1946 yılında çok partili siyasete geçişle birlikte, tüm halka seslenme ve tüm halkı harekete geçirme ihtiyacı doğmuştur. Bu anlayışla ortaya çıkan yeni merkez- sağ partisi olan Demokrat Parti, 1950 genel seçimlerinde büyük oy çoğunluğunu alarak yeni bir hükümet kurmuştur. Yeni kurulan hükümette Doğu ve Güneydoğu illerindeki toplam 40 milletvekilinin 34'ünü DP almıştır (Romano, 2010, s.68). Demokratik hayata geçiş, ekonomideki iyileşmeler, siyasi ve dini özgürlükler Demokrat Parti'nin yelkenine oy olarak dönmüş, 1954'te ise DP, CHP'ye karşı büyük bir zafer daha kazanmış ve milletvekillerinin %93'ünü alarak 541 milletvekilinin 502'sine sahip olmuştur (Aktürk, 2015, s.152). Fakat buna rağmen var olan bazı sorunlar yine de askeri bürokrasinin ve bürokratik elitlerin baskısından endişe edildiği için açıkça dile getirilip gündemleştirilmediği de görülmüştür.

Kürtler 1950'lerin başında DP'yi desteklese de, 1960'larda Yeni Türkiye Partisi, İşçi Partisi ve Türkiye Birlik Partisi'ni desteklemiştir. 1970'lerde CHP'yi desteklerken 1980'lerden 1990'ların ortalarına kadar SHP'de kendini ifade etme imkanı bulmuşlardır. 2002 seçimlerinden sonra ise Kürt seçmenin oyları AK Parti ile DTP arasında paylaşılmıştır (Aktürk, 2015, s. 135). Aktürk'e göre (2015, s.139); Bu süreçler içinde etnik talepleri olan kesimleri temsil etmeleri açısından iki dönem öne çıkmaktadır. 1950 ve 1960 arası DP dönemi ile 2002'den günümüze kadar devam eden AK Parti dönemidir.

DP döneminde ilk defa Kürtler, Cumhuriyet'ten bu yana kendilerini mecliste temsil edecek birilerinin olduğunu hissetmişlerdir. DP 1940'larda bu düşüncelerinde haklılık payı olduğunu gösterecek olan bir girişimde bulunarak daha önce değindiğimiz Mustafa

Muğlalı olayıyla alakalı soruşturma başlatmıştır. Ardından konu ile alakalı dava açılması Kürt'lerin de eşit vatandaş olarak kabul edildiğinin bir göstergesi olarak görülmüştür. Fakat 1954'te tekrar daha güçlü bir şekilde iktidar olduktan sonra DP'nin Kürt'lerin desteğini kaybettiği görülmüştür. Demokratik özgürlüklerin kısıtlandığı gerekçesiyle üyelerinin bir kısmı ayrılarak 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurmuştur (Aktürk, 2015, s. 160). DP başlangıçta etnik söylemlerde bulunmasına karşılık ikinci kere iktidar olmasından sonra azınlıkların etnik sorunlarıyla değil sadece ekonomik sorunlarıyla ilgilenmiştir.

1990'lı yıllar yol gösterici ilkesi islam olan çoğulcu bir toplum anlayışı içerisinde hareket eden islamcı entellektüellerin söylemlerinin artışına ve etkisine tanıklık eden yıllar olmuştur (Aktürk, 2015, s.196). Hz. Muhammed'in Medine Vesikası referans alınarak bu söylemler şekillenerek yeni ve adil bir hukukun gerekliliğine inanan kesimlerde etki uyandırmıştır. Medine Vesikası; insanlar arasında barış ve istikrarı amaçlayan ve bu amaç doğrultusunda her türlü dini ve etnik farklılığı içerisinde barındıran ideal bir sistemi işaret etmektedir. Bu sisteme uygun sözleşmenin hazırlanması esnasında tüm farklılıkların temsilcilerinin bulunacağı özgür bir ortamda, diyalog içerisinde ve karşılıklı görüşme ve müzakerelerle sözleşmenin hükümlerinin oluşturulması gerekliliğine işaret edilmektedir (Bulaç, 2011).

İslamcı cephenin önemli bir partisi olarak RP'nin Kürt sorunu hakkındaki çözüm önerileride bu bağlamda olmuş ve Necmettin Erbakan, bu sorunun islami bir kardeşlikle çözülebileceğini savunmuştur. Temmuz 1993'te Bingöl'de yapmış olduğu konuşmadada Kürt'lerin haklarını savunmuş ve bu sebeple cezaya çarptırılmıştır (Kılıç, 2013). RP 1995 yılında yapılan seçimlerde Doğu ve Güneydoğu bölgesinde büyük bir başarı sağlamış olmasına karşılık 28 Şubat Süreci olarak tarihe geçen olayın arkasından DYP ile yapmış olduğu koalisyona son verilmiştir (Aktürk, 2015, s. 198). Dolayısıyla geniş bir çokkültürlü bakış açısına sahip olmasına rağmen bunu hayata geçirecek ne vakti ne de imkanı olamamıştır.

Bütün bu yaşananların gölgesinde 2002 yılında seçime giren AK Parti 550 milletvekilinin 365'ini (75'i Kürt kökenli) alarak tek başına iktidar olmuştur. Türkiye, AK Parti hükümetleri döneminde büyük bir etnik kırılma ve dönüşüme şahitlik etmiştir.

DP'nin yanı sıra 2002'den beri iktidarda olan AK Parti, 2004 ile 2009 yılları arasında Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren en radikal etnik politika değişimleri gerçekleştirmiştir. Bir sonraki bölümde daha detaylı değineceğimiz birçok reformu yürürlüğe koymuş olan AK Parti iki farklı eleştiriye maruz kalmıştır. Kürtlerin asli temsilini üstlendiğini iddia eden DTP, Ak Parti'nin yaptığı çalışmaları yetersiz bulup eleştirmiş, aynı politikalar CHP ve MHP tarafından ise ülkeyi bölmekle suçlanmasına neden olmuştur. İki taraftan gelen tüm eleştirilere rağmen AK Parti yine de hem kamuoyu nezdinde hem de kamu ideolojisi katında konuya bakışı değiştirecek ve konuyu Erbakan'ın dile getirdiği "kardeşlik ortak paydasında" bir çözüme kavuşturacak reformları parlamentodan geçirerek yürürlüğe koyabilmiştir.

Haziran 2011 seçimlerinde %50 oranında oy alarak bölgedeki etkisini büyütmüş ve böylece asimilasyona dayanan tüm statükolar gibi hakim etnisite rejimlerine karşı da bir duruş sergileyerek mevcut sosyoloji ile bağdaştırılması zor olan jakoben ulus inşası geleneğini ortadan kaldıran, Türkiye'deki etnik çeşitliliğin tanınmasının karşılık bulduğu bir politika izlemiştir.

Bütün bunların ışığında AK Parti'nin, sahip olduğu toplumsal gücün verdiği öz güvenle herkesin adaletle yönetilmesi gerektiği inancının hakip olduğu islami düşünceden referansla yeni bir paradigma değişimini gerçekleştirdiği aşikardır.

Ak Partinin kuruluş aşamasındaki bildirgesi ve seçim beyannamesi dikkatle incelendiğinde yeni bir siyaset anlayışını benimsediği açık bir şekilde görülmektedir. 1950 ile 2002 yılları arasındaki siyasi partilerin politikaları ile icraatleri incelendiğinde belli başlı konularda çok büyük politika farklılıklarının açık bir şekilde gün yüzüne çıkamadığı görülür. Bunda hem mevcut yasaların güçlü etkisi vardı hem de resmi ideolojinin re'sen sahip olduğu denetleme fonksiyonunun etkisi.

Bilindiği gibi neredeyse 2002'ye kadar hiçbir siyasi parti, sahip olduğu toplumsal ve politik projelerini özgürce ve açıkça toplumla paylaşma imkanına sahip değildi. Bir taraftan kapatılma tehdidi diğer yandan da negatif meşruiyete mahkum edilme riski ile hep karşı karşıyaydı. Özellikle muhafazakar-islami söyleme dayalı milli görüş geleneğini temsil eden partilerin ta 1960'lardan beri hep bu ikili sıkıştırmanın baskısı altında oldukları

görülür ki 28 Şubat süreci bu baskının artık yasaların dışından da uygulanabildiğinin gün yüzüne çıktığı bir dönem olmuştur.

Daha önceleri yasal kılıfla, resmi ideolojinin muhayyel meşruiyet baskısı ile sıkıştırılan bu siyasi hareket artık doğrudan askeri dipçikle dizayn edilmeye balans ayarı verilmeye çalışılmaya başlanmıştır.

Kuşkusuz bu süreçte Erbakan çok önemli bir duruş sergileyip kendisine gönül veren ve inanan bu yeni siyasi anlayışı ve ona destek veren kitleyi meşru siyasi alanın dışına itmelere izin vermeyerek ısrarla demokratik işleyişin içinde mücadele edilmesi gerektiğini göstermiştir.

Erbakan'ın bu çabası, milli görüş geleneği aleyhine cuntacılar ve ulusalcı Kemalistler tarafından yürütülen; gizli ajanda sahibi olmak, radikal İslamcı bir sistem inşa etmek ve laiklik düşmanı olmak gibi suçlamaların esasında gerçekçi olmadığının da fark edilmesini doğurdu. Laiklik elden gidiyor, tehlikenin farkında mısınız gibi muhayyel korkularla siyasete yön verme operasyonlarının artık toplumda bir karşılık bulmamasına giden yolun son taşını Erbakan, 28 Şubatta kendisine karşı girişilen darbeye demokrasi ile direnerek koydu.

AK Parti tam da bu kanaatin oluştuğu bir zeminin üzerine oturdu ve milletin desteğini alarak yeni bir siyaset etme geleneği ve tarzını başlatmış oldu. Bu yeni siyaset etme biçiminin en önemli alanı etnisite olmamasına rağmen en derin açmazların yaşandığı alanın bu olması bahse konu alandaki değişimleri en önemli konu haline getirdi. Tabi işin içinde muhalefetin özel olarak yürütmüş olduğu bir algı operasyonu olduğu da açıktır. Zira ülkenin en kadî sorunlarından birisinin etnik meseleler olduğu aşîkardır ve bu sorunların çözümüne giden yol ancak ciddi bir işbirliği ile yürütülebilirdi. Muhalefet bu konuyu bir muhalefet etme aracına dönüştürmekten öte hiçbir adım atmadı. Bunun en basit örneği sureti haktan görünmek için Kürt meselesinin bir demokrasi açığı sorunu olduğunu söyleyen ve zaman zaman da sözümona kürtlerin meclise giremmesinden doğabilecek temsilde ki adalet sorununu gidermek adına elinden tutup meclise taşıdığı bu konunun çözüm sürecindeki akıl adamlar heyetinin anadolu gezmesi esnasında tek bir tek bir ilçe ve hatta bir belde başkanın dahi bu toplantılara katılmasına izin vermedi.

Ez cümle ak parti ÷lkede yeni bir siyaset etme biçimini esas alan bir vizyonla milletin huzuruna çıkmış ve bugüne kadar yapılan tüm seçimlerden de bu yaklaşımı onay almıştır. Kendi ifadesiyle “Siyaset anlayışımıza göre milletin iradesi esastır. Millet iradesini gölgede bırakacak hiçbir uygulamaya müsamaha gösterilemez”. (AK PARİ kalkınma ve demokratikleşme programı sayfa:17) Zira Türk siyaseti eskiden miras aldığı kısır döngüler, muhayyel korkular, vesayetçi mekanizmalar ile birlikte sağlıklı yürümesi mümkün değildir. Halkın iradesinin üstünde bir güç tanımayan AK Parti, insanları siyaset karşısında ötekileştiren yapıyı radikal bir şekilde değiştirerek büyük bir değişime öncülük etmiştir.

Belki de denilebilir ki AK Partinin asıl gücü de budur. Yaptığı hizmetlerden çok milletin her bir ferdi siyasi mekanizmanın içinde belirleyici bir aktör haline getirmiş olmasıdır.

4.2. Çözüm Süreci Dönemi

Soğuk Savaş sonrası dönemde tüm dünya ile birlikte Türkiye’nin de tanıştığı farklılık, çokkültürlülük ve kimlik tartışmalarına uygun bir zemin hazırlayan demokratikleşme söyleminin, 2000’li yıllarda gözle görülür bir yükselişe geçtiği görülmektedir. Demokratikleşme söylemlerindeki artış ve Ortadoğu’da tarihi rejimlerde köklü değişikliklere sebep olan gelişmeler, devletleri daha ciddi tedbirler almaya ve çözüm yolları aramaya zorlamıştır. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümetide, Avrupa Birliği’ne tam üyelik ve yeniden şekillenen uluslararası sistem ile bütünleşme konusunda oldukça kararlı davranmış ve demokratikleşme süreci parti siyasetinin dinamik bir hedefi olmuştur. Türkiye, demokratikleşme arzusu ile 2002 yılından beri, ciddi bir değişimden/dönüşümden geçmektedir. Bu bağlamda, “çok kültürlülük”, “temel hak ve özgürlükler” ile “farklılıkların bir arada yaşayabilmesi” gibi kavram ve süreçler üzerindeki çalışmalar, Kürt sorununun ele alınış biçiminde de, daha net bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. AK Parti, 1990’larda uygulanmaya çalışılan, Kürt sorunu ve PKK terörünü birbirinden ayıran anlayışı yeniden ortaya koymuştur.

Kürt sorununun, kan ve ateşle askeri yoldan çözülmesi mümkün gözükmemektedir. Dünyada hiçbir ideoloji milliyetçilik kadar güçlü değildir. Sorunun aşılması milliyetçi taleplerin demokratik düzen içinde ifade edilip, tartışılıp, karşılanmasıyla mümkün olabilecektir.

Bu konuda Yakın da (2016, s.17) Kürt sorununun çözümünü sağlayabilmek için, Kürt vatandaşların devletle yaşadıkları sorunlarının tarihi süreç içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik, iç ve dış siyasi şartları gözönünde bulunduran bir yaklaşımla değerlendirilmesinin bir mecburiyet olduğunu vurgulamaktadır. Yakın, iki asırdır bölgede yaşanan sorunları çok yönlü tahlil etmeden bugün karşı karşıya kalınan sorunlara çözüm üretebilmenin mümkün olmadığını söylemektedir .

Bu bağlamda atılan ilk adım, Hükümet'in, 2002 yılında, TRT'den Kürtçe yayın yapılması, özel Kürtçe kursların açılması, Kürtçe kitapların yayını ve Kürtçe şarkılar dahil olmak üzere Kürt kültürünü yaşatmaya yönelik faaliyetlere izin veren yasayı onaylamasıdır (Efegil, 2007, s.4).

Ancak 2003 Irak Savaşı'ndan sonra, Kuzey Irak'ta değişen dengeler ve PKK'nın yeniden silahlı eylemlerine başlaması, Hükümet'in Kürt sorunu paradigmasını sınavan gelişmelerdir. Savaş sonrası, Türkiye, Kuzey Irak'ta oluşacak yeni yapılanma hususunda söz sahibi olamamıştır. Bu konuda, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'ten geçmemesinin, ABD ile ilişkileri olumsuz etkilediği ve bu nedenle Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini kaybettiği yolunda genel bir kanaat mevcuttur. Zira aynı dönemde, ABD ile Türkiye'nin, Irak politikalarının birbiriyle örtüşmediği görülmektedir. ABD, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve PKK konusundaki hassasiyetine ters düşerek, Federal Irak'ın kurulmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan, güç boşluğundan istifade eden PKK, Kuzey Irak'a yerleşerek kamplar kurmuş ve buradan Türkiye'ye karşı saldırılar düzenlemeye başlamıştır (Loğoğlu, 2007, s.9-10).

Başbakan Erdoğan Ak Parti iktidarının ilk yıllarında Kürt sorunu hakkında detaylı bir izahda bulunmamış hatta bu sorunun varlığı hakkında da kabul edici beyanlardan kaçınmıştır (Akçura, 2009, s.315). Ancak 2005 'li yıllardan sonra Kürt sorunu üzerinde konuşmaya ve sorunun varlığını kabul edip, çözümler üreteye yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Erdoğan, 2005'te Diyarbakır'da yaptığı bir mitingde Kürt sorununa dair bakış açısının değiştiğini göstererek 'benim sorunum' demiş ve şunları söylemiştir:

'Kürt sorunu ne olacak?' diyenlere diyorum ki bu ülkenin başbakanı olarak o sorun herkesten önce benim sorunumdur. Bu memleketin başka bir meselesini de bana soracak olsalar onlara da şunu derim, o mesele de herkesten önce benim meselemdir.

Biz büyük bir devletiz ve millet olarak bu ülkeyi kuranların bize miras bıraktığı temel prensipler ve cumhuriyet ilkesi, Anayasal düzen dahilinde her sorunu daha çok demokrasi daha çok vatandaşlık hukuku daha çok refahla çözeceğiz, bu anlayışla çözüyoruz ve çözeceğiz de (AK Parti, 2010).

Bir dönüm noktasına işaret eden bu konuşma, Hükümet'in, Kürt sorununa ilişkin yaklaşımını açıkça ortaya koymuştur. Erdoğan Diyarbakır'da, Kürtlerin kültürel haklarını özgürce kullanmaları gerektiğini belirterek, bölgenin sosyo-ekonomik açıdan kalkınması için çaba harcayacaklarını ifade etmiştir.

Erdoğan'ın 'benim sorunum' diyerek işaretini verdiği Kürt açılımı konusu, bu açıklama sonrasında siyasetin gündemine yeniden girmiş ve akademik çevrelerce de yoğun şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Kürt Sorunu'nun çözümü için, 'Türklerin ikna ve Kürtlerin tatmin edilmesini sağlayacak düzenlemeler yapmak gerektiğini belirten Bağlı, son derece duygu yüklü bir alandan söz ettiğimiz için bunu sağlayabilmek epey zordur.' demiştir (Bağlı, 2014).

2006'da PKK'nın silahlı eylemlerine yeniden başlamasının ardından AK Parti Hükümeti, terörle mücadelede yeni politikalar geliştirme ve kurumsal düzenlemeler yapma gereği duymuştur. Bu kapsamda, Nisan 2006'da Terörle Mücadele Yasası'nda bazı değişiklikleri öngören yasa tasarısı onaylanmıştır. Yapılan değişiklikle, Türk Ceza Kanunu'nun 314. maddesi dikkate alınarak terör örgütünü kuran ve yönetenlere 10-15 yıl, üyelere 5-10 yıl hapis cezası verilmesi ve örgütün faaliyetini düzenleyenlerin de örgüt yöneticisi gibi cezalandırılması; Terör örgütünün propagandası içeriğine sahip süreli yayınlar için, hâkim kararı ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de Cumhuriyet Savcısı'nın emriyle, tedbir olarak 15 günden bir aya kadar durdurma cezası; Terör örgütünün propagandasını yapan kişiler için, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası, bu suçun basın ve yayın yoluyla iletilmesi halinde, verilecek cezanın yarı oranında artırılması, aynı suç için basın-yayın organı sahiplerine de bin günden onbin güne, sorumlu müdürlere de beş bin güne kadar adli para cezası verilmesi yasaya eklenmiştir. Kanundaki değişiklikle amaçlanan, "sıradan vatandaş ile terörist ve teröre destek veren insan ayrımını net bir biçimde ortaya koymak ve tutuklama, arama, göz altında tutma ve bunların sürelerini AB normlarına ulaştırmak" olmuştur. Eş zamanlı olarak, Başbakanlığa bağlı Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur (AK Parti, 2010, s.40). Bu yeni düzenleme ile, terörle mücadelede Milli Güvenlik Kurulu ve Başbakanlığın etkinliği dengelenmeye çalışılmıştır.

Bu süreçte, terörle mücadele ve demokratikleşmeyi bir arada yürütmeye çalışan Hükümetin Kürt sorunu ile ilgili politikası da şekillenmeye başlamıştır. Bu politikaya göre, birinci adımda, PKK'nın silahsızlandırılması; ikinci adımda, bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması; üçüncü adımda ise, bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alacak şekilde, yeni anayasal düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır. Görüldüğü üzere terörle mücadele konusu, Kürt sorununun çözümü bağlamında ele alınmıştır. Böylece, terörle mücadelenin yöntemi de değiştirilmiştir. Nisan-Mayıs 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen terör saldırıları neticesinde, medyada sınır ötesi operasyon tartışmaları ve bu bağlamda hükümet üzerindeki baskı artmıştır. Temmuz 2007 Genel Seçimleri'ne hazırlanılırken, sınır ötesi operasyon konusu, Türkiye'nin gündemindeki en önemli konu olmuştur. Seçimlerden sonra, diplomatik süreç devam ettirilmiştir. Kuzey Irak lideri Barzani'nin Türk Hükümeti'nin terör politikasını hedef alan açıklamalarının yarattığı gerginliğe rağmen, Irak Yönetimi ile uzlaşma arayışı devam etmiştir. Ancak, Kuzey Irak Yönetimi bu sürecin dışında tutulmuştur (Erkmen, 2008, s.33).

Görüşmeler sonucunda, 28 Eylül'de Türkiye ve Irak arasında Terörizmle Mücadele Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile; Taraf topraklarının barınma, gönüllü bulma, propaganda amacıyla üs olarak kullanılmasının önlenmesi; Terör örgütü gruplarına yapılan her türlü finansal destek faaliyetlerinin, doğrudan ya da dolaylı lojistik desteğin yasaklanıp engellenmesi; Televizyon, radyo ve basın-yayın organlarında terör eylemlerini özendirici propaganda faaliyetlerinin yasaklanması; PKK'nın lider kadrosunun Irak'ta yargılanması ya da iade edilmesi konularında mutabakata varılmıştır. Irak Hükümeti tarafından, PKK'nın Türkiye'deki saldırıları resmen kınanmış ve Irak'taki faaliyetlerine göz yumulamayacağı vurgulanmıştır. Diğer yandan, Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari sınır ötesi operasyon konusuna sıcak bakmadıklarını da açıkça ifade etmiştir. Irak'ın iknası konusunda zorlanan Hükümet, 2007'nin Kasım ayında Genişletilmiş Irak'a Komşu Ülkeler Konferansı'nda, Türkiye'nin terörle mücadele politikasını destekleyen bir bildiri yayınlanmasını sağlamış ve Kuzey Irak'a ekonomik ambargo uygulama kararı alarak, diplomatik pozisyonunu güçlendirmiştir (Kıymaz, 2010, s.31).

2008 yılında gerçekleşen Aktütün saldırısından sonra, Genelkurmay Başkanlığı da, terörle mücadelenin etkinliği bakımından, yeni bir yasal düzenlemenin yapılmasını talep etmiştir. Başkanlığın talepleri; şüpheli kişilerin ve şüpheli araçların kapalı bölümlerinin

aranabilmesi için, operasyondaki askerlere kolluk kuvveti yetkilerinin tanınması; konutlarda, işyerlerinde, ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda ciddi kuşku bulunması halinde hakim kararı olmadan arama yapılabilmesi; gözaltı süresinin dört günden altı güne uzatılması; bazı yerlerde cep telefonu ile iletişimin kısıtlanması şeklinde olmuştur (Akyol, 2007, s.48). Hükümet, demokrasiye aykırı bir duruma sebep vermeme konusundaki hassasiyeti dolayısıyla, bu isteklerden bazılarını kabul etmemiştir.

Bu dönemde Hükümet, kültürel haklar konusuna da ağırlık vermiştir. Devlet görevlileri, bölgeye yaptıkları ziyaretlerde, halka Kürtçe hitap etmeye başlamış, Kürtçe tiyatro oyunlarına izin verilmiş, Kürdoloji enstitülerinin kurulması, bölgede Kürtçe bilen devlet memurlarının görevlendirilmesi gibi konularda somut adımlar atılmıştır. Yine de, Kürt sorununun çözümü için alınması düşünülen diğer tedbirlerin-özellikle anayasal düzenlemelerin- ertelenmesi, Hükümet'in çabalarını yetersiz kılmıştır. Bu konuda, Kürtlerin Hükümet'in politikalarından memnun olmadıkları ve bu nedenle 29 Mart 2009 yerel seçimlerinin DTP lehine sonuçlandığı yönünde genel bir kanaat mevcuttur (Efegil, 2009, s.456). Oysa Açılım, kamuoyunda olumlu olarak algılanmaktadır diyebiliriz. Yapılan bir anket çalışmasında açılım hakkında %48,1 olumlu, %36,4 olumsuz olarak görüş bildirilmiştir. Bu sonuç AK Parti için cesaretlendiricidir (SETA& Pollmark, 2009, s. 77).

Herşeye rağmen terörün sona erdirilmesi ve demokratikleşmenin sağlanmasını bir arada yürütmeye çalışan AK Parti Hükümeti, 2009 yılında yeni bir proje hazırlığına girişmiştir. Türkiye'yi bölüyorlar suçlamalarına karşılık ' Türkiye'yi asıl bölen sizsiniz. Hiçbir zaman kucaklayamadınız.' diyerek Türkiye'nin bütün renklerini kucaklayan bir açılıma doğru yola çıkılmıştır (Akçura, 2009, s. 314). Bu konuda, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve siyasi parti temsilcilerinin görüşleri alınmış ve nihayetinde "Demokratik Açılım" adı altında bir öneri paketi ortaya çıkmıştır. Daha sonra adı Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi olan, bu projenin iki ayağı vardır: Bunlar, demokratikleşme ve terörün son bulmasıdır. 1984-2010 tarihleri arasında 40.000 insanın yaşamını yitirdiği, 5.098 asker, 405 polis, 1384 köy korucusu ve 2245 vatandaşın şehit olduğu, sorunun gündeme alınıp çözülmesi gerekmektedir (Akdoğan, 2010, s.15). Sorunun ekonomik yönünde ise, kaybın onlarca bazen de yüzlerce milyar Dolara ulaştığı vurgulanır. Sorunun çözümüne yönelik projenin ortaya çıkmasına kadar, kültürel haklar ve sosyo-ekonomik girişimler gündemdeyken, Demokratik Açılım ile birlikte, Hükümet'in daha önce çekince

gösterdiği anadilde eğitim, anayasal vatandaşlık gibi konularla ilgili yapılması gerekenler konuşulmaya başlanmıştır. AK Parti, demokratik açılım süreciyle aşağıdaki somut sonuçlara varmayı hedeflemiştir:

- *Terör sona erdirilerek Türkiye huzura kavuşturulacaktır.*
- *Terörün sona ermesiyle ülkenin kalkınması için daha fazla kaynak ayrılabilir.*
- *Farklılıklar, ayrışmanın değil, zenginliğin kaynağı olacaktır.*
- *Terör sorununu çözen bir Türkiye dünyada ve bölgede daha etkili bir küresel aktör haline gelecektir (Aydın, 2010, s. 92).*

Bu hedefler doğrultusunda, İç İşleri Bakanı Beşir Atalay, 30 Temmuz 2009'da yaptığı basın toplantısında, Demokratik Açılım'ın yol haritasını açıklamıştır. Atalay'ın açıklamalarına göre, proje kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç aşamadan oluşacaktır;

a) Kısa vadede: Cezaevlerinde Kürtçe konuşma serbestliği, devlet dairelerinde Kürtçe bilen vatandaşların istihdam edilmesi, ilçe, köy ve mezra gibi yer isimlerinin Kürtçe veya diğer isimlerle değiştirilmesi, Kürtçe isim sorunlarının giderilmesi;

b) Orta vadede: PKK'nın tasfiyesi, Türk Ceza Kanunu'nun 221. Maddesinin yeniden düzenlenmesi, işsizlik sorununa çözüm bulunması;

c) Uzun vadede: Anayasal değişiklik yapılarak, vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanması, eğitim diline serbestlik getirilmesi, kültürel çeşitliliğin korunması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, Kürtçe yayınların önündeki engellerin tamamen kaldırılması, Kürtçe siyasi propaganda yasağının esnetilmesi amaçlanmıştır (Efegil, 2009, s.457).

Güvenlikçi bakış açısı ve vesayet kurumları nedeniyle hak ve özgürlük talepleri duymazdan gelinmişken, AK Parti talepleri karşılama çabası içine girmiştir. Bu bağlamda Ağustos 2009 tarihinde AK Parti Grubu'nda yapmış olduğu konuşma oldukça önemli olmuştur. Duygu yüklü bu konuşmada Başbakan Erdoğan şunları söylemiştir:

“Değerli kardeşlerim, umutsuzluğa tahammülümüz yok. Biz artık Botan Çayı'nda serinlemek, Zap Suyu gibi coşmak, Dicle, Fırat, Murat gibi barışa, kardeşliğe akmak istiyoruz. Derdimiz bu. İstiyoruz ki Munzur Dağları'nda hep birlikte kardelenler

toplayalım, Cudi Dağı'nda yediverenler, Ağrı Dağı'nda çiğdemler dermek istiyoruz” (Yayman, 2016, s.451).

Ardından beklenen ilk somut gelişme 19 Ekim 2009'da Habur Sınır Kapısı'nda yaşanmıştır. 26 kişi Mahmur Mülteci Kampı'ndan, 8 kişi de Kandil Dağı'ndan ülkeye girip teslim olmuşlardır (Akdoğan, 2011, s.39). Otobüsün üzerine üniformalarıyla çıkarak halkı selamlama görüntüleri kamuoyunda hoş karşılanmamış ve süreci sekteye uğratmıştır. Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi'nin DTP'yi kapatma kararı, ardından gerçekleştirilen KCK operasyonları ve ılımlı isimlerden kabul edilen Ahmet Türk ile Aysel Tuğluk'a yasak getirilmesi “güvercinlerin şahinlere kurban edilmesi” şeklinde yorumlanılarak sekteye uğramış olan süreci dahada zora sokmuştur. Ardından gerçekleştirilen terör eylemleri ise süreci bitme noktasına getirmiştir (Çakır, 2011, s.56). 2009 Süreci, toplumsal kesimlerin ve devletin ilk kez açıktan Kürt sorunuyla yüzleşmesidir.

2002-2012 yılları arasındaki dönemde demokratikleşme adımları atılmış ve Başbakanlık Sessiz Devrim kitabında açıklandığı üzere aşağıdaki uygulamalar hayata geçirilmiştir:

OHAL'in kaldırılması,
Kürtçe okuma yazma kurslarının açılması,
DGM lerin kapatılması,
Kürtçe radyo televizyon yayınının başlaması,
Yaşayan Diller Enstitüsü ismiyle Kürt Enstitüsü kurulması,
Seçimlerde propagandanın Kürtçe yapılabilmesi,
Yol kontrollerinin azaltılarak tamamen kaldırılması,
Köye dönüşle alakalı engellerin kaldırılması,
Yapılan düzenlemelerle birlikte yerel yönetimlerin güçlendirilmesi,
KÖYDES ve BELDES projeleriyle bölgenin güçlendirilmesi,
Sınır ticaretinin tekrar serbest bırakılması,
GAP yatırımlarının hızlandırılması,
Özel sektörün yapacağı yatırımlar için teşviklerin çıkarılması,
Bölge illerine yapılan uçak seferlerinin arttırılması,
Yerleşim yerlerinin isimlerini tekrar değiştirilmesine mücade edilmesi,
Yayla yasaklarının kaldırılması,

Bölgede yeni barajların yapımına başlanması ve sulama kanallarının yaygınlaştırılması,

Cezaevlerinde anadilde konuşabilmenin önündeki engellerin kaldırılması
(Başbakanlık, 2013)

Demokratik açılım devam ederken bir taraftan da PKK ile gizli görüşmeler yapılmıştır. PKK ile devlet arasında ilk kez 2008 Eylül ayında başlayan Oslo Görüşmeleri, aracılık yapan uluslararası bir kurumla birlikte yapılmıştır. İkinci toplantı 2009 da yine Oslo’da yapıp Hakan FİDAN’ın da katıldığı toplantılar 2011 yazına kadar sürmüştür. Görüşmeler, Mit Müsteşarı Hakan Fidan, Mit Müsteşar yardımcısı Afet Güneş, KCK Yürütme Konseyi Üyesi Mustafa Karasu ve PKK’lı Sabri Ok, Kongra-Gel Başkan Yardımcısı Zübeyir Aydar ve kordinatör ülke temsilcileri arasında gerçekleşmiştir (Aydın, 2014, s. 221). Temelde üç protokol mevcuttur.

1. Anayasal Çözüm
2. Barış
3. Hakikatleri Araştırma Protokolü (Miroğlu, 2018, s. 436).

14 Eylül 2011 de Dicle Haber Ajansı’nın “Görüşmelerin iç yüzü Erdoğan’ı yakacak” başlığıyla verdiği bir haber Türkiye’yi sarsmıştır. Oslo’da PKK ile devlet arasındaki görüşmeler basına sızmıştır. Gazetede görüşmenin tamamı yayınlanmış, ardından sokağa yansıyan kitlesel bir tepki olmamakla birlikte muhalefet partileri ve muhalif basın tarafından hükümete karşı sert eleştiriler yapılmıştır. İngiltere’nin koordinator devlet olduğu görüşmeler, Silvan’da gerçekleşen olay sonrası hükümetin görüşmeleri onaylamadığını söylemesi ile son bulmuştur (Ataberk, 2010, s.253). Türkiye’deki gelişmeler öyle bir noktaya varmıştır ki, sıradan bir vatandaş bile, ne verilirse verilsin, hiçbirşeyin PKK’ya yetmeyeceği ve tatmin etmeyeceğine inanmaya ve konuşmaya başlamıştır (Miroğlu, 2018, s. 471).

2009 Açılım Süreci’ndeki tepkiler 2013 Çözüm Süreci esnasında da görülmüştür. Fakat 2009 Süreci sanılanın aksine tamamen başarısız olmadığından, aynı siyasal ve toplumsal etkiyi uyandırmamıştır (Özhan, 2014, s.173). 2009 Süreci, toplumsal kesimlerin ve devletin ilk kez açıktan Kürt sorunuyla yüzleşmesidir.

Bu tartışmalar ve fikir mülahazaları devam ederken ‘çözüm süreci’ Mart 2013’te fiili ateşkes ile başlamıştır. John Darby ve Roger Mac Ginty'e göre çözüm sürecinin beş hayali koşulu şunlardır:

- 1-Liderler iyi niyetle müzakere etmeli,*
- 2-Sorunun önemli ve etkili aktörleri sürece dahil edilmeli,*
- 3-Temel meseleler müzakere edilmeli,*
- 4-Taraflar süreç esnasında güç kullanmaktan kaçınmalı,*
- 5-Sürdürülebilir bir barış için kararlı olunmalıdır (Köse, 2017, s.15-16).*

Öte yandan Çözüm süreci üç aşamalı olarak ele alınmış ve sırasıyla şu aşamalar öngörülmüştür:

- Birinci Aşama: PKK unsurlarının Türkiye'den çekilmesi.*
- İkinci Aşama: Hükümetin yapacağı demokratik reformlar.*
- Üçüncü Aşama: Silahsızlanmanın ardından PKK unsurlarının siyasi ve sivil hayata entegrasyonu.*

Başlayan çözüm süreci ile birlikte akademi, sanat, siyaset dünyasından çok sayıda tanınmış isimden oluşan bir heyet gündeme gelmiştir. ‘Akil adamlar’ olarak isimlendirilen 63 kişi ve 7 grup olarak çalışacak olan bu heyet Türkiye’nin her bölgesinde birçok şehre ziyaretler düzenleyerek barış sürecini halka izah etme amacı taşımıştır (Aydın, 2014, s.235). Bu sayede devlet hem Türk kamuoyu hem Kürt kamuoyu ile bir araya gelerek içerisinde bulunulan çözüm sürecini topluma anlatma çabası içine girmiştir. Devlet bir yandan çözüm sürecinde ‘akil adamlar’ gibi farklı yollardan halkla irtibata geçmeye çalışırken, PKK da bölgede halkla ilişkilerini artırmaya yönelmiş ve şehir hayatında kendisini daha görünür yapmanın yollarını çizmiştir. Bu süreçte, geçmişten bu yana özellikle örgüte yakın kesimlerde, örgütün devletten daha adil bir yönetim sağlayacağı inancının sınıandığını söyleyebiliriz. PKK, Çözüm Süreci’nde mahalle ve köylere kadar etkin olan birimleri ve bölge belediyelerinin de etkisiyle birçok yönden toplumla temasını artırmıştır. Bu durum halk arasında devletin bölgeyi PKK’ya bıraktığı düşüncesini hakim kılmıştır.

Oslo Görüşmeleri ardından Dolmabahçe Başbakanlık ofisinde Şubat 2015’te tekrar bir araya gelen HDP ve Hükümet heyeti kameralar önünde PKK’ya silah bırakma çağrısında

bulunmuştur. Bu davet silahlı mücadelenin yerini demokratik siyasetin alması için tarihi bir beyan niteliğindedir. Dolmabahçe'deki ortak basın toplantısından önce İmralı'da sıkı tartışmalar yapılmış, kelimeler ve cümleler, ortak bir masa etrafında tekrar tekrar tarafların farklı anlayışları ve öngörülerıyla yeniden yorumlanmıştır (Miroğlu, 2018, s. 502).

Demokratikleşmeyi öngören on kadar madde üstüne yürütülen tartışmalar Dolmabahçe Mutabakatı olarak, aynı yerde ortak bir toplantı ve ortak bir açıklamaya kadar varmışken, süreç birdenbire değişmiştir.

15 Mart'ta Balıkesir'deki konuşmasında ERDOĞAN “Kardeşim ne Kürt Sorunu? Artık böyle birşey yok!” , 22 Mart'ta ise “Ben Dolmabahçe'deki toplantıyı doğru bulmuyorum. 10 Maddelik metnin neresini kabul edeceğim?” diyerek sürecin sonlandırıldığını ifade etmiştir.

Bu açıklamaya karşılık olarak Mesut Değer şunu belirtir; ‘Türkiye’de bütünleştirici adımlar atılması gerekmektedir. Başbakan’ın ‘Kürt sorunu yoktur.Kürt vatandaşının sorunları vardır’ demesi olayı bireysel yapmaktadır. Oysa Kürt vatandaşının sorunu anayasalıdır. Anayasal olarak çözülebilir yani demokratikleşmeyle. Bu Türkiye’nin kuçaklaşmasıdır’ (Miroğlu, 2014, s. 129). HDP kanadı da ısrarla Erdoğan’ı süreci sabote etmekle suçlamıştır. Fakat Kandil en başından beri Öcalan’a iki yüzlü davranmış ve çözüm sürecini sürekli olarak baltalayarak süreci sabote etmiştir Dolmabahçe Mutabakatının açıklandığı 28 Şubat 2015 günü Mustafa Karasu’nun Kandil’de ANF’ ye yaptığı açıklamasında “PKK Kongresini yapıp silah bırakma kararı alacak biçimindeki yaklaşımlar demogojidir” diyerek gerçek durumu ortaya koymuştur (Akyol, 2015). Bu açıklamalar Türkiye kamuoyunda zaten sürece mesafeli yaklaşan ve PKK’nın taleplerinin hiç bitmeyeceği ve onu tatmin etmenin mümkün olmadığını düşünen kitleler için konumlarını güçlendirici bir etki yaratmıştır. Karşılıklı sert açıklamalar sonucunda sürecin sekteye uğrayacağı belli olmuştur. Bu arada terör örgütünün Güney Doğu’daki bazı il ve ilçelerde kıra dayalı şehir gerillacılığı taktiğini izleyerek lojistik faaliyetlerini hızlandırması ancak çözüm sürecinde bu oluşumların sıkı bir takibata uğramaması bir sorunun başlangıcı olarak dikkat çekecektir.

Cizre'den başlayarak Sur'a, Nusaybin'e varıncaya kadar ortaya çıkan gelişmeleri devletin farketmemesi, vahim ve maliyeti büyük sonuçlar doğurmuştur (Miroğlu, 2018, s. 496). Bütün yaşananlara rağmen silahlı bir hareketi silahsızlandırmak ve sisteme entegre etmek isteyen hükümet ile özgürlük alanını genişletmek isteyen örgüt arasında kalan halk, savaşı desteklememiştir. PKK'nın yeni paradigmasının çöküşüne seyirci kalmıştır. Canından malından olmuş ama Türkiye'yi ne olduğu belirsiz bir maceraya sürüklememiştir.

Ortaya çıkan bugünkü durumda, ateşkes döneminin PKK tarafından bir toparlanma fırsatı olarak görülmesi ve şehirlerde yapılanmanın artırılması, buna paralel devreye giren, PKK yapılanmasını ortadan kaldırmaya yönelik devletin sert müdahaleleri önemli rol oynamıştır. Çözüm sürecinin sonunda Sur, Silvan, Cizre, Nusaybin'de yaşanan çatışmalar Kürt meselesini daha da ağırlaştırmıştır. Sonrasında belediyelere kayyum atanmış, HDP'li milletvekiller ve belediye başkanlarından bazıları tutuklanmıştır (Miroğlu, 2018, s. 452).

İki yıl süren Çözüm Süreci, 22 Temmuz 2015'te Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde iki polis memurunun PKK tarafından öldürüldüğünün söylenmesi ile sona ermiştir. Ceylanpınar saldırısının ardından şiddetin seviyesinin hızlı bir biçimde arttığı ve sonrasında şehirlerde 'hendek olaylarına'na kadar ilerlediği görülmektedir. Halkın savaşı desteklememesi PKK'nın tüm hesaplarını alt üst etmiştir. Sürecin beklenmeyen bir şekilde sona ermesine rağmen Çözüm Süreci, Kürt Meselesinin çözümü ile alakalı en ciddi barış girişimlerinden biri olarak kayda geçmiştir (Köse, 2017, s.17).

Kürt sorununda PKK terörü çözümün önünde önemli bir engel oluşturmuştur. Birçok devletin terör örgütü listesinde bulunan PKK, sorunu silahlı mücadele zeminine taşımakla, konunun sosyolojik açıdan irdelenmesinin önüne set çekmiştir. Özellikle siyasal bir çözüm bulunması oldukça zor bir hale gelmiştir. Kürt sorununun çözümüyle ilgili uygulanan açılım veya demokratik çözüm süreci, bir süredir durmuş olan terör eylemlerinin yeniden başlaması, Ankara ve Urfa/Suruç'ta gerçekleşen patlamaların yarattığı infial ile birlikte sona ermiştir. Mevcut hükümet her ne kadar yetkili ağızlardan "sürecin buzdolabına kaldırıldığı" yönünde açıklama da yapsa, sorunun bugünkü muhtevası buzdolabının ciddi bir süre daha açılmayacağını göstermektedir.

Çözüm süreci için uygun zemin hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir siyasal sistemin pekiştirilmesine yönelik reformların gerçekleştirilmesiyle oluşturulabilir. Demokratik sistem içerisinde taleplerin hukuksal güvencelerin karşılandığı bir çözüm stratejisi, bu ülkenin vatandaşlarını tekrar birbirine bağlayarak 'toplumsal barışa' ve 'normalleşmeye' hizmet edecektir (Özhan & Ete, 2008, s.12). Tekrar uygun bir fırsatta sürecin farklı aktörlerle ve demokratik çerçevede gelişmeyeceğine dair bir karamsarlık taşımamak gerekmektedir. Çünkü barış her tarafın kazançlı çıkacağı bir olgudur.

4.3. Gelecek Perspektifi

Ortadoğu, 2010 yılında Tunus'ta başlayan ayaklanmalar sonucunda 23 yıldır iktidarda bulunan Zeynel Abidin bin Ali'nin 2011'te ülkeden kaçması, ardından Mısır, Yemen ve Libya'da yaşanan halk ayaklanmaları sonucu çok uzun yıllardır bu ülkeleri yöneten kişilerin devrilmesi ile Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin içerisine girmiştir. Bölgesel jeopolitikte çok önemli iki köşebaşı olan Mısır ve Libya'da Mübarek ve Kaddafi gibi uzun yıllardır iktidarda bulunan iki simgesel liderin çok kısa bir süre içerisinde iktidardan devrilmeleri bütün İslam Dünyası nezdinde çok önemli bir tarihsel dönemeç olarak addedilmiştir. Tunus'daki devrim, Mısır'da 30 yıllık Mübarek Rejimi'nin ve Libya'da 42 yıllık Kaddafi Rejimi'nin alaşağı edilmesinden bu yana, küresel dengelerin ve enerjipolitiklerinin merkezinde olan Ortadoğu jeopolitik bir açılım sürecine girmiş bu durum Yemen ve Suriye gibi yerlerde önceki dönemlerinde hiç olmamış büyük travmaları ve insanlık dramını beraberinde getirmiştir.

İçinden geçtiğimiz ve "Arap Baharı" olarak adlandırılmış süreç ile birlikte, Ortadoğu jeopolitiği Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı ile tarih sahnesinden tasfiyesinden ve bölgedeki siyasal denklemin ve haritaların Sykes-Picot antlaşması ile İngiliz/Fransız sömürge imparatorlukları tarafından dizaynından bu yana olan en sarsıcı dönüşümü geçirmektedir. Yüz yıl sonra tekrar sınırlar ve bayraklar değişim/dönüşüm tehdidi ile karşı karşıya ve daha da ürkütücü olanı bölgenin I. Dünya Savaşı çapında bir çatışmaya da ilk defa bu kadar yakın görünüyor olmasıdır. Bölgesel konjonktür ve dengeler çok keskin çizgilerle değişerek yeniden şekillenmektedir. Soğuk Savaş yılları, bölgedeki iç dengelerin kendi şartlarında gelişip değişmesini büyük güçlerin çıkar ve jeopolitik rekabet merkezli siyasetleri ile çok uzun zaman askıya almıştır. Bunun kadim kültür-medeniyet havzalarının

beşiği olan Ortadoğu’da kültürel, tarihsel ve psikolojik olarak yarattığı yıkıcı tahribat büyük güçler arası dengelere kurban edilmiş, güç dengelerinin yarattığı bu kısır döngü bir asırlık dondurulmuş sınırları, kalıplaşmış diktatoryal sultaları yaratmıştır.

Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden tasfiyesinden bu yana dondurulmuş kalıplar içerisinde o günkü emperyal güçlerin hesapları ile çizilmiş olan sınırlar ile bölgesel gerçeklik arasındaki farklılıklar hem bir asır boyunca anlamlı bir siyasal tablonun ortaya çıkmasına engel olmuş hem de daha tehlikeli bir şekilde bugün içinden geçtiğimiz bu kaotik bölgesel ve yıkıcı süreci ve bu tarihi “dondurulmuş-geciktirilmiş” dönüşümü çok daha tehlikeli bir formata sokmuştur. O günkü çizilmiş sınırlar ile bugünkü reel ortam arasındaki en büyük açmaz bütün İslam Dünyası adına bir kanayan yara olan Filistin-İsrail Meselesi dışında en çok Türkiye, Suriye ve Irak’ta gözümüze çarpmaktadır.

Arap Baharı denilen bu tarihsel ve geciktirilmiş dönüşüm sadece bölgedeki diktatörlüklerin ve monarşilerin geleceğini tehdit etmekle kalmayıp başta ABD, AB, Rusya ve Çin olmak üzere küresel güçlerin bölgeye dair temel stratejilerini, bölgeye dair açılım ve angajmanlarını, bölgenin çapını aşacak bir şekilde ta Atlantik’ten Hint Okyanusu’na kadar revize etmeye, yeniden değerlendirmeye ve ciddi bir başkalaşıma götürmeye mecbur kılmaktadır. Ortadoğu’nun yapısında bulunan suni ittifaklar, karanlık ilişkiler, hukuksuz rejimler dönüşümün muhtemelen uzun vadede getireceği demokratik nizamı tehdit olarak algılayıp buna göre mevzileniş sergilenmekte bu ise Esad Rejimi’nin bugün Suriye’de yaptığı gibi kitlesel katliamları meşru kılıp, gözardı edilmesini sağlamaktadır. Bu sarsıcı durum, Soğuk Savaş’ın başlangıcından bu yana, Sovyet-Amerikan güçler dengesinde demokrasi ve kapitalist liberal düzenin sahipliğini üstlenmiş olan Amerika Birleşik Devletleri’ni bütün aktörlerden daha büyük bir tahakküm altına sokmaktadır. Ortadoğu’ya demokrasinin gelmesi, bölgede en güçlü demokrasi geçmişine ve kurumlarına sahip olan Türkiye’nin böylesine tarihsel bir süreçte demokratik tecrübesi ile bölge nezdinde bir ‘rol model’ edinilmesi meselesi Türkiye’nin varlık ve bekasının en temel sorunu olan Kürt Meselesi’ne bakışında ciddi bir dönüşümü mecbur kılmaktadır.

ABD’nin Arap Baharı gibi tarihi ve daha önce örneği bulunmayan siyasal ve derin sosyolojik tahliller gerektiren yeni bir durum karşısında eski taktik ve stratejileri uygulamadaki ısrarı ABD’nin Arap Baharı ile zedelenen bölgesel imajını daha da

zorlayıcı bir duruma sokmaktadır. Tabii olarak bu kısır döngü ABD'nin hem bölgedeki büyük güçlerle ilişkisi hem de küresel normlarla aktif politikası arasındaki açmazın makasını genişletmektedir. State Department'ta, Pentagon'da, Ulusal Güvenlik Konseyi ve Beyaz Saray'da Ortaodğu'nun, Kürtlerin, Türkiye'nin ve Arap Baharı'nın bölgesel ve yerel gerçekliklerine daha uzaktan bakıp aynı stratejileri farklı formatlardaki kriz ve siyasal süreçlere uygulamakta ısrarcı olan bürokratik ve diplomatik elit, sadece ABD'nin bölgedeki güç ve projeksiyonunu sekteye uğratmakla kalmayıp aynı zamanda bölgesel dengelerin de gerçek zeminine ulaşmasını engellemek gibi tarihi bir görev ifa etmektedir. Böylelikle daha uzun vadede ABD'nin hem bölgedeki büyük güçlerle hem de küresel güçlerle arasındaki farklılık ve açmazı ABD aleyhine genişletmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Bugün dahi bölgedeki Kürtlerin yayıldığı coğrafyanın Ortadoğu ve Avrasya genel dengeleri içerisinde taşıdığı önemin yanında Kürt'lerin yaşadığı bölge ciddi bir istikrarsızlığın da aynı zamanda merkezi haline dönüşmesi sadece Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden tasfiyesi ile o günkü İngiliz ve Fransız imparatorluklarının çizdiği jeopolitik ve jeokültürel/etnik realiteyi yansıtmayan tehlikeli sınırlar yüzünden değil aynı zamanda bu dört ülkede yaşayan Kürt'lerin hem sosyolojik hem de siyasal bir bütünlük gösteremeyecek şekilde farklı konumlanışlarından da kaynaklanmaktadır. Unutulmamalıdır ki Kürtlerin bu dört ülkede yaşadığı alan aynı zamanda kadim medeniyet havzalarında 3 bin yıldır Doğu'dan Batı'ya akan bütün göçlerin, ekonomik ve ticari dönüşümün ve jeopolitik sarkacın ortasında bulunmaktadır. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan Anadolu Yarımadası; Afrika'yı Asya ve Avrupa'ya bağlayan Ortadoğu'nun kadim merkezi Mezopotamya ve yine aynı coğrafyada Akdeniz ile Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasındaki geçiş hattının tam ortasında su, ticaret ve göç yollarının merkezindedir Kürt'ler. Bugün ise bu bölge tamamen istikrarsızlık ihraç eden bir kaos üçgenine dönüşmüştür.

Arap Baharı ile girilen ve dizaynı çok uzun zaman alacak olan Ortadoğu'nun dönüşümünün en temel saç ayakları arasında, Irak, Türkiye, Suriye ve İran'ın geleceğine dair oluşan ve gittikçe artan belirsizliğin içinde geçen hergün biraz daha fazla uluslararası bir boyut kazanan "Kürt Meselesi"nin konjonktürel ve bölgesel yansımaları vardır. Kürt Meselesi'nin uluslararası boyutları anlaşılmadan, Türkiye, Irak, İran ve Suriye'nin soruna bakışları ciddi ve geniş bir şekilde tahlil edilmeden, Kürt Sorunu'nun özellikle Türkiye ve Irak için Arap Baharı ile beraber girdiği yeni ortamda politik, ekonomik ve kültürel

yansımalarını gerçekçi bir düzlemde ciddi bir tahlil, anlama, anlamlandırma evrelerinden geçirip bütün asli unsurlarını bünyesinde barındıran gerçekçi bir teşhis ile taçlandırmadan, uluslararası güçlerin bölge ve Kürt Sorunu ile ilgili tasavvurları ciddi bir süzgeçten geçirilmeden, içinden geçtiğimiz kaotik ve bütün taraflar için fevkalade riskli sürecin ne Türkiye ne Irak veya Suriye ve dahi büyük denklemde Ortadoğu için ne getirip ne götüreceğini, tarihin bu akışında hiçbir güç unsurunun doğru temellerde anlamlandırılması mümkün gözükmemektedir.

Ortadoğu'daki Kürt Sorunu'nun uluslararası toplum nezdinde genel akış seyri içerisinde Arap Baharı ile beraber son birkaç yılda çok daha farklı bir boyutta tartışılıyor olması ve aynı zamanda uluslararası diplomasiyi yönlendiren hakim güç odakları tarafından konunun ve gündemin jeopolitik ve dönemsel olarak değişmesi, Irak, Suriye ve dolayısıyla Türkiye'nin içine girdiği yeni ortamlarla beraber kendini göstermektedir. Kuzey Irak'taki de facto yapılanmanın Bağdat-Ankara-Tahran arasındaki güç dengelerindeki konumlanması, Arap Baharı'nın Ortadoğu'daki Kürtlere ve Kürt Sorunu'na genel geçer bir yansımasıdır. Kürt nüfusun yayıldığı bu dört Ortadoğu ülkesi içerisindeki konumu ve bölgede hayati çıkarları olan küresel güçler için taşıdığı bölgesel ve küresel önemin son yıllarda artan bir ivme kazanması bölgedeki bütün aktörleri farklı bir pozisyon alışı zorlamıştır.

Bunda hem bölgesel güçlerin Kürtlerin geleceği ile ilgili ciddi bir ufuk sergileyememesi hem bölgesel dengelere müdahil olup kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirmek isteyen büyük güçlerin bölgesel müdahaleleri hem de Kürtlerin Suriye ve Irak'ta demokratik bir temsil ve hak sahibi olmamalarını da eklediğimizde ve keza işin içine dünyanın en organize terör örgütünün de dahil olmasıyla konu bir hayli karmaşık hale gelmektedir.

Uluslararası hukuk, mevcut haliyle BM'in kabul ettiği sınırların korunması ile ilgilenmektedir. Bu pergelin Ortadoğu'da en çok açıldığı alan Kürtlerin bulunduğu bölgelerdir. Bu ise Ortadoğu'da Kürt Sorunu'nu daha geniş ölçeklerde ve farklı bir siyasal ortamda tanımlamayı mecbur kılmıştır.

Arap Baharı Kürt Meselesi üzerindeki belirsizlik zincirinin önemli bir halkasını kırmış ve sorunun çok düzlemli-çok boyutlu tartışılmasına zemin yaratmıştır. Fakat dört ülkedeki

mevcut ve birbirinden çok farklı durum ve dengeler Kürtler açısından jeopolitik bir bütünlük arz etmekten hala uzaktır ve bunun böyle kalma ihtimali de mevcuttur. Kürtlerin geleceğini tasarlarken, Arap Baharı'nın ya da herhangi büyük çaplı kitlesel demokratik kalkışmaların değiştiremeyeceği sabit unsurları da göz önüne almak gerekir. Bu noktada Kürtlerin bulunduğu bu kadim bölgenin herhangi bir deniz bağlantısı barındırmaması ve bu bölgelerin içinde en hassas öneme sahip Kerkük-Musul Hattı'nın enerji kaynakları sebebiyle zenginlik, dış dünyadan kopukluk sebebiyle de mahrumiyet arz eden yapısı Kuzey Irak'ı idare edenlerin ve dolayısıyla Kürt siyasasının en temel açmazıdır. Her hal ve şart karşısında jeopolitik derinlik coğrafya ile beraber hayati önem arz etmektedir. Arap Baharı'nın küresel manada arzu edilen hedefi Türkiye'nin başlattığı 'Çözüm Süreci'nin bölgesel manadaki hedef ve amacının minyatürüdür. Bu noktada Çözüm Süreci ile Türkiye'nin tamamlamak istediği süreç ölçü alınmalıdır. Türkiye'nin Kürt Meselesi'nde edineceği ölçü, sadece Türkiye'nin değil Ortadoğu'nun barışı için de hayati ve geri dönülmezdir. Bu sadece Kürt'lerin değil Türkiye'nin liderlik vizyonunun da bir sınavı ve ön şartı olarak görülmektedir.

Ortadoğu bundan 10 yıl sonraki Ortadoğu'nun bugünkünden çok daha farklı olacağı, belkide haritaların yeniden çizileceği bir sürecin içinden geçmektedir. Türkiye'nin buna hazırlanmaya çalışması ve bu süreç içinde Kürt'lerin taşıdığı stratejik pozisyonun bilincinde hareket etmesinin bu kavşakda kendi omuzlarına yüklenmiş tarihi ve oldukça önemli bir sorumluluk olarak görmesi gerekmektedir. Ne var ki Suriye'nin içine düştüğü durum, Suriye içerisinde PYD-YPG gibi unsurlarının Türkiye'nin bütünlüğü için oluşturdukları yaşamsal tehdit, Suriye'nin geleceğine dair hala uluslararası ciddi bir mutabakatın sağlanmamış olması, Ankara'nın Irak Kürtleri ile geliştirdiği ve güçlü temeller üzerine inşa ettiği, 10 yıldan fazladır üzerinde çalıştığı ilişkilerine, Suriye'de YPG gibi grupların uzun vadede gölge düşürmesi ihtimali bugün bölgedeki Kürtlerin geleceğini tekrar tehlikeye atmaktadır.

Türk Amerikan İlişkileri'nin merkezinde artık Kürtler ve Kürt Sorunu geçmişte olduğundan çok daha fazla bulunmaktadır. Washington yeni dönemde Irak'ın bütünlüğünü korumakta kararlı görünmektedir. Bu olasılık ise bölgedeki Kürt'lerin geleceğini farklı bir merhaleye sokup, siyasal düzlemi daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Öte yandan bugün Suriye’de içine girilen süreçle beraber PYD, YPG gibi teörorist unsurların da devreye girmiş olması, PKK’nın Türkiye’nin içindeki hala istikrar bozucu vasfı, Kuzey Irak’ın Türkiye ile geliştirdiği iyi ilişkilerin sadece geleceğine kuşku düşürmekle kalmıyor; ayın zamanada bütün bu farklı grupların Kürt Sorunu’nun çözümünde iç dinamiklerin baskısıyla rasyonel bir tümevarımdan uzak kalmalarını, grup içi prestij ve hesabın bölgesel bir bütünlük arz etmemesine bu ise Kürt Sorunu’nu Arap Baharı ile beraber daha geniş kitlelere ulaşan ve fakat daha da karmaşıklaşan bir yumak haline getirmektedir.

Grup içi prestij, iç dengeler, iç siyaset tarafları hep beraber yok veya hiç olmak gibi bir durumla karşı karşıya getirecek tehlikeli ve riskli açılımlara ittiği anda dahi bütün taraflar arasında bir konsensüstan bahsetmek mümkün gözüküyor. Herkesin kazanabileceği ve toptan kaybedebileceği senoryalar arasında geçiş dahi Suriye’nin içine düştüğü durumla daha belirgin hale gelmektedir.

Ayrıca Kürt’lerin mevcut etnik yapılanması ve ekonomik gücün ve kaynağın aktarılması noktasında Irak, Suriye, Türkiye, İran’daki bütün Kürt’ler arasında anlamlı bir gelecek projeksiyonuna ise kimse yanaşmamaktadır. Bunun gelecekte yaratabileceği en tehlikeli senaryo geçmişte 1948’den bu yana Filistin Meselesi’nin taşıdığı misyonun gelecekteki onyıllarda Kürt’ler enerji ve su kaynaklarının bölüşümü üzerinden bir Türk-Kürt-Arap ve İran Sorunu’na dönüşmesi ihtimalidir ki en tehlikeli çıkış bu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgeyle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili bütün taraflar, oluşan her yeni düzlemde taktiklerini ve ittifaklarını konjonktürün gereğine göre dizayn etmekte bu durum ise bölgenin dinamik yapısından dolayı, bütün tarafları her an farklı ittifak silsileleri içine kolaylıkla itmekte ve bugün birbirine en yakın olan gruplar yarın saf değiştirip karşı karşıya gelebilmektedirler. Bu tehlikeli döngü ise bölgedeki güvenliğin ve siyaset kurumunun daima kaygan bir zemin üzerinde dolaşmasını beraberinde getirmektedir.

Kurulduğu 1932 yılından 2003 yılındaki ABD işgaline kadar hiçbir Irak devlet başkanının eceli ile ölmemiş; kiminin darbe ile kiminin suikast ile alaşağı edilmiş olması ise bölgedeki büyük ve tehlikeli hesapların bir sonucudur diyebiliriz.

Şubat 1979'ta gerçekleşen İran Devrimi'nden önce Şah'ın İran'ı, ABD'nin ve İsrail'in bölgedeki büyük dostu ve kolluk gücüdür. İran, devrimin ertesi günü ABD'nin büyük düşmanı olmuştur. Ardından ABD ve İngiltere'nin Irak'a büyük destek olduğu İran-Irak Savaşı(1980-1988) patlak vermiştir. Savaş devam ederken Mart 1986'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Irak'ın İran'a karşı kitle imha silahları (kimyasal ve biyolojik silahlar) kullanmasını eleştiren kararın alınmasını ABD ve İngiltere red oyu kullanarak engellemişlerdir. Aynı ABD ve İngiltere o gün inkar ettikleri kitle imha silahlarını bahane ederek 2003'te Irak'ı işgal etmişlerdir. ABD'nin Irak'ı işgali üzerinden hemen hemen 15 yıl geçmiş olmasına rağmen bugün herkesin merak ettiği şey, Irak'ın geleceği ve bu geleceğin bütün bölgeye muhtemel etkilerinin ne olacağı ve ABD'nin Irak'ın demokratikleştirilmesi adına yaptığı operasyonun 15. yılında hala belirsiz ve dengesiz olan siyasi yapının nasıl şekilleneceği, tarafların nasıl bir konsensusa varacağıdır.

Bugün başta ABD, Türkiye, İran ve Irak'ın bütün komşularının görmesi gereken en hayati gerçek Irak'taki istikrarsızlığın ve Suriye'de devam eden iç savaşın bölgesel bir savaşa dönüşmesi halinde bunun bir "Domino Etkisi" ile bütün Ortadoğu'yu içine alan bir kaosu tetikleyecek potansiyeli bünyesinde kolaylıkla barındıran bir saatli bomba olmasıdır. Kısa vadede bu çatışmalardan fayda umanlar da dahil bütün aktörler uzun vadede çok büyük bir zararla ve belki de dönüşü mümkün olmayacak zor bir süreçle karşılaşacak, tarih nehrinin içinden akıp geçtiği bu yıllar belki de I. Dünya Savaşı'ndan bu yana bölge tarihinin gördüğü en kanlı ve acı manzaraları insanlığa yaşatabilecektir. Suriye'deki dramın uluslararası bir insanlık krizine fazlasıyla dönüşmüş olmasına rağmen, büyük güçlerin plan ve çıkar ilişkilerinin yüzbinlerce insanın yaşamına mal olduğu, tarihin en büyük mülteci krizini yaşattığı unutulmamaktadır.

Küresel aktörler, Ortadoğu dinamikleri ve bu kaotik sürecin içindeki en hasas belirsizlik alanları Ortadoğu'nun ve dolaylı olarak büyük güçlerin bölge stratejilerini ve dünya siyasetlerinin geleceğine yön verecektir. Ortadoğu sathında iki siyasal kriz alanı Ortadoğu'daki bütün dengeleri altüst edip, tarihin akışını değiştirebilecek potansiyel ve sosyo-siyasal çaptadır. Bunlar Filistin Sorunu ve Kürt Meselesi'dir. Bölgesel dengeler, Arap Baharı'nın bölge insanı üzerinde yarattığı psikolojik çekim kuvveti, demokratikleşme hareketlerinin önünü uzun vadede açacaktır. Zaman meselesi olan bölgesel dengelerin ve olayların gelişiminin sürüklendiği nokta her iki meselenin çözümünü mecbur kılmakta,

kaçınılmaz hale getirmektedir. Arap baharı ile birlikte başlayan yeni sürecin batılı aktörler tarafından kontrol edilmesindeki en önemli araçlardan birisinin PKK terör örgütü olması bu sorunu daha da büyötmüştür.

BÖLÜM 5

SAHA ÇALIŞMASI VE SONUÇLARI

5.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın konusunu Kürt sorunu ve bu sorunun farklı aktörler tarafından nasıl değerlendirildiği oluşturmaktadır. Kürt sorunu Cumhuriyet tarihinin en önemli sorunlarından biridir. Bu sorun binlerce insanın hayatını kaybetmesine, devasa ekonomik kayıplara, yurt içinde büyük göç dalgalanmalarına ve bu göçler sonucunda büyük sosyal kırılmalara yol açmıştır.

Türkiye’de Kürt sorunu yıllar boyunca askeri ve ekonomik bir sorun olarak görülmüşse de sadece tarihi kesitleriyle irdelenmiştir. Konu hakkında yapılan tezler tarandığında ilk göze çarpan husus, Kürt sorununun tarihsel arka planının çok eskiye dayanmasına rağmen 2002 öncesi bu alanda neredeyse hiç çalışma olmadığıdır. Erken dönem çalışmalar sosyolojinin konusu olmaktan çok İnkılap tarihi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin teknik bakışını yansıtmaktadır. Konunun irdelendiği ilk dönem (1991-2002) inkılap tarihi çalışmaları sorunu, 1918-1923 arası Kürtçülük hareketleri ifadesiyle ele almıştır (Girit, 1994). Bazı iddialı yaklaşımlar sorunun yakın zamanda biteceğini ön görmüştür. (Güven, 1999). İlk dönem uluslararası ilişkiler çalışmaları ise sorunu Kuzey Irak veya Musul ile sınırlandırarak bir uluslararası operasyona indirgemıştır.

2002 Sonrası iktidara gelen AK Parti ve partinin genel başkanı aynı zamanda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın “Kürt sorunu benim sorunumdur” ifadesine eş zamanlı olarak Kürt sorunu üzerine yapılan tez ve araştırmalarda adeta patlama yaşandığı görülmektedir. 2004-2010 arasında yapılan tartışmalar ve yürütülen araştırmalarda sosyolojik yaklaşım güçlenmekle birlikte halen siyasal ve tarihsel değerlendirmeler baskındır. 2010 sonrasında ise Çözüm Sürecinin etkisiyle çok yönlü bir çalışma ve araştırma perspektifi sergilenmektedir. 2010-2015 arasında göç, kadın, medya, sanat ve pek çok bağlamda ele

alınan bir konu olarak Kürt sorununa olan ilgi çatışmaların yeniden başlamasıyla kesilmiştir. 2017 yılında ise neredeyse çalışma yoktur. Bunun politik ortamla ilişkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Kürt sorunu, Osmanlı'dan çok kültürlü bir yapıyı devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu çok kültürlü yapıyı devam ettirememesinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Bu sorunun siyasal ve toplumsal bir sorun olmasından yola çıkarak siyasal ve toplumsal aktörlerle görüşülüp hem Türkiye özelinde hem Ortadoğu sathında hem de dış dünya ölçeklerinde sosyo-kültürel, sosyo-politik, tarihsel ve siyasal irdelemeler amaçlanmaktadır

Bu hedef doğrultusunda çalışmamız; Kürt sorununun tarihsel boyutları, kültürel yönleri, Kürt sorununun tarihsel dönüşümünün hem ulusal hem de bölgesel manada bir iç siyaset unsuru olarak evrilmesini; Ortadoğu'da ve uluslararası dünyada bir dış politika unsuru haline dönüşmesini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Tezin saha boyutunda ise ifade edilen girift denklemlerin Türkiye'nin sosyo-politik yapısında yarattığı sorunları, Türk dış politikası ve iç siyaseti içerisinde algısal, kültürel ve tarihsel dönüşümünü bu alanda çalışan akademisyen, aydın, entelektüel ve kanaat önderi uzmanlarla konuşup analiz ve anlamaya odaklı sonuçlar üretilmeye çalışılacaktır. Çalışma şu dört analitik eksen üzerinden yürüyecektir; evvela teşhis ve tasvir etmek ve nihayetinde sosyal bilimler açısından sorunun genel dönüşümünü ve ulaştığı nihai noktayı tespit etmek ve ve anlamlandırmak.

Tezin ana amacı, Kürt sorununun konuyla ilgili çalışan akademisyen, aydın, entelektüel ve kanaat önderlerinin kendi düşünsel dünyalarında nasıl kurgulandığını, iddia ve çözüm önerileri arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların nasıl çeşitlendiğini ortaya koymaktır. Çalışmamız bu yönüyle entelektüel alanı resmederek özgünlük kazanmaktadır.

Çalışmanın önemi ise, Kürt sorununun tarihsel ve siyasal derinliğinin halen sıcak bir biçimde hissedilmesidir. Ayrıca bu çalışmayı önemli kılan hususlardan biri de, alanında uzman yerli ve yabancı akademisyen, yazar, siyasetçi ve kültür insanıyla konu hakkında görüşmeler yapılmasıdır.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

5.2.1. Felsefi Zemin ve Yöntem

Toplumsal araştırma en genel düzeyde akademik (temel) araştırma ve uygulama araştırması olarak ikiye ayrılmaktadır (Neuman, 2014). Uygulama araştırması ağırlıklı olarak politik organların harekete geçmesini sağlayan öneriler içeren pratik-pragmatist araştırmalardır. Ayrıca bu araştırmalar günlük hayatta karşı karşıya kalınan sorunları ele almayı, bu sorunların ortaya çıkma sebeplerini ve sorunun çözümüne yönelik olası alternatiflerin neler olduğunu ortaya koymak ister. Uygulamalı araştırmalar bu noktada siyasetçiler için veri kaynağı olma niteliği taşırlar. Bu çalışma ise uzun yıllar boyunca sosyal, akademik, politik gündemimize meşgul eden bir olgu hakkında entelektüel dünyaya katkı yapmayı hedefliyor olmakla birlikte, araştırma sonucunda elde edilecek olan bulgular ve bunlardan yola çıkarak varılacak sonuçlar, politik organları da harekete geçirecek nitelikte olabileceği için çalışma bir uygulama araştırmasıdır. Bu açıdan kısa vadede uygulanabilecek sonuçlar üretmekle birlikte, bu uzun vadeli olan toplumsal olgu ve soruna yine uzun vadeli bir yaklaşımı da nasıl geliştirebileceğimiz üzerine de çaba sarfedilmiştir. Her sosyolojik araştırma gibi bu araştırma da “nokta” koymayı iddia eden bir hedefe değil yeni soru işaretleri üretmeyi hedefleyen bir yönelime sahiptir.

Her araştırma bir felsefi zemin üzerine inşa olur. 20. Yüzyıl başlarında pozitivistimin gerek doğa bilimleri gerekse de sosyal bilimlerdeki egemenliği yüzyılın ikinci yarısında tartışmaya açılmıştır. Pozitivistimin temel iddiaları sosyal bilim ve bilim felsefesi alanında eleştiriye uğrayarak yeni açılımlar sağlanmak istenmiştir. *“Sosyolojinin ilk dönem kurucuları, bilim statüsünün doğa bilimlerinin tekelinde olmadığını; tarih, toplum ve kültür alanlarının da sosyoloji ve benzeri sosyal bilim dalları aracılığıyla bilimsel olarak çalışılabileceğini ispatlamaya çalışmışlardır”* (Turhanoglu, Suğur, Şavran & Çetin, 2012, s.33). Aslında bu yaklaşım Comte ile başlayıp Durkheim ile kurumsallaşan Fransız sosyolojisine aittir. Almanya’da ise Weber, Simmel ve Tönnies ile başlayan Alman sosyoloji anlayışı katı pozitivism yerine bireyi aktör olarak gören ve bireyin kendi gerçekliğini inşa ettiğini varsayan bir yaklaşıma sahiptir (Aron, 2007).

Durkheim, sosyal olguların araştırmacıdan bağımsız gerçeklikler olduğunu ve nesnellğe sadık kalarak araştırmacının bu olguları, bu olgular arasındaki neden-sonuç ilişkisini ve toplumsal-tarihsel yasaları keşfedebileceğimizi ifade etmiştir (Durkheim, 2012). Bu yönüyle Durkheimci sosyoloji yöntemi bireyden bağımsız gerçekliklerin olabileceğini ve tespit edilebileceğini söyler. Bu iddianın en belirgin biçimde kendini gösterdiği çalışma İntihar adlı eseridir. Bu çalışmada yoğun istatistik verilerle bağılı kalarak Durkheim, iradi bir eylem olarak genel kabul gören intihar ediminin dahi aslında bir toplumsal olgu olduğunu ve yapısal değişmelerin sonucu olduğunu iddia etmiştir (Durkheim, 1986).

Durkheim ve pozitivist ekol açısından sosyal dünya gözlemlenebilir ve açılanabilir. Oysa Alman sosyoloji ekolü Weber ile birlikte, sosyal dünyanın açıklanmaktan çok anlamacı bir yöntemle kavranabileceğini iddia etmiştir. Sosyal olgular tekildir. Bu açıdan yapabileceğimiz bu olgular arasında kesin yasalar kurmak değil her olguyu kendi gerçekliğinde kavramaktır. (Weber, 2012) Bu yaklaşıma ek olarak Husserl'in feneomeoljisini ele aldığımızda görmekteyiz ki bireyler kendi gerçekliklerini kendileri inşa etmektedir (Husserl, 2003). Bu yönüyle aktör yorumlama kabiliyetine sahip etkin bireyler olarak görülmektedir.

“Yorumsamacı okulun temel önermesi, yaşadığımız dünya “gözlemek ve açıklamak”tan çok, “anlamak ve yorumlamak”la kavranabilir olduğundan, yorumsamacı bakış açısı sosyal araştırmacının temel faaliyetinin de bu yönde olmasını beklemektedir. Anlamaya ve yorumlamaya çalışılacak olan insan deneyimleri ve onların ifadeleridir. Deneyimlerin tanımlanması, yorumlanması, hayatın anlamlandırılması süreçleri, bireylerin gerçekliği nasıl algıladığının anlatılmasındaki en önemli adımları oluşturmaktadır” (Kümbetoğlu, 2012, s. 28).

Her felsefi yaklaşım ontolojik, epistemolojik, aksiyolojik ve metodolojik boyutlar içerir. Bu boyutlarda gerçekliğinin doğasının ne olduğu, bilginin nasıl oluştuğu ve araştırmacıyla araştırılan arasındaki bilgi ilişkinin nasıl kurulacağı, araştırmacının değer boyutu ve araştırma süreci işlenmektedir. Bu felsefi zeminler bir çatı altında kurulmaktadır. Pozitivizme göre gerçekliğin sadece yaklaşılabilecek bir varlık olduğu ve de istatistik ile inşa edilebileceğini ifade ettik. Oysa yorumsamacı yöntem açısından gerçekliğin keşfedileceği yer aktörler, aktörlerin eylemleri ve aktörler arasındaki ilişkilerdir (Creswell, 2015).

Kürt Sorunu olarak ifade edilen olgu politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta dini boyutlara sahiptir. Bu açıdan konumuz makro düzlemde ve de yoğun istatistiki verilere bağlı olarak da analiz edilebilir di. Ancak araştırmanın konusu ve amacında beyan ettiğimiz araştırmanın amacı Kürt sorununun farklı siyasal ve sosyal kesimler tarafından nasıl algılandığını keşfetmektir. Kürt sorunu olarak ifade ettiğimiz olgu kimi çevreler açısından terör, kimi çevreler açısından ulusal kimlik sorun olarak dillendirilirken bazı kesimler ise bunun esasında ekonomik veya demokratik bir mesele olduğunu ifade etmektedir. Bu yönüyle baktığımızda her anlayış ve yaklaşımı kuşatabilecek bir Kürt sorunu tanımı veya gerçekliği ortaya koymak oldukça zordur. Kişi veya gruplar ilişkide oldukları – ki bu ilişki rekabet, çatışma, ittifak veya dayanışma düzeylerinde olabilir – öteki gruplara bağlı olarak Kürt sorunu tanımlaması yapmaktadır. Araştırma sonucundan daha belirgin biçimde görülebildiği gibi bu toplumsal olgu her kesmin kendi perspektiflerinde farklı tanımlara kavuşmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada tümevarımcı bir yöntemin benisenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntem, desen, tekniklerine bağlı olarak yapılmıştır. Araştırma konusunun hassaslığı göz önünde bulundurularak, neden sorusuna cevap aramak amacıyla nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu sayede, özellikle katılımcılarının deneyimleri derinlemesine incelenebilmiş, araştırmacı ile katılımcılar arasında ilişki kurulabilmiştir.

“Tümevarımcı yönde bir kuramlaştırmada ampirik dünyayı gözlemleyerek işe başlar ve sonra olup biten üzerine düşünürsünüz. Gittikçe daha soyut biçimlerde düşünür, kuramsal kavramlar ve önermelere doğru ilerlersiniz. Tümdengelimci kuramlaştırma iyice düşünülmüş kuramsal bir resimle başlamanızı gerektirirken, tümevarımcı kurallaştırmada genel bir başlıkla ve bazı belirsiz fikirlerle başlayıp sonra onları rafine hale getirerek daha kesin kuramsal kavramlara doğru ayrıntılandırabilirsiniz.”
(Neuman, 2014, s. 90)

Nitel araştırma yukarıda anlatılan yorumsamacı metodolojiye en uygun yöntemdir. Hüseyin Bal’a göre nitel araştırma anlama ve yorumlama temellerine dayalı olarak gözlem, empati ve görüşme ile bilginin yeniden inşasını sağlamaktadır. Nitel araştırma yoluyla gündelik hayatın içinde görünmeyi, gözden kaçanı, dile getirilmeyeni ve gömülü olanı öne çıkartır (Bal, 2016). Seggie ve Bayyurt’a göreyse nitel araştırma vasıtasıyla derin anlamların açığa çıkması sağlanır (Seggie & Bayyurt, 2015).

Nitel araştırmacılar sayısız derecede farklı nitel araştırma deseni kurabilirler. Nicel araştırma nasıl belirli bir yol haritasına bağlı ise tam aksine nitel araştırma ise serbest ve esnek karakterdedir. Çünkü nicel araştırma açıklama nitel araştırma ise keşfetme amacındadır. Bu alışma her ne kadar üzerine çokça konuşulan ve yazılan bir olguyu ele alsa da kullandığı yöntem ve bu yöntemle bağlı desen ile görünmeyeni açığa çıkarma hedefindedir. Kürt sorunu bazı sosyal problemlerimiz gibi “güneşin altında yeni bir şey yok”¹ diyebileceğimiz kadar hakkında konuşulmuş bir konudur. Ancak bu çalışma aynı olguyu farklı perspektiflerle görmeyi sağlayarak gömülü gerçekliği ortaya çıkarma niyetindedir.

Sayırsız nitel araştırma deseni olduğu iddiasını yineleyen Creswell bu desenleri beş ana başlıkta toparlar. Bunlar; anlatı araştırması, fenomenolojik araştırma, kuram oluşturma (temellendirilmiş kuram) araştırması, etnografik, durum çalışması olarak toparlanmıştır. (Creswell, 2015) Bu çalışmada kanaat önderi olarak nitelendirilebilecek kişilerle görüşölmüştür. Bu aktörler ortak bir költür grubunun mensubu olmadıkları ve araştırma bir költür zihniyetinin nasıl çalıştığını betimlemeyi hedeflemediği için etnografi deseni seçilmedi. Kürt sorunu olgusu bir vaka olmadığı için durum araştırması deseni, araştırma bir veya birkaç kişinin hayat hikâyesi üzerinden gitmediği için de anlatı araştırması deseni tercih edilmemiştir. Çalışmanın amacı bir olgunun nasıl deneyimlendiği ölçmek olmadığı için de fenomenolojik araştırma deseni uygulanmamıştır. Burada esas odak noktası kanaat önderlerinin aktarımları altında yatan kavramsal ve kuramsal gerçekliğin açığa çıkarılmasıdır. Bu nedenle de bu çalışmaya en uygun araştırma deseni olarak temellendirilmiş kuram veya diğer adıyla gömülü teori görölmektedir.

“Temellendirilmiş kuram diğer bir deyişle kuram oluşturma, önceden bilinemeyen bir takım olguların, toplanan verilere göre birbiri ile ilişkisi göz önüne alınarak açıklandığı bir modelleme çalışmasıdır.” (Birgili, 2015, s. 105).

Temellendirilmiş kuram yaklaşımı Barney Glaser ve Anselm Strauss tarafından 1967 yılında The Discovery of Grounded Theory kitabıyla akademik camianın ilgisine sunulmuştur. Buradaki amaç saha araştırması süresince ortaya çıkan verilerden kavramlar

¹ Latince “Nil Nove Sub Sole” olan bu söz bir Roma atasözüdür.

retmek ve kavramlar arasındaki ilişkilerden yola çıkarak kuramı keşfetmek / inşa etmektir.

Daha sonra başka bir çalışmada Anselm Strauss ve Juliet Corbin bu metodolojinin genellikle Glaser ve Strauss'a atfedilmesine rağmen aslında Park, Thomas, Mead, Hughes ve Blumer gibi iki kuşak Chicago ekolü temsilcilerine dayandığını ifade eder. Yine Strauss ve Corbin'e göre gömülü teori (temellendirilmiş kuram) yöntemini kullanan araştırmacılar durumların eleştirel analiz etme, özce düşünme, kritiğe esnek ve açık olma, muhataplarının kelime ve eylemlerine daha duyarlı olma, çalışma sürecini daha iyi benimseme imkânına sahiptirler. (Strauss & Corbin, 1998).

Temellendirilmiş kuramda kullanılan araştırma teknikleri diğer nitel desenlerle benzerdir. Gözlem, mülakat, doküman, grsel-işitsel materyaller olarak dört ana teknik olduğu söylenebilir (Creswell, 2015). Bu çalışmada ağırlıklı olarak mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat tekniği genellikle yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış soru formları ile toplanan verilere dayanmaktadır. Yapılandırılmış soru formları araştırmacının sahaya çıkmadan belirlediği ve araştırma sırasında sadık kaldığı açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış soru formları, araştırmacının sahaya çıkmadan hazırladığı sorularla birlikte saha sırasında eklediği soruları da içermektedir. Son olarak, yapılandırılmamış mülakatlarda araştırmacının elinde bir soru formundan çok araştırma konusuna dair derinlemesine bilgi almak istediği kavramlar yer almaktadır.

Mülakatların yanı sıra Kürt sorunu temalı siyasal metinler literatür taramasında görebildiğiniz gibi incelenmiştir. Mülakatlar sonucunda ortaya çıkan metinler ve diğer ikincil kaynaklar içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi ya da betimsel analiz gibi temelde kullanılan analiz teknikleri olsa da nitel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği araştırmaların analiz kısımlarında konuya dair yeni yaklaşımlara her daim ihtiyaç duyulmakta, araştırmacının, konunun ve katılımcıların özelinde vurguların yapılmasına izin verilmektedir. Ayrıca nitel veri analizi sırasında hem ham veriye hem de araştırmacı tarafından görüşmeler sırasında alınan saha notlarına sürekli dönmeyi gerektirmektedir. Araştırmanın en başında araştırmacının kafasında sorguladığı kavramlar ham verinin işlenmesi sırasında ana kategorileri oluşturur. Öte yandan, saha araştırması sırasında araştırmacının daha önce hiç düşünmediği fakat katılımcılar tarafından vurgulanan

kategoriler de ortaya çıkabilir. Analiz sırasında yapılan sınıflandırma, gruptama ve kategorileştirme çabaları bu nedenle emek yoğun, yaratıcılık gerektiren ve uzun zaman alan işlemlerdir.

“Araştırmacı, tümevarım içerik analizini bir konu hakkında yeni bir kanıya varmak için kullanır. Eğer tümevarım içerik analizi kullanmaya karar vermişse, bundan sonraki adım nitel veriyi düzenlemektir. Araştırmacı bunu açık kodlama, kategoriler yaratma ve özetlemeyle yapacaktır. Açık kodlama, tüm içeriği düşünerek metnin içindeki başlıkları, defalarca okumakla ve kategoriler oluşturmakla gerçekleşir. Kategoriler oluştuktan sonra grup sayısı azalsın diye kategoriler daha geniş başlıklar altında toplanır. Bu gruptamayı yaparken birbirine benzeyen ya da farklı olan başlıkları doğru yere koymaya özen gösterilmelidir” (Seggie & Bayyurt, 2015, s. 258).

Kuram oluşturma/ temellendirilmiş kuram çalışmasında veriler kod, kategori ve temaların oluşturulması üzerinden analize tabi tutulur. Bu aslında yöntemli bir özetleme çabasıdır. Aktörlerin beyanatlarında öne çıkan kodlar üzerinden yeniden bir anlatı inşa edilir. “İçerik Analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır. Bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir. İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler. Ya da analiz ederek metindeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar” (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016, s. 250).

Nitel veri analizlerinde basamaklar şu şekilde ilerler:

Veri Toplama → Okuma, hatırlatıcı notlar tutma → Betimleme (Kodlama)→ Sınıflama (Kategorileştirme) → Yorumlama (Tematik Analiz) → Görselleştirme (Creswell, 2015)

Kod olarak bahsedilen şeyler verilerin içinden yoğunluklarına göre alıntılardır. Kodlar karşıtlıklar, benzerlikler ve ilişkiler üzerinden sınıflandırılır ve kategoriler kurulduktan sonra tematik analiz yapılır. Bu çalışmada da bu teknik kullanılmıştır. Ancak araştırmamız açık kodlama, eksenel kodlama, seçici kodlama aşamalarını takip etmemiştir. Bunun

sebebi aktörlerin kendi aralarında başka dünya görüşü gruplarına ayrılmasıdır. Örneğin eğer Ankara’da madde bağımlılığı türevi bir araştırma yapsaydık açık ve eksensel kodlama bizim araştırmamızın seyrini ve soru formumuzu değiştirebilirdi. Bu değişiklik araştırmamızı ve sonuçlarını güçlendirirdi. Oysa bizim çalışmamızda farklı dünya görüşü gruplarının muhatap alınmasından kaynaklı bir aktörün farklı görüşteki aktörlere sorulan sorulara şekil vermemesi adına kodlama tüm veriler toplandıktan sonra yapılmıştır. Fakat araştırma süresince tutulan hatırlatıcı notlar ve yeniden okumalar sayesinde araştırmanın doygunluğa ulaşıp ulaşmadığı fark edilmiştir.

Verilerin analizinde nitel araştırmalar için kodlanan MAXQDA programından faydalanılmıştır. Bu program aracılığıyla çıkarılan kodlar şemalarla belirli kategorilere ayrılmıştır. Bu kategorilerde tematik analizde kullanılmıştır. Tematik analizde aktarıldığı üzere aktörler arasında kurulan küme ve grafiklerle Kürt Sorunu etrafında aktörlerin pozisyonları irdelenmiştir. Bu bulgular sonuç bölümünde yeniden tartışılmıştır.

5.2.2. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırma yöntemlerinin analiz sırasında neden olduğu yaratıcılık ve esneklik, aynı zamanda araştırmacılar için bazı güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Genellikle nitel saha çalışmaları nicel araştırmalara oranla daha az sayıda insanla gerçekleştirildiği için verinin temsil gücünü azaltmaktadır. Nicel veri analizine göre örneklem seçimi bazı durumlarda daha sübjektif kriterleri içerdiği için konuya dair tüm bakış açılarını içermeyebilir. Üstelik araştırma konumuzun Kürt sorunu gibi çetrefilli ve üzerine pek yazılan bir olgu olduğu düşünüldüğünde örneklem seçiminde oldukça hassas davranılmalıdır.

Kürt sorunu bir biçimde toplumumuzda farklı etnik, mezhepsel, kültürel yapıdaki yurttaşlarımızı alakadar eden geniş bir olgudur. Ancak araştırmanın amacında belirttiğimiz gibi biz Kürt sorununun nedenleri ve sonuçları üzerine değil sorunun akademisyen-aydın-entelektüel-kanaat önderi diyebileceğimiz bilginin yeniden üretimini ve dağılımını sağlayan kişilerin zihin dünyalarında nasıl inşa edildiğini araştırmaktayız.

Aydın ve entelektüel kavramları üzerine oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Biz burada Gramsci'nin aydın ve Edward Said'in entelektüel kavramlarını kullanmaktayız.² Gramsci bağlamında aydın, organik olarak bir siyasi harekete bağlı, o siyasi hareketin amaçları doğrultusunda bilgi üreten ve bu bilgiyi geniş kitlelerle paylaşan kimsedir. (Gramsci, 2008) Biz de bu çalışmada PKK, KDP, HDP, MHP (Dönem itibariyle), CHP, AK Parti ile organik ve düşünsel bağ kuran siyasetçilerle görüşülmüştür. Bu görüşülen kişiler organik aydın (veya doğrudan aydın) olarak nitelendirilmektedir. Kendi bağımsız iradi alanları olmakla birlikte temsil ettikleri siyasi çevreler adına konuştukları belirlemektedir. Edward Said'e göre entelektüel, haksızlıklar karşısında geleneği ve kökeni ne olursa olsun doğrunun tarafını tutmayı kendisine vazife edinen kimsedir. Entelektüel kimlikleri ve milliyetçilikleri aşmaya çalışabilen kimsedir (Said, 1995).

Çalışmada tercih edilen akademisyen, entelektüel ve aydınlar Kürt sorunu alanında yayını olan veya bu konuda bir araştırmada bulunan kişilerden seçilmiştir. Ancak araştırma boyunca görüşülen 54 kişi arasında entelektüel, aydın veya akademisyen kategorisine girmeyen, bu alanda matbu bir esere sahip olmayan kişiler de bulunmaktadır. Bunlar kanaat önderi olarak muhatap alınmıştır. Kanaat önderi bulunduğu pozisyonda gerilimleri çözen, kültürel değerlerin ve geleneğin taşıyıcısı olan etkili insanlar olarak ifade edilmektedir. Kanaat önderi toplumunun içinden çıkan kimselerdir. Bu nedenle etki düzeyi içinde bulunduğu toplumsallıkla ilişkilidir. Toplumsallığı ile düşünsel ve duygulanımsal bir ilişki içindedir kanaat önderi (Ulutaş, 2015).

Nitel araştırma yöntemleri keşfedici nitelikte olduğu ve araştırılan konu veya konuya dair muhatap alınacak aktörler toplumsal sahada geniş bir kesiti kapsamadığı için olasılığa dayalı olmayan örnek seçim teknikleri kullanılmaktadır. Bazı çalışmalarda örneklem, evrenin özellikleri hakkında bilgiye dayanılarak amaca göre seçilir. Örneklem çerçevesinin belirli olmaması sebebiyle, evreni temsil ettiği, evrenin bir örneği olduğu düşünülen bir grupla amaçsal örneklem kullanılarak örneklem seçilmiştir. *“Amaçsal örneklem, araştırmacının son derece özel ve ulaşılması güç bir nüfusun olası tüm örnek olaylarını belirlemek için geniş bir yöntemler yelpazesi kullandığı raslantısal olmayan bir*

² Her ne kadar bazı çalışmalarda (Şeriatı, 2004) (Çağan, 2005) aydın ve entelektüel kavramları misyon ve amaçları bakımından karşı karşıya konulsa da bu çalışmada böyle bir karşıtlık kurulmamıştır. Aydın ve entelektüel toplumsal statü ve rolleri bakımından iki ayrı işlevsellğe sahip pozisyonlar olarak görülmüştür.

örneklemdir.” (Neuman, 2014, s. 322) Bu çalışmada Neuman’ın tanımı üzerinden gidersek serüven örnek kişiler üzerinden değil örnek olaylar üzerinden gitmiştir. Bir araştırmacı derinlemesine inceleme yapmak istediğinde bu yola başvurur. Amaç türlere dair daha geniş bir anlayış kazanmaktır. Bu amaçla farklı siyasal ve sosyal pozisyonlara sahip 54 akademisyen, aydın, entelektüel ve kanaat önderiyle sorun hakkında yoğun biçimde görüşme yapılmıştır.

5.2.3. Araştırma Serüveni

Her toplum sürekli bir değişim geçirmektedir ve birçok karmaşık soru ile karşı karşıyadır. Toplum içerisinde yaşayan bireylerin ihtiyaçları, arzuları, beklentileri ve istekleri birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple insanlar için sosyal bilimlerin önemi çok büyüktür. Bu büyük sorunlar dünyasında sıkıntıların aşılmasında bizim de bir katkımız olsun diye bir tez konusu arayışına girdiğimizde karşımıza sürekli olarak iki konu çıktı: Kürt sorunu ve Türkiye’de kadın. Bu iki konu arasından ilgimizi en çok çeken ve katkımız olma ihtimalini ümit ettiğimiz konunun Kürt sorunu olduğunu düşünüp bu konu etrafında bir çalışma yapmaya karar verdik.

Geri planında iktisadi, sosyolojik, siyasi ve psikolojik birçok neden olan Kürt sorunu konusunun içine girildiğinde sadece Türkiye ayağı çalışılarak bir sonuca varılamayacağı ve konunun çok boyutlu olduğu görülmüştür. Kürt sorununun Türkiye, Suriye, İran ve Irak’ın temel meselesi olması yanı sıra Avrupa’nın ve ABD’nin de etkisi altında bir mesele olduğu anlaşılmıştır.

Geniş bir coğrafyayı ilgilendiren ve çok yönü olan bu konunun yapılacak olan mülakatlarla daha iyi anlaşılacağı düşünülmüş ve çalışmanın birincil veri kaynağına ulaşılması önemli görülmüştür. Bu düşünceden yola çıkarak araştırmanın sadece Türkiye ile sınırlandırılmasının Kürt sorununun tanımlanmasında ve anlatılmasında yetersiz olacağı kanısına varılması sonucunda mülakatların hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki muhataplarla yapılmasına karar verilmiştir. Bu karardan sonra daha zor olan şey bu mülakatların kimlerle yapılacağı ve soruların ne olacağıydı. Bu sebeple konu ile geçmişten beri alakası olan ve bu alanda çalışmaları olan M. İhsan Arslan, Yılmaz Ensaroğlu, Mesut Yeğen ve Vahap Coşkun’la ön görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde konu hakkında

genel bilgi alınarak kimlerle konuşulmasının ve hangi sorularla yola çıkılmasının doğru olacağı tartışılmıştır. Danışman hocamız ile yapılan değerlendirme sonucunda bir görüşme listesi ve sorular hazırlanmıştır. Hazırlanan liste ile başlanan görüşmeler amaçsal örneklem seçim tekniği yöntemiyle devam ettirilmiştir. Zaman zaman eklemeler yapıldığı gibi listeden çıkarılan isimler de olmuştur.

İlk görüşme, 18 Şubat 2016 tarihinde Diyarbakırlı bir hukukçu, siyasetçi, STK temsilcisi ile Ankara’da yapıldı. Bu görüşmenin sonunda yurt içindekilere ve yurt dışındakilere ayrı soruların hazırlanması ve mülakat yapılan kişiye göre sorulara esneklik kazandırılması gerektiği görüldü. Bu sebeple mülakatlar gerçekleştirilirken bazı sorular sabit tutulmakla beraber kişiye göre sorularda azaltma yapılmış hatta bazen konunun daha iyi anlaşılması için değiştirilebilmiştir.

İlk görüşmenin ardından Kuzey Irak’a yapılacak ziyaret planlanmıştır. Danışman Hocamız Prof. Dr. Mazhar Bağlı’nın da eşlik ettiği ziyarette hem Kuzey Irak yetkilileriyle hem de PKK’nın kurucusu olup da sonradan ayrılan yöneticilerle 21-22 Şubat 2016 tarihlerinde görüşmeler yapılmıştır.

Kuzey Irak Hükümeti yetkilisiyle yapılan görüşme hükümet binasında yapıldığından ses kaydı alınamamış, görüşme not alınarak kaydedilmiştir.

Erbil’deki diğer görüşmeler Divan Otel’de yapılmış olup diğer görüşmelerde olduğu gibi ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır.

Erbil’deki hükümet yetkililerinin Türkiye’den siyasi, kültürel beklentilerinin olduğu, eski PKK yöneticilerinin ise, bize sahip çıkılmadığı duygusu içerisinde olduğu görülmüştür.

27 Şubat 2016 tarihinde Diyarbakır’da yapılan görüşmelerde konuyla alakalı çalışmaları olan birer akademisyen, avukat, yazar ve Diyarbakır cezaevinde işkence görmüş kişilerle görüşmeler yapılmıştır.

Çeşitli mekânlarda yapılan görüşmelerin ardından Diyarbakır cezaevinde açlık grevinde oğlu ölmüş aktivist bir anneyle yapılan mülakat - annenin yıllar geçmiş olmasına rağmen

olayları aynı acıyla anlatması - meselenin psikolojik boyutunun derinliğini ve karmaşıklığı gözler önüne sermiştir.

Ankara’da 2016’nın Mart ayında hükümet yetkilileri ve siyasilerle Başbakanlık’ta, TBMM’de görüşülürken sanatçı, yazar ve konunun muhatabı olan diğer kişilerle ofislerinde veya bir kafede görüşmeler yapılmıştır.

4 Nisan 2016 tarihinde New York’ta, 5 Nisan’da Washington’da akademisyen ve yazarlarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler kendi ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Sadece bir kişiyle kendi favori restoranı olan elit bir Fransız restoranında görüşme yapılmıştır.

2016’nın Temmuz ayında Ankara’daki görüşmelerin yanı sıra İstanbul’daki görüşmelerin yapılmasına devam edilmiştir. İstanbul’da akademisyenlerle, yazarlarla ve sanatçılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

27 Ağustos 2016’da Danışman Hocamız Prof. Dr. Mazhar Bağlı’nın eşlik ettiği İsveç seyahatinde daha çok 80’lerde Avrupa’ya siyasi iltica etmiş kişilerle ve gazetecilerle görüşülmüştür. Bu görüşmeler kişilerin kurmuş olduğu derneklerde gerçekleştirildi. Görüşme yapılan dernekte PKK bayrağı, Kürtçe müzik CD’leri, Kürtçe yayınlar mevcut olduğu göze çarpmıştır.

Eylül ayında Ankara’daki görüşmelere devam edilmiş ve en son görüşme 29 Eylül 2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Hala görüşülmesi tavsiye edilen ve görüşülmesi gereken kişiler olmasına rağmen araştırma doygunluğa ulaştığı için görüşmeler sonlandırılmıştır.

Türkiye’den (Ankara, Diyarbakır, İstanbul), ABD’den (New York, Washington, Chicago), Avrupa’dan (Londra, Stockholm, Frankfurt) ve Kuzey Irak’tan (Erbil) akademisyenler, gazeteciler, STK temsilcileri, kanaat önderleri ve siyasilerle yüz yüze yapılan derinlemesine görüşmeler açık uçlu, yarı yapılandırılmış sorularla ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmıştır. Bu görüşmeler ortalama olarak 45’er dakika sürmüştür. Mülakatın seyrine göre bazı görüşmeler 30 dakika sürerken, bazıları ise 1 saati aşabilmiştir. Yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazı ile kayıt alınırken aynı zamanda not da tutulmuştur.

Görüşmeyle ilgili yorumlar mülakatın seyrini değiştirmemesine özen gösterilmesinden dolayı görüşme sonlandırıldıktan sonra dile getirilmiştir.

Yurtdışında yapılan görüşmeler o ülkelerde yaşayan ve konu hakkında alakası ve bilgisi olan arkadaşların desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Tüm görüşmeler önceden planlanmış ve randevulaşarak yapılmıştır.

Türkiye, Kuzey Irak, Avrupa ve ABD’de yapılan görüşmeler için 61.496 km yol gidilmiştir. Toplam olarak 49 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. 5 kişi ile de görüşülme fırsatı yakalanamadığı için e-posta yolu ile cevapları alınmıştır. Böylece toplamda 54 kişi ile görüşme sağlanmıştır.

Bütün görüşmeler karşılıklı nezaketle yapılmış herhangi bir tartışma ortamı olmamıştır. Genel olarak görüşme yapılan kişilerin kendi siyasi görüşleriyle paralel yorumlar yaptığı gözlenmiş aynı gruba mensup kişilerin görüş ve önerilerinde benzerlikler bulunduğu ve herkesin kendi dünyasında bir çözüm önerisi olduğu görülmüştür.

5.2.4. Etik Boyut

Araştırma süresince görüşme yapılan tüm aktörlere araştırmanın amacı ve konusu açık bir biçimde belirtilmiştir. Veri toplanacak kişi veya gruplar ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş ve rızaları alınmıştır. Aktörler arasında kimliğinin gizlenmesini talep edenler olduğu için tüm aktörlerin isimleri açıkça yazılmamış, sadece kendileri hakkında tanıtıcı kısa bilgiler verilmiştir. Bu sayede aktörlerin hem güvenliği hem de mahremiyeti korunmuştur. Katılımcılara yönelik tüm riskler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bilimsel bir araştırmanın sahip olması gereken etik boyutu göz önünde bulundurulmuş ve kişiler deşifre edilmeksizin mülakat verileri analzi edilmiştir.

Bu çalışma boyunca yapılan görüşmeler sadece bu araştırmada kullanılmak üzere gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen ham veriler kamu veya özel başka bir kurumla paylaşılmamıştır. Glesne’nin ifade ettiği üzere sosyal bilimciler jandarmalığa veya ajanlığa soyunamazlar (Glesne, 2014). Ancak tez akademik kurumlarca yayınlandığı ölçüde tüm okuyucuların kullanımına açıktır. Araştırma süresince hem danışman öğretim üyesi, hem de

başka öğretim üyeleri ile fikir alışverişinde bulunulmuş; bu yolla etik kurallar arasında olan düzenli uzman danışma ilkesi yerine getirilmiştir (Merriam, 2013).

Araştırmada hiçbir özel şirket veya kamusal kurum desteği alınmamıştır. Tez süresince gerçekleştirilen seyahat ve diğer giderler araştırmacının kendi bütçesinden karşılanarak çalışmanın kurumsal tarafsızlığı korunmak istenmiştir. Araştırma boyunca yapılan yurt içi ve yurt dışı seyahatlerin çokluğu sebebiyle ekonomik maliyeti dikkat çekici olduğundan bu husus özellikle belirtilmek istenmiştir. Bu tür yüksek bir bütçe gerektiren araştırmalar genellikle bir kurum yada kuruluştan proje desteği alınarak yapılabildiğinden finans desteği sunan kurum/kuruluşa göre değerlendirme/yorum yapılabilmektedir. Bu çalışma tüm bu etkilerden bağımsız özgün bir çalışmadır.

5.2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızın konusu güncel olmakla beraber politik etkileri oldukça yaygındır. Tez konusunun belirlenmesinden görüşmelere başlanmasına, görüşme verilerinin analizinden tezin yazımına kadar çok hızlı değişen gündem tezin en belirgin sınırlılığını oluşturmaktadır. Politik boyutun aktörlerin konuşmalarına ve şüphesiz tez yazarının özerkliğine etkisi göz ardı edilemez. Gündemin çok hızlı değişiyor olması olası yorum farklılıklarına da neden olmuştur. Aktörlerle belirli bir zaman aralığında görüşmek ile bu zamanın bir ay öncesi veya sonrasında görüşülmesi, aktarım ve yorum farklılıklarını doğurmuştur.

Politik etki gerçekliği güncel siyasal sorunları ele alan tüm çalışmalar için geçerlidir. Bu nedenle çalışma verilerinin hızla toplanması ve analiz edilmesi koruyucu bir önlem olabilirdi. Ne var ki bizim araştırmamızın özgünlüğü görüşülen aktörlerin pozisyonuyla ilişkilidir. Bu aktörlerin farklı ülkelerde yaşıyor olması saha sürecini uzatmıştır. Mekânlar arası uzaklıklar tezin araştırma boyutuna dair ikinci temel sınırlılığı oluşturmaktadır.

Bir diğer sınırlılık, konuya dair yapılan çalışmaların sınırsızlığıyla ilişkilidir. Bu alanda yapılan her çalışmayı okumak bir yana onlara metin olarak ulaşmak dahi oldukça zordur.

Bu nedenle de ele alınan kaynaklar uzman görüşleri ve ulaşılabilirlik doğrultusunda sınırlandırılmıştır.

Kürt sorunun Türkiye’yi aşan gerçekliği dil sorununu ortaya çıkarır. Kürt sorunu hakkında ele alınan kaynaklar başta İngilizce olmak üzere Fransızca, Rusça, Arapça, Farsça ve diğer dillerde çeşitlenmektedir. Tüm bu kaynakları kuşatmak ve teze yedirmek imkânsızdır. Yine bazı aktörlerle yapılan görüşmelerde tercüman kullanılmış veya görüşme kayıtları Türkçe diline çevrilmiştir. Dil çevirilerinde anlam kırılması kuvvetle muhtemeldir.

Saha araştırmalarında görüşmeciler aktif politik kimlikleri veya akademik alışkanlıkları gereği zaman zaman görüşmeyi yönetmek, yönlendirmek istemişlerdir. Araştırma verilerini yönlendirmemek adına bu konuşmalar serbest bırakıldığı için az sayıda görüşmede konu dışına çıkmış, küçük müdahalelerle tekrar tez konusuna dönmüştür

5.3. Araştırma Bulguları, Kodlar ve Analiz

5.3.1. Demografik Bilgiler

Saha çalışmasında 54 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin özellikle Kürt sorunu ve çözüm sürecine ilişkin deneyimi olmasına dikkat edilmiştir. Konunun hassasiyeti göz önünde bulundurularak konuya dair farklı bakış açılarını da dikkate almak adına bir yandan siyasiler ve bölgede görev yapmış kamu çalışanları ile görüşülürken diğer yandan sivil toplum kuruluşu yöneticileri, yurt içi ve yurt dışından konuya dair akademik çalışmalar yürüten kişilerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bölge halkından kişilerle de araştırma sırasında görüşülmüş böylece bölgenin nabızı tutulmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinde katılımcıların birebir görüşleri alındığı ve analiz sırasında kullanıldığı için okuyucuların katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşmaları olasılığı doğmaktadır. Bunun önüne geçmek adına kişisel bilgilerin gizliliğine büyük özen gösterilmelidir. Bu amaçla analiz kısmında görüşleri sunulan katılımcılardan ‘Görüşmeci’ olarak bahsedilmiş, deşifrelerin yapılması sırasında verilen numaralar hiçbir amaç güdülmeksizin kullanılmıştır. Çalışmaya katılan kişilerden izin alınarak ses kaydı alınmış analiz sırasında ses kayıtları deşifre edilerek kullanılmıştır.

Nitel verilerin analizi zahmetli ve emek yoğun bir süreç olduğu için süreci kolaylaştırmak adına son yıllarda bazı bilgisayar programları hazırlanmıştır. Bu programlar sayesinde hem

literatür araştırması sırasında okunan dokümanlar, katılımcıların görüşme deşifreleri aynı dosyada depolanabilmekte, birbirleri arasında ilişkiler kurulabilmekte, konuya dair internetteki görsel kaynaklar bağlantılandırılabilir. Ayrıca programlar sayesinde ham verinin işlenmesinde en önemli aşamalardan olan kodlama aşaması kolaylaşmakta, alt kodlar oluşturulabilmekte ve farklı renkler ile gösterilebilmektedir. Öte yandan, bilgisayar destekli analiz çalışmalarına dair eleştiriler de bulunmaktadır. Bunların başında metnin yorumlamasını yüzeyselleştirebilmesi, daha önce kullanmayı bilmeyen araştırmacılar için daha fazla zamana mal olması gibi nedenler sıralanabilir.

Bu araştırmanın analizi sırasında görüşme metinleri temalar ve kavramlar üzerinden MAXQDA 11 programı yardımıyla kodlanmıştır. Kodlamalar sırasında nitel veri soru formu hazırlanırken göz önünde bulundurulmuş kavramlar ile araştırma sırasında katılımcıların konuya dair altını çizdikleri temalar temel alınmıştır. Özellikle katılımcıların Kürt sorunundan ne anladığı, AK Parti'nin iktidarda olduğu süre zarfında bu konuda yaptığı çalışmaları nasıl değerlendirdiği ve ideal çözüm önerileri temel kavramlar olarak ön plana çıkmıştır. Öte yandan, katılımcıların Kürt sorununu anlatırken kullandığı tarihsel açıklamalar, demokratikleşme ve Kürt sorunu arasında kurduğu bağlar, çözüm sürecine dair deneyimleri ve farklı devletlerdeki benzer etnik sorunlara dair uygulama vurguları ise temalar olarak analiz sırasında dikkate alınmıştır.

Tablo 1 Katılımcıların Demografik Bilgileri

Görüşmeci No	Cinsiyet	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği	Yaşadığı Yer
Görüşmeci 1	Erkek	1959	Urfa	Eğitim Enstitüsü	Gazeteci-yazar	Diyarbakır
Görüşmeci 2	Erkek	1956	Diyarbakır	Hani Eğitim Enstitüsü	STK Başkanı	Diyarbakır
Görüşmeci 3	Erkek	1966	Çankırı	SBF-İşletme Bölümü	Kaymakam	Ankara
Görüşmeci 4	Erkek	1959	Ağrı	Ankara Üniversitesi İlahiyat Bölümü	STK Başkanlıkları-Müşavir	Ankara
Görüşmeci 5	Erkek	1963	Suriye	Tıp Fakültesi	Tıp Doktoru, STK Yöneticisi	Şikago
Görüşmeci 6	Erkek	1957	Muş	Lise	Siyasetçi- Belediye Başkanı	Ankara
Görüşmeci 7	Erkek	1941	ABD		Profesör, Yazar	New York
Görüşmeci 8	Kadın	1935	Diyarbakır	Eğitimi yok	Ev hanımı - Aktivist	Diyarbakır
Görüşmeci 9	Erkek	1957	Diyarbakır	Hukuk-Yüksek Lisans	Avukat	Diyarbakır
Görüşmeci 10	Erkek	1966	Aksaray	Sosyoloji	Profesör	Diyarbakır
Görüşmeci 11	Erkek	1954	Diyarbakır	SBF- Siyaset ve İdari Bilimler	Gazeteci-Yazar	Diyarbakır
Görüşmeci 12	Erkek	1969	Diyarbakır	Hukuk	Avukat	Diyarbakır
Görüşmeci 13	Erkek	1961	Muş	Öğretmen Okulu	Eski PKK Yöneticisi	Erbil
Görüşmeci 14	Kadın	1974	Diyarbakır	Gazi Üniversitesi Edebiyat Bölümü 3. Sınıf terk	Eski PKK yöneticisi	Erbil
Görüşmeci 15	Erkek	1966	Şırnak	Stockholm'de Gazetecilik	Gazeteci-Yazar-Siyasetçi	Erbil

Görüşmeci No	Cinsiyet	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği	Yaşadığı Yer
Görüşmeci 16	Kadın	1978	Van	SBF-Uluslararası İlişkiler- Londra LSE'de Doktora	Akademisyen	Londra
Görüşmeci 17	Erkek	1978	İtalya	Londra LSE'de Doktora	Akademisyen	Londra
Görüşmeci 18	Erkek	1963	Erbil	İngiltere'de Sanat ve Tasarım Fakültesi	Siyasetçi	Erbil
Görüşmeci 19	Erkek	1972	Elazığ	Almanya Dil Enstitüsü mezunu	Gazeteci-Yazar	Almanya
Görüşmeci 20	Erkek	1967	ABD		Tarih Profesörü, Akademisyen-Yazar	New York
Görüşmeci 21	Kadın	1965	ABD	Milli Savunma Üniversitesinde Profesör	Akademisyen-Yazar	Washington
Görüşmeci 22	Kadın	1963	ABD	Gazetecilik Bölümü mezunu	Gazeteci-Yazar	Washington
Görüşmeci 23	Erkek	1930	ABD		Profesör, Ortadoğu Uzmanı	New York
Görüşmeci 24	Erkek	1942	ABD		Profesör, Ortadoğu Uzmanı	Washington
Görüşmeci 25	Erkek	1980	ABD		Akademisyen, Türkiye Uzmanı	Washington
Görüşmeci 26	Kadın	1984	Diyarbakır	ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü	Yrd. Doç. Dr.	Londra
Görüşmeci 27	Kadın	1967	Yunanistan		Profesör, Türkiye Uzmanı,	Londra

Görüşmeci No	Cinsiyet	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği	Yaşadığı Yer
					Akademisyen, Yazar	
Görüşmeci 28	Erkek	1968	Diyarbakır	Lisans İnşaat Mühendisliği Bölümü- Yüksek Lisans Uluslararası İlişkiler	Siyasetçi	İstanbul
Görüşmeci 29	Erkek	1964	Bayburt	Lisans İlahiyat Bölümü - Doktora Şehircilik Bölümü	Araştırma Şirketi Başkanı- Yazar	İstanbul
Görüşmeci 30	Erkek	1984	Diyarbakır		Gazeteci	Erbil
Görüşmeci 31	Erkek	1959	Osmaniye	Sosyoloji Bölümü	Doç. Dr. Akademisyen	İstanbul
Görüşmeci 32	Kadın	1982	İngiltere	Oxford Üniversitesi Siyaset Bölümü Doktorası	Akademisyen	Londra
Görüşmeci 33	Erkek	1953	Van	Hacettepe Üniversitesi Eczacılık- Sanat Tarihi	Film Yönetmeni	İstanbul
Görüşmeci 34	Erkek	1964	Urfa	ODTÜ Sosyoloji - Essex Üniversitesi Doktora	Profesör Akademisyen-Yazar	İstanbul
Görüşmeci 35	Kadın	1980	Adana	Hacettepe Üniversitesi Konservatuar Bölümü	Sanatçı- Oyuncu	İstanbul
Görüşmeci 36	Erkek	1939	Çorum	SBF	Akademisyen-Yazar	Ankara
Görüşmeci 37	Erkek	1968	ABD		Profesör, Ortadoğu Uzmanı	Washington

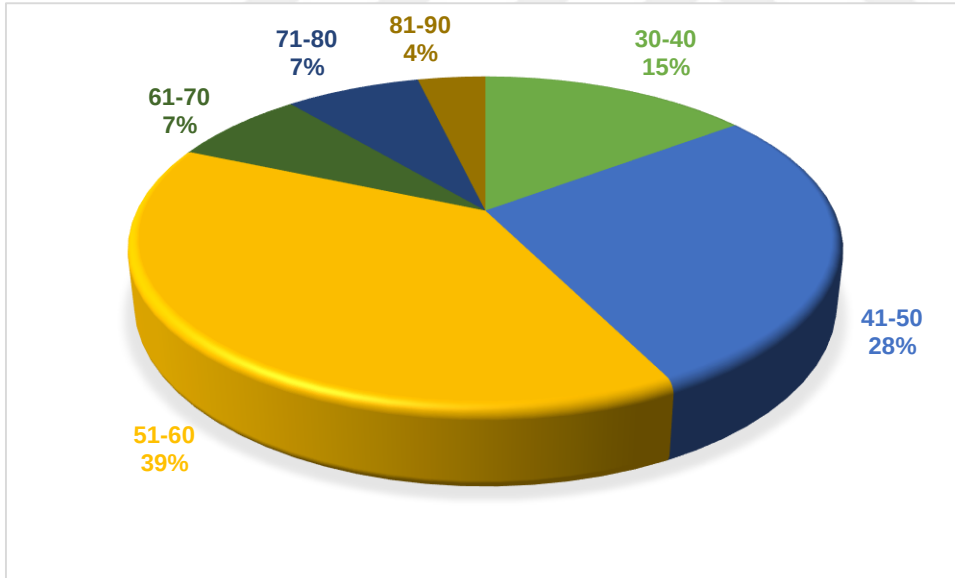
Görüşmeci No	Cinsiyet	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği	Yaşadığı Yer
Görüşmeci 38	Erkek	1977	Erzincan	Lisans Coğrafya Bölümü	Araştırmacı Yazar	Ankara
Görüşmeci 39	Erkek	1962	Adıyaman	Ankara SBF terk	Sinemacı, Yazar, Siyasetçi	İstanbul
Görüşmeci 40	Erkek	1961	Irak (Halepçe)	İslami İlimler Okulu	Kanaat Önderi, Siyasetçi, Yazar	Erbil
Görüşmeci 41	Erkek	1962	Sivas	ODTÜ İktisat Bölümü terk	Siyasetçi, STK, TV Genel Yayın Yönetmeni	Ankara
Görüşmeci 42	Erkek	1969	İstanbul	Doktora Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler- Lisans Ankara Üniversitesi İletişim Fak.	Siyasetçi, Yazar, Gazeteci	Ankara
Görüşmeci 43	Erkek	1975	Batman	Lisans Dicle Üniversitesi Hukuk Bölümü, Yüksek Lisans Dicle Üniversitesi Kamu Hukuku Bölümü	Siyasetçi, Hukukçu	Ankara
Görüşmeci 44	Erkek	1961	Tokyo		Profesör, Dış Politika Uzmanı, Siyasetçi, Profesör, Yazar, Strateji Uzmanı	Ankara
Görüşmeci 45	Erkek	1962	Diyarbakır	Lise	Siyasetçi, STK Başkanı	Stockholm
Görüşmeci 46	Erkek	1972	Konya	Lise	Gazeteci	Stockholm

Görüşmeci No	Cinsiyet	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği	Yaşadığı Yer
Görüşmeci 47	Erkek	1957	Diyarbakır	Diyarbakır Eğitim Enstitüsü	Siyasetçi, STK Temsilcisi, Dilbilimci	Stockholm
Görüşmeci 48	Erkek	1956	Van	Yüksekokul	Siyasetçi, STK Temsilcisi, Yayıncı	Stockholm
Görüşmeci 49	Erkek	1971	Konya	Lise	Siyasetçi, Bilgisayar Teknisyeni	Stockholm
Görüşmeci 50	Erkek	1969		Sosyoloji Bölümü	Profesör, Akademisyen, Sosyolog	Ankara
Görüşmeci 51	Erkek	1940	Londra	Yüksekokul	Akademisyen, Türk Politika Uzmanı	Londra
Görüşmeci 52	Erkek	1959	Lice	İlahiyat Fakültesi	Akademisyen, Siyasetçi	Ankara
Görüşmeci 53	Erkek	1947	Kırıkkale	Hukuk Fakültesi	Akademisyen, Siyasetçi	Ankara
Görüşmeci 54	Erkek	1948	Sason	DTCF	Siyasetçi, İş Adamı, STK Yöneticisi	Ankara

Tabloda yer alan bilgilere daha detaylı bakıldığında; 54 kişiden 9'unun kadın 45'inin ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Görüşmecilerden en genci 32, en yaşlısı ise 86 yaşındadır. Katılımcıların yaş dağılımı aşağıdaki tablo ve şekilde gösterilmektedir.

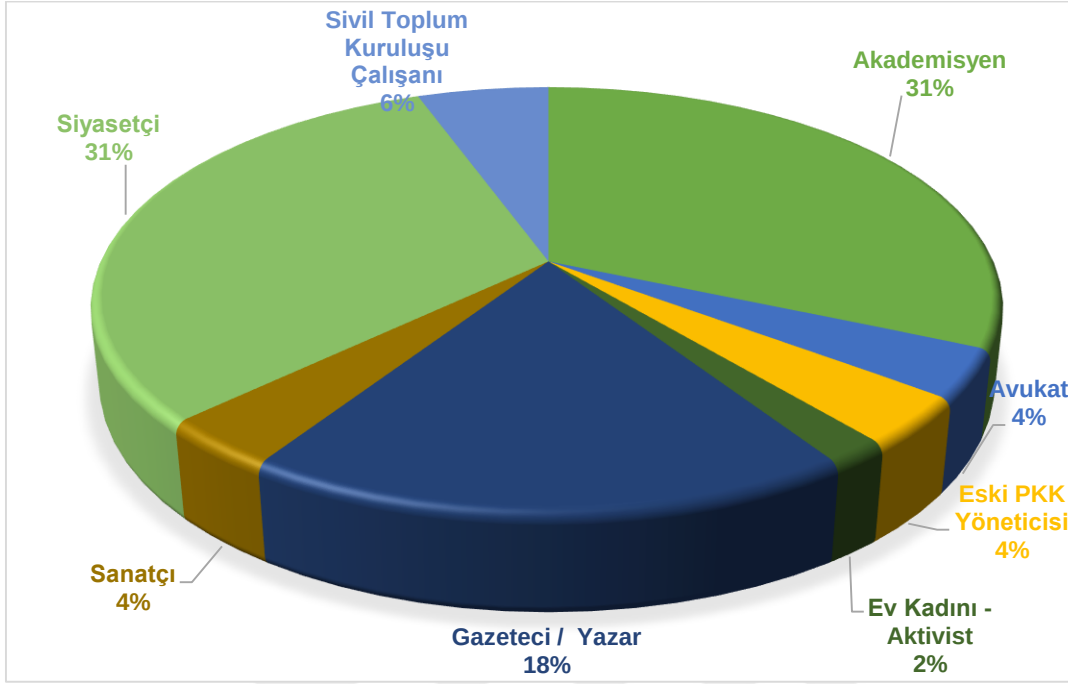
Tablo 2. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	Kişi Sayısı
30-40	8
41-50	15
51-60	21
61-70	4
71-80	4
81-90	2

Şekil 1. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Görüşmecilerin eğitim durumlarına bakıldığında ise, 1 kişinin okur-yazar olmadığı, 5 kişinin lise mezunu olduğu, 3 kişinin üniversite terk olduğu ve geri kalan 43 kişinin ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların meslek grubu dağılımı aşağıda gösterilmektedir. Şekilde görüldüğü üzere; siyasetçi ve akademisyen katılımcıların oranı aynıdır.

Şekil 2. Katılımcıların Meslek Grubu Dağılımı

Katılımcıların farklı söylem gruplarından seçilebilmesi amacıyla ülke içinde ve dışında doğan / yaşayan kişiler tercih edilmiştir. Katılımcıların doğum yerlerine bakıldığında 16'sının yurtdışında doğduğu görülmektedir. Ülke dışında doğan görüşmecilerin doğum yerleri incelendiğinde ABD, İtalya, Yunanistan, Irak, Suriye, İngiltere ve Japonya görülmektedir. Öte yandan, ülke içinde doğan görüşmecilerin ise bölgelere göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Yurt İçi Doğduğu Bölge Dağılımı

Bölge	Katılımcı Sayısı
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	17
Doğu Anadolu Bölgesi	10
İç Anadolu Bölgesi	7
Karadeniz Bölgesi	1
Akdeniz Bölgesi	1
Marmara	1
TOPLAM	37

Katılımcıların şu an yaşadığı yerlere bakıldığında 27'sinin yurt içinden (İstanbul, Ankara ve Diyarbakır) araştırmaya katılım sağladığı görülmektedir. Öte yandan, 27 katılımcı ise yurt dışında yaşamaktadır. Bu kişilerden 14'ü yurt dışında doğmuş kişilerden oluşurken geri kalanların 6'sı yurt içinde doğmuş olduğu halde yurt dışında yaşayan kişilerdir. Yurtdışında yaşayan 27 katılımcının dağılımı aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Yaşadığı Yurtdışı Şehir / Ülke Dağılımı

Katılımcının Yaşadığı Şehir	Kişi Sayısı
Erbil	6
Washington	5
Stockholm	5
Londra	6
New York	3
Almanya	1
Chicago	1
TOPLAM	27

Katılımcıların demografik özelliklerinden sonra görüşme formunda yer alan sorular 4 grup altında analiz edilmiştir. Bu grupların ilki, katılımcılardan Kürt sorununu nasıl algıladıklarını öğrenmeye yönelik sorulardır. İkinci grupta ise, AK Parti iktidarı sırasında Kürt sorunu ile ilgili yapılan çalışmaları ve çözüm önerilerini nasıl değerlendirdiğini ortaya çıkarmaya çalışan sorular yer almaktadır. Üçüncü grup sorular, aslında ikinci gruba bağlı

olarak çözüm sürecinde yapılan çalışmaların demokratikleşme ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Son olarak, katılımcılardan Kürt sorununun çözümü için akıllarında olan önerileri ifade etmeleri istenmiştir. Bu bölümde sırasıyla bu soru gruplarına ait nitel analiz sonuçları yer alacaktır.

5.3.2. Kürt Sorunun Tanımı

Araştırma kapsamında hazırlanan yapılandırılmış soru formunda öncelikle katılımcılara Kürt sorununu nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Katılımcıların Kürt sorununu tanımlarken seçtiği yaklaşım çözüm önerilerine de yansımıştır. Aşağıdaki tabloda bu kapsam altında ele alınan kodların / kavramların yoğunlukları gösterilmektedir. Tabloda en az 10 kez kodlanmış kavramlar gösterilmektedir.

Tablo 5 Kürt Sorunu Tanımı Kodları

KODLAR	KODLANMA SAYISI
Kürt sorunu	94
Türk milliyetçiliği / Türk ulusalcılığı / Türkçülük	85
Ulus devlet / tek tipleştirme çabaları	66
Kürdistan coğrafyası/ Coğrafya / Güneydoğu / Ortadoğu	54
Kültür / dil farklılığı / etnik farklılıklar	53
Cumhuriyet / cumhuriyetin kuruluşu	49
Siyasi nedenler / siyaset kaynaklı nedenler / politik etkenler	38
Kimlik sorunu / Farklı kimlikler	34
Osmanlı / Osmanlı İmparatorluğu	30
Yüzyıllık sorun / Çok eski bir konu / Geçmiş zamana dayanıyor	28
Temsiliyet sorunu / Hakların teslimi	27
Asimilasyon	18
Ötekileştirme	17
Statü talebi	15
Kürt milliyetçiliği	14
Zulüm yapılması / İşkence edilmesi	10

Görüşmeci 31'e göre 'Kürt Sorunu' ülkemizde var olan sorunlardan biridir, onu tırnak içinde sanki diğerlerine göre daha büyük bir sorunmuş gibi lanse etmek ise siyasi bir karardır.

Siyasetçileri ve onların söylemlerini esas alan bazı akademisyenler ile bazı gazetecilere göre "Kürt Sorunu" elbette vardır ve hatta onlara göre Türkiye'nin en öncelikli, hatta terörden daha öncelikli sorundur. "Kürt Sorunu" denilen kavram aslında Türkiye'nin sorunlarından sadece bir tanesi olup, Türkiye'nin diğer sorunlarından önceliği yoktur. Ancak onu diğerlerinden öncelikli yapan o kavramın çağrıştırdığı oy potansiyelidir. Çünkü herkesin bildiği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da konuşulan dili esas alarak tanımlama yaparsak sadece Kürtler (Kurmançlar) değil, Zazalar (Dersimliler, Kırmançlar, Dımililer), Araplar, bazı göçmen grupları (Kafkas ve Balkan göçmenleri), Gürcüler, Türkler yaşamaktadır. Bu kavramın siyasi literatürümüze, ondan sonra da ilmi literatürümüze girmesi aslında çok ta eski değildir. Diğer yandan aslında kavramları bilimle uğraşanlar üretir ve o kavramı tanımlarlar, sonra da onu siyasiler kullanırlar. Ancak siyasetçileri takip eden akademisyenler çok olduğu yani Türkiye gibi ülkelerde siyaset sosyolojisiyle hatta sosyolojiyle ilgili kavramları siyasetçiler üretir ve tanımlarlar. (Görüşmeci 31)

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi bazı katılımcılar öncelikle 'Kürt' topluluğundan kast edilenlerin kimler olduğunu tartışmıştır. Örneğin; Görüşmeci 38'e göre Kürtler; farklı kavimlerden oluşan bir topluluktur.

"Kürt sorunu"nın taşıyıcıları için Kürt adı kadim bir kavramdır; Ortadoğu'da Kurmançça, Soranca, Lurca, Goranca konuşan bütün toplulukların ortak adıdır ve bunlar tek ulustur. Hâlbuki kadim kaynaklarda Kürt adı yoktur; olduğuna dair iddialar da bütünüyle tartışmalıdır. Bir insan topluluğunu insan yapan hangi hususa bakarsak bakalım, Kürt adı altında toplanan toplulukların bir ulus/millet olarak tanımlanmasının çok büyük zorlukları vardır. Öncelikle bu toplulukların hepsi kendini Kürt olarak kabul etmezler; hepsi aynı soydan gelmezler. Yazı ve konuşma olarak birbirini anlamayan farklı diller kullanırlar. Dini bakımdan tarihsel çelişkilerle doludurlar ve bu düşmanlığın hatıraları bugün de yaşamaktadır. Araplarda, Farslarda ve Türklerde olmayıp sadece Kürt adı altında toplanan bu topluluklarda bulunan ortak kültürel unsurlar yok denecek kadar azdır. Şimdiye kadar

hepsini kapsayan bağımsız bir siyasi organizasyonları olmamıştır. Menfaatleri (hatta aşiret düzeyinden başlamak üzere) çok kere çatışır ve en önemlisi bu toplulukların beraber yaşama iradeleri yoktur. Kürtleri bir ulus olarak yapılandırmaya çalışan çevrelerin iki önemli dayanağı bulunmaktadır. Bunların birincisi, bu topluluklara dışarıdan verilen “Kürt” adı (ki birçoğu Kürt olduklarını kabul etmezler) ve ikincisi yaşadıkları coğrafyanın yan yana kısmen de iç içe geçmiş olmasıdır. Aslında yan yana bulunuş ve iç içe geçmişlik halinde bile, konuştuklarında veya yazılı metinlerde birbirlerini anlamamaları bunların farklı etnik unsurlar olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan bugün Kürt olarak adlandırılan gruplarda birçok aşiret, Türkmen kökenden gelir. “Kayıp Türkler” başlıklı kitabımızda Ortadoğu’da yaşayan ve Ortadoğu’da Kurmançça, Soranca, Lurca, Goranca konuşan toplam bin 500 kadar aşiretten en azından 200 tanesinin Türk/Türkmen kökenli olduğunu tespit ettik. Bahsi geçen çalışmamızın temel referansı Osmanlı arşiv kayıtlarıdır. Bu aşiretlerin dip kültürü de tesadüfe mahal bırakmayacak şekilde Türk kültürüne ait güçlü kodlar taşımaktadır. Son olarak, Kürtçenin mahiyeti ve Kürtçenin lehçeleri olarak kabul edilen dillerin gerçekteki durumları ile ilgilidir. Tarihi metinlerde Zaza, Kurmanç, Soran, Goran, Lor gibi birçok etnik grup, konuştukları dile ve yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak “Kürt” adı altında toplanıyordu. Bu toplulukların kullandıkları diller ise Kürtçenin bir lehçesi sayılıyordu. Oysa güncel çalışmalar, bunların hepsinin farklı diller olduğunu, bu dilleri konuşanların ne yazılı metinlerde ne de konuşarak birbirini anlamadıklarını tespit etmiştir. (Görüşmeci 38)

Benzer şekilde, araştırmaya katılan Görüşmeci 53 ülke içinde yaşanan bu konu ile ilgili sıkıntıları sadece Kürtleri kapsayarak ele almanın diğer etnik grupları göz ardı edebileceğini dile getirmiştir. Bu nedenle Kürt sorunu yerine daha geniş kapsamlı bir adlandırmanın kullanılmasını tavsiye etmiştir.

Şimdi ben doğrusu bu konuya hiçbir zaman direkt Kürt sorunu falan gibi bir başlık koyarak yaklaşmadım. Yani Türkiye’nin ve Türkiye’de yaşayan bütün insanların, vatandaşların birliği bütünlüğü, özgürlük içinde bütün kendi haklarını, özgürlüklerini, dinlerini, dillerini, geleneklerini, yani kendi zenginliklerini yaşayarak birlikte bu ülkede var olmaları açısından hep baktım. Yani Kürt sorunu dediğimiz, o isimlendirmeye baktığımız meselede Türkiye bir sorun yaşıyordu. Şu manada bir sorun: Eskiden geçmiş dönemlerde yanlışlar yapılmış, haksızlıklar yapılmış. Yani vatandaşlarımızın bir kesimi dilini konuşamaz olmuş,

işte o bölgelerde olağanüstü hal veya sıkıyönetim gibi dönemler ilan edilmiş ve oralarda haksızlıklar yapılmış, zulümler yapılmış ve adeta vatandaşlarımızın böyle bir kesimi devletten soğumuş, yani devlete güvenleri kalmamış. (Görüşmeci 53)

Görüşmeci 50 Kürt sorununu milliyetçilik kavramı ile ilişkilendirerek açıklamış, Kürt milliyetçiliğinin kökenlerinin ise öncelikle edebiyatta başladığını iddia etmiştir:

Kürt sorunu nereden baktığınıza göre değişen bir sorun. Ayrılıkçı bir sorun olabilir, güvenlikçi bir sorun. Kitabımda zaten bunu okuyunca görmüşsünüzdür. Uluslararası ilişkilerle ilgili boyutu var, toplumsal boyutu var, ekonomik boyutu var, siyasi boyutu var, çok boyutlu bir sorun. Ne zaman başladığına dair söyleyeceğimiz tek şey, aslında benim Kürt sorununu tanımlamamla da ilişkili. Ben Kürt sorununu doğrudan milliyetçilikle ilgili bir sorun olarak tanımlıyorum. Yani Kürt sorunu dediğimiz sorun, Kürt milliyetçiliğiyle alakalı bir sorundur; yani birinci başlığımız bu. Buradan hareketle de ben niye milliyetçilikle alakalı bir sorundur sorusunun cevabını milliyetçiliğin üç temel hedefiyle ilişkilendiririm. Çünkü her milliyetçilik üç temel hedef üzerine kuruludur, yani bütün milliyetçilik teorilerimiz de bunu anlatır. Birincisi; milliyetçilik insanlara bir kimlik vermek ister. İkincisi; o kimlik verdiği insanları bir araya getirerek onlara bir milli birlik aşlamak ister. Bu milli birlikten hareketle de bir sert determinasyon dediğimiz kendi kendini yönetme talebini dile getirir milliyetçilik. Dolayısıyla benim Kürt milliyetçiliğini de algılama ve Kürt sorununu algılamam hep bu Kürt milliyetçiliği üzerine fokuslanır odaklanır... Peki, ne zaman ortaya çıktı diye sorarsak, bence milliyetçiliğin edebiyatla ilgili yönünü ilişkilendirerek açıklamakta fayda var. Bence Kürt milliyetçiliği aslında ilk defa Ahmed-i Hani'de görülüyor, onun Mem u Zin'i bence Kürt milliyetçiliğinin ana nüvesi. Niye? Çünkü şimdi ismini hatırlayamadığım bir yazar diyor ki; milliyetçilik birkaç aydının ortaya çıkıp bir topluluğun var olduğunu söylemesi ve o topluluğun da ileride bir devlet kuracaklarına dair bir düşüncenin ortaya çıkmasıyla başlar diyor. (Görüşmeci 50)

Öte yandan, Görüşmeci 38 yaşanan sıkıntıların Kürt sorunu olarak adlandırılması yerine terör sorunu olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Yaşadığımız süreçte bir sorun yaşadığımız muhakkaktır. Ancak özellikle AK Parti hükümetlerinin “Açılım süreci” sonucunda güçlü işaretler kazanmakla birlikte, yaşadığımız süreci “Kürt sorunu” olarak tanımlamayı doğru görmüyorum. Başta çoğu Zaza ve Kürt kökenli 100 binden fazla Geçici Köy Korucusu (ki bu sayının aileleri ile birlikte bir milyonu aştığı tahmin edilebilir) olmak üzere geniş Kürt kitleler, Türkiye’de yaşanan sorunu “Kürt sorunu” olarak adlandırmamızı imkânsız kılmaktadır. Türkiye, gerçekten bir “Kürt sorunu” yaşarsa toprak bütünlüğünü koruması oldukça zor bir hal alır. Türkiye’de yaşanan süreç, genel olarak bir terör sorunudur. Ancak bu terör emperyalistler tarafından desteklenmekte, bir ucu uyuşturucu madde ticaretine uzanmakta, Avrupa’da bulunan Türk kökenli “Kürt diasporası” tarafından fıkren ve madden finanse edilmektedir. Bu bakımdan yaşadığımız süreci salt bir terör süreci olarak tanımlamamızı güçleştiren hususların varlığını da dikkate almak zorundayız. (Görüşmeci 38)

Görüşmecilerden bazıları yaşanan Kürt sorununun bir statü sorunu olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayarak günümüze kadar uzandığını ifade etmiştir.

Kürt sorunu Türkiye’de hep böyle belki büyük ölçüde Cumhuriyet döneminin bir sorunu olarak adlandırılıyor, bence bugün geline süreçte de, yani AK Parti’nin de yapmış olduğu önemli yanlışlardan biri budur... Meseleye şöyle baktı AK Parti, yani çözümün tıkanmış olmasındaki en önemli noktalardan biri benim görebildiğim kadarıyla: Şimdi bu partinin gerek ideolojik, gerek siyasal kökenleri belli bir ölçüde Cumhuriyet dönemi, özellikle tek parti dönemine karşıt politikalara göre kendini konumlandırdı... Bir de, tabii aslında biraz Kemalist kadronun da baktığı gibi gizli olarak o da var, yani bölgelerarası gelişmişlik vesaire, bunu yaratan sorun olarak görüyordu... Oysa işin aslında tam olarak, bunlar hep işi belki radikalize etmiştir ama işin kökeni o değil. Zaten tarihine baktığımız zaman, Kürt sorunu Cumhuriyet öncesine, çok öncesine dayanan bir şeydir. Ama giderek zaten Cumhuriyetten önce son 100 yılda karşılaşılan bir durum. Bir de meseleyi çok şeyden kurtarmak lazım, yani yoksulluktan vesaire şeyden. Şimdi Kürt var, Kürt halkı varsa, bunun sonunda mutlaka Cumhuriyet dönemi uygulamaları nasıl olursa olsun sonuçta bir statü talebi ortaya çıkacaktı... Yani Kürt sorunu aslında başından beri bir statü talebidir. Aslında Cumhuriyet döneminde çok sert bastırılmasının nedeni de bütün taleplerin, sonunda bir statü talebi ortaya çıkacağı için sert bastırılıyor. Bugün nasıl, yani şu son süreçte geldiğimizde nasıl sert bir şekilde bastırılıyorsa, o dönem de aslında altında yatan

mantık buydu. Yani bugün dil hakkını isteyecek, yarın eğitim vesaire, sonunda bir statü talebine gidecek dolayısıyla. Mesele Türkiye’de bir devlet refleksinin aslında Osmanlı döneminde Abdülhamit döneminden beri bir devlet refleksinin var olduğunu şey yapıyor. Bugün gelinen nokta da o devlet refleksi. Ben biraz Kürt sorunu büyük ölçüde statü meselesiyle ilişkili görüyorum. Diğer tarafta şey de samimi değil, yani bütün Kürt siyasal hareketinin süreç içerisinde zaman zaman, hani statü meselesini hiç konuşmadan başka talepler varmış gibi işi götürmüş olması bence çok gerçekçi değil. Zaten diğer talepler bu kadar kitleyi motive ederek diri tutamaz. Yani sadece ana dilde eğitim talebi veya işte Kürtçenin konuşulması, eşit yurttaşlık vesaire bu yıllardır süren bir kitleyi bu kadar motive etmez. Bu kitleyi motive eden şeyin arkasında bir statü şeyi var... AK Parti meseleye böyle baktığı için, yani Cumhuriyetin yaratmış olduğu bir sorun olarak baktığı için büyük ölçüde uygulamaların da Cumhuriyetin özellikle tek parti dönemindeki uygulamaları ortadan kaldırarak sorunun çözüleceğini düşündü. Yani AK Parti’nin kendi kafasında, ideolojisinde, bakışta Kürt sorununun sonuçta bir statü talebine gireceği yoktu. (Görüşmeci 10)

Şimdi siz kalkıp da İttihat Terakki, Jöntürk geleneği gibi bir gelenekle önce işte gayrimüslim tebaayı, ondan sonra da 1925 Şeyh Sait kıyamında yaşadığımız gibi Kürtleri yok etmeye yeltenirseniz, şimdi mesela bir coğrafyanın sicilinde eşhasını ve eşrafını sürerseniz, yok sayarsanız, şimdi burada mesela o dönemde Kürtlüğün, kadim Kürdistan coğrafyasındaki temsiliyetleri daha çok şeyler üzerinden var; ekonomik düzeyi, aşiret reisleri ya da işte ağalar, beyler, paşalar. Kürtler bütün bir 400 yıllık Osmanlı yönetimi boyunca bu temsiliyetler üzerinden var olmuş, çünkü Kürtlükte henüz 1900’lü yılların başında bir uluslaşma meselesi yok. Olmadığı için de Kürt ağası, beyi, paşası, aşiret reisi üzerinden kendini temsil ettiriyor. Onlar gidiyor görüşüyor Osmanlı tebaasıyla ya da yöneticileriyle, onların aldığı kararı halk da uyguluyor; böyle bir ilişkilene biçimi üzerinden yürüyor. Ne oluyor? Şeyh Sait kıyamıyla beraber de bütün Kürdistan coğrafyasından 500 önemli ve büyük aydının temsiliyeti ya ipe çekiliyor ya da sürgüne gönderiliyor ve burada halk bir anda başsız kalıyor.(Görüşmeci 11)

Yukarıda örneklendirilen farklı bakış açılarının dışında katılımcıların Kürt sorununu tanımlanmalarında yurtiçi veya yurt dışında yaşamaları temelinde algı farklılıkları olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan bazı kişiler ise genellikle Kürt sorununu daha geniş bir

çerçeve ele almış ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze uzanan bir süreci değerlendirmiştir. Bu katılımcılar tarafından; Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının ve Lozan anlaşmasının ardından Kürtlerin Irak, İran, Suriye ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşamlarına devam ettiği belirtilmiştir.

Kürt sorunu, tabii ki Ortadoğu'da kadim halklardan biri olan Kürt halkının yüzyıllardır yaşadığı bir sorun. Bu coğrafya şekillendiğinde, Türkler Anadolu'ya geçiş yaptıklarında Kürtler bu topraklarda bir kadim halkı olarak yaşıyorlardı dilleriyle, kültürüyle, kimlikleriyle. Anadolu'ya geçiş, benim doğduğum kent olan Muş'tan 1071'lerden bir ortak geçiş, yani geçiş varken bu topraklarda yaşayan bir halk var, bu halkın adı da Kürt halkıydı; diliyle, kültürüyle, kimliğiyle bir ortak vatan böylesi inşa edilmiş. Ama uzun yıllar Kürtlerin dilleri, kültürleri, kimlikleri baskı altına alınmış. Zaman zaman dil, kültür konusunda özerk de olsa kendilerini ifade edebilme imkânları olmuş, ama özellikle Cumhuriyet sonrası, yani 1071 nasıl bir milat için bir tarihe, 1919 da öyle. Asıl Cumhuriyetin şekillenmesinde, Çanakkale'deki ortak mücadelede Kürtler ve Türkler bir arada. Diğer halkların da bu mücadelede emeği var, ama asıl bu toprakların sahipleri bu halklardır. Hatta 1921 Anayasasında Mustafa Kemal'in açık beyanları vardır Parlamentoda, Kürt vekillerine hitap ederken Kürdistan milletvekili diyor ve bu toprakların asıl sahibi Kürtler ve Türklerdir diyor. İşte böylesi bir süreçte Kürtler de kaderlerini ortaklaştırarak kurdukları vatanda kendi kimlikleriyle özgürce yaşayabilme hayalini, umutlarını taşıırken, demek ki geçiş süreci yaşanıyor, aradan 100 yıllık bir süre geçmiş, biz bugün Türkiye'de, yani bu demokratik mücadeleyi sürdürenler 100 yıl önceki bir Anayasa'nın yeniden hayat bulmasını istiyoruz. Bakın o anayasada Kürtler var, Türkler var, Lazlar var, farklı kimliklere, kültürlere hayat var. Ama geldiğimiz bu 100 yıl sonra bu kültürler, bu kimlikler yok, bir teklik var. Yani şimdi Kürtlerin tüm kavgası da bu. İşte 1921'lerde bu hayata geçerken, sonrası geçiş dönemi yaşanıyor. Lozan var, Lozan görüşmelerinde İsmet Paşa görüşmeleri sürdürürken Lozan'da kendisine soruyorlar; yani Kürtlerle ilgili bir temsiliyet yoksa Lozan'ın olabilme olasılığı sıfırdır. Ve Mustafa Kemal'e aynı şeyleri İsmet Paşa bildiriyor. Ve bir grup delegasyon Avrupa'dan buraya geliyor ve o dönem Mustafa Kemal'in silah arkadaşı olan Hasan Hayri Dersim mebusudur, birlikte okumuşlar, ikisi de asker kökenlidir. Ama Hasan Hayri bir Kürt milletvekilidir, Dersimlidir. Mustafa Kemal bunları çağırıyor, ya işte İsmet Paşa orada asıl Kürtlerin ve Türklerin ortak temsilcisi olduğunu söylemeniz gerekiyor, bizim bu konuda bir uzlaşma

oluşturmamız gerekir. Kürt milletvekilleri, ilk Meclis'e zaten gelen Kürt milletvekillerini Hasan Hayri çağırıyor. Atatürk'ün talepleri doğrultusunda ulusal giysileriyle geliyorlar. Yani Kürtler ne yaşadı, bir miktar onları açmaya çalışıyorum. Ulusal giysileriyle Parlamento'ya geliyorlar ve Mustafa Kemal önde oturuyor, Hasan Hayri kürsüye çıkıyor. Ulusal giysilerle geldiği için bütün Parlamento bunları alkışlıyor ve yurt dışından gelen delegasyon da bunları izliyor. Orada mesaj Avrupa'ya. İsmet Paşa, Lozan'da Kürtlerin ve Türklerin ortak temsilcisidir diyorlar ve Lozan'daki bütün kararlar bizleri bağlar ve biz temsilcimizi İsmet Paşa olarak gönderdik diyor. Bütün heyet ayağa kalkarak bütün milletvekilleri başta Mustafa Kemal bunları ayakta alkışlıyor. Alıyor Hasan Hayri'yi bağrına basıyor, işte Türk ve Kürtlerin kardeşliği budur diyor. Ve Lozan bitiyor, sonra 1924, işte o gün-bugün başlayan tek bayrak, tek millet, tek dil, tek vatan. Ve Kürtlerin de o günden bugüne 25'ten başlayan bir kavgaları var. (Görüşmeci 6)

İngiltere bu mesele ile Hindistan'a yerleştikten sonra ilgilenmeye başlıyor. Ortadoğu'yu algı merkezine oturtuyor, Osmanlı dağılmadan çok önce. Daha 1800'lerin başlarında belki İngiltere'de tek bir Kürt yokken İngiltere'de Kürt Cemiyeti kurduruluyor. Ve tabii Kürtler de Osmanlı'nın mahirane "Millet Sistemi" -ki Ortadoğu'yu 400 yıl Osmanlı Sistemi'nin sulh ve barış içerisinde tuttuğuna inanıyorum- içerisinde bölgedeki birçok etnik grup ve azınlık gibi barış ve adalet içinde uzun yüzyıllar yaşadı. Fakat Osmanlı Devleti'nin dağılması Ortadoğu'da belki de tarihin en büyük kırılmasını yaşattı. Osmanlı'nın çöküşünden sonraki en büyük ikinci kırılma bugün yaşanıyor. İngilizler o gün için Irak petroleri ve Basra Körfezi merkezli bir politika izlediler, bu bölgeyi ellerinde tutmak için hem Şii ve Sünni Arapları hem de Kürtleri ellerinde tutacak bir plan geliştirmeye çalıştılar. Churchill başlangıçta tam bağımsız bir Kürt Devleti'nden yana idi fakat 1919 Paris Barış Konferansı ile beraber – ki Kürtler oraya delege de göndermişlerdir- bu plandan vazgeçmek zorunda kalındı. İngilizler'in tarihsel olarak Kürt Meselesi'nde vahim hatalar yaptıklarını düşünüyorum ama bu benim Kürdistan'ın bağımsızlığına sempati ile bakmadığım manasına gelmemeli. İngilizler'in bu hataları bilinçli ve kötü bir niyetle değil daha ziyade bölgeyi, kültürünü, tarihini ve kültürel yapısını ve bölgede yaşayan insanların geçmişteki ilişkilerini o zaman çok iyi bilmedikleri için bu büyük hataları yaptıklarına inanıyorum. (Görüşmeci 23)

Bana sorarsanız Kürt sorunu 1923'te başladı. Osmanlı Devleti çöktüğünde ve Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl şekilleneceğine karar verdiğinde bu Kürt sorununun da başlangıcı oldu. Ermeni sorunundan veya Arap dünyası probleminden bahsetmeksizin Kürt sorunundan bahsetmek zor. Maalesef bu yeni bir vaka değil. Bu bölgenin DNA'sıyla ilgili. Kürtler her zaman için bazı emperyal güçlerin boyunduruğu altında oldular ve her zaman için bazı güçlü Kürt liderler olagelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler işbirliği içerisinde oldular. Atatürk döneminde de belirli bir seviyede işbirliği içerisinde kaldılar. Lakin Cumhuriyet zamanla şekillenirken farklı liderler kendi geçmişlerini unuttular. Ankara ve İstanbul'da yaşıyorsanız ve çevrenizdeki Kürtlerin tamamı Türkçe konuşuyorsa kolayca bu konuyu unutabilirsiniz. Ordu da Kürtlerle sorunun bir parçasını teşkil etti. Çünkü ordu, Kürt sorununu birçok açıdan daha da çetrefilli bir hale getirdi çünkü bu sorun ordunun varlık sebebi haline dönüşmeye başlamıştı... Osmanlı Devleti sona ermişti ve Kürtler'in kendi devleti yoktu. Bu sorunun etnik yönü. Bu politikayla ilgili değil zira herkes problemin siyasi çözümünün ne olacağını biliyordu; Türkiye'deki Kürtler Türkiye içerisinde, Suriye'deki Kürtler Suriye içinde olacak şekilde bölgedeki Kürtlerin asimile olmasıydı.(Görüşmeci 25)

Kürt/Kürdistan sorunu, 1920'lerde, Milletler Cemiyeti döneminde, Kürtlerin ve Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması, paylaşılması ve Kürtlerin bağımsız devlet kurma haklarının gasp edilmesidir. (Görüşmeci 36)

Kürt nüfusunun 1920'lerde farklı ülkelerde bölünmesinin günümüzde de etkilerinin olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Geçen süre zarfında Kürtler farklı ülke topraklarında bambaşka deneyimler yaşamıştır. Örneğin; Suriye'de yaşayan Kürtlerin daha alt sınıf olanlarının yakın geçmişe kadar kimliklerinin olmadığı, Irak'ta yaşayan Kürtlerin ise toplum içinde hem ekonomik hem de kültürel olarak daha rahat yaşadığı dile getirilmiştir. Farklı yaşam tarzları altında hayatlarını sürdüren Kürt halkının mevcut durumda ortak bir algı oluşturmak konusunda net olamadığı da bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

İsterseniz basit bir hesap yapalım; bir gün Türkiye, Suriye, Irak ve İran'ın "Bizim topraklarımızda yaşayan ve kendilerini Kürt olarak adlandıran halka yaşadıkları toprakları vermeyi ve istediklerini yapmalarına müsaade etmeyi kabul ediyoruz" deseler ne olur? Bunun sulhla neticeleneceğini zannetmeyin. Bu Kürt grupları arasında iç savaşa neden

olacaktır. PKK, KDP ve KYB arasında yeni Kürt devletinde kimin baskın grup olacağına ilişkin bir mücadele yaşanacaktır. Burada önemli nokta Kürtler arasında bir dil ve etnik kimlik birliği olmadığı gibi siyasi birlik de olmadığı ve Kürt krizine çözümün de "O halde Türkiye ve Suriye'den arazi almalarına müsaade edelim ve birbirleri arasında mücadele ederek bir Kürt Devleti kursunlar" demek kadar basit olmadığı. (Görüşmeci 20)

Kürt Meselesi bir Ortadoğu Meselesi. Ortadoğu'da ise çok geniş çaplı bir savaş devam ediyor birçok taraflarıyla. Kürt Meselesi bütün bu sorunların ortasında duran ve şu veya bu şekilde hepsi ile hem eklemler hem de hepsinin içerisinde önemli vazgeçilemez bir denklem unsuru. O yüzden çözülüyor. Hâlihazırdaki durum üzücü, zira 2013 yılından 2015 yılı yazına kadar barış görüşmeleri yapıyordu lakin şimdi bir çatışma devam ediyor. Bu durum Türkiye için kritik bir husus çünkü Suriye'de bir iç savaş devam ediyor ve IŞİD'in Türkiye'ye yönelik eylemleri söz konusu. Bence Türkiye'nin büyük düşmanın kim olduğu konusunda karar vermesi gerekiyor. (Görüşmeci 24)

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Kürt sorununu açıklayan katılımcılar ulus devlet anlayışına vurgu yaparak daha önceki devlet kurgularından farklı olarak ulus devlet anlayışının vatandaşları ortak bir dil ve böylece ortak bir kültürü paylaşmaya yönelttiğini belirtmektedirler.

Fakat aslında sorunun kendisi ise, Osmanlı gibi bir imparatorluğun, yani çok dinli, çok dilli, çok kavimli, çok kimlikli bir toplumdaki homojen bir yepyeni ulus yaratma ideolojisiyle kurulmuş bir modern ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin üst kimlik olarak Türklüğü seçmesi, Türkler dışındaki etnik kimlikleri inkâr etmesiyle başlayan bir sorun. Sorunun kökeninde, devletin herkesi bir anayasa emriyle, yani bir yasal düzenlemeyle herkesi Türk ilan etmesi oldu. Türk olmak bile Cumhuriyetin ilk yıllarına baktığımızda epeyce maceralı bir süreç yaşamış. Çünkü ilk başlangıçta Osmanlı'daki üst kimlik Müslümanlık. Yani Cumhuriyet kurulunca halifeliği kaldırmışız, laikliği ilan etmişiz, dolayısıyla Müslümanlık rahatsız olduğumuz bir üst kimlik, onun yerine Türklüğü öne çıkarmış Cumhuriyet. Ama Müslümanlıktan da çok geçmemiş, Müslümanlığı da elinin altında, kontrolü altında tutmuş, ama Türklüğü öne çıkarmış. Ama Türk'ü tarif etmesi lazım, çünkü İmparatorluk vakfiyesinde bir sürü milletler sistemi, farklı kavimler, farklı gruplar var. Anadolu ve Rumeli'nin Müslüman ahalisi Türk'tür diye bir tanım ile Türklüğü

ilk başta tanımlıyor. Böyle olunca Türkiye’de yaşayan Müslüman Kürtler, Müslüman Araplar, Müslüman Çerkezler, Müslüman Lazlar bir çırpıda Türk oluvermişler. Ama işte diyelim ki Hemşinliler gibi böyle Hristiyan Türkmen küçük de olsa grupları ise Türklüklerini kaybetmişler. Etnik olarak Türk, ama devlete göre Türk değil. Bu sorun olunca, bu sefer ikinci tanım olarak şeye başvuruyor, bir süre sonra tanımı değiştiriyorlar; Türkçe konuşan herkes Türk’tür işi çeviriyorlar, bu tanım tedavüle sokuluyor. Bir süre sonra İstanbul’da bir sürü Rum, Ermeni, Musevi, gayrimüslim var, bunlar da Türkçe konuşuyorlar, o zaman bunlara da mı Türk diyeceğiz, ne olacak? Bunlar hem Türk değiller, hem Müslüman değiller; bu da olmaz. Ondan sonra üçüncü tanım olarak, hala bizim Anayasamızda vatandaş tanımlama niyetiyle konulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk’tür hükmü, düzenlemesi anayasal bir düzenlemeye dönüştürülerek tedavüle sokuluyor ve o hala geçerli. Dolayısıyla devlet nezdinde tüm vatandaşları Türk. Dolayısıyla da Türk olmayanları, etnik olarak Türk olmayanları Türkleştirme politikalarını Cumhuriyet devreye soktu, bunun için de farklı dilleri inkâr etti, güneş dil teorileriyle bütün dilleri zaten Türkçeden, bütün kavimlerin zaten Türklerden türediği gibi tezler ortaya attı. Şimdi halifeliği kaldırıp laikliği getirince, Kürtlüğü inkâr edip herkese Türklüğü dayatınca, 1925’ten itibaren de Kürtlerle Cumhuriyetin arası açıldı aslında. Dolayısıyla devlet ile Kürtler arasında çok açık söylemek gerekirse, aslında ilişki düşmanlık ilişkisine dönüştü. (Görüşmeci 4)

Kürt meselesi tabii ki şeydir, yani her şeyden önce bir kimlik meselesidir. Kavmi, ulusal diyebileceğimiz bir kimlik meselesi, yani bir kültürel mesele değil bir kimlik meselesidir. Bunun içerisinde belki işte diyelim ki folklorik şeyler katabilirsiniz, kültürel şeyler katabilirsiniz, sosyolojik şeyler katabilirsiniz. Ama bunların toplamı olarak bir kimlik meselesi, bir etnik kimlik meselesi bugünkü modern tabiriyle ya da benim şeyimle kavmi bir mesele. Şimdi bu tip meselelerin çözümleriyle ilgili bu Cumhuriyetle yaşıt bir sorun, 80 yıldır asimilasyon, inkâr, baskı, sürgün, çatışmalar hep süregelmiş. PKK, bu kimlik meselesinin bir sonucudur, yani sorunun kendisinden kaynaklı değil, ama o sorunun bir sonucudur. Sorunun çözülememesinden kaynaklı bir sonuçtur. (Görüşmeci 9)

Yani Kürt sorununun, Kürt meselesinin oluşmasında, bunun dünya üzerine yayılmasında bir kimlik ve etnisiteye dayalı bir kimlik siyasetinin oluşmasının sebebi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yönetenler olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’dir demiyorum bakın,

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yönetenlerdir... Yani ulus devlet, elbette tabii bu hale getiriyor, ama ulus devlet siz Kürtleri yok edin, Kürtleri yok sayın diye ulus devlet teorisi Batıda da öyle yok, Fransa'da da yok... Kürt meselesini yaratan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eklektik halidir. Yani Türkiye eklektik bir devlet kurdu. Tüm toplum kesimlerinin desteğini alan, yaşayan tüm toplum kesimlerinin inanç, kültür, değerlerinin tamamını içeren bir devlet oluşturulmadı Türkiye'de, tek tip bir devlet oluşturuldu, ulus devlet falan demek mümkün değil ona. Tek devlet oluşunca da, insanlar dolayısıyla bu coğrafyada, bu kadim coğrafyada 2 bin yıldır yaşayan Kürtler, Ezidiler, Keldaniler, bütün bunların hepsi insanların çoluğunu-çocuğunu nasıl yaşatacaklar, bunun güvencesini istediler. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetenlerin yarattığı bir sorundur Kürt meselesi. (Görüşmeci 41)

Ankara'yla başlayan bizim Cumhuriyet sürecinde ulus devlet baz alınınca ne yapıldı? Ya diğer uluslar o andan itibaren dışlanıp yok edilecekti yahut da tüm etnik unsurlar tek etnik unsur olarak tanımlanacaktı. İkinciye tercih etti devlet, dedi ki; herkes Türk'tür. Bu Kürtlerin çok şeyine gitti, anlamadılar ve hiçbir zaman da bunu kabul etmediler. O zaman Osmanlı akla geliyordu ve doğrudu ve asla bu coğrafyada da kavga çıkmazdı. Ne zaman ki, zaten başlangıçta da gevşek davrandı, hutbeyle Cumhuriyeti ilan etti. Hem hocaları, sarıklı hocaları, hem de Kürt aşiret beylerini Ankara'ya çağırıp hepsiyle birlikte Cumhuriyetin ilanını yaptılar, orada gevşeklik vardı. Ama ne zaman ki dizginleri eline aldı Ankara, ondan sonra yeri geldiğinde Alevileri imha etti, yeri geldiğinde İslamcılarını astı-kesti ve yeri geldiğinde de Kürtleri bertaraf etti. Ve bu baskılar, örneğin 1925'te Şeyh İsyaniyla Kürtlere en büyük darbeyi vurdu. İşte 37'lerde miydi Dersim, Zilan olaylarıyla öyle bir baskı ve şiddet uygulandı ki silah zoruyla diğer etnik ve ideolojik unsurların hepsi yasaklandı ve o dönem uzun sürdü. Yani bizim yetiştiğimiz yıllarda artık Kürtlük diye bir şey yoktu, bizler de Kürtlüğümüzden biraz utanıyorduk, yani öyle çok şey değildik. Şehirlere geldiğimizde çabucak Türkçeyi öğrenmek ve en iyi öğrenmek, güzel konuşmak, sonra hakikaten kuyruğumuzu araştıranlara bile saygı gösteriyorduk, yok, vallahi yok falan diyorduk ve asimilasyon çok başarılı oldu o yıllar. Zorla bir asimilasyon dönemi yaşandı. AK Parti döneminde bunun asimilasyon olduğu fark edildi ve insanlık suçudur dendi değil mi? Ve bu Kürtlerle Türkler arasında barış mesajları olarak görülmesi gerekir bunun. O güven de öyle oluştu zaten. Ha dediler, bu adamlar Müslümandır, bunlar ümmetçidir, hepimize aynı gözle bakıyorlar, dolayısıyla bunlarla bu iş çözülür dedi muhafazakâr

Kürtler. Ama daha önce başını alıp giden ve ideolojik olarak da sola dayalı Kürt hareketi o farklı mecrada büyümeye başladı. O devletin baskısı karşısında sürekli büyüyen ve dış güçlerin de sürekli kullandığı veya iletişim halinde oldukları, yardımlaşma halinde oldukları. (Görüşmeci 54)

Türklük vurgusu üzerine kurulan ulus devlet yapısı yasalar ve gündelik uygulamalarla desteklenmiş böylece de ülke içerisinde keskin ayrımların oluşmasına neden olmuştur. Bazı katılımcılar Kürt sorunun bu kadar uzun süreli olması ve uç noktalara gitmesinin altında yatan asıl nedenin bu uygulamalar olduğunu belirtmiştir.

Aslında Kürt milliyetçiliğinin kendi dinamiklerinden kaynaklanmış bir hareketlenme değil bu, Türk milliyetçiliğinin tahriklerinden kaynaklanmış bir hareketlenmedir. Türklük vurgusu, Kürtlük varlığının hissiyatını derinleştirmiştir. Yani her Türk vurgusu bir yerde kişinin yabancılaşması, toplumdan kopuşunu derinleştirmiştir ve bu toplumsallaşınca da devletle kopuş yaşanmaya başlamıştır bu anlamda... Kürt sorunu, Batı emperyalizminin bu 1. Dünya Savaşından sonraki toplumları kendi istedikleri, ama toplumsal yapıya uygun olmayan şekilde bölüşleriyle birlikte her devletin içerisinde bir... olarak var olmuş, Kürtler de bunların bir parçası, 4 büyük parçada, aslında 5 parçada ama, 4 büyük parçada var olan hakları gasp edilmiş toplumlar haline dönüşmüş. O toplumlar için, kendileri için büyük ve sancılı bir dönemin başlangıcı olmuş o dönemler. Dolayısıyla oradan baktığımız zaman, ana başak parçanın Türkiye’de olduğunu düşünürsek, Türkiye dışındaki diğer unsurların, örneğin Irak Kürdistanı veya Suriye Kürdistan’ın dediğimiz yerde Suriye diye bir devletin olmadığı, Irak diye bir devletin olmadığı bir düzlemde hareketle yola çıkılıp iddia edilmiş, dolayısıyla oradaki toplumlar o devletlerle daha da yabancılaşmış aslında. Fakat Türkiye’de devletin sadece Kürtlere değil diğer toplumlara da eziyet eden milli ulus devlet yapılanma şekli Kürtlerin halklar arasında bir düşmanlığına değil ama devletle yabancılaşmasına sebebiyet vermiş. (Görüşmeci 28)

Öte yandan, Görüşmeci 30’a göre Kürt sorununu Kemalizm ve ulus devlet kurgusu üzerinden açıklamak günümüz koşullarında çok gerçekçi değildir:

Kürtlerin duygu, düşünce ve inanç dünyasından baktığınızda, Türkiye’de fiziki ya da psikolojik hiçbir sınırın kalmadığını fark edersiniz. Önce saltanat ardından da hilafetin

kaldırılmasıyla Kürtler ile Türklerin arasına örülen duvar, 1990'lı yıllardan sonra yaşanan göçler, ardından da AK Parti'nin 2002 itibarıyla uygulamaya koyduğu politikalar neticesinde yıkıldı. “Ben” ve “öteki” algısı Türkiye’de yaşayan Kürtler için bir olgu olmaktan çıkmıştır. Kürtler artık “ben” ve “öteki” derken etnik aidiyetler üzerinden değil inançlar ve değerler üzerinden refleks geliştiriyor. Bu değişimi fark etmek lazım. Tanımlamaların değişik koşul ve tabloya göre yapılması ve vakanın doğru tespit edilmesi gerekiyor. Yanlış tanımlar çözümü geciktireceği gibi, sorunları daha girift bir hale de sokabilir. Bu nedenle ben bunu tabii ve kollektif hakların Kürtlere kullandırılmaması meselesi olarak görüyorum. Bunun ötesindeki kavgalar ve çatışmalar Kürtler ve hakları ile ilgili değildir. Siyasi, ideolojik ya da iktidar kavgasını, Kürtlerin Kemalist rejim tarafından maruz kaldığı zulme bağlamak manipölasyondur. (Görüşmeci 30)

Türkleştirme çalışmaları kapsamında gündelik yaşamı etkileyen en önemli nokta anayasada belirlenen resmi bir dilin olmasıdır. Bu durum Kürtçe, Zazaca ve Kurmançça gibi yaygın dillerin kullanımını olumsuz yönde etkilediği gibi kişilerin hayatlarını sürdürdüğü yerleşim yerlerinin isimlerinin değişmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece Kürt nüfusu bir anda yıllardır yaşadığı şehirlerin, mahallelerin, köylerin adını söyleyemez olmuş, kendilerini daha az bildikleri bir dilde savunamaz hale gelmiştir.

Kürt sorununun başlangıcı, kesinlikle Cumhuriyet başlangıcıyla yakından alakalı. Bu ülkenin adını koyarken Türkiye diye koymak, sadece Kürtleri değil Türkiye’de yaşayan bütün azınlıkları dışlamış olarak işe başladı Cumhuriyet. Diyelim ki Anadolu Cumhuriyeti olsaydı, diyelim ki Osmanlı Cumhuriyeti olarak devam etseydi, bu ülkeyi kucaklayan bir isim değil Türkiye Cumhuriyeti ismi. Kucaklamadığı gibi çok değerli bir tüccar sınıfı olan Yahudileri, Musevileri, çok kıymetli Müslümanları, çok değerli Kürtleri, yani çok çok önemli değerlerimizi Cumhuriyet ta baştan şemsiyesinin altında toplamadan başladı işin başında. Tabii Dersim’le taçlandı. Sonra Cumhuriyetin bütün kanunlarıyla Kürtçe yasağıyla, eğitim yasağıyla kendini kendi dilinde savunamayan bir halkın oluşması doğal olarak bir öfkeye neden oldu. Türkiye’de eğer bütün bunlar yapılabilseydi, Kürt halkı kucaklansaydı bence Kürt sorunu olmazdı. (Görüşmeci 33)

Osmanlı’da dini, mezhebi ve etnik açıdan temsil edilen Kürtler Kemalist rejimle birlikte tüm bu haklarının inkâr edilmesiyle karşı karşıya kaldılar. Birinci Dünya Savaşı’ndan

sonra Osmanlı'nın parçalanması ve bölünmesinin en büyük zararı Kürtlere dokunmuştur. Çünkü coğrafyaları 4 parçaya bölünmüş ve darmadağın bir hale gelmişlerdir. Sykes Picot planı neticesinde Türkiye'de kalan Kürtler büyük bir zulümle kar karşıya kalmışlardır. Türkiye'deki yeni rejim ülkedeki dini inanca ve diğer etnik unsurlara düşmanlık temelinde bir siyaset yürüttü. Dinsizlikten beslenen bir laiklik anlayışını benimsedi. Türk ırkçılığını esas aldı. Kürtler bu zihniyetten en çok zarar gören halktır. Kürtçe konuşmak, Kürt kıyafeti giymek, Kürtçe kitaplar okumak ya da Kürtçe müzik dinlemek tamamen yasaktı. Kürt'e ait olan her şey yasak kapsamındaydı. Ankara'nın yürüttüğü bu politikaya mukabil Kürt halkında derin bir karışıklık ve öfke oluştu. Devletin uygulamalarına karşı oldukça katı ve Stalinist bir yapı ortaya çıktı. Bu sert çıkışın nedeni o dönemdeki hükümetin politikalarıydı. (Görüşmeci 40)

Yıllarca okullarda çocuklara söylenen andımızın son cümlesi olan ve cumhuriyetin kuruluşunun 10. Yılında Atatürk tarafından dile getirilen 'Ne Mutlu Türk'üm Diyene' mottosunun Kürtler'in kendilerini dışlanmış hissetmelerinde çok büyük bir etkisi olduğu 2. Görüşmeci tarafından şu kelimeler ile ifade etmiştir:

Eğer biz hakların kardeşliğini savunuyorsak ve buna inancımızla söylüyorsak, bize yapılan, bize söylenenler Türk halkına hakaret etmiştir. Çünkü zorla Türkleştirme politikasıdır. Şimdi bizim kendi imkânlarımızla, ben işkencelerini anlatmıyorum, yani bize böyle vuruldu, kalasla vuruldu, ailemiz geldi görüştürülmedi. Bir Alman'a ne mutlu Türküm diye, her şey Türkiye'm için yürüyüş karar saydırılırsa Alman gülüyordu, bakardı gülerdi. Türk değilim, ben burada Türküm desem ne olacaktır. Bu kadar gülünç bir politika vardır. Ama gerçekten... bir politikaydı, yani imha politikasıydı. Bana göre bir siyasi soykırımdan aynı zamanda Kürt sorununu tamamen gömme politikasıydı, yani bir daha yeşermesin düşüncesi. Filizlenen Kürt hareketinin, Kürt düşüncesinin bir daha gömmektir... Diyarbakır'ın 5 yıl öncesine kadar daha şu vilayetin hemen her yanına ne mutlu Türküm diyene yazarsan, birileri de ne mutlu Kürt'üm der. Ama ne mutlu insan dersin bütün insanları kapsar. (Görüşmeci 2)

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte öncelikle tarımda mekanizasyon çalışmaları kapsamında topraklarından koparılmaya başlayan Kürt halkı 90'larda başlayan PKK terör örgütünün müdahaleleri nedeniyle ülke içerisinde göçe zorlanmıştır. Bu göç trafiği ve

yaşanan terör olayları sonucunda Kürt nüfusu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden daha Batı'ya kaymıştır. Bu durum da İstanbul, Antalya gibi büyük şehirlerdeki Kürt nüfusunun artmasına neden olmuştur. Ayrıca, yaşanan terör olayları Doğu ve Güneydoğu Bölgesine daha az yatırım yapılarak diğer bölgelere oranla az gelişmesine etki etmiştir. Kürt halkının ülke sınırları içinde farklı illerde yoğunlaşması bir arada hareket edememeye, ortak bir karar verememeye neden olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Türkiye'deki Kürt sorunu ya da Türkiye'deki Kürtlerin belki temel karakteristiği İran'dan, Suriye'den, Irak'tan farklı olarak Türkiye geneline yayılmış olmalarıdır. Türkiye'nin en büyük Kürt kenti İstanbul olduğu sürece siz sadece Doğu ve Güneydoğu'ya yönelik alacağınız önlemlerle Kürt sorunu çözemezsiniz. Çünkü sen Diyarbakır başta olmak üzere Güneydoğu'nun kaç tane şehrinin nüfusundan çok daha fazla Kürt İstanbul'da sadece yaşıyor. Kocaeli küçücük bir ildir, ama neredeyse bütün yarısı Kürt'tür. İzmir'de, Bursa'da, Antalya, Ankara bu anlamda en azdır, ama Manisa, Aydın, Antalya, Adana, Mersin, Bursa, bunlar ciddi Kürt göçü almış, nüfusun epeyce bir kesimi Kürt olan insanlar. Dolayısıyla siz bir çözüm ararken öyle bir şey önermelisiniz ki o Diyarbakır'daki adamın da, Rize'deki adamın da, İstanbul'dakinin de derdine deva olabilmeli. Yani coğrafi özerklik ve benzeri yöntemlerle ya da ayrılmayla mayırlamayla Türkiye'deki Kürtlerin problemini çözemezsiniz. Dolayısıyla Türkiye'de Türk, Kürt, Arap, Çerkez, herkes yine bir arada yaşamayı sürdürecektir, ama herkes de kendisi olacak. Herkesin kendisini kendisi olarak geliştirebileceği, varlığını sürdürebileceği, kültürünü geliştirebileceğini ya da en azından kimliğini koruyabileceği bir düzene, hem toplumsal, hem siyasal, hukuki düzene sizin ihtiyacınız var. (Görüşmeci 4)

Kürt meselesinin çözümünde bir diğer konu ise daha önce de bahsettiğim üzere Kürtlerin yoğun bir şekilde Güneydoğu'da yerleşik bulunmaları meselesi. Kürtlerin tümü Güneydoğu'da yaşıyor olsaydı basit bir şekilde Güneydoğu'yu bırakalım ve bu sorunu çözelim diyebilirdiniz. Lakin sizin de bildiğiniz üzere en büyük Kürt nüfusuna sahip şehir ne Erbil ne de Diyarbakır. En büyük Kürt nüfusu İstanbul'da. Bu da Türkiye'yi bölme tezinin delilik olduğunu ortaya koyuyor. Bu aynı Pakistan ve Hindistan'ı bölmek gibi bir şey. Eğer böyle bir şey yapar ve Türkiye'nin Batı'sındaki tüm Kürtleri sınır dışı ederseniz, bu Kürtler için büyük bir felakete dönüşecektir. İktisadi gelişme açısından bakacak olursak da bu güneydoğu için bir asır geriye gitme manasına gelecektir. Peki, daha sonra ne olacak.

Yeniden İstanbul'da ve İzmir'de Kürt işletmeleri açma konusu gündeme gelecektir. Bu ise böylesi bir etnik temizlikten sonra başladığınız yere geri dönmek demek olacaktır. (Görüşmeci 20)

Sonuç olarak, katılımcılar en temel anlamda iki farklı şekilde Kürt sorununu açıklamaktadır. Bunlardan ilki, Kürt sorununun makro anlamda Kürtlerin yaşadığı tüm coğrafyaları (Suriye, Irak, İran ve Türkiye) ele alarak açıklanmasını kapsamaktadır. Bu yaklaşım içerisinde Kürtlerin farklı deneyimleri olduğu, ama en yoğun popülasyonun Türkiye sınırları içinde yaşadığı dile getirilmektedir. Öte yandan, diğer grup Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sırasında temel alınan ulus devlet yaklaşımının Kürt sorununu doğurduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre Türkçülük algısı kendisi dışındaki etnik grupları asimile etmeye çalışmaktadır. 1920'lerde başlayan bu çalışmaların sonucunda 1990'larda PKK terörü ortaya çıkmış her iki taraftan çok sayıda insan zarar görmüştür. Bu gergin ortam Kürt sorununun daha çetrefilli bir hal almasına neden olmuştur.

5.3.3. Çözüm Süreci

Çalışma kapsamında ele alınan diğer bir konu başlığı AK Parti iktidarı sırasında yürütülen çözüm süreci politikalarıdır. Bu başlık kapsamında gerçekleştirilen kodlama çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan liste aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 6. Çözüm Süreci Kodları

KODLAR	KODLANMA SAYISI
Devletin Kürtçe ile ilgili çalışmalar yapması, TRT Şeş'in açılması, Kürtçe eğitim verilmesi	75
Çözüm süreci sırasında doğru adımların atılamaması	50
Çözüm süreci, çözüm bulma çabası	48
Başlangıçta olumluydu, olumlu adımlar atıldı	36
Barış süreci, barış için gerekli çalışmaların yapılması	28
Kürt sorununun kabulü	25
Toplumsal hayatta gerekli açılımların yapılamaması	22
Doğru muhatapların bulunamaması	20
Gerekli anayasal değişikliklerin yapılamaması	15

AK Parti 2002'de yapılan seçimle Türkiye Cumhuriyeti'nin başına gelen, 14 yıldır da tek başına iktidar olma özelliğini devam ettiren bir siyasal partidir. Günümüzde Türkiye Cumhuriyet Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığı süresinde yürüttüğü çalışmaların biri Kürt sorununu çözmeye yönelik politikaları kapsamaktadır.

Kürt sorunun çözümüne ilişkin süreç 2005 yılında ilk olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın Diyarbakır'da yaptığı konuşmayla başlamış 2009 yılında demokratik açılım çalışmalarıyla devam etmiştir. 2005 yılında Diyarbakır'da yapılan konuşma hem ülkede hem de dünyada büyük bir etki yaratmıştır. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katıldığı bu etkinlikte ilk kez Kürt sorununun varlığı kabul edilmiş, çözüm için gerekli çalışmaların başlatılacağı dile getirilmiştir.

Çözüm süreci içerisinde Cumhurbaşkanı o dönemde eğer bir adım, iki adım, üç adım atmış olsaydı ki herkes sevindi, gerçekten sevindi... Diyarbakır Nevruz'u ilk defa bir mesaj yayınlanacak, çözüm mesajı yayınlanacak diye milyon değil 3 milyon insanla toplandı, öyle basit bir şey değildi. Ve bu Türkiye'den Kürt insanlar, her taraftan gelen insanlardı. Herkesin gözü fal taşı gibi açıldı, oh be bir şeyler oluyor gibisinden. (Görüşmeci 2)

AK Parti, üzerine oturduğu siyasi zeminin ve devir aldığı mirasın üzerine artı değerler koyarak yükseldi. Yani merkez sağ zemini ve Milli Görüş mirasından farklı bir yol izleyerek Kürtlere hitap etmeyi başarabildi. Klasik söylemler ve tabuya dönüşmüş ön kabullerle Kürt meselesine atılacak adım yoktur. Bu anlamda AK Parti, ihtiyaç duyulan zihniyet devrimini gerçekleştirdi ve Kürt sorununa gerçekçi bir temelden yaklaştı. Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005 yılında Diyarbakır'da yaptığı çıkış bir milattır. Kürt sorununun kendi sorunu olduğunu ve devletin yaptığı yanlışlar nedeniyle gerektiğinde özür dileyeceğini açıklaması, Kürtlerde büyük umut yarattı. Bu yalnızca Türkiye'deki Kürtler için değil, Suriye, Irak ve İran'daki Kürtler için de umut kaynağıydı. İKBY Başkanı Mesut Barzani, defaatle Türkiye'nin AK Parti öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmesini gerektiğini dile getirmiştir. Barzani ayrıca Erdoğan'dan duyduğunu daha önce hiçbir hükümet yetkilisinden duymadığını ifade etmiştir. İran'daki Kürtler kendi ülkelerinde de Türkiye'deki gibi siyasi şartların oluşması durumunda her türlü yasadışı çalışmaları bırakıp demokratik kanalları kullanacaklarını belirtiyor. İKDP Genel Sekreteri Halit Azizi, İran'ın da Kürt meselesinde Türkiye gibi açılım yapmasını ve demokratik kanalları açmasını talep ettiklerini vurguladı. AK Parti'nin politikaları nasıl ki İslam alemi için moral ve motivasyon kaynağı olmuşsa, Türkiye ve komşu ülkelerde yaşayan Kürtlerin gözünde de çözüm anahtarı olarak görülmüştür. (Görüşmeci 30)

Şimdi Tayyip Bey niye düzeni bozdu? Ya bu ülkeyi ne yoruyor? Kürt meselesi yoruyor. Ne yoruyor? Alevi sorunu yoruyor. Ne yoruyor? Roman sorunu. Ne yoruyor? Azınlıklar sorunu yoruyor. Adamların mallarına el koymuşuz, azınlıkların. Bu AK Parti döneminde iade edilmeye başlandı. Hala şu bir züldür, yani ben Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşıyım, ben ümmeti Müslümanım, Osmanlı'ya bağlıyım diyenler de dâhil olmak üzere asıl memleketine ihanet etmek budur. Niye? Biz Osmanlı'da ecdatlarımız dediğimiz adamların hala hakkını iade etmiyoruz, yani adamların kişisel mal varlıklarını iade etmiyoruz; bunun neresi demokrasi, böyle bir anlayış olur mu? (Görüşmeci 41)

Şimdi ilk etapta bu çözüm süreci başladığında çok hayırlı bir süreçti ve herkes, yani en azından AK Parti kendi tabanını buna ikna etmişti, biz de ikna olduk. Yani dışarıdan da çok böyle bahar havası falan geçti. İsveç'te PKK lobisi çok güçlüdür, inanılmaz bir PKK lobisi var burada, müthiş güçlü. Ve onlarda da bir rahatlama... Geçen seçimde toplam 18 bin kişi oy kullandı, 5 bin AK Parti aldı, 5 bin HDP aldı, 18 bin oy kullanıldığında 5'er bin

aldılar. Ama yani burada çok güçlüler, mesela siyasette çok güçlüler, basında çok güçlüler, tiyatrodan, sosyal alanda, her tarafta varlar. Yani bu 12 Eylül'den kaçan insanların çocukları burada okumuş, bir yerlere gelmişler ve oralara girmişler, yani oralarda çok etkililer. Bundan dolayı özellikle PKK'ya, HDP'ye yakın kesim onların sayesinde burada istedikleri lobi faaliyetini yapabiliyorlar. Biz burada gerçekten bir yumuşama oldu, Türkiye'deki o yumuşama burada da çok etkisini gösterdi. Özellikle mesela biz burada o etkili Kürt gazetecileriyle artık beraber çalışır hale geldik, yani beraber ortak çalışabilir hale geldik. Normalde birbirimizi düşman görmüş gibi geliyordu eskiden. (Görüşmeci 46)

Türkiye ikinci bir Cumhuriyet değil, çünkü Cumhuriyet çok iyi bir şey değildi Türkiye için, büyük bir açılımı yaşıyor başlangıçta. Ben hep derim, mesela ben Vanlıyım, Akdamar Adası ilk kez bir İslami iktidar döneminde gayrimüslimlere açıldı, Ermeniler geldiler orada kendi ibadetlerini yaptılar. Bu büyük bir açılımdır. Yani Kemalistler 30 - 40 yıl iktidardaydılar, böyle bir adım atmadılar. Alevilerle ilgili açılımı yine ilk kez bu AK Parti atıyor. Kürt meselesinde de büyük bir açılım yaptılar, ama bana göre arkası gelmedi. (Görüşmeci 48)

Kürt meselesiyle alakalı AK Parti, Allah için elini taşın altına koydu, yiğitlik yaptı. Yani kimsenin yapmadığı yiğitliği Tayyip Bey yaptı, yani onun hakkını kimse yiyemez. O zaman da ben hatta böyle dediğim için çok fazla böyle eleştiri aldım, işte millet bana bir sürü şey söyledi. Yok, Tayyip Bey yiğitlik yaptı, büyük iş yaptı. Bu meseleyi çözse çözse Tayyip Bey çözerdi, ama Tayyip Beyin de kılavuzları kargaydı. (Görüşmeci 50)

2005 yılında başlayan bu umut verici çalışmalar bölge halkı üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Sonrasında 2009 yılında başlayan demokratik açılım süreci ile Türkiye'nin demokratik standartlarının geliştirilmesi ve terör sorununun bitirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Kürtçe ve Zazaca yayın yapan devlet televizyonu TRT Kurdi kurulmuştur. 2010 yılında ise İnsan Hakları Paketi kapsamında Kürtçe ve lehçelerinin araştırılabilmesi için YÖK tarafından enstitü ve merkezlerin kurulmasına karar verilmiştir. Bu çabaların devamında yavaş yavaş Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerlerin Kürtçe isimleri telaffuz edilmeye başlanmıştır. Diyarbakır'da 2013 yılının Nevruz kutlamalarında ise İmralı'da hapis yatmakta olan PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ın mektubu hem Türkçe hem de Kürtçe okunmuş, PKK ile karşılıklı ateşkes ilan edildiği belirtilmiştir.

Yaşanan gelişmelerin ve çözüm sürecinin halka tanıtılması ve çözümün daimi kılınması için gerekenlerin belirlenebilmesi için Akil Adamlar Heyeti oluşturulmuştur. 2015 yılı içerisinde ise PKK'nın terör eylemlerinin yeniden başlaması ile çözüm süreci tamamlanamadan son bulmuştur.

Yukarıda kısaca özetlenen AK Parti'nin çözüm süreci hakkında olumsuz görüş bildiren katılımcılar mevcuttur. Örneğin 9. Görüşmeci AK Parti'nin çözüm sürecinde temelde 2 nedenden ötürü olumsuz sonuçlandığını ifade etmektedir:

AK Parti bu sorunun silahla çözülmeyeceğini gören ve bu anlamda bir şeyler yapmaya çalışan ilk siyasal partidir, onu söyleyeyim. Yani belki bu anlamda CHP'de geçmişte kimi raporlar falan yayınlandı, ama tam bir inanışla inandıkları veya hayata geçirmek için çabaladıkları bir şey değil. AK Parti bu inandığını hayata geçirmeye çabalayan bir siyasal hareket olmak anlamında geçmişteki siyasal partilerden bu anlamda ayrılıyor. Bu genel demokratikleşme perspektifi içerisinde çözmek gibi bir yaklaşımı var, hala da o yaklaşımın sahibi. Ama burada AK Parti'nin bana göre, yani yaptığı temel birkaç tane hatalı yaklaşımı var, yanlışları var. Birincisi şu: Siz bir meseleyi çözüyorsanız, bu mesele farklıdır, genel demokratikleşme farklıdır. Bu meselenin çözümünde genel demokratikleşmeyi ilgilendiren unsurlar var, ama genel demokratikleşmenin dışında ele almanız gerekli olan unsurlar var. AK Parti bu ayrımı yapamadı, zihin dünyalarında yapamadılar; birincisi bu, bu ciddi bir yanlış. İkincisi şu: AK Parti bu meselenin çözümünü nereye kadar, nasıl hiçbir zaman ilan etmedi... Şimdi bir sorun varsa, o sorunu çözecekseniz, o sorunun çerçevesini ilan edeceksiniz, tartışacaksınız. Nereye kadar yapmak istiyorsunuz, şu cesamette mi yapacaksınız, bunun çerçevesini koyacaksınız. Bu çerçeve tartışılacak, ama bu çerçeveyi kırmızıçizgi olarak ilan etmeyeceksiniz. Benim çerçevem bu, tartışılsın, toplumun genel kabul gördüğü çerçeve neyse biz onu hayata geçirelim dersiniz. Yani içeriği o şekilde dolar, çerçeve tartışılır, bu çerçeve genişleyebilir-daralabilir, o ayrı bir şey, ben onlara girmiyorum. Ama AK Parti asla böyle bir şey yapmadı, bir çerçeve ilanına girmede; bu temel bir hatadır. Neden? Çünkü bu beraberinde iki tane paradoksal durum oluşturuyor. Bir; siz Kürt coğrafyasındaki siyasal aktörlerinizle sahada zaten yoksunuz veya bu meselede gerçekten duyarlı olanları sahada tutabiliyor değilsiniz. Dolayısıyla attığınız her adım, ilan ettiğiniz bir çerçeve yok, adımı atarken de çok tartışmadan ha tamam işte diyelim ki cezaevlerinde Kürtçe konuşma yasağı tüzüğü var, ha ben o tüzüğü kaldırdım

diyorsunuz kaldırılıyorsunuz. Çerçeveniz olmadığı için, sizin siyasal aktörleriniz de Kürt coğrafyasında yok ve anlatmıyor, dolayısıyla anlatılmıyor, sahada siz yoksunuz. Paradoksal şey şu: Siz adım atıyorsunuz, muhatabınız bu adımı önce itibarsızlaştırıyor, sonra diyor ki benim ödediğim bedellerin karşılığında mecbur kaldı yaptı. Burada sahada var olan o, psikolojik üstünlüğü olan da o, siyasal üstünlüğü olan da o ve onun dediği kabul görüyor, sizin yaptığınız unutuluyor.(Görüşmeci 9)

Ayrıca Görüşmeci 31 Kürt Açılımı olarak da adlandırılan çözüm sürecini sadece siyasi bir kaygı ile oluşturulmuş bir çaba olarak görmektedir.

Bu açılım sözü ne kadar masum ve iyi niyetli olsa da aslında saçılım olmuştur. Devletler yapıları gereği duygusal davranamaz, devlet yetkililerinin de böyle bir lüksü olmaz ve devlet otoritesi başkalarıyla paylaşamaz. Çünkü devlet bunu yapmaya başladığı andan itibaren kendi varlığını tartışmaya açmış olur. Böyle olmakla beraber 31 Temmuz 2009'da Erdoğan'ın MGK üyesi bakanlarla yaptığı toplantının ardından kamuoyunda "Kürt Açılımı" adıyla bilinen toplantı Polis Akademisi'nde 1 Ağustos 2009'da (Kürt Meselesi'nin Çözümü: Türkiye Modeline Doğru başlıklı çalıştay) daha sonra da "Paralel Devlet"ci olarak tanımlanan ekiplerle yakın ilişkisi olan insanların ağırlıklı olduğu toplantılar yapıldı. Bu toplantılar, o günlerden 17 ve 25 Aralık 2013 operasyonuna kadar Polis Akademisi'nde görevli önemli sayıdaki akademisyen ile onların basın ayağı tarafından desteklenmiş ve yazılı basın ile görsel basında konu hakkında çok sayıda açık oturum ve çalışma yapılmıştır... Sonuç olarak "Kürt Açılımı" denilen kavram sakat doğmuştur. Yani doğum, düşükle sonuçlanmıştır. Böyle olacağı zaten bu toplantılara katılanlardan belliydi. Çünkü Türkiye'nin sorunu Türkiye'deki farklı sosyal grupların temsil edilmediği ortamdan başka bir yerde çözülemez. Özellikle Türkiye'de "Ülkücüler" (Türk milliyetçiliği kavramı özel olarak kullanılmamıştır) varlığı yok sayılarak sosyo-siyasal sorunları çözmeye çalışmak bulanık suda balık avlamaktan ya da karanlıkta patika yolda yürümekten farksızdır. (Görüşmeci 31)

Saha araştırmasına katılan kişilerin birçoğu ise çözüm sürecini özellikle başlangıç döneminde olumlu ve umut dolu olarak değerlendirilmektedir. 90'lardan itibaren yaşanan gerginliğin ve Kürt sorunun yadsınmasının aksine kabul edilmesi ve çözümüne yönelik

adımların atılması katılımcılara göre hem vatandaş arasında hem de uluslararası arena da pozitif bir etki yaratmıştır.

AK Parti'nin bence homojen bir politikası yok, zaman içerisinde değişen bir yaklaşımı var Kürt meselesine. Ben bununla ilgili bir dönemselleştirmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bence AK Parti 2002 ile 2007 arasında Kürt meselesine ilişkin çok önemli adımlar attı AB meselesiyle birlikte. AB dayanağı ortadan kalktıktan sonra bile 2007'den 2010'a kadar şeye devam etti bu son sürece kadar, müzakerelere, işte barış görüşmelerine devam etti. Bu son sürece kadar, müzakerelere, işte barış görüşmelerine devam etti. O anlamda da hani tartışmanın demokratik biçimlerde yapılmasıyla alakalı birtakım adımlar attı ve ben bunu olumlu görüyorum. Ama hani olumlu görmediğim durum söz konusu, bu 7 Haziran'dan sonraki süreçte AK Parti'nin hani bu zamana kadar atmış olduğu adımlardan daha farklı adımlar attığını görüyoruz, daha hani baskıcı politikalara doğru giden bir eğilim var. (Görüşmeci 26)

Erdoğan cesur bir lider olarak önemli şeylere imza attı. Birçok ilkleri gerçekleştirdi. Kürtler de Türkiye'nin 2002'den bu yana gösterdiği kalkınma ve ekonomik gelişmeden pay aldılar. Bu Kürtleri tatmin etti ya da etmedi belki farklı bir tartışma konusudur ama başlangıçta AK Parti ve Erdoğan ciddi adımlar attılar. Ekonomik gelişmişlik ve demokrasi arasında ciddi bir bağ var. Türkiye bunun testini yaşadı, yaşıyor. Ne kadar çok ekonomik olarak büyüme sağlanırsa bu kitlelere daha fazla refah temini demektir, bundan tabiidir ki Kürtler de paylarını aldılar. (Görüşmeci 51)

Olumlu yorumların temelinde AK Parti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan kadroların; ulus devlet anlayışı, Kemalist ilkeler ve 12 Eylül Darbesi gibi olaylardan Kürtlere benzer şekilde etkilenmesi fikri yatmaktadır. Katılımcıların bir kısmına göre AK Partinin kurucu kadrosu da Kürtler gibi toplumsal eşitsizlik yaşayan kesimden gelmektedir. Kürtlerin Kürtçe eğitim alamamaları ile AK Parti'ye oy veren çoğunluğun türbanı ve dini inançları nedeniyle eğitim hayatından uzaklaştırılmasının ortak bir paydası olduğu kabulü çözüm süreci sırasında konunun muhataplarının umutlanmasına neden olmuştur. Bu durumu Görüşmeci 3 şu kelimelerle ifade etmiştir:

AK Parti Hükümeti de, onlar da hani belli bir Kemalist iktidarın diyelim ya da o ana kadarki askeri iktidarın ya da derin devletin o ana kadarki baskısı altında onlar da kaldılar. Yani başörtüsü vesile oldu, inancını serbestçe yaşama vesile oldu. Mesela ordu hiçbir zaman namaz kılmaya izin vermezdi orduda... AK Parti bunu kırdı. Bir yandan AK Parti kendi çevresini iktidara taşıırken, iktidarda kendisini güçlendirirken, öte yandan da adım adım da olsa askeriyei sınırladı. Ama bir süre sonra bunu sadece kendi iktidarı için, kendi çevresi için yaptığını, ama devletin esas kodları olan o tekçiliği Tayyip Erdoğan da aşmadı, aşmak istemedi, aşmak diye 1 gram onun belleğinde yoktur. (Görüşmeci 3)

Çözüm süreci kapsamında AK Parti'nin irili ufaklı birçok anayasal değişikliği yerine getirmesi, bölge halkının yıllardır terör içinde yaşaması nedeniyle maruz kaldığı ekonomik sıkıntılara dair çözümler üretmesi katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Hem Kürtlerden, hem Kürt olmayanlardan oy alan tek parti olarak AK Parti vardı. AK Parti dolayısıyla hem Kürtlerin taleplerini karşılamak, hem de Kürt olmayanların zihin dünyasında yaratılan korkuları, kaygıları bertaraf etmek, onların da beklentilerini, endişelerini gidermek yükünü tek başına yüklenmek zorunda kaldı. Benim kişisel gözlemim ve kanaatim; AK Parti bir kere başta bu yükü kaldıramadı, bu yükü kaldırmak gerçekten de çünkü çok zordu. Keşke diyelim ki CHP ve MHP Kürtlerden de oy alan ve milletvekili çıkaran bir parti olsaydı ve hepsi birden, yani hükümeti daha fazla reforma, daha fazla özgürlüğe, daha fazla demokrasiye zorlasaydı. Yani şöyle ilginç bir kaderi var AK Parti'nin, adı da muhafazakâr bir parti ama Türkiye'nin en reformcu partisi. Yani onu daha fazla demokrasi, daha fazla insan hakları, daha fazla özgürlük için zorlayan bir muhalefet yoktu. (Görüşmeci 4)

Başlangıç noktasının samimi olduğunu düşünüyorum. AK Parti hükümeti demokratik bir reform gerçekleştirmek istedi, ekonomik reformlar gerçekleştirmek istedi, siyasi reformlar gerçekleştirmek istedi, Avrupa Birliği'ne katılmak istedi. Avrupa Birliği'ne katılmak için, bütün bunların hepsini yapmak zorundasınız, ancak samimi olarak toplumun iyiliği için bir şey yapmak istediklerini düşünüyorum... Başlarda AK Parti'nin samimi olarak reform gerçekleştirmek ve barışı sağlamak niyetinde olduğunu düşünüyorum, ancak şu andaki duruma baktığımızda çevresinin düşmanlarla kuşatılmış olduğunu görüyoruz. Rusya bir yandan, Suriye bir yandan, İran bir yandan, biliyorsunuz ki ülkenizi korumak zorundasınız.

Barış olduğunda, her şey yeniden eski haline dönecektir diye düşünüyorum. Eğer bölgede bir barış olursa, Türkiye ve Rusya ile Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde gelecekte bir iyileşme olursa, Kürt sorununun çözülebileceğini düşünüyorum. (Görüşmecı 5)

Ak Parti belki de Cumhuriyet tarihinde kendinden önceki bütün idarelerin bölgeye aktardığından daha fazla yardım aktardı, çok ciddi yatırımlar yaptı. Fakat Ak Parti'nin yaptıkları PKK'yı hiçbir zaman tatmin etmedi. Burada şu da var. Devlet, devlet eliyle Kürt Burjuvazisini besleyerek bu meseleyi çözebileceğini düşündü bir müddet. Eğer Türkiye Cumhuriyeti devleti bu bölge için milyarlarca dolar harcıyorsa ve bundan en büyük payı İstanbul'daki, Diyarbakır'daki, Antalya ve Mersin'deki Kürt burjuvazisi alıyor ve alt kesim yeterince faydalanamıyorsa buradaki sorun devam edecektir. Çünkü devlet ne kadar harcarsa harcasın burjuvanın eline geçiyor, gelir dağılımında en altta kalan geniş tabaka bundan faydalanmıyor ve dolayısıyla da Ak Parti ne yaparsa yapsın tatmin edemiyor o kesimi. (Görüşmecı 7)

Bahsi geçen anayasal değişikliklerin en önde gelenlerinden biri Kürtçe'nin resmi olarak tanınmasına ilişkindir. Kürt sorunun dil temelinde çözülebileceğini düşünen bazı katılımcılar AK Parti döneminde okullarda Kürtçe eğitim verilmesinin, Devlet televizyonunda Kürtçe yayın yapılmasının, yerleşim yerleri isimlerinin iade edilmesinin küçük ama etkili sonuçları olduğunu düşünmektedir.

Bu sorunun kabul edilmesi değil çözülmesinin de, Kürt sorunu çözümünün de devletin ödevi olduğu ifade edildi hem Abdullah Gül tarafından, hem Tayyip Erdoğan tarafından ifade edildi bunlar, ona ilişkin de pratik adımlar atıldı. İşte Kürt kimliğinin, kültürünün kabulü, özellikle çok sembolik değere sahiptir TRT Şeş, Kürdi. Çünkü yıllarca asimilasyonun belki bir aracı olarak en ücra köydeki insanı bile asimile etmek için kullanılan TRT'nin 24 saat Kürtçe yayına başlaması, bunun çok önemli bir göstergesiydi. Enstitüler, Kültür Bakanlığı'nın Kürtçe klasik eserleri basması, Kürtçe mevlitlerin okunması vesaire, bunlar tabii çok önemli adımlar oldu. Bölge halkının devlete yaklaşımını ciddi şekilde etkiledi, olumlu hale getirdi. Bu devletin Kürtlerin de devleti olduğu anlayışı herkes tarafından kabul edilebilir hale geldi. Tabii bu aynı zamanda beklentileri de yükseltmiş oldu. AK Parti'nin bu cesur tavrı, Kürt toplumunun beklentilerini de bir hayli yükseğe, çıtayı yükseğe çıkardı. Yani şöyle bakıldı: AK Parti güçlüdür, AK Parti yapabilir,

o halde ekonomik sorunları da çözebilir, sosyal sorunları da doğuda çözebilir, bu meselenin bütün boyutlarını çözebilir. (Görüşmeci 12)

AK Parti'den önce Kürt sorunu biraz böyle işte dilleri, konuşmaları, ondan sonra bu okulları ya da Kürtçe kanalları ya da şarkıları falan yasaktı, ama AK Parti geldi bunları düzeltti. Ben şöyle görüyorum: Kemalist yapı bunları hep ötekileştirdi, bunları itti. Tabii bir şekilde belirli bir dindar kesimi de itti. Ama şimdi Kemalist yapının bu verdiği zarar AK Parti geldikten sonra düzeltilmeye çalışıldı. Ne bileyim oraya müthiş yatırımlar yapıldı, çok paralar harcandı. İşte yeniden hastaneler yaptı, havaalanları yapıldı, ondan sonra dilleri serbest bırakıldı, TRT'de onlara bir kanal verildi falan; bunlar inanılmaz bence bir dönüşümdü. (Görüşmeci 46)

Diğer yandan, bir grup katılımcı çözüm sürecinin Kürtçe'nin resmi olarak görünür kılınmasından çok daha fazlasına ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir. Kürt sorunun dil ile sınırlandırılmasının çözümü kısırlaştırdığını düşünen katılımcılar dil ile ilgili yapılan güncellemelerin de yüzeysel olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda, çözüm süreci sırasında Kürtçe Devlet Televizyonunu (TRT 6) açmanın sorunun aslını görmekten çok sığ bir bakış açısına sahip olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Televizyon, orada sen TRT 6'yı açsan ne olur, açmasan ne olur, Kürtlerin 10 tane, 20 tane kanalı var. Kürtçe konuşmak, Kürtçe konuşma, zaten insanlar Kürtçe konuşuyor. Sen orada serbest bırakmışsın, o yasayı kaldırmamışsın-kaldırmamışsın fark etmez. AK Parti'nin yaptığı biraz bu, yani yüzeydeki bazı şeylerle uğraştı. Göstermelik şeylerle uğraştılar. Bu göstermelik şeyleri de sanki mesele bütün hepsi ondan ibaretmiş gibi aldı ve böylelikle sorunun esasına dokunmadı. Yani kimliğini serbestçe ortaya çıkarma, kimliğini yaşama, dilini eğitim dili haline getirme, kendi kendini yönetme. Mesela demokrasinin en basit tanımı kendi kendini yönetmedir. Ama şimdi bu kendi kendini yönetmeyse ben valimi seçmek istiyorum örneğin, kaymakamımı seçmek istiyorum, onlar da beni yönetiyor. Belediyeyi seçtiğim gibi, belediyeyi biz seçiyoruz, ama belediyenin yüzde 90'ı yine Ankara merkezi idareye bağlı, belediye de bağımsız değil. Ama Avrupa demokrasisine baktığımızda trafiği idare eden belediyedir, eğitimi idare eden belediyedir, kreşler olsun, mesleğe kadar yerel güçlerin kendi elindedir. O yörede yaşayan insanlar hangi dili

konusuyorsa, hangi lehçeyi konuşuyorsa onları mesela idare ediyor, Bu konulara hiç girilmedi, asla girilmedi. (Görüşmeci 1)

Kürtçe eğitime karşı mıyım? Evet, Kürtçe eğitime karşıyım. Anlamalı da bulmuyorum, zaten bunun bir hayatta karşılığı yok, fakat ideolojik bir talep... Terör örgütü kendi iç eğitimini Türkçe yapıyor, iç haberleşmesini KCK davalarında görüldü Türkçe yapıyor, ondan sonra mahkemeye çıkınca ben Kürtçe konuşacağım diyor. Ben o zaman diyorum ki; bırakın konuşmayı denesinler konuşamayacaklar. Kendilerini o kadar sofistike, yani Türkçede ifade ettikleri kadar sofistike mahkemede Kürtçe ifade edemeyeceklerdi. Onun için keşke bırakılsaydı da bir denenseydi bakalım... Bakın, Kürtçe eğitimde eğitim farklı bir şey, insan gider öğrenir. Kimsenin ana dilini de yasaklayamazsın, bu çok vahşice bir şey. Konuşmak istiyorsa konuşur. Ben Mamak Askeri Cezaevine ziyarete gittiğim zaman arkadaşlarım anneleriyle Kürtçe konuşuyorlardı. Ne diyeceksin, konuşma mı diyeceksin, olur mu öyle şey? Veya benim bir arkadaşım, ülkücü arkadaşım Kürtçe şarkı dinliyor, bundan duyulanıyorsa, lan niye dinliyorsun bunu mu, böyle şey olmaz. Bu hayatın tamamen sosyal ve sivil toplum alanıyla ilgili olan bir şeydir. Bu sivil toplum alanıyla ilgili olan düzenlemelerle ilgili söylenecek bir şey yok. Onu demokrasinin en geniş alanını burada kullanmalıyız. Eğitim devletin yaptığı bir şeydir, eğitim düzenlemesi. Burada benim Türk milliyetçisi olarak itirazım var. Benim Türk milliyetçiliğim, tekrar ediyorum; Kürt'e karşı milliyetçilik değildir. Kürt'le birlikte olan, Zaza'yla birlikte olan bir milliyetçiliktir. (Görüşmeci 44)

Fakat başlangıç iyi, olumlu, hatta radikal diyebileceğimiz kendi şartlarına göre adımlar. Ama devamı getirilmedi ve bu adımlar da güdükleştirildi. Artuklu'nun dışındaki üniversiteler bunu çok dar bir çerçevede ele aldılar. Hem hoca, hem öğrenci alımında her rektör kendi zihniyetine göre davrandı. TRT Şeş de bugün itibarıyla söylüyorum, öbür TRT 1, 2, 3'ten hiçbir farkı yok, yani objektifliğini tamamen yitirmiş. Oysa TRT Kürdi ise, bunun devletin günlük kanallarından farklı olması gerekirdi. Yani Kürt'ün dili, kültürü, edebiyatı. Oysa bugün ara sıra işte seyretme imkânını bulduğumda seyrediyorum, öbür kanallardan farkı yok, hatta bana göre o kanalları da aşmış bir vaziyette. Bir süre Fethullah Hocanın cemaati o kanalı ağırlıklı olarak yönettiler, sonra işte AK Parti o kadroyu yavaş yavaş tasfiye edince AK Parti'ye daha çok yakın olan kadrolar orayı dolduruyorlar. Öyle olunca da iktidarın ve devletin ideolojisinin orada şekillendiği bir kanal söz konusu oluyor.

Haklı olarak Kürtler, bu kanal bana hitap etmiyor diyorlar ve bunda da haklıdırlar. Dedğim gibi objektif bir kanal olmalıydı. Siyasete girmekten çok Kürt'ün dili, edebiyatı, tarihi, coğrafyası, dini, tarikatı, tasavvufu vesaire yönleriyle ele alıp bu şekilde bir inşa bekliyorduk, ama maalesef öyle olmadı. Şu anda da zaten sadece dil Kürtçedir, onun dışında bir farklılık yok öbür şeylerden. Yani bu iki adım güdük kaldı. Hem Kürt dili bölümleri üniversitelerde, hem de TRT Şeş tamamen objektif olmaktan çıktı. Yasaklı olan harfler vardı, onu kaldırdı, iyi oldu kaldırılması, ama zaten pratikte kimse Kürtçe şiir yazarken örneğin o harfleri kullanmamazlık etmiyordu. Kitap yazan herkes zaten o harfleri fiiliyatta, pratikte kullanıyordu. AK Parti de biraz, işte madem zaten fiiliyatta bu var, hani ben de kaldırayım dedi... AK Parti bunu yaparken Kürt siyasetini mümkün olduğu kadar dışarıda tutmaya çalıştı. Cemaat ağırlıklı ve kendine yakın olan kesimlerin ağırlıkta olduğu bir yapılanmayı tercih etti. Bu da istenilen randımanı ve sonucu vermedi. (Görüşmecı 52)

Amerika'nın Kürt sorunun çözümünde aktif bir rol oynamasının önemli olduğunu belirten Amerikalı katılımcılar Kürt lobisinin Amerika'da daha etkin olduğunu iddia etmiştir. Türkiye'nin bu noktada yaptığı çalışmaları özellikle Amerika Kongresi ve Beyaz Saray'a doğru bir şekilde aktarması gerektiğini dile getirmiştir. Amerika halkının gözünden bakıldığında ise Türkiye'de yaşayan Kürt halkının çok kötü durumda olduğu yanlış bilince sahip olduğu dile getirilmiştir. Öte yandan, bölgeye hâkim insanların İran'daki Kürt nüfusunun Türkiye'ye oranla daha kötü durumda olduğu, uluslararası arenadan tamamen izole olduğunu bildiği ifade edilmiştir.

Kürtler de artık "diğerleri" kategorisinde olduğundan ve HDP ve PKK da aynı olduğundan aradaki Kürtlerin durabileceği bir saha yok. Türkiye'yi seven lakin Kürt olmakla iftihar eden ve bu ülkenin tarihini bilerek kendilerinin Kürdistan'dan gelmediklerini bilen Kürtler.... Bu durumda ne yapacaklar? Bu yüzden söylemeye çalıştığım şey, geniş kapsamlı bir çözüm için uluslararası bir platform gerekiyor. Ama bu en kötü senaryo. Kürt meselesine ilişkin beynelmilel bir girişim olması halinde Türklerin ne yapabileceklerini düşünebiliyor musunuz? Bu onları çıldırttı. Türkiye, Suriye, Irak ve İran'daki Kürtleri kapsayacak bir formül... İran'daki Kürtler ve Türkiye'deki Kürtler arasındaki farklara bir bakın. Türkiye dünyada Kürt nüfusunun en fazla olduğu ülke. İran'daki Kürt nüfusu ise oldukça düşük. Lakin İran'daki Kürtler tamamıyla izole edilmiş durumda. Uluslararası sahada hiç yoklar ve hiçbir yetileri yok. Diğer taraftan Türkiye'deki Kürtler bölgede en

güçlü pozisyona sahip durumda olmalarına rağmen tüm dünyanın dikkatleri onlar üzerine çevrilmiş durumda. Türkiye'deki Kürtlerin kötü durumda olduklarından, hürriyetleri olmadığından falan bahsedilip duruluyor. Peki, bu doğru mu? Kendiniz gidip görmeniz lazım. Evet, hâlihazırda birçok problem söz konusu ve son birkaç yıldır Diyarbakır'da bulunmadım. Ama gazetelere baktığımda olanları görebiliyorum. Türk hükümeti terör saldırılarını asla kabul etmiyor. Bunu yapan Kürtlerin %1'lik kısmı dahi olsa şiddet eylemlerini bir şekilde sonlandırmaları gerekiyor. Benim perspektifimden, hâlihazırdaki en büyük Kürt şehri İstanbul. Burada çok sayıda Kürt yaşıyor. Çözümün de buradan çıkması gerekiyor. Fakat bunun için İsrail'in, Amerika'nın, İran'ın ve Rusya'nın Kürtleri desteklemesini durdurmak gerekiyor. Bunu da beynelmilel bir anlayış tesis etmedikçe sağlayamazsınız. Bunun içinde "problemi anlıyoruz ve bu soruna bir çözüm getireceğiz. Ama biz demokratik bir ülkeyiz ve problemlerimizi sandıkta çözeceğiz" demek gerekiyor. (Görüşmeci 25)

Özellikle Nisan 2013'te silahlı ekiplerini Türkiye topraklarından çeken PKK ile Haziran 2015'te AK Partinin tek başına iktidar olmasını sağlayacak oy oranına ulaşamadığı seçime kadar ateşkes sağlanmıştı. Haziran 2015 sonrasında PKK terör örgütü kanlı saldırılarına tekrar başlamış ve çözüm sürecinin sonlandırılmasına neden olmuştur. Katılımcılar bu süreçte AK Parti hükümeti tarafından yapılan iyileştirmelerin özellikle halka doğru aksettirilemediğini dile getirilmiştir. Katılımcılar bu durumu AK Parti'nin ilgili bölgelerde yeterince kurumsallaşamamasına bağlamaktadır. Öte yandan, Kürt nüfusunun kanaat önderleri ile iyi ilişkiler sürdüren PKK'nın gelişmeler sonrasında kazanımların direniş yoluyla elde edildiğini halka kolaylıkla yaydığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Bir; siz Kürt coğrafyasındaki siyasal aktörlerinizle sahada zaten yoksunuz veya bu meselede gerçekten duyarlı olanları sahada tutabiliyor değilsiniz. Dolayısıyla attığınız her adım, ilan ettiğiniz bir çerçeve yok, adımı atarken de çok tartışmadan ha tamam işte diyelim ki cezaevlerinde Kürtçe konuşma yasağı tüzüğü var, ha ben o tüzüğü kaldırdım diyorsunuz kaldırıyorsunuz. Çerçeveniz olmadığı için, sizin siyasal aktörleriniz de Kürt coğrafyasında yok ve anlatmıyor, dolayısıyla anlatılmıyor, sahada siz yoksunuz. Paradoksal şey şu: Siz adım atıyorsunuz, muhatabınız bu adımı önce itibarsızlaştırıyor, sonra diyor ki benim ödediğim bedellerin karşılığında mecbur kaldı yaptı. Burada sahada var olan o, psikolojik üstünlüğü olan da o, siyasal üstünlüğü olan da o ve onun dediği kabul

görüyor, sizin yaptığınız unutuluyor. Bu ne yapıyor? Çözüm anlamında AK Parti adına ya da Türkiye işte diyelim Hükümeti adına bir paradoks oluşturuyor. Diyor ki; ya babam diyor, her şeyi yapıyoruz, bunlar bir türlü tatmin olmuyor. Niye? Çünkü sizin çerçeveniz yok. Siz onu o çerçeve çerçevesinde tartışma alanına çekmediniz. Adım atarken de bu adımı niye attığınızı da anlatmadınız. Niye attın, bunu anlatmadınız. Ne oldu? Sahayı da ona bıraktınız. Ne yapar? Seni tıkar. Bu sefer sen psikolojik olarak; ya ben ne yapıyorsam yapıyorum, ulan bunların doyduğu yok, tatmin olduğu yok diyorsun, yani o noktaya seni sürüklüyor. Ama bu imkânı veren AK Parti'nin kendisi. Şu anda AK Parti kilitlenmiş durumda, yani Kürt meselesiyle ilgili kilitlenmiş durumda, bir şey de üretemiyor, ne yapacağını da şaşırmış durumda; ben çok net söylüyorum, ama bugün değil, bu 2014'ten beri böyledir. Efendim, Apo çağrı yaptı 2013'te, PKK bunu ilan etti, uymadı. Uymadıysa sen de çözüm sürecini bitirecektin. Diyecektin ki; çekilmeyi ilan ettin, taahhüt ettin, durdurdun, ben de çözüm sürecini bitiriyorum. Ya buna uyarsın, ya ben sürdürmem. (Görüşmeci 9)

Bazı katılımcılar Haziran 2015'te sonlandırılan ateşkes ve çözüm sürecinde AK Parti'nin konunun doğru taraflarıyla masaya oturamadığını iddia etmiştir. Çözüm sürecinin askıya alınmasının ardından terör saldırılarının artması ile PKK terör örgütünün ateşkes sürecinde bir yandan silahlanma çalışmaları yaptığı ortaya çıkmıştır. Yanlış/eksik muhataplar seçmenin süreci baltaladığını düşünen bazı katılımcılar çözüm sürecinin başarılı sonuçlanmama sebeplerini açıklarken bu duruma dikkat çekmiştir:

Sadece süreçte iki tane temel problem oldu. Bir; süreç biraz daha açıktan yürütülebilirdi, yani ne konuşuluyor, ne ediliyor, ne tartışılıyor. İkincisi; ortaklar artırılabilirdi süreçte, yani tek PKK üzerinden gidildi. Üçüncüsü de; bu süreçte PKK'nın ne yapıp-ne ettiği devlet tarafından kontrol edilebilirdi. Şöyle bir hata da oldu galiba: Abdullah Öcalan işte son 30-40 yılın bütün tecrübelerini devşirmiş bir siyaset adamı, Hafız Esad'ın yanında yetişmiş. Hafız Esad, yani Ortadoğu'da 1 gram petrolü olmadan devletini 40-50 yıl ayakta tutan bir dâhiydi diyelim, yani siyasi dehaydı ve onun yanında yetişmiş birisi. Buna karşılık AK Parti de Abdullah Öcalan'la siyaseten en tecrübesiz isimleri muhatap etti ona; Beşir Hoca, Yalçın Akdoğan veya daha başka bürokratlar. Şimdi bu kadar siyaseten yetişmiş bir insanla siz hiç siyaset bilmeyen, siyaset cahili insanları yüzleştirirseniz bir defa onların Abdullah Öcalan'ı anlamaları epeyi bir zaman aldı galiba; bu bir problemdi bence. Yani

nihayetinde AK Parti bir siyasi gelenekten geliyor ve siyasetin içinden gelen insanları Abdullah Öcalan'la muhatap edebilirdi, problemin bu tarafının bu olduğunu görüyorum. Bizim Güneydoğu Anadolu'da da siyaset yapan kim varsa kapağı Güneydoğu'dan Ankara'ya attıktan sonra bir oryantalist gibi Güneydoğu'yu görmeye başlıyorlar, yabancılaşıyorlar. AK Parti'nin doğrusu Güneydoğu'yla Ankara arasındaki siyasi irtibatı kopmuş oldu. Bu çok garip bir şey. Burası başka bir ülke değil, başka bir memleket değil, yani senin Güneydoğun, 7 bölgeden bir tanesi ve işte her zaman Güneydoğulu vekiller batıdan da baktığınız zaman Kürt nüfus ortalamasına göre de fazladır Meclis'te. Yani yüzde 17 nüfus varsa, Meclis herhalde yüzde 25 falandır. Çünkü bir canlılık var, bir harekât var, siyaset var, daha çok vekil vardır. Bu anlamda AK Parti süreçleri çok dinamik bir şekilde okuyamadı, günübirlik gelişmeleri, gidişatı falan-fılan. Aslında örgütün niyeti tamamen kötü niyet de olabilir, sabotaj da olabilir. Halkı yanınıza alırsınız. İkincisi; daha az zarar görebilirdi bu şeyden. Nihai olarak 80 yıllık süreçte bu çözüm süreci Türkiye Cumhuriyeti'nin en dâhiyane fikridir. En azından halk şunu gördü: Bir gün çözüm olduğunda, barış olduğunda burada hayat oluyor. Biz çocuklarımızın geleceğiyle ilgilenebiliyoruz, ekonomiyle ilgilenebiliyoruz, bu fikir, ana fikir oluştu. Fakat burada kaybettiğimiz bir şey oldu; AK Parti muhatap olarak, Güneydoğu Anadolu tek renkten oluşan bir bölge değil, yani PKK'lılar var, HDP'liler var, yakın da sayabiliriz, aykırı düşünenler var, İslamcılar var, bağımsız düşünen solcu Kürtler var, hiçbir siyasi sürece katılmayanlar var, din olarak Müslüman olmayıp başka dinden olan insanlar var, dolayısıyla Güneydoğu'nun 40-50 çeşit rengi var. ve hatta başta AK Parti büyük şeyi burada yaptı: Müzakereler başladığı zaman HDP'nin oyuyla AK Parti'nin oyu 50-50 idi. Eğer muhatap kabul edilecekse, birinci muhatap HDP, ikinci muhatap AK Parti yönetim bölgeden temsil, üçüncüsü dindar STK'lar, solcu STK'lar, aşiretler, varsa tarikatlar. Şimdi eğer AK Parti masaya 10 tane kurumla otursaydı, Güneydoğu halkının 10 tane meşru temsilcisi olacaktı...(Görüşmecî 29)

Şimdi PKK'nın silahlı mücadeleyi bitirmesini sağlamanın tek yolu Öcalan'la ve PKK ile ikisiyle birlikte görüşmek, hem Kandil'le, hem Öcalan'la. O ikisiyle görüşmeden silahlı mücadeleyi bitirmenin imkânı yok. Ama reformlar için de evet, bence sadece Öcalan'la görüşmek, hele böyle yeni anayasa meselesini sadece Öcalan'la görüşmek parlak bir fikir değildi ki Öcalan'ın kendisi de aslında uzun zaman bir heyetle çalışması gerektiğini falan söylüyordu, yani o işte de çok geç kalındı. Ayrıca reformlar işini PKK ile konuşmadan da

bir tarafından başlatma, kimseyle konuşmadan başlatma imkânı vardı. Yani yurttaşların taleplerinin ne olduğunu aşağı yukarı biliniyor, yani bu hükümetler bilmiyor değil. Bir yandan reformlar başlatılsaydı belki silahlı mücadele kısmını halletmek de daha kolaylaşabilirdi. Ama benim orada da, yani afaki bulabilirsiniz, tespitim ya da tezim şu: Tam da bu reformlar işinde cömert olmamak için silahlı mücadele kısmını öne aldı, yani Öcalan'ın pragmatizmine güvendi devlet, dolayısıyla Öcalan'la silahlı mücadele kısmını halledersem az bir reformla da meselenin tümünü çözmüş olurum diye düşündü. (Görüşmeci 34)

Çözüm sürecinin istenilen düzeye ulaşmadan kesintiye uğramasının toplumsal açıdan bakıldığında en temel sonucu katılımcılara göre etnik kimlikler arasındaki kutuplaşmanın artmasıdır. Bu durumun olumlu bir bakış açısıyla çözüm sürecine yaklaşan Kürt ve Türk vatandaşların gelecek günlerde çözüm yolunda atılacak adımlar için tepkili olmasına neden olabileceği katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

...barış veya uzlaş sürecinde anayasa değişiklikleri de dâhil sanıyorum 40 değişiklik söz konusu oldu. Bana sorarsanız değişmesi gereken şey anayasadan daha öte. Çünkü anayasa bir kâğıt parçasından ibaret. Değişmesi gereken şey insanların tavırları. Bu da özellikle son şiddet sarmalından sonra çok zor olacak. Bu olanlardan sonra insanlar çok kutuplaştı ve radikalleşti. Bu nedenle de yeniden başlamak için biraz zamana ihtiyaç olacak. Anayasayla ilgili bazı meseleler var 40 kadar madde şimdiye kadar hiç dokunulmamış durumda. Benim görüşüm; Kürtlerin kendilerini devletle bütün hissetmeleri. Kürtlerin kendi devletlerini kurmaları fikri bence çok saçma. Diğer taraftan ülke içindeki Kürtlerin ülkeyi yok etmelerini de istemezsiniz. Barışın tesis edilmesi gerekiyor ki Kürtlerin büyük kısmı zaten İstanbul'da yaşıyor. Başka yere gidecek halleri yok. Ama Kürtlerin "Türkiye devletinde bütünün bir parçası olduklarını hissetmelerini sağlamak için ne yapılmalı? Türkiye'deki Kürtler de Irak'taki Kürtlerin sahip oldukları şeylere sahip olmak isteyebilirler zira durumlarını orayla mukayese edeceklerdir. Lakin Iraklı Kürtlerin durumu 1925'teki "Irak'ın iki uluslu bir devlet olduğunu" söyleyen anayasayla belirlenmişti. Araplar ve Kürtlerden oluşan bir devlet. Bunu Türkiye'de yapamazsınız Türkiye'de çok daha fazla topluluk var. Bunu düşünmek dahi çok manasız. Kürtlerin anlaması gereken şey kendilerinin yegâne büyük çaplı azınlık olmadığı. Burada yapılması gereken şey, Türk vatandaşı olmanın etnik

Türk manasına geldiği mefhumunun biraz yumuşatılması. Belki bu kavramların biraz gevşetilmesi, hafifletilmesi gerek. (Görüşmecî 21)

AK PARTİ hükümetlerinin “Kürt sorunu” politikalarını başından beri problemli görüyorum. Esasen AK Parti hükümetleri Kürtlerin ve Zazaların kültürel hayatlarına ilişkin bazı olumlu adımlar attı. Ulusal kimlik altında farklı kültürel grupların kendi dillerini ve kültürlerini yaşatmasını kişisel olarak desteklerim. Ancak bu kimlikleri siyasi muhatap olarak kabul ederseniz, hata edersiniz. AK Parti hükümetlerinin temel hatası buydu. Üstelik bu muhataplığı, PKK gibi binlerce kadın ve çocuğu katletmiş, uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığı dâhil birçok kirli suça bulaşmış, canlı bombaları bir eylem çeşidi olarak meşrulaştırmış bir terör örgütü ile yapmış olması daha büyük bir hataydı. PKK’yı inceleyenler bilir; PKK bir karadeliiktir ve bir Kürt devleti kurup en geniş sınırlara ulaşincaya kadar durmayacaktır. PKK, temel olarak bundan daha azına razı olmayan bir hedefe kilitlenmiştir. AK Parti dönemindeki Kürt politikaları, Türkiye’nin ulusal birliğine ve Türk demokrasisine çok zarar verdi. Ulusal birliğimizde ağır tahribatlar yarattı ki, bunun en önemli sonucu Türk toplumunu psikolojik olarak bölmesidir. Devletin en resmi ağızlarından PKK üzerinden tanımlanan “Kürt kimliği” Kürtleri PKK’nın kucağına itti. Hatta devletin sokaktan çekilmesi, PKK’nın sokağa hâkim olmasını sağladı. AK Parti hükümetlerinin PKK ile işbirliği içinde yürüttüğü bu çalışmalar, bir “Türk sorunu”nun temellerini attı. Diğer taraftan “kültürel haklar” diye atılan adımların neredeyse tamamı en ağır ırkçı söylemlere uygundu. Hatta PKK bile bu kadarını hayal etmiyordu. Mesela “Kürt alfabesi”, “yer adlarının iadesi”, Zazaca’nın Kürtçenin lehçesi olarak resmi okullarda okutulması, üniversitelerde eğitim politikalarının aynı şekilde uygulanması, TRT6’da ortak bir Kürtçe yaratılması vb adımlar hep en ağır ırkçı fikriyat üzerinden yapıldı. PKK ile sadece kültürel değil ağırlıklı olarak siyasi talepler üzerinden iş tutan AK Parti hükümetleri, Oslo görüşmelerinde de ortaya çıktığı üzere devleti, bölgede PKK’nın talepleri üzerinden dizayn ettiler ve özerklik dâhil birçok konuda taahhütte bulundular. Belki de en önemlisi, başta AK Parti olmak üzere PKK referanslı Kürtlere büyük bir sermaye aktarımı yapıldı. Türkiye’de sermaye, nüfus dengesinin aksine bir şekilde el değiştirdi. Bütün bu politikalar, bölgede korucular dâhil birçok unsuru PKK ile uzlaşmaya itti ve Türkiye’de gerçek anlamda bir “Kürt sorunu” çıkmak üzereydi. Neyse ki, AK Parti hükümeti, PKK ile müzakere konusunda daha ileri gitmedi ve Türkiye kanaatimce bir uçurumun kenarından döndü. Özetle, AK Parti hükümetlerinin uyguladığı PKK

politikalarının sonucu; güçlenen bir PKK, Türk soylularda yerleşen bir “Kürt alerjisi”, psikolojik bölünmüşlük, yerle bir olan şehir ve ilçeler, verilen bine yakın şehit, mağdur edilen ve yerinden yurdundan edilen bölge halkıdır. (Görüşmeci 38)

Öte yandan, her ne kadar çözüm süreci şu an için askıya alınmış olsa da geleceğe dair umut taşıyan bir grup katılımcı özellikle halkın terör olaylarından bıktığını düşünmektedir. Bu katılımcılara göre halk PKK terör örgütünün bölücü çabalarına karşı bir duruş sergilemektedir.

Türkiye’nin hala şansı var. Millet bir defa bu çözüm denen şeyi tattı. Bölge halkı tercihini özellikle de bu Suriye’nin darmadağınık olmasından sonra vatansızlığın neye mal olduğunu gördü. Türkiye’yi bölmek-parçalamak PKK’nın ideolojisi olabilir, amacı olabilir, ama buna geniş bir halk desteği bulacağını düşünmüyorum. Zaten PKK İran’la, Rusya’yla veya batılı güçlerle masaya oturduktan sonra yaptığı hiçbir hamleyi vatandaş desteklemedi. Bu şu anlama gelmez: PKK’yı desteklemeyen adam devleti destekliyor anlamına gelmez, fakat bu bir işarettir. PKK’ya tepki koyan insanı siz iyi yönetirseniz yarın sizden yana olabilir. (Görüşmeci 29)

Cumhuriyetin 80 yıllık tarihinde Kürtlere yönelik uygulamalar, bu halkın kendini “öteki” gibi görmesine ve devleti de “düşman” olarak konumlandırmasına yol açtı. AK Parti hükümetinin 13 yıldır yürürlüğe koyduğu iyileştirme politikaları ve çözüm arayışları, Kürtlerin bu algısını kısmen gidermeyi başardı. Fakat PKK’nın yürüttüğü silahlı mücadele ve oluşturduğu gerilim nedeniyle sürekli olarak yaşanan korku hali Kürtleri “temkinli” bir mecraya sürükledi. Milli Birlik ve Kardeşlik, Açılım ve ardından da Çözüm Süreci olarak adlandırılan ve toplumsal barış ile huzuru hedefleyen süreçler, Kürtlerin gerçek yönelimi ve duygu dünyasına ait bir tablonun ortaya çıkmasına vesile oldu. Çözüm Süreciyle birlikte şu hakikatler apaçık bir şekilde ortaya çıktı:

1. Kürtler, Türkiye’yi kendi ülkeleri olarak kabul ediyor ve “devlet”i de kendilerini temsil liyakatine bürünmesini arzu ediyor.
2. Kürtler, hiçbir şekilde şiddet istemiyor.
3. Kürtler, Türkler ile tarihsel birlikteliğin ve kader ortaklığının ne kadar önemli olduğunu biliyor.

4. Kürtler, Ortadoğu’da yaşanan karışıklık ve hercümerç durumundan yalnızca Türkler ile oluşturacakları denklemle kurtulabileceklerinin farkında.
5. Kürtler, Osmanlı yönetimini çokça eleştirmesine rağmen en huzurlu ve mutlu yılların bu dönemde yaşandığını itiraf etmek durumunda kalmıştır. (Görüşmeci 30)

Sonuç olarak, katılımcıların büyük bir çoğunluğu AK Parti’nin Kürt sorununu çözmeye yönelik çalışmalarını ilk etapta olumlu görmektedir. Sonrasında yaşananlara dair ise katılımcıların ikiye bölündüğü görülmektedir. Bir grup katılımcı çözüm süreci sırasında yapılan çalışmaların yüzeysel kaldığını iddia ederken diğer bir grup katılımcı ise yapılan çalışmaların gelecekte olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmektedir. Özellikle ateşkes sürecinde daha rahat /daha güvenli bir yaşamın varlığını gören Kürt halkının eninde sonunda bu sorunun çözümü için gerekenlerin yapılmasını isteyeceği geleceğe dair umudu olan katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Türkiye bölünecek mi? Bence, hayır. İnsanlar refah içinde yaşamak istiyor. Kürt nüfusunun %50’si batıda yaşıyor. Hakkâri’de yaşar mı? Türkiye’de entegrasyon oldu. Burada durum farklı. Bir Arap ile Kürt’ün evlenmesi garip karşılanıyor. Kürt-Türkmen evliliği var. Türkiye’de böyle bir durum yok. Bu sosyal entegrasyon önemli. Irak, İran ve Suriye Türkiye gibi değil. Yönetim açısından bazı konular çözülebilir. Bölge bölge, vilayet vilayet bir yönetim olabilir. Otorite aşağıya insin, dertlere daha iyi çare bulunur. Sorunun bir kısmı çözülebilir. Anayasa değişikliği önemli. Biz Kürtler inatçıyız. Hürriyet meselesi önemli. (Görüşmeci 18)

Göçünü İstanbul’a, İzmir’e, Mersin’e, Adana’ya almıştır Kürt. Yani Hakkâri’ye, Duhok’a, Zaho’ya gitmemiştir. Dolayısıyla bunun bir Türkiyelileşme duygusunun, Kürtlerin Türkiyeleştğini, ama Türklerin Türkiyelileşmediğinin altını çizmek gerekir. Türklerin Türkiyeleşmemesi şudur: Türkler sadece Türk’tür hala, devleti Türklük üzerinden okuyorlar, bayrağı Türklük üzerinden okuyorlar, kurumlar Türklük üzerinden okuyorlar. Ama Kürtler bu anlamda Türkiye’nin her tarafını vatan edindiklerini gösteren bu sosyal referandum sayılabilecek hareket tarzıyla Türkiyelileştiklerini, ama bu Türkiyelileşmenin kendi kimliklerini, demokratik taleplerini ve eşitlik arayışının bittiği anlamına gelmediğini gösteren bir reaksiyon olarak okunmalı diye düşünüyorum. (Görüşmeci 28)

Ankara gerçekten bütün bu sorunlara son vermek, tarihsel büyük bir dönüşümü gerçekleştirmek istiyorsa hala Öcalan'a ve PKK'ya ihtiyacı var. Bu ikisinin olmadığı bir müzakere ve barış sürecinden büyük bir kazanım elde edileceğini düşünmüyorum. Kaldı ki bu ikisi dışlanır ya da Türkiye'deki Kürt Hareketi farklı bir dönüşüme girerse ne kadar parçalanacağını, kaç farklı odak ve grubun denkleme dâhil olacağını bilmiyoruz ve bu hiç kimse için de arzu edilir bir şey değil. Hala Öcalan'ın ve PKK'nın Kürt Hareketi'nin geri kalanını müzakere masasına, barış görüşmelerine getirecek etkisi var. Eğer barış istiyorsanız, bunun temel sebebi PKK, eğer PKK'yı bu barış görüşmelerinden izole ederseniz kiminle ve nasıl barış yapacaksınız? Çok daha radikal unsurlar resme girecektir, o takdirde iş daha da içinden çıkılmaz hale gelecektir. Bakın, İsrail Filistin Meselesi'ne. Eğer o günkü İsrail Arafat ile barışa razı olsa idi bugün Hamas denklemde yerini alamazdı. El Fetih, Hamas... Eğer Öcalan ölürse o zaman Türkiye ne yapacak? Nasıl bu işin içinden çıkacak? PKK belki parçalanacak birkaç farklı gruba ayrılacak. Bütün bunlar barışı çok daha zor hale getirecek. Askerler, polisler, siviller ölüyor ve bu durum böyle sürdürülemez. (Görüşmeci 37)

Çözüm sürecini yetersiz bulan, yapılan bazı çalışmaların yüzeysel olduğunu düşünen katılımcılar Kürt halkının buna rağmen yine destek verdiğini dile getirmiştir. En temelde ihtiyaç duyulan anayasa değişikliğinin yapılamamasının çalışmaların başarıya ulaşamamasında etkili olduğu da katılımcılar tarafından iddia edilmiştir.

Mesela 93'te Özal döneminde bir görüşme yapıldığında, mesela Kürt sorununu büyük oranda orada Abdullah Öcalan ve onun ekipleri. Ama diğer örgütler de oradaydı; Kemal Burkay oradaydı, Ahmet Türk oradaydı, diğer Kürt halkı adına söz sahibi olan hepsini oraya almıştı, görüşüyorlardı. Talabani bile vardı orada. Bu şimdi de geçerlidir, yani ne kadar bu konuda söz söyleme hakkı olan, temsil hakkı olan insanların tabii ki hepsi birlikte muhatap alınsınlar; demokrasiler bunun gereğidir. Bir de, iki yıl boyunca çözüm süreci diye bir şey başladı, bu da gerçekten 2-3 ay sonra gerçekten sonra biraz politikayı bilen insanlarımız bu işte bir ciddiyetin olmadığını anladılar 2-3 ay geçtikten sonra, ama yine de bir şans verdiler. Çünkü insanlarımız çözüm istiyor, 7'den 70'e herkes, hem siyasetle ilgilenenler-hem ilgilenmeyenler, hem esnaflar, hem çiftçiler, sarıldılar adeta bunlar, çok sevindiler, çok mutlu oldular, bölgeye bir bahar havası geldi. (Görüşmeci 1)

Sayın Erdoğan'ın 2005 Nevruz'undaki açıklaması Kürtler için çok önemliydi. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca ilk defa mesela Kürt sorununun var olduğuna mesela bir açıklama getirdiğinde Kürtler de bunu müthiş karşıladı. Yani o birçok Kürt'e hitap etti. O açıdan o tarzda devam edilse ve tüm Kürtler muhatap alınsaydı çok farklı bir yere de giderdi, yani ayakları eksik bırakıldı. (Görüşmeci 14)

Kürt sorunu AK Parti'ye kadar bir varlık sorunudur Türkiye'de, Kürtlerin var olma sorunudur. AK Parti'yle birlikte artık bu bir eşit olma sorununa dönüşmüştür, büyük bir eşik atlanmıştır. Ama bu eşit olma sorunu pek çok sebepten dolayı gerektiği hızda kendini tatmin edecek bir düzleme ulaştıramamış. Bunun en önemli sebeplerden bir tanesi; ifade edildiği üzere Kürt sorununun iki başlı yansıması var. Bu Kürt sorunu aynı zamanda Türk sorunu olarak okunabiliyor Türkiye'de, Türklerin kaygılarından kaynaklı olarak, Osmanlı bakiyesinden toprak kaybetme kaygılarından, onların fobilerinden kaynaklı psikolojik ve tarihsel süreçlerin dezavantajı. Ama bu arada Kürtlerin de uzun yıllar eşit olamamakla ilgili tatmin edilmemiş eşitlik duygularının, taleplerinin yarattığı çelişkiler arasında giden bir düzleme oturmuş durumda. AK Parti bütün iyi niyetine rağmen çözmek isterken, birinci derecede Kürtleri anlamakla ilgili ulus devletin 90 yıllık tecrübesinden, sürecinden etkilenmişliğinin farkında olmadan meseleyi Kürtlerle aynı anlamda, aynı dilde, aynı duyguda tanımlayamama eksikliğiyle beraber Kürtler arasında bu sorununun üzerinden ortaya çıkan PKK'nın güven vermeyen, tahrik eden, korkutan, fobileri tetikleyen, irite eden yaklaşımları da... başka bir dezavantaj. (Görüşmeci 28)

Atılan adımları olumlu görüyorum, fakat bu atımların içi doldurulmadı ve bu kadar uzun bir iktidar süreci geçmesine rağmen üstüne bir şeyler eklenmedi ve mesele biraz pansumanvari tedbirlerden ibaret kaldı. Bunu biraz açacak olursak, mesela üniversitelerde Kürt dili ve kültürü, Kürt dili ve edebiyatı bölümlerinin açılması, hem lisans, hem yüksek lisans, bunlar önemli bir adımdı. Mardin Artuklu Üniversitesinde de bu bölüm açıldı, ben de orada acizane o bölümün başındaydım. Ben bunu şu açıdan yararlı gördüm: En azından anadilde eğitime geçişte bir köprü, bir adım. Yani yarın öbür gün devlet anadilde eğitim hakkı tanıdığına bu bölümler en azından öğrenci yetiştirmiş olur, hoca yetiştirmiş olur, ders materyalleri hazırlamış olur ve böylece yasal bir çerçevede Kürtlerin elinde altyapı hazırlıklı olmuş olurlar. (Görüşmeci 52)

Çözüm süreci kapsamında Kürt nüfusuna verilen hakların Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleşmesine katkısı da araştırma kapsamında ele alınan konulardan birisidir. Bundan sonraki başlıkta Kürt sorununu çözmek ile demokratikleşme arasındaki bağ incelenmiştir.

5.3.4. Çözüm Sürecinde Demokratikleşmenin Önemi

1980'li yılların sonlarına doğru Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik için başvurmasıyla başlayan AB süreci 1999 yılında aday ülke olma ve 2005'te tam üyelik müzakereleriyle devam etmiştir. Mevcut durumda halen süreç devam etmektedir. Bu süreç kapsamında bazı konularda sorunlar ortaya çıkmış, AB Türkiye'nin bu konularda çalışmalar yapmasını tavsiye etmiştir. Bu sorunların başında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi konu başlıklarında Türkiye'de yaşanan sorunlar gelmektedir. Kürt halkının durumu da bu kapsamda AB ile müzakere sürecinde masaya konan sorunların arasında gelmektedir. Bu kapsamda AK Parti iktidarı sürecinde yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde çözüm süreci ile birlikte demokratikleşme adına birçok adımın atıldığı görülmektedir. Özellikle 2013 yılında yayınlanan demokratikleşme paketi ile sadece Kürt nüfusu değil toplumun geneli düşünülerek hazırlanmıştır. Bu paketin Kürtler açısından sağladığı yasal kazanımların başında özel okullarda farklı dil ve lehçelerde eğitim, köy isimlerinin değiştirilmesinin önündeki yasal engellerin kaldırılması gelmektedir. Öte yandan demokrasi paketiyle birlikte getirilen idari düzenlemelere bakıldığında roman vatandaşlar, türbanlı kadınlar gibi farklı kimliklerin hayat standartlarını yükseltici kararların olduğu görülmektedir. Kürt halkının etkileneceği en temel idari düzenleme ise ilkokullarda “öğrenci andı” uygulamasının kaldırılmasıdır.

Araştırma kapsamında katılımcılara bahsi geçen çalışmaların demokratikleşme ile ilişkisini nasıl değerlendirdikleri de sorulmuştur. Verilen yanıtların kodlarının gösterildiği tablo aşağıdadır.

Tablo 7 Çözüm Sürecinde Demokratikleşmenin Önemi Kodları

KODLAR	KODLANMA SAYISI
Avrupa Birliği'ne üyelik süreci kapsamında yapılan çalışmalar	40
Özgürleşme	32
Demokratikleşme	30
Yasal düzenlemeler	28
Göstermelik çözümler	25
Kendi kendini yönetme hakkı	17

Katılımcıların bir kısmı yapılan çalışmaların katkısının olduğunu ancak eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmak noktasında yetersiz kaldığını iddia etmiştir.

Bu okullar dediğim içinde devlet özel okulları çıkarmış, ama bu bir çözüm değil. Madem ben vergi veriyorsam, askerlik yapıyorsam değil mi, katkı sunuyorsam, bu devlete katkı sunuyorsak, o zaman devlet benim dilimde de ana dilde eğitimi örgütlemesi, organize etmesi gerekir, açması gerekiyor... Tabii ki, biz öyle bağımsız devlet kurma, onun meraklısı değiliz; bir. Şey daha önemli; yani insanların özgür iradeye sahip olması, tercihini özgür bir şekilde yapması daha önemlidir. Bunu yaparsak eğer, bağımsız olmak veya olmamak bir parmak kaldırmaya bağlıdır. Avrupa'da yapılmıyorlar mı? Sunuyorlar, bağımsızlık mı istiyorsunuz, yoksa federal mi istiyorsunuz? Herkes tercihine göre, bıraksınlar öyle yapalım. (Görüşmeci 1)

Demokratikleşme aslında çokça da oldu, katkısı da oldu, fakat şöyle: Finallemesi doğru yapılamadı. AK Parti sürece girdi, yani şunu söyleyeyim: Sizin mülakatlarınızda vardır, ilk iktidara geldiği zaman AK Parti'ye şunu söylüyor: Olağanüstü hali kaldırın başka bir şey istemiyoruz. Olağanüstü hal kalkıyor, köye dönüş yasası geliyor, bir sürü terör yasası değişiyor, bir sürü iyileştirmeler var. Bunun finali aslında çözüm süreciydi, çözüm sürecinin iyi organize edilmesi idi. Bir de şeye de denk geldi tabii: Çözüm süreci birçok seçime, AK Parti'nin yenildiği 7 Haziran'a, arkasından Suriye savaşına. Belki şöyle olabilir miydi bilmiyorum: Türkiye'de çözüm sürecini yöneten bir partinin veya Hükümetin Suriye mevzusuna bu kadar girip-girmemesini baştan ... edebilirdi. Bence

bizim çözüm sürecini berhava eden Suriye'deki savaştır. Öbür türlü PKK'nın çok alternatifi olmayacaktı. (Görüşmeci 29)

Klişe deyimle Kürt realitesi Türkiye'nin turnusol kâğıdıdır. Demokrasi denince akla ilk gelen Kürtlere uygulanan antidemokratik uygulamalardır. Çözumsuzluğu ülkeyi ekonomik sosyal ve psikolojik olarak çok gerilere götürür. Geçmişte yapılan hatalardan ders alınarak demokratik yollar ve çözümlerle Türkiye'de Kürt realitesinin kabulü, samimiyetle yaraların sarılması demokrasimizin, adaletimizin en büyük adımı ve ülke refahı demektir. Tabii ki her ülkede farklı sorunlar da olabilir ancak kanamalı olan bölge tedaviye alınmalıdır hem de acile yatırılarak çözülebilir. Yapılan istatistiklerde maddi manevi kayıplar göz önüne alınınca Kürt realitesi demokratikleşmemizdeki rolü büyüktür diyebiliriz. Önümüzdeki en büyük engel siyasetçilik ve gelen her aktörün meseleye farklı ve öfkeli yaklaşımı, devletin geleneksel güvenlik yöntemleridir. Hiç kabul görmeyen, varlığı kabul edilmeyen bir halkın anadilinde 24 saat yayına başlamak gibi iddialı, önemli ve değerli bir adımı atıp her şeyi çözüyormuş gibi davranıp tekrar başa dönüp şehirleri bombalamak; hayal kırıklıkları, öfke, hırs, milliyetçi duyguların artışı ve büyük bir kopuşa neden olmaktadır. (Görüşmeci 35)

Eski dönemlerde de Türkiye'deki Kürtlere zulmedildiğinde demokrasiden dem vuruluyordu. Fakat gördüğüm kadarıyla AK Parti demokrasi meselesinde daha akıllı bir yöntem izliyor. Muhafızlarının ve karşıtlarının gerek parlamentoda gerekse de toplumsal zeminlerde görüşlerini özgürce ifade etmelerine olanak tanıyor. Sendika, basın ve medya özgürlüğü oldukça iyi bir seviyede. Zamanında Kürtçe basın diye bir şey yoktu, şimdi Kürtçe basın var de düşünceler özgürce dillendiriliyor. Bu çok güzel bir siyasettir. Çünkü muhalifinin sesini özgürce duyurmasını engellemezsen o düşünce patlama noktasına gelmez.

Batılılar demokrasiyi kendi ülkelerine güzel uyguluyorlar. Fakat bizim devletlere gelince demokrasinin makul olmayan ve kötü bir versiyonunu teşvik ediyorlar. Bunu birçok yerde görüyoruz. Demokrasiden bahsediliyor fakat halk baskılanıyor, eziliyor ve derdest ediliyor. Halkın sesi kısılıyor ve sürgün ediliyor. Türkiye'deki demokrasi makul bir versiyondur ve kabul edilebilir bir durumdadır. Tabi bu genişletilebilir ve daha da iyileştirilebilir. Toplumun tüm kesimlerini razı edecek bir modele kavuşturulabilir. (Görüşmeci 40)

Görüşmeci 47, çözüm süreci sırasında atılan adımların aslında Kürt sorununu çözmek ya da ülkedeki demokrasi ortamını geliştirmek için değil de Avrupa Birliği üyeliği sürecini hızlandırmak için olduğunu iddia etmiştir.

Şimdi süreç ortaya koydu ki Adalet ve Kalkınma Partisi, ondan sonra Tayyip Bey esas olarak 2003-2007 arasında Türkiye'nin daha önce adımı atılmış Avrupa Birliği müktesebatının kendileri için de geçerli olan yerlerine dayanarak bazı şeyler yapmış. Yani Kürtlerle ilgili yapılan bir incir çekirdeğini bile dolduracak bir şey değil. O Türkiye'de genel demokratikleşmeyle ilgili Kürtlerin de istifade ettiği noktalar. (Görüşmeci 47)

Katılımcıların genel anlamıyla demokratikleşmeye dair görüşmelerine bakıldığında 2 farklı düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Bir grup katılımcı Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin tamamlanmasının Kürt halkına yarayacağına inanmaktadır.

En azından aslında bir hak arama bilincini oluşturmuştur, bir tarafta o, bütün kitlede hak arama bilinci oluşmuştur. Geçen günkü Artvin meselesinde bile bakmayın siz, yani sokakta en azından hak arama bilincinin oluşmasına neden olmuştur. Bir de, Türkiye'de zaten bütün mesele büyük ölçüde Kürt meselesi üzerinde gitti. Yani Türkiye'nin demokratikleşme tarihi bunun üzerinde gidiyor... Çözüm sürecine, o şey yanlıştı aslında, meseleye biraz demokratikleşme sürecinden bakmak yanlıştı. Ne kadar ileri demokrasiye geçerseniz geçin Kürt sorununun kendisine ait şeyleri vardı, onun üzerinden gitmesi lazımdı. Ama demokratikleşme şeyi, onu söylüyorum, yani biraz önce de söyledim, insanların en azından bakış açısını belli bir ölçüde değiştirmiştir. Bu iş bu yolla da olabiliyor şeyini oluşturmuştur. (Görüşmeci 10)

Türkiye'nin hali hazırda yürüttüğü gibi bir demokrasi modeli yerleşirse Kürt sorunu önemli oranda çözülebilir. Kürtler, devletin sahibi olduğunu hissederse, özgürce oy verdiğini ve parlamentoda temsil edildiğini düşünürse çok yol alınır. Belediyeler ve valilikler aracılığıyla halka hizmet götürülse, İzmir, Konya veya batıdaki herhangi bir şehir ile Kürt şehirleri arasında bir fark gözetilmezse sorun çözüm yoluna girer şüphesiz. Eğitim, bilimsel ve sanayi alanlarında adil bir düzen sağlanırsa ve halk batıdaki bir vatandaşla aynı şartlara sahip olduğunu düşünürse meseleler çok daha çabuk hallolur. Kürt sorununun çözülmesi için Irak'taki modelin Türkiye'ye kopyalanması gerekmiyor. Her yerin kendine

göre şartları ve gerçeklikleri vardır. Bölge devletleri içinde sistemi olan ve yerleşik bir düzene kavuşan tek ülke Türkiye'dir. Irak ve Suriye devlet sayılmazlar. İran da bu anlamda devlet gibi hareket ettiği söylenemez. Türkiye ise çok farklıdır, güçlü bir ordusu ve yerleşmiş bir sistemi var. (Görüşmeci 40)

Ben meseleyi etnisite zemininde arayacağımız her çözümün sonunda ötekileştirici olacağını ve emperyalizm tarafından da hem Türkiye'ye karşı, hem Ortadoğu'ya karşı kullanılacağını düşünüyorum ve bunun etnisite zemininde bir demokratikleşme değil ancak vatandaşlık zemininde genel demokratikleşmenin bir parçası olması gerektiğine inanıyorum. Yani Kırmancılar için, Zazalar için veya Trakyalılar için ayrı demokrasi olmaz, demokrasi herkes için olur. (Görüşmeci 44)

Öte yandan, katılımcıların bir kısmı Türkiye'nin demokratikleşme süreciyle Kürt halkının demokratik haklara sahip olmasını birbiriyle bağlantı bir şekilde ele almanın yanlış olacağı görüşünü savunmaktadır.

Demokratikleşmeyi topluma verilen bir hediye, demokratikleşmeye Kürtlere verilen bir hediye olarak bakarsanız, aslında oraya bir... yapmış oluyorsunuz, yani onlara yüksekte bakıp. Çünkü zaten bir halk, vatandaş olarak ve demokratik bir ülke olarak bizim hani parlamenter sistemimiz var, demokratik kurumlarımız var, zaten o benim hakkım, bu bana verilecek bir hak değil, bu zaten benim hakkım, zaten olması lazım.(Görüşmeci 16)

Kürt meselesi Türkiye'deki sorunların anası ve lokomotifidir. Kürt sorunu çözülmeden Türkiye demokratikleşme anlamında kalıcı ve köklü değişim geçirmiş sayılmaz. Kürt sorunu demokratikleşmeyle sınırlanabilecek bir sorun olmadığı için bu alanın genişlemesi de Kürtleri tatmin etmeye yetmeyecektir... Kürtlerin meselesi, demokrasinin ortadan kaldırılmasıyla meydana gelmediği için bu düzenin gelmesiyle de çözülecek değildir. Kürt sorunu dediğimiz can yakıcı hakikat, Müslümanların mevzi kaybetmesiyle eşzamanlı ortaya çıkmış bir İslam ümmeti sorunudur. Müslüman aklın ve ortak iradesinin sonucunda oluşacak uzlaşılı ile diğer bütün sorunlar gibi Kürt meselesi de çözüme kavuşacaktır. Çözüm sürecinde olduğu toplumsal mutabakat ve siyasi irade oluşursa yol alınabilir. Aksi takdirde Kürtler, batıdan özgürlük ve kurtuluş umudu beslemeye devam edecektir. (Görüşmeci 30)

Türkiye'nin demokratikleşmesi, Kürt sorunun çözümüne bağlıdır. Kürtlerin kendi kendilerini yönetme hakları, ana dille yani Kürt diliyle eğitim hakları sağlanmadan, Kürtlerin Kürt olmaktan, Kürt toplumu olmaktan doğan hakları gerçeklik kazanmadan Kürt sorunu, Kürdistan sorunu çözülmüş olmaz...“Türkiye’yi demokratikleştirelim, Kürt sorunu da böyle çözülür” anlayışı yanlıştır. Kürtlerin, kendi kendilerini yönetme hakları, Kürt olmaktan, Kürt toplumu olmaktan doğan hakları baskı altındayken zaten demokratikleşme olmaz. (Görüşmeci 36)

5.3.5. İdeal Çözüm Önerileri

Araştırma kapsamında katılımcılara Kürt sorunu ile ilgili ideal çözüm önerileri sorulmuştur. Katılımcıların yanıtlarının bilgisayar destekli nitel analiz kapsamında değerlendirilmesi sırasında ortaya çıkan kodlamalar ve yoğunlukları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 8. İdeal Çözüm Önerileri Kodları

KODLAR	KODLANMA SAYISI
Kürdistan’ın kurulması, Ayrı bir devlet kurulması, Bölgesel yönetimin oluşturulması,	50
Farklı kesimlerin müzakere edebilmesi, eşit bir şekilde masaya oturulabilmesi	46
Devletin kararlı davranması	38
Demokrasinin geliştirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin tanınması	35
Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi	28
Kürt halkının kültürel değerlerini yaşamasına izin verilmesi	27
Anayasanın değiştirilmesi	21
Ekonomik desteklerin artırılması	12

Katılımcıların sunduğu çözüm önerileri 3 temel başlıkta toplanabilir. İlk başlık altında katılımcılar çözümün demokratik hakların artırılmasından geçtiğini ifade etmektedir. Bu grup için çözüm sürecinde yapılan çalışmalara ek olarak anayasal bazı hakların genişletilmesi ve yaygınlaştırılması çok önemlidir.

İdeal çözüm, gerçekten gelişmiş demokrasidir. Hepimiz görüyoruz, kimse bunun yabancıları değil, herkesin kendini ifade edebildiği, kendi ana diliyle, kendi ana diliyle, kendi kültürüyle, kendi kimliğiyle, bu kimseye zarar vermez.(Görüşmeci 2)

Yani coğrafi özerklik ve benzeri yöntemlerle ya da ayrılmayla mayrılmayla Türkiye'deki Kürtlerin problemini çözemezsiniz. Dolayısıyla Türkiye'de Türk, Kürt, Arap, Çerkez, herkes yine bir arada yaşamayı sürdürecektir, ama herkes de kendisi olacak. Herkesin kendisini kendisi olarak geliştirebileceği, varlığını sürdürebileceği, kültürünü geliştirebileceğini ya da en azından kimliğini koruyabileceği bir düzene, hem toplumsal, hem siyasal, hukuki düzene sizin ihtiyacınız var. (Görüşmeci 4)

Türkiye'de Türk Devleti, Hükümeti hatta biraz sorunu tam kavramamış, çözmek istemedi derken anlatmak istediğim şudur: İşin şey boyutuyla sadece uğraştı, hadi silahlı güçler yurt dışına. Kürtlerin mesela bak dikkat et, Suriye'de 2-3 milyon Kürt var, yarın-öbür gün mutlaka da bir statü de tanıyacaklar. Bir Kürt, 3 milyon orada bir statü, kanton veya herhangi bir şey kurduğunda, resmi olarak tanındığında burada 5 milyon devlet, yarı devlet gibi bir şeye sahip olduğunda bir Diyarbakır Kürt'ü demez mi, ya ben ne kadar şerefsiz bir insanım, orada 2 milyon devlettir, burada benim bir okulum bile yok... o silahlı güçler yurt dışına çıksa bile bir Kürt'ün eğer sen bir okulunda anadilini resmi şeyini de fazla görürsen o adam bugün sessizdir, yarın mesela diyelim ki PKK silahlı güçlerini çıkardı, yarın 1 milyon insan bu sefer yarın ana dili için problem çıkartır. Savaşmaz, siyasi şeyler çıkartır... Demokrasi içinde şiddetsiz siyasi yöntemlerle Kürtlerin mutlaka ulus olmaktan kaynaklanan temel bazı hakları var. Yani ulusu ulus yapan dildir, eğitimidir, örgütlenme hakkıdır. Ama bir Kürt olarak mesela örgütlenmesi gerekiyor. Bir Kürt olarak dilini öğrenmesi gerekiyor, okulunu öğrenmesi gerekiyor. Bunlar devleti çözmez, devleti bölmez, devletin sınırlarını daha da belki şey anlamında genişletir. Yani Kürtlerin dostluğuyla birlikte Ortadoğu'da ciddi çok büyük bir model ülke durumuna getirir. Bugün Türkiye bunların hiçbirisine yanaşmadı, işi silah bırakmaya götürdü. Ortadoğu'daki Kürt problemi silah bırakma-bırakmamanın çok ötesindedir. (Görüşmeci 13)

Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının muhafaza edilmesi gerekiyor. Ayrıca Türkiye'nin Kürt vatandaşlarının da ayrılmanın hiçbir problemi çözmeyeceğini ve hatta vaziyetin daha kötü bir hal alacağını anlamaları, geleceklerinin Kürtlerin kültürel haklarını

tanıyan bir Türkiye dâhilinde olduğunu idrak etmeleri gerekiyor. Etnik kimlikle ilgili bir problem bu. Eğer birini etnik hüviyetini tercih etmeye veya başka bir şeye zorlarsanız insanlar yaşadıkları yerde sahip oldukları her şeyin kendi kimliklerine ve atalarına ihanet etmek pahasına kendilerine sunulduğunu hissedeceklerdir. İnsanları asla böyle bir şeye zorlayamazsınız. Bu nedenle de Ankara'nın şunu oldukça açık bir şekilde ortaya koyması gerekiyor; Kürt olabilirsiniz ve Türkiye'de yaşarken bundan herhangi bir şekilde ödün vermeniz gerekmiyor. Bana sorarsanız çözüm tam da burada yatıyor. (Görüşmeci 20)

Bunu PKK ile mücadele ve Kürt meselesi diye ikiye ayırmanız gerekli. Diğer yandan bunlar da bir şekilde iç içe geçmiş durumda ve tam manasıyla birbirinden bağımsız değiller. Ama en azından PKK'yı silahlı mücadeleden vazgeçirmeniz gerekiyor. Kültürel hakları iyileştirebilirsiniz ama artık 2016'dayız işler 5 yıl önce olduğu gibi değil. Kürtçe lisanında programlar yeterli olmayacaktır. Onlara özerklik verecek değilsiniz ama dönüp diyeceksiniz ki anayasada değişiklikler yapıp Türklüğün tanımını değiştireceksiniz. İkinci konu ise seçim barajının yüzde 10'dan örneğin %7-8'e çekilmesi olacaktır ki bu büyük bir adım olur. Kürtleri parlamentoya çekmeniz ve Kürtlerin siyasi bir fırka olarak işlev görebilmelerini mümkün kılmanız gerekiyor. (Görüşmeci 21)

Mesela örneğin dün ben Binali Yıldırım'ı dinledim, diyor ki; çözüm mözüm yok, kimseyi görüşmeyiz. Kimseyle görüşmesin, ama senin 20 milyonluk bir Kürt halkın var, nasıl çözülür bu? Onlara temel insani hak ve özgürlüklerini sunmakla. Önce bu adımı atacaksın, sonra artık millet yine PKK'ya oy mu verir-vermez mi, o halkın bileceği bir şey. Sen önce kendi, yani önce bana düşeni yapacaksın. Biliyorsunuz, siz de, biz de ... bizim babalarımız hep suçu dışarıda arar iş kötü gidince ya da hep anamızdan arar ya bizden arar. Önce kendimize dönmeliyiz, önce mesela ben bu ülkenin sahibiysem, iktidarıysam, muktedir gücüysen ben çözüm üretmeliyim... Şimdi önce AK Parti, insanın haklarının temelini sunacak, Kürtlere verecek, Kürtler onun karşılığını nasıl verir, o ikinci bir aşama, ikinci bir süreçtir. Ama şey de dediğim gibi, Türkiye'de ilk kez bu AK Parti döneminde temel meselelere parmak basıldı, temel meseleler gündeme çıkarıldı, toplumun önüne. Ben mesela eskiden hatırlıyorum, Türkiye'ye gizli gelip gidiyordum, Kürtçe konuşunca biz korkuyorduk gerçekten. Ama şimdi Kürtçe telefonla rahat konuşuyorum, TRT Şeş açılmış, bilmem ne açılmış; bunları da teslim etmek lazım, yani öyle hiçbir şey olmamış değil.

Fakat benim mantaliteme göre ben diyorum; ben bu ülkenin iktidarı isem çözümü benim üretmem lazım. (Görüşmeci 48)

Katılımcılar yukarıda görüldüğü üzere, bu grup katılımcılar Kürt sorununun çözümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğünün bozulmadan, vatandaşlık kavramının yeniden ele alınarak genişletilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Demokratikleşmeyi Kürt sorunun çözümünün temelinde gören ilk grup katılımcıları arasında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekliliğini vurgulayan bazı katılımcıların düşüncelerine aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye'de Kürt milletinin sorunu, Türkiye'nin Kürdistan bölgesinde Kürtlerin kendilerini otonomyada yerel belediyelerin güçlendirilmiş bir idari yapısıyla Kürtler orada kendilerini otonom bir şekilde yönetirler. (Görüşmeci 15)

İdeal olan nedir bilmiyorum ama tek çözümün PKK ile müzakere edilmiş bir anlaşma olduğunu düşünüyorum. Bunun neticesinde tüm yetkinin PKK'ya verilmesi elzem değil. Bu hiç de ideal bir çözüm değil ama bu Kürtlere siyasi otonomi verilmesi ve PKK'nın da yerel bir parti olarak burada rol üstlenmesi olmalı. (Görüşmeci 22)

Bir; demokratikleşmeyle çözebilirsin. İki; şöyle çözebilirsin, birtakım kolektif haklarla çözebilirsin. Üç; hani şey yaparsın, daha siyasi bir çözüm, belki bunları dile getirmezsin, ama işte şey versin; yerel yönetimlerin güçlendirilmesi denilebilir ya da daha yumuşak geçiş şeyler yapılabilir; hani valilerin direkt doğrudan seçilmesi. Hani seçilmişlerin, valilerin atanmış olmaması, yani daha böyle idari bir şey yapabilirsiniz. (Görüşmeci 26)

Bence, eğer politik niyet ve iyi bir teklif varsa, Kürtlere ekonomik desteğin yanında kültürel, eğitimsel ve dil haklarıyla birlikte bu doğal bir adım. Biliyorsunuz, burada, bu ülkede oluyor, pek çok yerde olduğu gibi. Bu gelecek. Bu devletlerin olma şekli, Atatürk'ün zamanındaki gibi homojen değil. Tabi ki bunu bu şekilde yapmak için pek çok iyi sebebi vardı O'nun. Ama şimdi devam etmemiz gerek. Bence model her yerde. Biliyorsunuz, model her yerde ve bunu yapmak zor değil. Aynı şekilde, yine bildiğiniz gibi, Türkiye'de Kürtler her yerde. Sadece güneydoğuda değil. (Görüşmeci 27)

Bugün mesela ne bileyim işte HDP'nin önerdiği türden böyle üç-beş ili bir araya getiren eyaletler tarzı bir yerellik yerine il bazlı bir yerelliği, ama Kürtçe'nin bir 10-15 yıllık vadede eğitim dili olmasını bir şekilde hani öngören bir çerçevenin bir ortak zemin olabileceğini düşünürüm. En azından Kürtleri masaya çekebilecek, PKK'yı masaya çekebilecek. (Görüşmeci 34)

İdeal bir çözüm, yeni anayasayı becerebilirsek vatandaşlık ve çoğulculuk temelinde kurgulamak, yerel yönetimlere ismini özellikle federasyon koymadan belki bölgesel yönetim de Türkiye'nin bütününde endişe uyandırabilir, ama il bazlı tıpkı 1921 Anayasasında olduğu gibi yerel yönetimleri güçlendiren bir model üretilebilir. PKK tamamen Türkiye defterini kapatacak olursa valiyi bile halk seçebilir, örnek veriyorum. Ama bunun için tamamen o defterin kapatılmış olması lazım. Kimlik haklarında ise ana dilde eğitimi tartışmadan çok dilli bir eğitim modeliyle getirmek lazım. Yani sadece Kürtçe eğitimi zaten kimse istemiyor. Ama Kürtçenin, Türkçenin bir arada yer aldığı bir eğitim modeli üretmek gerekiyor. Kanunlarda yer alan halen bazı sorunlu hususların tamamen temizlenmesi gerekiyor. (Görüşmeci 43)

Anadilde eğitim, bir de statü, Kürt sorunu dediğimiz bu iki sacayağına sahiptir. Benim tarihten anladığım kadarıyla, eskiden şimdiye kadar. Şimdi de zaten talep bu yöndedir; yana anadilde eğitim, bir de üniter yapı içerisinde bir statü. Bunlardan biri bile eksik olursa Kürt sorunu çözüldü dememiz zordur. Anadilde eğitim ve tarafların makul göreceği üniter, altını çiziyorum, üniter yapı içerisinde bir statü. Bunlar olmadığı sürece bu iş çözülmez. (Görüşmeci 52)

Araştırma sırasında görüşülen kişilerin ideal çözüm önerisi sorusuna verdiği yanıtların ikinci grubunda Kürt sorunun müzakere temelinde çözülebileceği vurgusu görülmektedir. Bu çözüm önerisini savunan kişilerin görüşleri demokratikleşme ile sorunun çözülebileceğini savunan kişilerin görüşleriyle paralel gittiği söylenebilir. Bu grup Kürt sorunun yıllardır çözülememesinin temelinde Türk devletinin süreç içerisinde yanlış kişileri muhatap almasının yattığını iddia etmektedir.

İdeal çözüm gerçekten de masadır, müzakere yoludur, müzakere etmektir, bu konuları masada tartışmaktır. Muhatapları gerçek muhataplardan almaktır. (Görüşmeci 1)

Türkiye Kürt politikası konusunda Kürt'ü dost olarak görmekten başka seçeneği olmaması gerekir diye düşünüyorum. Türkiye'nin geleceği Kürt'ü kendinden bilmekle, Kürt'le dost olmakla, sadece Türkiye Kürtleriyle değil Ortadoğu'nun diğer ülkelerinde yaşayan Kürtlerle de, hatta dünyanın başka ülkelerinde yaşayan Kürtlerle de politik olarak ve insani olarak dostluk dilini geliştirmesiyle ancak mümkün olabileceğine ben inanıyorum. Eğer bu dili düşmanlık üzerinden kurgulamaya kalkarsa Türkiye bu işten çok zararlı çıkacak. Türkiye mi sadece zararlı çıkacak, Türkler mi? İnan değil, hepimiz zararlı çıkacağız... Şu anda bizim acil gündemimiz çözüm mözüm meselesi değil hayattır önümüzdeki acil şey. Yani insanların daha fazla acı çekmemesi, bu hayatın daha fazla çölleşmemesi, hayatı yeniden bir şekilde güzel iplikle, ibrişim iplikle teyelleyerek bir hayat yeniden kurgulama dönemidir bizim için. Bunun yolu da önyargılardan sıyrılmak, kötü düşman görmemek ve yeni bir dil anlatmak, paylaşmak insanlara. Önce bu dille başlamak ve önyargılardan vazgeçmekle ancak mümkün olabilir diye düşünüyorum. (Görüşmeci 11)

Eğer Ankara, PKK'nın silahları bırakmasını istiyorsa ortaya somut bir plan koymalı ve uzlaşma için el uzatmalı ve ciddi ve kararlı davranmalı. Genel bir af çıkarılmalı, bölgedeki yerel yönetimlerin güçlendirilmesi lazım. Bu süreçte PKK'nın da iyi niyet göstermesi, hiçbir şekilde şiddete başvurmaması lazım. (Görüşmeci 37)

İdeal bir çözüm önerisi taraflardan biri tarafından getirilmez. Müzakere bunun için vardır. Her iki taraf da belirli ilkeler etrafında masaya eşit şekilde oturur ve bir sonuç bulurlar. Kolombiya'daki FARC barışından ya da geçmişin IRA tecrübesinden sonuç çıkarmayanlar bana kalırsa çözümsüzlüğün asıl sebepleri. Çünkü çözümün yaratabileceği siyasal olanakları ve geleceğe yönelik potansiyeli, günümüzün sıkışmış, otoriter politikalarını korumak adına bir kenara atıyorlar. Dar alanda kısa paslaşmaları, önümüzdeki geniş ufuğa tercih ediyorlar. Kim muhatap alınmalıdır denirse bana kalırsa toplumsal tüm paydaşlar, şeffaf bir şekilde bu işin parçası olmalı. Gerilla ailelerinden asker ailelerinde, PKK'den TSK bileşenlerine herkesin toplumsal bir hesaplaşma ve rehabilitasyon sürecine de dahil olacağı, müzakereleri izleyen geniş bir süreç olmalı. Ben şundan eminim. Masadan el sıkışarak kalktığınızda barış gelmiş olmuyor. Barış ancak ve ancak, toplumun damarlarına tıpkı bugün savaş işlendiği gibi işlendiğinde gerçekleşir. Burada asıl olan toplumda bir rıza yaratmak. Birincil muhataplar elbette siyasi partiler, yıllardır süregelen çatışmanın

aktörleri ve sivil toplumdur. Ancak yurttaşları ve diğer paydaş organizasyonları da kapsayan çok daha geniş bir alan oluşmalıdır.(Görüşmeci 39)

Türkiye, kendi demokratik ve anayasal çözümünü hazırladıktan sonra tüm tarafları muhatap almalıdır. Çünkü her biri kendi cephesinden bu soruna etki etmektedir. Kürdistan bölgesinin güçlü bir etkisi söz konusudur. PKK güçlü bir silahlı unsur olarak rol oynamaktadır. Türkiye Kürdistanı'ndaki farklı kesimlerin de özel bir etki alanı vardır. Türkiye hükümetinin genel bir diyalog safhası ilan etmesi gerektiğini düşünüyorum. Ancak bu bir proje kapsamında olmalıdır. Destek vermeyenler olursa bu süreçte kendileri zarar eder.

Çatışma ve savaş hiçbir şekilde çözüm getirmez. Kendi içinde çok aşışın varsa ve dört bir yanın da düşmanlarla çevriliyse askeri operasyonlar daha fazla sorun doğurur. Diyalog, birlikte yaşam ve sükunet tercih edilmelidir. Ortada bir proje olursa ona düşmanlık yapanlar zarar eder. O yüzden her şeyden önce ortaya bir plan ve program konulmalıdır. Geçmişten bu yana insanlarına zulmeden kirli zihniyetin geride bırakıldığı ilan edilmelidir. Çünkü mevcut olumsuzluk senden kaynaklı değildir, o halde bunu üstlenme ve sahiplenme. (Görüşmeci 40)

Hükümet muhatap olarak kimi muhatap aldı? PKK'yı muhatap aldı. Böyle bir şeyde PKK'yı muhatap almak kadar salakça bir şey olmaz. Kürt meselenin çözümü PKK'nın elinde değil.

Oradaki bir kere, doğrudan halkı muhatap alacaksınız, sivil toplum kuruluşlarını muhatap alacaksınız. Korucudan niye nefret ediyorsunuz? Korucuyu muhatap alıyorsunuz. Korucu tek muhatabınız değil, ama korucuyu muhatap almazsanız bu iş olmaz. Vatandaş muhatap almazsanız olmaz. Sanayi derneklerini muhatap almazsanız olmaz, esnafı muhatap almazsanız olmaz. Şöyle düşündüler: Dediler ki, biz sadece, sorun çıkartan kim? PKK. Eğer biz PKK'nın üzerinden sorunu çözmeye çalışırsak bütün sorun ortadan kalkar. (Görüşmeci 50)

Önemli olan, yani iki tarafın da ortak paydalar etrafında birbirlerine yaklaşmalarıdır, yani bu şeyi görmeleridir. Ne Kürt tarafı maksimum istediğini istemeye devam etmeli, ne de devlet bugüne kadar sürdürdüğü ve kendisi için doğru olanın azamisini istemede ısrar

etmesi. Bu olursa bu kavga böyle devam eder, o zaman işte dış güçler devreye giriyor, Türkiye'ye zarar vermeye çalışan ister süper devletler, ister komşu devletler olsun bu olayı kaşımaya, yarayı büyütmeye devam ederler yani. (Görüşmeci 54)

Yıllar içerisinde Kürt sorunu kapsamında 5 çocuğunu teröre kurban veren acılı anneye çözüm sürecinde özellikle hem Türk hem de Kürt annelerinin ortak bir amaç için hareket etmeleri gerekmektedir.

Bazen bir karakolun askerini, hepsini toplayıp götürüyorlar, gerillanın olmadığı halde bir yere götürüyorlar, onları orada kurşunlayıp öldürüyorlar, gerilla öldürdü diyorlar, gerilla baskın yaptı öldürdü diyorlar. Gerillayı haksız yapmak için her şeyi yapıyorlar. Tek çare budur. Tek çare, bunu meydana çıkarmak, yalanlarını meydana çıkarmak... Ama bu meydana çıkması için asker analarının da, hatta Türk analarının da bizim çocuklarımızı gerillayı öldürmeye göndermeyin diyecek. Onlar da ayağa kalkacak, biz çocuklarımızın ölmesini istemiyoruz, o çocukları öldürmeye yollamayın, bizimkiler de ölmesin deyip ayaklanacaklar, başka çare yok. Onlar da bir defa şöyle toplu halde bir yerlerde başkaldırırlarsa, o zaman meydana çıkacak. Şimdi öyle paralı askerler yolluyor ki, öldüğü zaman ölümünü bile açıklamıyor. (Görüşmeci 8)

Öte yandan, katılımcılardan biri müzakere ile Kürt sorunun çözülebileceğini iddia eden gruba karşılık devletin farklı grupları muhatap almasının çok anlamlı olmadığını iddia etmektedir.

Burada şey şu: Bizi muhatap alsın diyor şimdi mesela bazı farklı gruplar var bölgede. Ne demek muhatap alsın? Benimle masaya otursun. Kardeşim, seninle devlet niye masaya otursun? Seninle devlet zaten oturuyor istişare yapıyor, ne diyorsan diyorsun. Yani devletin böyle al-ver süreci içinde değil ki seninle neyin pazarlığını yapacak. Şimdi orada elinde silah olan bir örgüt var, adamın elindeki silahı bıraktırmaya çalışıyor. Bundan dolayı onunla yürüyen farklı bir trafik var. Sen bu şeyin neresindesin? Sen gidip adama silah mı bıraktıracaksın, sen neresindesin? Bu yüzden bu absürt bir şey yani, bizi muhatap almadılar; en gıcık olduğum şey. (Görüşmeci 42)

Son grup ise daha radikal bir duruş sergileyerek Kürt sorununun en ideal çözümünün Kürt milletinin ayrı bir devlet kurmasından geçtiğini iddia etmektedir. Bu grup sadece Türkiye

Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayanların değil farklı ülke topraklarında hayatlarına devam eden Kürtlerin de birleşerek kendi kendilerini yönetmelerinin en uygun çözüm olacağını savunmaktadır.

Kürt sorununa ilişkin en ideal çözüm, Kürtlerin kendi kendini yönetmesidir. Kürtler bir kitle değil, bir millettir. Binlerce yıllık köklü bir tarihe sahip, dünyanın en zengin dillerinden biri olan Kürtçe'yi konuşan, ülkesi Mezopotamya havzası üzerinde yer alan, 60 milyonluk bir millettir Kürtler. Yaratılan hiçbir insanı diğer bir insanın kaburga kemiğinden yaratmamıştır. İnsan hür olarak yaratılmıştır ve tüm milletlerin hür olarak yaşamaya hakkı vardır. Bu sebeple, tıpkı Türkler gibi Kürtler'in de, tıpkı Gürcüler gibi Abhazlar'ın da, tıpkı Farslar gibi Beluclar'ın da, tıpkı Burmalılar gibi Rohingyalar'ın da, tıpkı Çinliler gibi Tibetliler'in ve Uygurlar'ın da, tıpkı İsveçliler gibi Laponlar'ın da, tıpkı İngilizler gibi İskoçlar'ın da, tıpkı İspanyollar gibi Basklılar'ın ve Katalonlar'ın da hür ve müstakil bir millet olarak yaşamaya hakları vardır.. (Görüşmeci 19)

Türkiye'nin geleceği parlak, bu noktada Kürtlerin karar vermesi lazım. Bu parlak geleceğin bir parçası mı olmak istiyorlar yoksa gerçekten bağımsız ya da çok zayıf federatif bağlarla ilişkili otonom bir yapı mı istiyorlar. Bu ve bundan sonrası onlara ait bir sorumluluk ve tercih. Ama olayların durulacağı kanaatinde değilim. Şöyle bir şey var benim açımdan. Ben, demokratik değerlere inanan, saygı duyan birisiyim. 30 milyon insan bağımsızlık istiyorsa bunun karşısında yer almam, almamalıyız da... Eğer, burada sorun teşkil eden ve 4 ülkeye yayılmış 30-35 milyon –ki dünyanın en kalabalık bağımsızlık elde edememiş toplumu deniliyor- bir millet varsa o zaman bu 4 ülkenin bir araya gelip bu sorunu çözmesi lazım. (Görüşmeci 23)

Birleşik federe bir devlet olunabilir ya da eyalet sistemi uygulanabilir Osmanlı da olduğu gibi. (Görüşmeci 35)

İdeal çözüm, doğru çözüm, Birleşik, Demokratik Kürdistan'dır. Bağımsız Kürdistan yolunda, herhangi bir kesimde konfederalist bir yapı da savunulabilir. Federasyon değil, konfederasyon... Bugün Güney Kürdistan'da, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde, Kürdistan Başkanı Mesut Barzani bağımsızlık yolunda referandumu ve bağımsızlığı ısrarla dile getirmektedir. Bu süreci desteklemek bütün Kürdlerin, Rojhilat'daki, Rojava''daki,

Başur'daki, Bakur'daki bütün Kürdlerin görevi olmalıdır. Bu süreci engellemek için Mesut Barzani'nin ayağına çelme takmak aymazlıktır. Bu, Kürdlerin değil, Kürdleri, Kürdistan'ı müştereken baskı altında tutmaya çalışan, Irak'ın, İran'ın, Suriye'nin, Türkiye'nin devlet çıkarlarını savunmak anlamına gelir... Kürd/Kürdistan sorununu çözümü için her şeyden önce, Kürdlerin bir ulus, Kürdistan'ın bir ülke olduğunun kabul edilmesi gerekir. Kürdlerin, Kürd olmaktan, Kürd toplumu olmaktan doğan hakları sağlanmadan Kürd sorunun çözülmüş olmaz. (Görüşmeci 36)

Kürtler birincisi; hak sahibidirler her millet gibi... İkincisi; bu talepleri meşru bir taleptir. Üçüncüsü; gerçek bir barış ve istikrarın yegane yolu Kürtlerin kendi topraklarında egemen olmasıdır, kendilerini yönetmeleridir. Bu yönetim biçimi ortaklık şeklinde olabilir mi? Ama Kürtlerin iradesiyle olmalıdır bu. Bu federasyon da olabilir. (Görüşmeci 47)

Bir Kürt olarak, bir Kürt genci olarak herkesin hayalidir bağımsız Kürdistan, bu bizim hayalimizdir... Birleşik Kürdistan, bu bir hayaldir.

Bu bir istektir, bir arzudur. Ama şu an için gerçekçi midir? Hayır. (Görüşmeci 49)

Öte yandan, Türkiye'deki çözüm sürecinin Irak'taki gibi ayrı bir Kürt devleti kurmakla çözülemeyeceği savunan katılımcılar da bulunmaktadır. Bunun en temel nedeninin Türkiye'de birçok farklı azınlık grubunun olmasının altı çizilmektedir. Bu farklı etnik kökenlerin kendilerini Türkiye vatandaşı olarak adlandırılması, bunu kabul eder hale gelmeleri çözüm olarak görülmüştür.

Türkiye'de yapamazsınız Türkiye'de çok daha fazla topluluk var. Bunu düşünmek dahi çok manasız. Kürtlerin anlaması gereken şey kendilerinin yegâne büyük çaplı azınlık olmadığı. Burada yapılması gereken şey, Türk vatandaşı olmanın etnik Türk manasına geldiği mefhumunun biraz yumuşatılması. Belki bu kavramların biraz gevşetilmesi, hafifletilmesi gerek. Anayasayı ben yazacak olsam bunlara dikkat ederdim çünkü bazı maddeler halen 1982'den kalma. Türkiye halen 1982 anayasasıyla idare ediliyor. O dönem zor bir dönemdi. PKK'nın halihazırda yaptığı şey çok fena bunu belirtmem gerek. Ama 1982 Anayasası çok katıydı. Şimdi yapılması gereken Türkiye için maliyeti en düşük olacak yolu seçmek. Aynı zamanda bazı güvenlik tedbirlerinin cari kalması gerekiyor. PKK hiçbir zaman beni etkilemiş bir yapı değil ve hiç çekici bulmuyorum. Birçok Kürdün PKK'dan

nefret ettiğini de biliyorum. Lakin bazı gruplar PKK'dan ayrılmak isteseler dahi, örneğin Demirtaş ve HDP, PKK bunlara izin vermeyecektir. PKK ılımlı bir liderin ortaya çıkışına dahi müsaade etmeyecektir. Çünkü PKK onları kontrol ediyor. Suriye'de görüştüğüm bazı insanlar Türkiye olmadan yaşayamayacaklarını çünkü kara ile çevrili olduklarını söylüyorlar. Peki o zaman bu kantonların liderleri kim? Cevapları Türkiye'den gelen ve Kurmanci dili konuşan Kürtler olduklarını söylediler. Bunu söylerken de onlardan pek memnun bir halleri yoktu. Orada kendilerine ait bir liderleri yok çünkü Kandil'in PYD'yi kendi kontrolünden salıvermesi gibi bir ihtimal yok. Daes'le mücadele devam ettiği sürece de (Suriye'de) PKK'ya ithiyaçları olmaya devam edecek. Burada soru Kürtlerin PKK'nın Kürt milliyetçilerine ait bir varlık değil kendilerine yük olduğunu anlamaları nasıl sağlanabilir?... Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi iklimi değiştirmeye yönelik denemeleri gayet iyiydi. Kültür ve demokrasi sahalarında... Hepsi iyiydi. Lakin Kürt milliyetçiliğinin kalbine inene kadar, dikkat edin Kürt kimliği demiyorum, Kürt milliyetçiliği etnik temelli... Bu etnik meselelerin derinine inip Türkiye vatandaşları olarak kendilerini nasıl ülkeye ait hissedeceklerini sorgulamak gerekiyor. Türk vatandaşlığı etnik kimlik üzerine kurulmuş durumda. İslamiyet ya da bölge üzerine değil etnik hüviyet üzerine kurulmuş durumda. Bunu değiştirene kadar da Kürtler pek memnun olmayacaklar. (Görüşmeci 21)

İngiliz ile Fransızların Osmanlı İmparatorluğu'na ait toprakları böldükleri Sykes-Picot planıyla 4 parçaya dağılan Kürtler, 1 parçanın dışında diğer 3 ülkenin toplumlarıyla kaynaşmamış ve bütünleşememişlerdir. Bugün Suriye, Irak ve İran'da yaşayan Kürtlerin sınırlarını keskin hatlarla çizibilmeniz mümkündür. Bu ülkelerdeki demografik yapı, etnik ve inanç gruplarını keskin hatlarla birbirinden ayıran homojenlik arz eder. Irak'ta Kürtlere Araplarla komşu oldukları güneyde Hamrin Dağları ve batıda Şengal Dağı, Suriye'deki Kürtlere Araplarla komşu oldukları Kürt Dağı, İran'daki Kürtlere Farslar-Şiilerle komşu oldukları Kirmaşan hattını sınır çizebilirsiniz. Bunlar burada demografik olarak net çizgilerle birbirinden ayrılabilir. Ancak Türkiye'de yaşayan Kürtlere herhangi bir sınır ya da hat çizibilmeniz mümkün değildir çünkü homojenlik kalmamıştır. (Görüşmeci 30)

Sonuç olarak, katılımcılar temelde 3 başlık altında ideal çözüm önerilerini sunmuştur. Bu başlıklardan ilkinde demokratik hakların hayata geçirilmesinin ve bölge koşullarına hakim olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin etkili olacağı iddia edilmiştir. İkinci ideal çözüm önerisi ise daha çok konunun tüm taraflarının müzakere masasının etrafında

olmasına dayandırılmıştır. Bu iki başlık hem birbirini etkilemekte hem de daha çok Türkiye'nin toprak bütünlüğünün bozulmaması koşulunu içermektedir. Üçüncü başlık ise daha çok farklı ülkelerde yaşamlarını sürdüren Kürt haklarını kapsamakta ve kendi ülkelerini kurmaları çözümünü içermektedir. Bu radikal çözüm önerilerinin temelinde farklı ülkelerde farklı koşullarda yaşam mücadelesi veren ortak bir kültüre sahip Kürt topluluklarının kendi yaşamları üzerinde söz hakkı olmasına dayanmaktadır.

5.3.6. Tematik Analiz

Siyasal Perspektif

Görüşmecilerin Kürt sorunu veya ondan kaynaklanan siyasal problemlere dair tespit ve analizlerinin farklılaşması bu konuda kutuplaşma düzeyinde bir perspektif farklılığının olduğunu göstermektedir. Kürt sorunu olarak adlandırılan olgunun tanımlanması onun ne olduğundan çok ona bakan kişinin nereden baktığıyla ilişkilidir. Burada tespit ettiğimiz perspektif farklılaşmasının farklı tarihsel anlatılardan beslenme, farklı ilişki ağlarının parçası olma ve farklı yaşamsal tecrübelerle sahip olmadan kaynaklandığı görülmektedir. Türk Milliyetçisinin gözünden Kürt sorunu bir güvenlik/terör sorunudur. Çünkü onun tarih penceresinden gördüğü sadece kendi paradigmasına yansıyan tarih söylemidir. Kürt milliyetçisi ise alternatif veya karşı tarih diyebileceğimiz yeni bir anlatı inşa ederek sorunun kökenlerini yüzyıllar ve hatta bin yıllar öncesine taşımaktadır. Bunlara alternatif olma iddiasındaki İslamcılık ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile sorunu özdeşleştirmekte veya Asr-ı Saadet'e göndermeler yaparak sorunu çözebileceğine inanmaktadır. Burada görülen sorunla ilişkilenen siyasal çevrelerin bugün bile politik bir kopukluk içinde oldukları, hem Kürt sorunu hem de diğer meseleleri sadece kendi tarihi anlatıları içinde anlamlandırabildikleridir.

Tarih ideolojileştirilerek mevcut siyasal perspektif ve ağların korunduğu görülmektedir. Kesimler birbirlerini kendi durdukları yerden yargılamaktadır. Tarih temelli aktarımlar politik pozisyonların korunmasına yöneliktir. Dolayısıyla karşılıklı ilişkinin kurulması önünde tarih bir engel olarak gözükmektedir. Ne Türkiye cumhuriyetinin temsil eden isim veya siyasiler ne de Kürt etnik milliyetçiliğine daha yakın duran sözcüler karşı tarafla bir

ilişki kurmaktan çok kendi iddialarını haklılığını ispatlamaya çalışmaktadır. Çünkü taraflar günümüzde değil tarihin içerisinde yaşamaktadır.

Kendi evrenlerinde yaşayan ve düşünsel alışverişe kapalı olan tarafların gerçekliğe yer yer yabancılaştığı görülmektedir. Dış evren tanınmadığı için taraflar düşünsel konforlarını bozacak aksi örneklerle karşı komplo teorisyenliğine soyunmaktadırlar. Örneğin, Kürt sorununun neden on yıllardır çatışma ile çözülemediği sorusunun cevabı ifade edilemeyen dış destekçilerle açıklanmaktadır.

20. yüzyılın en önemli bilim felsefecilerinden biri olan Popper, gerek yanlışlanabilirlik kuramı gerek tarihsiciliğe getirdiği eleştiri ile bilim felsefesinin temel taşlarından biri olmuştur (Magee, 1990, s.10). Esasında Popper'in düşünce evreninde en önemli yeri eleştirel akılcılık almaktadır (Magee, 1990, s.14). Bireyi incelemeyi ve yaşadığı dönemin bilim anlayışına eleştirel bir bakış açısı getirilmesini tavsiye etmekte ve tarihe tümevarımcı bir anlayışla yaklaşarak bilimsel yasalar üretmenin doğru olmadığını savunmaktadır (Magee, 1990, s.14).

Popper'in eleştirdiği gözlemlenen olayların tümevarımla genellenebileceği ve buradan bilimselliğin üretileceği anlayışıdır. Popper siyaseti, gerçeklikle sınanması ve deneyle düzeltilmesi gereken bir varsayım olarak görür; her bir politikanın işlerliğinin sınanması önemlidir; bu da istenen sonuçları veren kanıtlarla değil, istenen sonucu vermeyen bulgular bularak yapılmalıdır. Bilimsel birikim ancak böyle sağlanacaktır (Magee; 1990, s.14). Bu yöntem, ancak açık toplumlarda ve demokratik ortamlarda gerçekleşebilir. Pozitivizm, bilimin üst üste koyarak ilerlediğini varsaysa da Popper insanlığın ilerlediğini ön kabulüyle, bu durumun doğru tezlerin birikmesiyle değil, yanlış olanların ayrıştırılmasıyla olduğunu kabul etmektedir. Bu anlayışta, hiçbir şey doğrusal bir süreklilik arz etmez ve değişmek herkes için geçerlidir. Bu anlamda, bilimsel bilginin eleştiri yoluyla çelişkilerinden arındırılması ve ilerlemenin sağlanması Popper'e göre esastır. Sosyal bilimler, sosyal iyileşme için yapılan önerilerin eleştirilmesiyle büyük gelişmeler gösterir (Demirdöven, 1991, s.82-83). Popper'a göre, bilimin özelliği doğrulanabilir değil yanlışlanabilir olmasıdır (Demirdöven, 1991, s.83).

Tarihsicilik ve tarihselcilik birbirine karıştırılan iki kavramdır. Tarihselcilik tarihsel olayların her birinin nev'i şahsına münhasır özellikler taşıdığını ve bu anlamda tekrar edilemez olduğunu ve bir şeyin öneminin tarihsel gelişmedeki rolünde gizli olduğunu savunur (Demirdöven, 1991, s.86). Bu anlamda tarihselcilik, geleceğin geçmişin bilgisiyle şekillenmesini olumlar. İnsanı merkeze alan Popper, tarihsicilik konusundaki düşüncelerini Platon, Hegel ve Marks gibi büyük düşünürlerin düşünce sistemlerine getirdiği eleştiriler ve açıklamaların merkezinde inşaa eder. Tarihsicilik pozitivist anlayışla şekillenen, fen bilimlerinde olduğu gibi, tümevarımsal genel geçer doğrular eliyle tarihin ütopyik bir gelecek tahayyülü üzerinde açıklanabileceğini tezi üzerine temellendirilen kuramlardır (Popper, 2008, s.24). Tarihsici, tarihi vakaların insanlık tarafından gerçekleştirildiğinin ayırdında değildir ve genel geçer yasalar eliyle tarihin geleceği belirlediğine inanır (Popper, 2008, s.24). Popper bu anlayışı insan hayatının doğasını ve kaderini anlarmış görünerek özgürlüğünü, yaratıcılığını ve insan hayatının kendi temel enerjisini yok etmekte olduğunu savunmaktadır (Kroner, 2010, s.642). Bu noktada Popper'in Marksizme getirdiği eleştiri kayda değerdir. Marksizmin tarihsel materyalizm kuramı çerçevesinde, tarihin oluşum motorunun sınıfsal farklılıklar ile üretim araçları sahipleriyle işçi sınıfı arasındaki katma değer paylaşımının sınıf çatışmasına sebep olacağını ve bu dikotominin tarihin temel motoru olduğunu savunmaktadır (Kroner, 2010, s.643). Sınıf çatışması kapitalizmi çöktecek, er ya da geç sosyalizme ve oradan yer yüzünde ideal yaşamı temsil eden komünizme evrilecektir. Marks'a göre bu bir tarihsel zorunluluktur. Bu çerçevede, Marks, tarihsel gelişmeyi açıklamada genel geçer bir kuram ortaya çıkarma çabası ve ütopyacılığıyla Popper tarafından eleştirilmiştir. Marksizmin tarihsel bir kuram ortaya koyma iddiası Popper'a göre yaşaması mümkün olmayan bir iddiadır (Popper, 2008, s.29). Çünkü Popper'a göre tarihin bir yönü yoktur ve Marks ütopyacı kimliğiyle sahte bir peygamber durumuna düşmüştür. Bu kehanetleri gerçekleştirmek için kapitalist düzene yapılacak müdahaleler toplumu sadece daha fazla geriye götürecektir (Popper, 2008, s.33). Popper, biraz daha ileri gider ve Marks'ın bu tezini fare kapanı olarak adlandırır (Popper, 1997, s. 18).

Bu minvalde değerlendirmemize devam edecek olursak, Popper, eleştirel aklı ve demokrasiyi benimsemiş liberal toplum kuramı olarak "*Açık Toplum*" u geliştirmiş ve tarihsici olarak adlandırdığı, totalitarizme ve kapalı toplumlara kaynaklık yaptığını düşündüğü, yeryüzünde cennet vaad eden ütopyacı düşünürleri eleştirmiştir. Popper,

zamanının ideal Batı demokrasilerini “Açık Toplum”, bu ideallere uymayan toplumları “Kapalı Toplum” olarak isimlendirir. Kapalı Toplum'da bireyin eleştirel zekası yok sayılır. Açık Toplum ise bireyin kişisel kararlarla yaşayabildiği ve bireylerin kişisel kararlarını birbirlerine karşılıklı sunarak yaşadığı özgürlükçü toplumlardır. Popper'ın ideal olarak gördüğü Açık Toplum, varolanın en iyisi anlamında bir idealdir ve bu minvalde ideal olan Batı demokrasileridir. Popper'e göre Açık Toplum, Batı'nın gelişmişliğinin sonucu ve göstergesidir.

Popper, Açık Toplum'un devamını sağlayacak en temel garantör ve istikrar sağlayıcı unsur olarak kurumların varlığını görür. Bunun ise hukuksal, kurumsal, anayasa, kanunlar ve genel seçimler ile sağlanabileceğini belirtir(Popper, 2010).

Türkiye'nin deneyimlediği Kürt meselesini Karl Popper'in tarihsicilik eleştirisi üzerinden okumaya çalıştığımızda, Kürtlerin milliyetçilik bilincinin geç oluşmasının bir tezahürü olarak, 20. yüzyılın başından itibaren, kendi “cennetlerini/egemen devletlerini” yaratma ülküsünün aslında Popper'in bahsettiği ütopyacı, tarihin bir kurallar manzumesi biçiminde ilerlediğini öngören bir anlayışın görünümü olduğu göstermektedir. Osmanlı'da yaşayan milletlerin isyan ve şiddet yoluyla kendi ulus bilinçlerini ve devletlerini elde etmiş olmaları bunun tarihsel genel geçer bir kural olduğu anlamına gelmeyeceğini, bu anlamda Kürtlerin Türkiye topraklarında benzer bir yöntemle, şiddet eylemlerine başvurarak kendi öz benliklerinin farkına varmaları ya da bağımsız bir Kürt devletine sahip olabilecekleri düşüncesi Popper'e göre kapalı toplumların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, PKK şiddetiyle birlikte Türkiye'de güvenlik politikalarının belirleyicisi olmuş ve demokratik değerler zaman zaman ulusal güvenliğe kurban edilmiş, Kürtler arasındaki çok seslilik ise PKK'nın bunu engellemeye yönelik kasıtlı eylemleriyle son bulmuştur.

Diyalog Noksanlığı

Farklı düşünsel pozisyonlardaki aydın, akademisyen veya kanaat önderlerinin birer fikri temsilci olduğu göz önüne alınırsa aralarındaki iletişimin ve alışverişin zayıf olduğu görülecektir. Her kesim kendi sorun tanımlamasını yaptığı gibi kendi çözüm tarifini de yapmaktadır. Bu nedenle tarafları buluşturabilecek ve ortak aklın üretilebileceği platformların olmaması muhatapları birbirinden daha da uzaklaştırmakta, diyalogu imkânsız hale getirmektedir.

Çözüm süreci üzerine yapılan tartışmalarda anlaşılmaktadır ki Ak Parti birbirine zıt kutupların arasında bir köprü vazifesi görmekteydi. AK Parti'yi sorununun çözümüne dair gerçekçi bir umut olarak gösteren elinde bir sihirli değnek olması değil, sorunu çözme iradesidir. Kelimenin tam anlamıyla AK Parti bir ittifak hareketi olarak Kürt sorununun farklı temsillerini de önce kendi bünyesinde buluşturabilmiş, daha sonra kendi dışındaki kesimleri de bir araya getirmeyi başarabilmişti. Kürt sorunun kesin bir çözümü bir yana çözüm üzerine konuşulabilmesi için diyalog ön şart olarak belirlemektedir.

Türkiye, ayrılıkçı PKK hareketinin yaklaşık 35 yıldır süren şiddet eylemleriyle mücadele etmektedir. Marksist-Leninist çizgideki Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Türkiye'de ses getiren sistematik ve örgütlü terör eylemleri yoluyla bağımsız bir Kürt devletinin kurulması için faaliyete başladığından beri ülkede asker ve sivil 40 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Türkiye, ulusal güvenliğine en büyük tehdit olarak PKK'yı gördüğünden, komşularıyla ilişkilerinde pozisyonunu mütemadiyen Kürt tehdidi üzerinden belirlemiştir. Ülke beşeri ve ekonomik kaynaklarının tüm gücüyle kanallı edildiği bu sorun terörist eylemler bağlamında değerlendirilmiş ve bu durum ülke politikalarının belirlenmesinde güvenlik bürokrasisinin rolünün giderek artmasına neden olmuştur. Erdoğan liderliğindeki AK Parti'nin başlattığı Barış Süreci silahların susmasını sağlayarak başlattığı diyalog ortamıyla bölgede görece bir sosyo-ekonomik ferahlama getirmiştir. Ancak, bu çatışmasızlık dönemi çok uzun sürmemiş olup; halihazırda devlet güçleriyle PKK sempatanları arasında devam etmekte olan çatışmaların son bulması için farklı bakış açıları geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada başlangıç olarak Frankfurt Okulu ikinci akım temsilcilerinden Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem kuramını ele alabiliriz.

Habermas, mensubu olduğu Frankfurt Okulu'nun kapitalizmin yarattığı sanatın popülerleşmesi ve kitle kültürünün ortaya çıkışı eleştirisine (insanın bir tüketici olarak modernizmin temeli olan pozitivizmin iddia ettiğinin aksine yeniden üretim süreçlerinin öznesi değil kültür endüstrisinin bir nesnesi haline dönüşmesine ve modernitenin toplumsal bir denetim aracı olarak yukarıdan dayatılan ve yönetilen yapısına) Araçsal Rasyonalite ve İletişimsel Rasyonalite ayrımı yaparak yeni bir üst-kuram geliştirmiştir. Bu anlamda, rasyonaliteyi daha geniş bir çerçevede ele alan Habermas, modern dünyanın en büyük problemini araçsal aklın yarattığı rasyonalite olarak belirler (Habermas, 2001, s.44). İletişimsel rasyonaliteyi şöyle tanımlamak mümkündür: Vatandaşlar arasında, açık, şeffaf

ve akılcı tartışmaya dayalı olarak oluşturulan kamusalılığın eşit koşullarda ve hür bir iradeyle fikir alışverişinde bulunmayı sağlamasıdır. Habermas, araçsal rasyonalitenin yarattığı sistem dünyasındaki bürokratik ve ekonomik süreçlerin saf aklı manipüle ettiğini ve kişiyi özgürleştirmedini ifade ederek, İletişimsel Eylem kuramını geliştirmiş, özne merkezli ‘us’ yerine yaşam dünyasının iletişimsel rasyonalite tarafından restore edilmesini öngörmüştür (Coşkun, 2010, s.36).

Habermas, teorisinde uzlaşının ve iletişimin öneminden bahseder. Habermas, İletişimsel rasyonalitenin belirlediği yaşam dünyasını, kapitalize edilmiş sistemin tehditlerine karşı bağışık ve yeniden üretilebilir bir adım olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda, iletişimsel eylem kuramı özneler arası kurulan yaşam bağlamında geçerli ve pragmatik, iletişimsel uzlaşılar üzerine kuruludur ve bu tez Durkheim’ın kolektif bilincine çok yakındır. Müzakereye varmak üzere rasyonelliği kurmak temel amaçtır, aklı özneler arası bir form olarak tanımlar ve insan artık rasyonelliğini bir özne olmasından değil sosyallığından alır (Yıldırım, 2012, s.206).

Görüş birliği amacı için iletişimdeki bu rasyonellikle birlikte, diyalogun kendisiyle meydana geldiği dünya arasında da bir uyum gereklidir. Bu uyum konuşmacıların karşılıklı olarak bildikleri ve içselleştirdikleri geçerlilik iddiaları sayesinde mümkün olur. Yıldırım bu geçerlilik iddialarını açıklık, doğruluk, meşruiyet ve samimiyet olarak özetlemiştir (Yıldırım, 2012, s.205).

Modern toplumun, siyasal iletişimin iletişimsel eylem kuramıyla etkileşiminden bahsetmek Kürt Meselesine bakış açımızı genişletecektir. Siyasal iletişim kavramı 1945 ve sonrasında demokratik rejimleriyle çoğalması ve halkın karar alma süreçlerine katılımının artması ve doğal olarak seçim yarışının kitle iletişim araçlarıyla yapılmasıyla ortaya çıkmış; ilk olarak sadece seçmeni ikna faaliyeti olarak gözükmekte ve günümüzde seçmenler ile siyasal aktörler arasındaki mekanik rekabete odaklanmış durumdadır. Siyasal iletişim cari yapısıyla, yaşam dünyasının kapitalize sistem tarafından manipüle edilmesine olanak vermekte, araçsal aklın toplumda yeniden üretilmesine hizmet etmektedir.

Oysa iletişimsel eylem ile ilişki halindeki siyasal iletişim, toplumun siyasete bakan her yönünü kapsayan bir alana dönüşür. İletişimsel eylem sayesinde siyasal iletişim yaşam

dünyasını üç katman olarak tasarlamaktadır (öznel, özneler arası ve nesnel dünyalar). Yıldırım bunlara, öznel/mahalli, özneler arası/milli ve nesnel/küresel demektedir (2012, s.211).

Türkiye'nin Kürt meselesine dönecek olursak, güvenlik politikalarının tek belirleyen olduğu, dolayısıyla “terörist, vatan haini, düşman, vs.” gibi söylemlerin hakim dili teşkil ettiği ortamda Habermas'ın iletişimsel eylem kuramının önemi ortaya çıkmaktadır. Ulus devlet, moderniteyle birlikte ortaya çıkan bir kavram olup, tek millet esasına dayanan üniterliği temel bir veri olarak kabul etmiş, hakim etnisite dışındaki oluşumları yok saymıştır. Türkiye de kuruluşu itibarıyla bu hakim ideolojiden nasibini almıştır. Şimdiye kadar geliştirilen politik araçsal aklın ürettiği söylem ve tutum biçimi sorunu sadece daha fazla büyümüş ve toplumsal mutabakatı yıllar içerisinde gün be gün daha sorunlu bir hale getirmiştir. Ancak, AK Parti iktidarın 2008-2014 yılları arasında geliştirdiği "Çözüm Süreci" ve "Barış Süreci" yaklaşımları, diyalogu ön plana alarak, Habermas'ın iletişimsel eylem kuramına göre yeniden tasarlanacak bir dil ve siyasi iletişim argümanlarıyla Kürtler ile Türk devleti arasında yeni bir diyalog kapısı açılabilir. Aslında, Barış Süreci'nde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yapmaya çalıştığı ve hedeflediği de bu dialog ortamı olmuştur. Başbakan Erdoğan ilk defa Kürdistan kelimesini kullanmış, TRT de bir Kürt kanalı kurulmuş, PKK sempatanlarına denen “terörist” kelimesinin kullanımı en aza indirilmiştir. Bu anlamda Kürt halkına hitap eden bu açılımlar siyasal iletişimin öznel ve özneler arası niteliğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, taraflar arasındaki müzakere zeminindeki, Habermas'ın geçerlilik iddiaları dediği açıklık, dürüstlük, meşruiyet ve samimiyet unsurlarındaki eksiklikler sürecin akamete uğramasına sebep olmuş, taraflar bu süre zarfında barış süreci sonrası dönem için silahlanmaya ve siyasi anlamda saflarını tahkime gitmişlerdir. Açıktır ki, Kürt meselesi şiddet sarmalı eşliğinde bir çözüme götürülemeyecektir. Habermas'ın dile getirdiği iletişimsel eylem kuramı, sorunun ele alınışını yeniden değerlendirmek için taraflara bir kapı açmaktadır. Bu kapı barış sürecinde aralanmıştır ancak henüz kapanmış değildir.

Bu kapının kapanmamış olmasını sosyal sermayenin azalmış ama henüz bitmemesinin bir göstergesidir. “Sosyal sermaye” kavramını en basit bir şekilde şöyle tanımlayabiliriz. “İlişkiler önemlidir. İnsanlar birbirleri ile ilişki kurarak ve devam ettirerek üstesinden gelebilecekleri zorluk yoktur.” Türk Toplumunun en önemli değeri farklılıklardır. Sosyal

sermaye teorisyenlerinin açıklamalarında, farklılık ve kültürel çeşitlilik taşıyan topluluklar eğer bunu bir uyum içinde sürdürebilirlerse önemli bir sosyal sermaye değerine sahip olacakları, yer alır. Böylelikle uzun yıllar barış içinde yaşamış Anadolu insanının bundan sonra da birlikteliğini sürdürebileceği ortaya konulmuş olacaktır (Şan, 2007, s.313).

Sosyolojik Düşünmek

Yurt içindeki aydınlarla ve Kürtlerin yurt dışındaki temsilcileri ile yapılan görüşmelerin bir diğer sonucu sosyolojik düşüncenin zayıflığıdır. En basit tanımıyla sosyolojik düşünmek kişinin kendi biyografisi ile tarihsel-toplumsal gerçekliği buluşturabilmesidir. Geçerli olduğunu varsaydığımız argümanların yerine gözlem ve tartışmayla üretilen bilginin önemsenmesidir sosyolojik düşünmek. Sosyolojik düşünmek toplumsal hayatımıza dair somut gerçeklikler hakkında konuşmamızı ve sorunlara geçerli çözümler üretmemizi sağlar.

Çözüm temalı görüşme başlıklarında katılımcıların en yoğun tartıştığı konulardan biri bürokratik hantallık olarak belirlemektedir. Siyasilerin irade göstermesine rağmen bürokratik yerleşik organizasyonun direnç gösterdiği, değişime kapalı olduğu, reformların ya somutlaşmadığı ya da geç olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki rasyonel bürokrasi ülkemizde tesis edilememiştir. Rasyonellik (amaca uygun düşünme) sosyolojik düşünmenin doğal bir sonucudur. Kendileri üzerine düşünebilen toplumlarda rasyonel düşünce ve organizasyon oluşmakta, kurumsallaşmaktadır.

Sosyolojik düşünmenin egemen olmadığı toplumlarda partizanlık, tarafgirlik kitlesel düzeyde görülmektedir. Muhataplarımız ideal olarak çözümün bölgesel düzeyde gerçekleştirilmesini arzu etmektedirler. Ancak yerel ve örgütsel otoritelerin sosyolojik düşünme kabiliyetinden yoksun olmaları sorunu derinleştirmektedir. Tarihi örnekler toplumların kendi içinde veya kendi aralarında sorunları çözemedikleri takdirde dış müdahaleye açık konuma geldiğini göstermektedir. Bulgularımızda bir dönem sorunun çözümünde Avrupa Birliği reformlarının etkili olacağına dair inanç, sorun derinleştğinde ise ABD'den Kürt milliyetçiliğinin dış müdahale beklentisi öz düşünümün zayıflığını ispat etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda Mills, toplumsal değişim ve iktidar sorunsalı üzerine yoğunlaşmış, bu çerçevede Beyaz Yakalılar ve İktidar Seçkinleri isimli kitaplarıyla içinde yaşadığı Amerikan toplumunu irdelemiştir. Toplumbilimsel Düşün kitabında ise, akademinin ve Amerikan orta sınıfının eleştirisini yapmıştır. Mills'e göre toplumdaki uyumsuzlukların ve huzursuzluk alanlarının tespiti ve incelenmesi sosyal bilimcilerin temel görevidir (Mills, 2000, s.29).

Günümüz modern hayat akışının karmaşıklığı ve bilinmezliklerle dolu yapısı insanlarda onunla baş edemediği duygusunu yaratmakta, kişiler kendi küçük dünyalarından bu durumu anlamlandırmakta zorlanmaktadır. Hayatın baş döndürücü bir hızda değişimine karşı kişide gelişen duygu, kapana kısılmışlık, yalnızlık ve umutsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır (Mills, 1974b, s.52).

Mills, modern insanı bu kapana kısılmışlık halinden kurtarmayı bir sosyal bilimci olarak vazifelerinden biri olarak görür. Bu anlamda, insanların yoksunluğunu duyduğu şey edindikleri bilgiyi kullanmalarına yardım edecek bir düşünsel süreçtir. Bu düşünsel süreci Mills, Sosyolojik Düşünme olarak adlandırır. Sosyolojik Düşünme kavramı, insanların yaşadıkları hayatın anlamını tarihsel bir anlayışla kavrayabilmelerini ve durumlarını başka ülke vatandaşlarıyla karşılaştırmalarını sağlayan bir kuramdır (Mills, 2000, s.15-16).

Mills bu özelliği sıradan her vatandaşın kazanması gereken bir gereklilik olarak tanımlar. Sosyolojiyi “bir dereceye kadar herkesin anlayabileceği bir hale getirmeyi” bir görev olarak kabul eder (Poloma, 1993, s.299). Böylelikle, kişiler küçük yaşam halkalarından çıkarak, hem zamansal hem mekânsal algılarını geliştirerek olayları zihinlerinde anlamlı bir yere yerleştirebileceklerdir. Mills'e göre bu durum, insanların kendilerini daha iyi tanımalarını, deneyimledikleri şeyleri mantıklı bir yere oturtabilmelerini ve en önemlisi hayatın hızlı deviniminden çekinmeyerek potansiyellerini keşfetmelerini sağlayacaktır. Mills, kişinin kendi yaşamına ilişkin bir farkındalık olarak anlaşılabilecek Sosyolojik Düşünmeyi toplumun her kesiminin kazanması gereken bir alışkanlık olarak tanımlar. Söz konusu kavrama göre toplumun normatif normlarıyla kişisel davranışlar arasında çatışma ya da kişiler arasındaki olası çıkar çatışmaları doğal bir sürecin parçasıdır; çünkü toplum birbirinden farklı çıkar gruplarının bir oluşumdur.

Mills'in Sosyolojik Düşünme teorisiyle ne anlatmak istediğini daha iyi anlamak için Onun o dönemin Amerikan sosyoloji akademiyasına getirdiği eleştirilerden bahsetmek gerekmektedir. Bu eleştirilerden en önemlisi o dönemde hakim görüşlerden biri olarak kabul edilen Talcott Parsons'ın Durkheim'in organizma toplum kuramından esinlendiği yapısal işlevselliğidir. Bu kurama göre, bu orgazmik sistemler hiyerarşisi, bütünsel bir bakış açısını benimsemiştir ve bu yapıda kurumlar arasındaki denge unsuru önemli bir yere sahiptir. Denge kavramı, sistemin devamlılığıyla bir düşünülmüş ve kurumlar arasındaki ilişkileri belli bir hiyerarşik düzen istikrar içinde kurgulayan bir kavramdır. Parsons "toplumsal değişmeyi belirli bir denge içerisinde oluşan bir toplumsal evrim" olarak tanımlamaktadır (Tolan, 2005, s.56).

Ancak Mills'in geliştirdiği sosyolojik düşüncenin alt başlıklarından makroskobik yaklaşımda toplum, sürekli bir ahenk ve tekdüzelik içinde varlığını sürdürmez ve memnuniyetsiz kitlelerin çatışma isteği her zaman varlığını sürdürür. Bu nedenle toplumu sürekli bir denge ve istikrar bağlamında değil, çatışmalarıyla ve dengesizlikleriyle de değerlendirmenin daha isabetli olacağı Mills'in görüşlerindendir.

Mills'in bir diğer eleştirisi ise, Parsons'ın kuramındaki toplumsal işleyişle ilgili kullandığı soyutlama ve kavramların fazlalığıdır. Bu durum, kavramın anlaşılmasını engellemektedir. Buna ilaveten, sözkonusu genellemelerin gözlem düzeyinde kaldığını ve böylelikle açıklayıcılığını yitirdiğini savunmaktadır Mills.

Mills'in diğer bir kavramı Moleküler tarzda ise kamu çıkarları merkeze alınır ve toplumsal sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi öngörülür.

Bu çerçevede Kürt meselesine eğilecek olursak, Mills'in bireyin etrafındaki dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olmak amacıyla geliştirdiği Sosyolojik Düşünmek kavramını, şehitlik, milliyetçilik, vatanseverlik gibi siyasi partilerin çokça kullandığı, büyük oranda kitlelerin duygusallığına hitap eden durumlarda insanların rasyonel kararlar vermelerine yardımcı olabilecek, siyasi rant uğruna Türk ve Kürt halkını kin ve nefrete, ayrıştırmaya sürüklemeye yönelik söylemlerin ayırddilmesine katkı sunacaktır. Buna ilaveten, Mills'in toplumsal katmanların tek bir düzlemde durağan olmadığını, çeşitli çatışma alanlarının

oluşmasının normal bir durum olduğunu anlatan tezinin de Kürt meselesi özelinde kendisini doğruladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Derinleştirici Çatışma

Kürt sorununun yakın geçmişine dair yapılan arşiv taraması ve katılımcılarla yapılan görüşmeler silahlı çatışmanın yaygın ve uzun süreli olması durumunda Kürt sorununun da derinleştiğini ve çözümün giderek daha da zorlaştığını göstermektedir. 1980’lerde yaşanan cezaevi deneyimleri, Kürtlere yönelik sembolik şiddet, siyasal gerilimlerden kaynaklanan yurt dışına kaçışlar Kürt ayrılıkçılığını engellese de Kürt sorununun yayılmasına ve derinleşmesine neden olmuştur.

Her ne kadar biyografilerde siyasal baskı işkence ve uzun süren tutukluluk süreleri gibi fiziksel şiddet unsurlarıyla özdeşleştirilse de sembolik şiddetin Kürt sorununu daha fazla derinleştirdiğini ve PKK’ya daha fazla destekçi kazandırdığını tespit etmekteyiz. Kimlik ve kültürel hak taleplerinin karşılanmaması ve buna cevaben Türk tarihi sembollerinin sürekli üretimi Kürt sorununu bir habitus mücadelesine dönüştürmektedir. Kürtler kendi varlıklarının ispatı adına geleneksel veya yeni sembolleri politik sahada kullanmaya çalışmaktadır.

Bourdieu, Weber’in şiddet kavramını temel alarak ona simgesel bir boyut eklemiştir. Böylece belli bir toprak parçasında fiziksel şiddet uygulama tekeline sembolik şiddet uygulama tekeli de eklemiştir. Fiziksel şiddet polis ve ordu gibi zor aygıtlarının devreye sokulmasını içerirken, sembolik şiddet özellikle okul ve hukuk yoluyla işlerlik kazanan bir sembolik şiddet biçimidir. Bourdieu’ya göre eğitim, öğrencileri ayırtıran bir kurumdur. Kültürel sermayeyi besler ve hakim sınıfın yararınadır (Bourdieu, 1991, s.65). Sembolik şiddet düzenleyicidir; sınırlar, belirler ve çeşitli kategorilere ayırarak bireyleri kuşatır. Sembolik şiddet doğrudan fark edilmez, görünmezdir. Fiziksel şiddet yerine sembolik şiddet yoluyla vatandaşların uysallaştırılması devlet açısından daha çok tercih edilir (Bourdieu, 1991, s.65).

Bourdieu’ya göre, sembolik şiddet aygıtları arasında televizyon da bulunmaktadır. Özellikle fast-thinker adı verilen kamuoyu oluşturucu sözde aydınlar televizyon aracılığıyla sembolik şiddetin bir başka örneğini oluşturmaktadırlar (Bourdieu, 1991, s.68).

Bourdieu’da önemli bir sembolik şiddet unsuru konuşulan dildir (Farr, 2017, s.25). Özellikle kelime seçimleri ya da telaffuzu farklı sınıfsal kesimler arasında farklılaşabilir, farklı bir sınıfsal ortamda kişinin dil kullanımını değiştirmek durumunda kalması sembolik şiddeti örnekleyen bir durumdur. Sembolik şiddet küçük düşürme, itibarsızlaştırma gibi süreçleri içerebilmektedir. Sembolik şiddette tahakküm bir aktör tarafından işlenir; bu tahakkümü uygulayanlar devlet, grup ya da birey olabilir ve tahakküm edilenler bunu bilerek, destekleyerek ya da bilmeyerek kabul ederler. Kabul etmeleri halinde bireylerin tercih yolları kısıtlanabilir, yukarıda da belirtildiği üzere küçük düşürme, itibarsızlaştırma ya da marjinalleştirmeye süreç sonuçlanabilir (Farr, 2017, s.25).

Sembolik şiddetin bir biçimi yasalardan görülebilir. Kürt ifadesi Anayasa’da geçmemektedir. Diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes[i] Türk” olarak tanımlamaktadır. Ya da karşı söylem itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türk etnisitesi üzerine söylem ile inşaa edilmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" ifadesi her zaman zihinsel algılarda bir karşı söylemi beraberinde getirmiştir. Bu ifadeden hareketle “kendilerini Kürt olarak tanımlayan yurttaşların Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olmadıkları sonucu” farkında olmadan ya da kasıtlı olarak söylem haline büründürmüş, muhtelif çevreler toplumsal parametreleri etkileyebilecek karşı söylemleri zaman zaman geliştirip, kullanabilmişler ve toplumsal algı kirletilmiştir. Bu durumda yurttaşlık kategorisine göre, bir dışlanma algısı, kendisini Kürt olarak tanımlayanların aşağılanması ile sonuçlanabilmiştir. Ya da daha az Türk oldukları nedeniyle vatandaşlık haklarından eşit olarak yararlanamayabilecekleri algısı kendini Kürt olarak tanımlayan yurttaşlarda güçlenebilmektedir. Aynı zamanda coğrafi tanımlamada “Bölge, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi” tanımların bulunması nedeniyle coğrafyaya yabancılaşma/yabancılaştırma söz konusu olabilmektedir. Kürtçe yer adları yerine çoğu sonradan türetilen yer adlarının kullanımı da yine sembolik şiddet türü olarak ele alınabilmektedir.

Gurur – Onur İkilemi

Çözümün olası yollarından Türk tarafı gururunun kırılmasından, Kürt tarafı ise onurunu kaybetmekten korkmaktadır. Her taraf kendi değer pozisyonunu koruyan bir çözüm

arayışındadır. Türk milliyetçiliğinin sözcüsü konumundaki aydınlar kendilerini daha üst bir alanda görmekte ve yenilgi hissini yaşamak istememektedir. Örgütün siyasal reformları sadece kendi mücadelesinin bir sonucu olarak göstermesi ve devleti yenerek aciz düşürmüş gibi bir izlenim uyandırma isteği Türk gururunda bir kırılma yaratmaktadır. Öcalan'ın bir kahraman olarak gösterilmesi ve buna rağmen Öcalan otoritesinin karar düzeyinde tanınmaması Türklerde çözüm sürecine dair güvensizlik yaratmıştır. Diğer tarafta ise Kürtler çözümü sadece Kürt kimliğinin varlığının tanınması olarak değil kültürel korunmayı sağlayacak idari ve yasal düzenlemelerin yapıldığı bir süreç olarak arzulamaktadır. Her ne kadar örgütün tavrı oldukça belirsiz ve aşırı politik olsa da aydınlarla yapılan görüşmeler Kürt sorununun esasında bir kimlik ve kültürel haklar sorunu olduğu fikrini uyandırmaktadır. Bağımsız devlet veya federasyon odağındaki çözüm önerileri Kürt sorununun derinleşmesi ve çatışmanın yaygınlaşmasıyla öne çıkan fikirlerdir. Gurur-onur ikilemeni aşabilecek projeler tarafların geniş kesimlerini razı edebilecek etkide olabilir. Gurur ve onur taraflarda birer bariyer olarak görülmektedir.

Muhatap Sorunu

Muhatap sorunu teması çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci boyutu muhatapların sınır eşikleridir. Taraflar birbirine güvenmemekte bu nedenle de çözüm için tam bir anlaşmanın şartları oluşmamaktadır. Aktörlerin limitleri karşılaşmalarına ve etkileşime girmelerine engel olmaktadır. Sorunun ikinci boyutu aktörlerin birbirini tanımakta ve ortak tanımlamalarda bulunmakta isteksiz olmalarıdır. Hükümet safında süreci örgütleyecek kişilerin ilgili meselenin uzmanları olarak görülmemeleri, Kürt temsilcileri her ne kadar İslamcılarla mağduriyet üzerinden bir özdeşlik kursa da İslamcılarla siyasal empati kurmaya yanaşmamaları ve kendi ilkelerini dayatmaları aktörlerin isteksizliğine dair göstergeler olmaktadır.

Muhatap sorununun hükümet cephesinde daha derin olduğu görülmektedir. Kürt sorununun somut bir biçimde tanımlanmaması beraberinde bir çözüm politikasının oluşturulmamasını getirmektedir. Üretilen bir gerçeklik olarak kimlik örgütsel temsilcileriyle bütünlüktür. Türkiye'de dindar kesimler kendi sorunlarının çözümünde AK Parti'yi bir öz örgütlülük olarak görmüş, AK Parti dindar Müslümanların sorunlarını çözerken onların temsilcisi olmuştur. O halde Kürt sorununun çözümünde Kürt kimliğinin

temsilcisi kim olacaktır? Demokratik bir çözüm yolu ve aktör olarak AK Parti mi? Yoksa şiddeti bir araç olarak seçen ve demokrasinin gelişmesini boğan terör örgütümü? Bu seçim aslında sadece Türkiye'deki demokrasi ile değil aynı zamanda Kürt kamusal alanının Türkiye'deki demokrasiye ne ölçüde katkı yapacağını da seçimi olacaktır.

SONUÇ

“Coğrafya kaderdir” der İb-n Haldun. Bu ortak kaderin yaşandığı Ortadoğu coğrafyasında Kürt sorunu konuşulduğunda akla öncelikle Osmanlı dönemi gelir ve Yavuz Sultan Selim dönemine atıfta bulunulur. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim Şah İsmail’i Çaldıran’da yenmiş ve Kürt beylikleriyle bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Osmanlı’ya bağlılığı kabul eden Kürt beyliklerinin özerklikleri kabul edilecek ve korunacaktır. Kürt beylikleri de gerektiğinde Osmanlı ordusu ile birlikte ortak hareket edeceklerdir. Bu anlaşma metninden anlaşıldığı üzere, Türklerle Kürtlerin iki ayrı halk olduğu kabul edilmektedir. Kürtler bu özerk statülerini 18. yüzyıl sonuna kadar devam ettirmişlerdir. Ancak İmparatorluktaki merkezileşme çabaları bağımsız Kürt beylerinin sonunu getirmiştir. Daha sonraki süreçlerde zaman zaman yaşanan sıkıntılar aşırı merkeziyetçi durum ve politikalardan kaynaklanmış olmakla birlikte Osmanlı yönetimi herhangi bir asimilasyon ve sömürge politikası uygulamamıştır. Zaten daha sonra II. Abdülhamit döneminde Rusların kışkırtmasıyla birlikte Doğu’da hareketlenen Ermenilere karşı kurulan Hamidiye Alayları vasıtasıyla kurulan ittifak 1923 yılına, yani Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar sürmüştür.

Milli Mücadele boyunca Kürt’lerle birlikte hareket edilmiş ve ilk mecliste 70 kadar Kürt milletvekili yer almıştır. Sevr ve Lozan’da birlikte Milli mücadele için hareket eden Kürtler nedenini anlayamadıkları bir şekilde dışlanmışlardır. Cumhuriyet’in ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti devletinin Türk kimliğini temel aldığını ilan etmesi her şeyi açıklamaktadır. Oluşan Türk milliyetçiliğine paralel olarak bir Kürt milliyetçiliği ortaya çıkmış fakat kırılma noktası genel kabul gördüğü üzere 1924 hilafetin kaldırılması olmuştur. 1925’de gerçekleşen Şeyh Said Ayaklanması bastırılmış ve sonrasında da gerçekleşen birçok ayaklanma ve isyanla devlet uğraşmak zorunda kalmıştır. 1930 Ağrı isyanı ve 1937 Dersim isyanlarında, isyanları gerçekleştirenler için eşkıya nitelemesi kullanılmış ve Seyit Rıza eşkıya suçlamasıyla oğluyla birlikte idam edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki isyanlar, isyan edenlerin modernleşmeye (medeniyete) karşı verdikleri (gerici) bir tepki olarak görülmüştür. Bundan sonra Kürtler ayrı bir etnik

topluluk olarak değil Türklerin farklı bir kolu olarak görülmüş ve tanımlanmıştır. Ancak tüm inkar ve asimilasyona rağmen istenilen sonuca ulaşamamış ve Kürt milliyetçiliği artan bir şekilde devam etmiştir.

1979-1980'den itibaren Türkiye'nin merkezinde bulunduğu Ortadoğu üzerinde çok önemli jeopolitik kaymalar, derin sosyolojik kırılmalar ve tarihsel dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. 1979 İran İslam Devrimi, ardından gelen ve 8 yıl süren İran-Irak Savaşı, Doğu Avrupa'da dengelerin beklenmedik bir hızla değişmesi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan Operasyonu ile tasfiye süreci başlarken Türkiye'de de 1984'te PKK eylemleri başlamıştır. Türkiye'nin sosyopolitik olarak geçtiğimiz yaklaşık 40 yılına PKK Terörü ve PKK Terörü üzerinden başkalaşmaya başlayan Kürt sorunu damgasını vurmuştur. Türkiye bir yandan durmaksızın PKK terörü ile uğraşmak zorunda kalmış; öte yandan Kürt sorununun Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yarattığı travmalara ve sancılara müspet ve yerinde okumalar ve çözümlemeler getirememiştir. Bu ise devlet ile PKK arasında sıkışan bölge halkını zamanla politik olarak ajite ederken sosyolojik olarak bir 'dışlanmışlık' psikolojisinin içine itmiştir.

PKK terörü bir yandan Türkiye'de geçtiğimiz yaklaşık 40 yılda, hesabını kimsenin tutamayacağı yüzlerce milyar dolarlık ekonomik kayba sebep olmuşken yine kimsenin hesabını veremeyeceği sosyal travmalar ve toplumsal acılar yaşatmıştır. Zaman içerisinde devlet ve terör örgütü tarafından uygulanan karşılıklı yanlış tutum ve politikalarla kolektif olması gereken toplumsal bir reaksiyon yerini toplum içerisinde bir bölünmüşlüğe bırakmıştır. PKK'nın ilk silahlı eylemi olan 1984 Erzurum saldırısından 2000'lere kadar Türkiye, toplumun bütün kesimleriyle PKK'nın Ortadoğu denklemi içerisinde yerini iyi tespit edememekten kaynaklanan ağır bedeller ödemiştir.

PKK'nın Kürt kimliğinin tanınması veya Kürt haklarının kazanılması gibi vaatleri ile şiddet temelli açılımları zamanla içerde ve dışarda birçok çıkar-etki-tepki mekanizması tarafından kullanılmasını beraberinde getirmiş, artan şiddet ve terör olayları bölgedeki halk için sorunu daha acılı ve içinden çıkılmaz bir sosyolojik travmaya dönüştürmüştür. Bu süreçte "Kürt Sorunu" algısı ve kavramı terörün gölgesinde büyük bir değişime uğramıştır.

Yaptığımız bu çalışma süresince teorik ve pratik tecrübeler edinmiş birçok farklı bakış açısını bir araya getirip bir kanıya varmaya çalışılmıştır. Hem değişen Kürt Sorunu algısını hem de bölge halkı nezdinde olayları ve süreci, akademik perspektiften irdeleyen akademisyen ve araştırmacılarla, sivil toplum temsilcileriyle ayrıca da dış dünyada bu konu ile ilgilenen akademisyen, araştırmacı ve gazeteci kimlikleriyle öne çıkan birçok kimse ile farklı zaman ve farklı coğrafyalarda bir araya gelerek görüşme imkanı bulunmuştur.

Dış dünyada, dönüşen Kürt Sorunu algısının zaman zaman bölgede ve toplumun kendi içindeki dinamiklerinin sosyolojik ve siyasal boyutlarına derin jeopolitik bakış açılarıyla yaklaşan birçok farklı görüş ve duruş dikkat çekmiştir. Özellikle belirtmek gerekirse Amerika Birleşik Devletleri'nde Washington ve New York'ta yaptığımız temaslarda İngiltere'de Londra'da yaptığımız temasları mukayese ettiğimizde şöyle bir farklılık göze çarpmaktadır. Amerikalı uzmanlar, Türkiye'nin değişen ve dönüşen Kürt sorununa İngiliz uzmanlardan daha farklı olarak, çok daha geniş bir perspektiften bakmakta ve genel kanı itibarıyla "Kürtlerin kaderi Türkiye ile bir ve beraber olmaktadır; bölgede oluşabilecek olası bağımsız bir Kürt Devleti bütün taraflar için daha karmaşık bir Ortadoğu yaratacaktır" genel görüşüne ve bakış açısına sahiplerken; İngiltere'de yaptığımız görüşmelerde İngiliz akademisyen ve araştırmacılar da Türkiye'ye karşı daha sert bir bakış açısıyla karşılaşmıştır. Uluslararası dengeleri pek de göze almayan, bölgesel realiteyi hiçe sayan bir bakış açısıyla, bağımsız bir Kürt Devleti'nin haksızlığa uğrayan mağdur Kürtlerin hakkı olduğu düşünceleri ortaya konulmuştur.

Yaptığımız bütün bölgesel, yerli veya yabancı kaynaklı mülakatlarda ortaya çıkan en belirgin sonuç ve tavsiyenin diyalogun ve demokratik hakların artırılması olduğu kanaatine varmış olmakla birlikte, soruna bakış açısında da farklılıklara rastlanılmıştır. Yurtdışında yaptığımız görüşmeler neticesinde vardığımız başka bir kanı da Türkiye Cumhuriyeti Devlet'indeki atılan adımların, açılım süreçlerinin, silahların bırakılması, demokratik hakların genişletilmesi noktasında son 10 yılda yapılan bütün çalışmaların ve çabaların dış dünyaya yeterince anlatılamadığı ve dolayısıyla anlaşılamadığı görülmüştür. Bu noktada dışarda yerleşmiş Türkiye karşıtı algı ve Türkiye karşıtı lobilerin anti-propagandalarının da büyük payı olduğuna şahit olunmuştur.

Görüldüğü üzere 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Türkiye'nin toplumsal yapısında bölünmüşlükler yaratan, çatlamaya sebep olan siyasal kırılmaların üstüne PKK'nın Kürt sorununu sahiplenmesi ile Türkiye'nin toplumsal dinamiği ve mutabakatı farklı mecralara sürüklenmiştir. Bu dönüşüm ciddi ve yapısal sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Hem devletin geçmişte yaptığı hatalar hem de PKK'nın içerde ve dışardaki bazı odaklar tarafından beslenip yönlendirilmesinin Türk insanı üzerinde yarattığı ters etki daha önce hiç olmadığı kadar farklı bir düzlemde karşıt bir "Kürt Kimliği" sürecinin önünü açmıştır. Bu sarmal zamanla Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da "devletin beslediği resmi unsurları" ve "örgütün beslediği güç odakları"nı yaratmıştır. Özellikle Diyarbakır'da yaptığımız mülakat ve görüşmelerde bölge halkının, sivil toplum önderlerinin, esnaf ve tüccarın en büyük şikayet ve çaresizliğini devletin 1990'lar boyunca bölge halkına sempati ile yaklaşmak yerine "Ya Devlet ya PKK" söylemiyle bir duruşa mecbur ettiği, bunun ise bölge halkını içinden daha da çıkılmaz bir çaresizlik psikolojisine ittiği görüşü dile getirilmiştir. Burada devlet ve bölge halkı arasındaki diyalog eksikliğinin ve sosyolojik gerçeklerin resmi makamlarca örtbas edilmeye çalışılmasının terör gibi çok sancılı bir durumu daha neşter vurulmaz bir yaraya dönüştürdüğü tespit edilmiştir.

Türkiye'de "Çözüm Süreci" gibi sebeplerle devletin PKK ile görüşmesi bazı milliyetçi taraflarda şiddetli tepkiye yol açmıştır. Bu karşıt milliyetçi bakış açısının değişen "Kürt Sorunu" algısında ve toplumsal mutabakatı tazelemeye çalışan "Çözüm Süreci" gibi dönemlerde gündelik siyasetin malzemesi olarak kullanıldığını ve bunun süreci sıkıntıya soktuğu görülmüştür. Diğer taraftan Kürt sorununu terör örgütü PKK'dan ayırmaya çalışan siyasi iradenin attığı adımların hem Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da hem de yerel bazda büyük destek görmüş olmasını Türkiye halkının Kürt sorununu PKK'ya kurban etmemek adına kararlılıkla sürdürmek istediklerine şahit olunmuş, bölünme-çatışma senaryolarının içerde ve dışarda Türkiye'nin birliğine ve liderliğine karşı kurulmuş abartılı söylemler olduğunu gözlenmiştir.

Bölgesel konjonktürde geçtiğimiz 40 yılda ciddi kaymalar yaşanmış olmasına rağmen PKK'nın, tarihin çeşitli dönemlerinde bazen Avrupa'lı bir güç bazen Ortadoğu'lu bir aktör bazen de harici bir unsur tarafından himaye ve destek görmüş olması Türkiye'yi perde arkasında bütün bu aktörlerle etkin bir uğraşıya mecbur bırakmıştır. PKK'nın farklı konjonktürlerde farklı aktörlerin güdümü altında bulunması, örgütün Türkiye'de PKK'yı

destekleyen bazı çevrelerin iddia ettiği gibi her zaman belirli bir çizgi ve hedefle hareket etmediğini, bazı dönemlerde sadece büyük güçlerin Türkiye ile ilgili hesaplarının tabii bir piyonu olduğunu göstermiştir.

Zamanla hadiseyi Türkiye açısından daha da zor hale sokan, süreç içerisinde iç ve dış birçok gücün etkisi ile Kürt sorunu, Güney ve Doğu Anadolu'nun Kalkınma Meselesi ve PKK terör örgütünün varlığını birbirinin neden ve sonucu haline getirilip, PKK'ya meşru bir zemin yaratmak isteyen güç odaklarının istediğini elde etmiş olmasıdır. Buna bir de Ortadoğu'daki kaygan zeminde duran kirli ağlar girdiği zaman büyük bir denklem doğmuştur. Türkiye böyle bir denklem karşısında narkotikten iç politikaya, dış politikadan bölgesel rekabete ve ekonomik-askeri güce kadar çok boyutlu bir ortamın içerisinde kendini bulmuştur.

PKK, bu ortamın kendisine verdiği araçları kullanıp Kürtler'le Türkler'in bin yıldır var olan bir arada yaşama mutabakatını ortadan kaldırmaya, yıkmaya çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılmış olan siyasi ve sosyal hatalar da PKK'nın hareket alanını genişletmiştir. Dolayısıyla, Türkiye için “Çözüm Süreci”nde en vazgeçilmez stratejik nokta, “Kürt Sorunu mu PKK'yı doğurdu yoksa PKK mı Kürt Sorunu 'nu doğurdu” gibi - sorunun PKK dan çok önceleri var olduğu bilinmesine rağmen- bir tartışmayı yaşamsal hale dönüştürüp süreci kısırlaştırmak değil; PKK'yı silahsızlandırıp, şiddete son verip, teslim sürecine götürecek gerekli ortamı yaratmak ve böyle bir strateji ile yürürken de sürecin bütün aktörleriyle müzakere etmektir. Bu nokta, kalıcı barış ve ortak güçlü bir geleceğin inşası için olmazsa olmaz olan ilk şarttır. Türkiye'nin geçmişte uluslararası toplumdan bu konuda arzuladığı desteği görememiş olması Türkiye'nin kendi içinde barındırdığı eksiklik ve taktik hatalardan kaynaklansa da Türkiye'nin içinde bulunduğu önce Türkiye-Irak-Suriye denkleminin daha sonra da Ortadoğu içinde Türkiye denkleminin ve büyük güçlerin bu konudaki niyetlerinin de etkisi olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda Türkiye'nin en önemli dış politika amacı evini düzene koymak olmalıdır. Evi camdan olanın dışarıdakiler tarafından taşlanacağı prensibine dayanan bu yaklaşım, camdan olan evi daha kırılmaz maddelerle yeniden inşa etmeyi öncelikli hedef olarak belirlemelidir.

Türkiye'nin bölgesel en büyük cazibe merkezi olması, bölgesel ve önemli bir küresel aktör haline gelmesindeki en büyük engelin PKK Terörü ve “Kürt Sorunu” olduğuna inanılarak

bunun için de en büyük fırsatın geçmişte üzerinde durulan “Çözüm Süreci” benzeri bir diyalog ortamıyla sağlanabileceği düşüncesi, yapılan mülakatlarda dile getirilmiştir. Devletin yaptığı bütün açılım, reform, bölgesel yatırım, teşvik ve desteklere rağmen bölgede hala bazı şeylerin görünmemesinin ve yeterli toplumsal bilinç ve algıyı oluşturmamasının sebebi sadece PKK’nın tam bir teslim sürecine yanaşmaması değil aynı zamanda Türkiye bürokrasisi, basın-medyası ve siyasi kadroları içerisinde milliyetçi bakış açısının kendi dünyasında keskin sınırlar çizdiği “Kürt Sorunu” algısını değiştirememesinden de kaynaklandığı aktarılmıştır.

Devletin temel hak ve özgürlükler adına son yıllarda attığı adımlar, “Demokratikleşme Paketi”, PKK’ya karşı bir tedbir değil, daha büyük, daha güçlü bir Türkiye’yi inşa etme çabasının ürünleri olarak görülmeli, gösterilmelidir. Bunu PKK’ya karşı atılmış adımlar, alınmış önlemler olarak kamuoyuna sunmak, PKK’yı bölge halkının gözündeki özgürlük mücadelesi veren bir hareket hüviyeti görüntüsünü pekiştirecek ve PKK’nın yapılan reformları, atılan adımları şiddet yoluyla elde ettiği kazanımlar olarak propaganda malzemesi haline getirip kullanmasını sağlayacaktır ve sağlamıştır. Dolayısıyla Kürt sorununun nihai ve geniş bir mutabakatla başarıya ulaşması için devletin kullandığı söylemler hayati önem taşımaktadır. Bugünün Türkiye’si 1984 veya 1992’nin çok ötesinde, uzağında ve üstünde bir Türkiye’dir. Türkiye’nin büyük devlet olma idealini gerçekleştirmesi için her şeyden evvel Kürt sorununu çözmesi gerekmektedir.

Genel olarak katılımcıların sorulan sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında “Kürt sorunu” kavramının tek bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Kürt sorunu bazı katılımcılar için sadece Türkiye sınırları içinde yaşayan Kürt halkının siyasi haklar ve kimlik temelinde yaşadığı eşitsizliklere dayanmakta iken, bazı katılımcılar için Irak, İran, Suriye ve Türkiye’de yaşayan Kürt halkının kendi siyasi bütünlüğünü kuramamasına ve kendi hayatları üzerinde söz haklarının olmamasına karşılık gelmektedir. İlk grup katılımcılar Kürt sorununun başlangıcını Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna bağlarken, ikinci grup katılımcılar (genel görüş olmamakla birlikte) başlangıcını 1600’lü yıllara dayandırmaktadır.

Araştırma sırasında katılımcılara AK Parti hükümetinin 14 yıl içerisinde Kürt sorunu ve çözümü için yaptığı çalışmalara dair görüşleri sorulduğunda, bu konuda katılımcıların

büyük bir kısmı çözüm sürecinin başlangıcında yapılan çalışmaları olumlu ama yetersiz olarak değerlendirmiştir. Katılımcılar yıllardır Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine yapılan yatırımların dışında beklentilerinin olduğunu belirtmiştir. Özellikle İstanbul, Ankara, Antalya gibi büyük şehirlerde yaşayan Kürt halkının artık ekonomik temelli beklentilerden çok etnik kimliklerini kapsayan konularda çözümlere ihtiyaç duydukları dile getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında özellikle Kürtçe eğitim ve TRT 6 kanalının açılmasının Kürt halkı için önemli olduğu ifade edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise sürecin iyi yönetilemediğini düşünmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yıllardır süren Avrupa Birliği üyelik sürecinde eksi not almasını da Kürt halkının etkisinin çok olduğu özellikle yurt dışından araştırmaya katılan kişiler tarafından dile getirilmiştir. Bu nedenle, araştırma kapsamında katılımcılara çözüm süreci sırasında yapılan çalışmaların demokratikleşmeye etkisi hakkındaki görüşleri de sorulmuştur. Özellikle çözüm sürecine olumlu anlam yükleyen katılımcılar çalışmaların demokratikleşmeye olumlu etkisine vurgu yaptığı gözlemlenmiştir. Öte yandan bazı katılımcılar Kürt halkının zaten hakkı olan konularda yapılan çalışmaların ülkenin genel demokratikleşme seviyesiyle ilişkilendirilmemesi gerektiğini ifade etmiş, Kürt halkının toplumsal yaşamdaki eşitliğinin sağlanmasının ardından yapılacak gelişmelerin demokratikleşme adına atılmış adımlar olarak değerlendirilebileceği dile getirmişlerdir.

Kürt sorununu iki farklı boyutta açıklayan katılımcıların ideal çözüm önerileri de benzer bir yaklaşımı içermektedir. Kürt sorununu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve ulus devlet anlayışının etkilerine dayandıran katılımcılar ideal çözüm önerilerini de demokratik hakların arttırılması ve müzakereye bağlamaktadır. Bu katılımcılar Kürt halkının bazı temel anayasal haklarının hayata geçirilmesini sorunun çözümüne neden olacağını iddia etmektedir.

Kürt sorununu daha makro çaplı bir problem olarak gören katılımcıların ideal çözüm önerileri, farklı ülke topraklarında yaşamlarını sürdüren Kürt halklarının kendi ülkelerini kurmasına dayanmaktadır. Böylelikle farklı devletler altında farklı eşitsizlikler ile mücadele etmekte olan Kürt halklarının kendi hayatlarını yönetebileceği bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Diğer taraftan, ayrı bir Kürt devleti kurmaya dair çözüm önerisini eleştiren ve gerçekçi bulmayan bazı katılımcılar da bulunmaktadır. Bu

katılımcılar, özellikle Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan en kalabalık Kürt nüfusunun İstanbul'da olduğunu göz önünde bulundurarak kurulması planlanan bir Kürt devletinin başkentinin neresi olacağını sorgulamıştır. Ayrıca bu katılımcılara göre Türkiye, Kürt halkının yaşadığı diğer ülkeler ile karşılaştığında en güçlü ekonomiye sahip, göreceli olarak istikrarlı ülkedir. Bu nedenle ülke sınırları içerisinde yaşayan Kürt halkının birçoğunun da ayrı bir devlet kurmaya dair bir hayali olmadığı iddia edilmiştir. Benzer şekilde, özellikle farklı ülkelerde yaşayan Kürtlerin farklı dillere ve farklı siyasi inançlara sahip olduğu birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir.

Kürt sorununun tarihsel açıdan incelenmesinin, nedenlerinin analiz edilmesinin çözümü oluşturmada önemli bir etken olduğu görülmektedir. Katılımcıların neredeyse hepsi Kürt sorununun istenildiği takdirde çözülebileceğine dair olumlu yorumları olduğu da analizler sırasında ortaya çıkmıştır.

Bütün, görülen, bilinen, inanılan sebepler ve sonuçlar bir taraftan araştırılıp ortadan kaldırılmaya çalışılırken bir taraftan da sorunun muhatabı olan kişilerin duyguları dolayısıyla algıları dikkate alınmalıdır. Çalı metaforunda olduğu gibi, karanlık bir gecede rüzgarda hışırtıyla sallanan bir çalıyı kendisine doğru gelen bir ayı zanneden çocuğa olup biteni anlatmaya çalışmanın bir mantığı yoktur (Aydın,2014,s.31). Bu durumda asıl olan çocuğun korkusunu gidermektir. Yapılan görüşmelerde Kürtler'de devlete karşı güvensizliğin, Türkler'de ise devletin bölünmesi endişesinin olduğu saptanmıştır. Bu sebeple toplumsal mutabakat sağlanmadan alınan her kararın sonuçsuz kalacağı düşünülmektedir. Toplumsal mutabakat sağlandığı takdirde taraflar arasında hala mevcut olan sosyal sermaye yardımıyla problemlerin kolaylıkla çözüleceği inancı hakim olmuştur.

Çalışmada, daha önceki hükümetler ve STK' lar tarafından yapılmış birçok çalışmada da görüldüğü gibi Kürt sorunu genelde kimlik problemi olarak ele alınıp insan haklarına bağlanmıştır. Kürtlerin büyük çoğunluğunun anadilde eğitim, siyasi ve kültürel haklar konularında benzer talepleri mevcuttur. Bu çerçevede, yeni bir Anayasa istemektedirler. Kürtler, Anayasa'nın, herhangi bir ideolojiye, etnik, dini, mezhepsel, dilsel kimliğe dayanmamasını talep etmektedir. Vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanmasını ve bu tanımın, Türkiye'nin çok kültürlü yapısını gözeten bir anlayışı ifade etmesini isteyen Kürtler, hak ve özgürlüklerin kullanılmasını önermektedir. Diğer yandan, önemli bir

kesim, insan hakları kapsamında, mevcut yasaların uluslararası normlara uyarlanması gerektiğini düşünmektedir. İnsan hakları bağlamında, her türlü ayrımcılığın önlenmesi, Kürtlere yönelik yanlış ifadelerin ders kitaplarından çıkarılması, bölge insanına önyargıyla yaklaşılmaması bakımından, devlet kurumlarına Kürtçe bilen, nitelikli, istekli ve tarafsız memurların atanması istenmektedir. Merkeziyetçiliğin, Kürt sorunu nedeniyle, adaletsizliğe yol açtığını düşünen bu kesim, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini talep etmekte ve koruculuk sisteminin kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

Kürtlerin ekonomik önerileri ise, Güneydoğu Anadolu Projesi'ne son verilmesi yönündedir. Projenin, bölge halkının sorunlarını çözmekten uzak olduğu, bunun yerine, sadece GAP illerini değil, bütün bölgeyi kapsayan projeler geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için, bölgenin sanayileşmesi ve ticaretin canlandırılması önerilmektedir. Devlet, kredi, vergi muafiyetleri gibi, yatırımları ve özel girişimciliği destekleyen politikalar uygulamalı, istihdamı artırıcı yatırımlara ağırlık vermelidir. Ayrıca, sınır ticaretinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Bütün bunların yanında, tarım ve hayvancılık geliştirilmelidir. Çalışmaya göre, bölgedeki Kürtler, komşu ülkelerle ticari, kültürel ve sosyal ilişkilere önem vermektedir. Bu nedenle, sınırların açılmasını, sınırlardaki mayınların temizlenmesini istemektedirler. Belirtilen diğer konular ise, yoksulluk, eğitim, boşaltılan köylere dönüş tedbirleri ile ilgilidir. Bu çerçevede, sosyal yardımlara ağırlık verilmesi, yeni okullar inşa edilmesi, öğretmen açığının kapatılması önerilmektedir. Ayrıca Diyarbakır cezaevinin müzeye dönüştürülmesi talepleri arasındadır.

Çalışmamızda çözüm süreciyle alakalı yapılan çalışmalar hakkında zaman zaman bilgi verilmiştir. Görüldüğü gibi her siyasi görüş kendi içinde bulunduğu sosyal dünyadan süreci değerlendirmiştir. Süreç, kimileri tarafından olumlu karşılanırken kimileri yetersiz bulmuş kimileri ise tamamen karşı çıkmıştır. Geçmişte yapılan çalışmalarda tespit ve önerilerde birçok benzerlik göze çarpmıştır. Fakat çalışmamızın içeriğinde de aktardığımız, yapılan değişiklikler bir tarafa, Çözüm Süreci hiç birşeyi değiştirmediyse bile Kürt sorununu, görünür ve konuşulabilir kılmıştır. Ülkenin doğusu ile batısı birbirlerini anlamaya çalışarak empati geliştirmiştir. Daha önceleri var olma sorunu olarak görülürken şimdi eşit olma sorununa dönüşmüştür. PKK ve Kürtler ayrıştırılmıştır. Her şeyden önemlisi çözüm süreci döneminde başlayan ümit ışığı hala sönmemiştir.

Sonuç olarak, katılımcılar en temel anlamda iki farklı şekilde Kürt sorununu açıklamaktadır. Bunlardan ilki, Kürt sorununun makro anlamda Kürtlerin yaşadığı tüm coğrafyaları (Suriye, Irak, İran ve Türkiye) ele alarak açıklanmasını kapsamaktadır. Bu yaklaşım içerisinde Kürtlerin farklı deneyimleri olduğu, ama en yoğun popülasyonun Türkiye sınırları içinde yaşadığı dile getirilmektedir. Öte yandan, diğer grup Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sırasında temel alınan ulus devlet yaklaşımının Kürt sorununu doğurduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre Türkçülük algısı kendisi dışındaki etnik grupları asimile etmeye çalışmaktadır. 1920'lerde başlayan bu çalışmaların sonucunda 1990'larda PKK terörü ortaya çıkmış her iki taraftan çok sayıda insan zarar görmüştür. Bu gergin ortam Kürt sorununun daha çetrefilli bir hal almasına neden olmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu AK Parti'nin Kürt sorununu çözmeye yönelik çalışmalarını ilk etapta olumlu görmektedir. Sonrasında yaşananlara dair ise katılımcıların ikiye bölündüğü görülmektedir. Bir grup katılımcı çözüm süreci sırasında yapılan çalışmaların yüzeysel kaldığını iddia ederken diğer bir grup katılımcı ise yapılan çalışmaların gelecekte olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmektedir. Özellikle ateşkes sürecinde daha rahat/daha güvenli bir yaşamın varlığını gören Kürt halkının eninde sonunda bu sorunun çözümü için gerekenlerin yapılmasını isteyeceği geleceğe dair umudu olan katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Çözüm sürecini yetersiz bulan, yapılan bazı çalışmaların yüzeysel olduğunu düşünen katılımcılar Kürt halkının buna rağmen yine destek verdiğini dile getirmiştir. En temelde ihtiyaç duyulan anayasa değişikliğinin yapılamamasının çalışmaların başarıya ulaşamamasında etkili olduğu da katılımcılar tarafından iddia edilmiştir. Çözüm süreci kapsamında Kürt nüfusuna verilen hakların Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleşmesine katkısı da araştırma kapsamında ele alınan konulardan birisidir.

Katılımcıların genel anlamıyla demokratikleşmeye dair görüşmelerine bakıldığında iki farklı düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Bir grup katılımcı Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin tamamlanmasının Kürt halkına yarayacağına inanmaktadır. Öte yandan, katılımcıların bir kısmı Türkiye'nin demokratikleşme süreciyle Kürt halkının demokratik haklara sahip olmasını birbiriyle bağlantı bir şekilde ele almanın yanlış olacağı görüşünü savunmaktadır.

Burada katılımcıların dile getirdiği ideal çözüm önerileri üç başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklardan ilkinde, demokratik hakların hayata geçirilmesinin ve bölge koşullarına hakim olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin etkili olacağı iddia edilmiştir. Bu grup için çözüm sürecinde yapılan çalışmalara ek olarak anayasal bazı hakların genişletilmesi ve yaygınlaştırılması çok önemlidir.

İkinci ideal çözüm önerisi ise, daha çok konunun tüm taraflarının müzakere masasının etrafında olmasına dayandırılmaktadır. Bu çözüm önerisini savunan kişilerin görüşleri demokratikleşme ile sorunun çözülebileceğini savunan kişilerin görüşleriyle paralel gittiği söylenebilir. Bu grup Kürt sorunun yıllardır çözülememesinin temelinde Türk devletinin süreç içerisinde yanlış kişileri muhatap almasının yattığını iddia etmektedir. Bu iki başlık hem birbirini etkilemekte hem de daha çok Türkiye'nin toprak bütünlüğünün bozulmaması koşulunu içermektedir.

Üçüncü başlık ise, daha çok farklı ülkelerde yaşamlarını sürdüren Kürtleri kapsamakta ve kendi ülkelerini kurma arzularını içermektedir. Bu radikal çözüm önerilerinin temelinde farklı ülkelerde farklı koşullarda yaşam mücadelesi veren ortak bir kültüre sahip Kürt topluluklarının kendi yaşamları üzerinde söz hakkı elde etmek istemelerine dayanmaktadır. Bu grup sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayanların değil farklı ülke topraklarında hayatlarına devam eden Kürtlerin de birleşerek kendi kendilerini yönetmelerinin en uygun çözüm olacağını savunmaktadır.

Ancak, Türkiye'deki çözüm sürecinin Irak'taki gibi ayrı bir Kürt devleti kurmakla çözülemeyeceği savunan katılımcılar da bulunmaktadır. Bunun en temel nedeninin Türkiye'de birçok farklı azınlık grubunun olmasının altı çizilmektedir. Bu farklı etnik kökenlerin kendilerini Türkiye vatandaşı olarak adlandırılması, bunu kabul eder hale gelmeleri çözüm olarak görülmüştür.

Görüşmecilerin Kürt sorunu veya ondan kaynaklanan siyasal problemlere dair tespit ve analizlerinin farklılaşması bu konuda kutuplaşma düzeyinde bir perspektif farklılığının olduğunu göstermektedir. Kürt sorunu olarak adlandırılan olgunun tanımlanması onun ne olduğundan çok ona bakan kişinin nereden baktığıyla ilişkilidir. Burada tespit ettiğimiz perspektif farklılaşmasının farklı tarihsel anlatılardan beslenme, farklı ilişki ağlarının

parçası olma ve farklı yaşamsal tecrübelerle sahip olmadan kaynaklandığı görülmektedir. Türk milliyetçisinin gözünden Kürt sorunu bir güvenlik/terör sorunudur. Çünkü onun tarih penceresinden gördüğü sadece kendi milli tarihidir. Kürt milliyetçisi ise alternatif veya karşı tarih diyebileceğimiz yeni bir anlatı inşa ederek sorunun kökenlerini yüzyıllar ve hatta bin yıllar öncesine taşımaktadır. Bunlara alternatif olma iddiasındaki İslamcılık ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile sorunu özdeşleştirmekte ve Asr-ı Saadet'e göndermeler yaparak sorunu çözebileceğine inanmaktadır. Burada görülen sorunla ilişkilenen siyasal çevrelerin bugün bile politik bir kopukluk içinde oldukları, hem Kürt sorunu hem de diğer meseleleri sadece kendi tarihi anlatıları içinde anlamlandırabildikleridir. Oysaki yapılması gereken temel çaba Anadolu coğrafyasındaki kader birliği üzerinden yeni bir tarih yazımı denemesidir.

Oysa Osmanlı ruhunun temel prensiplerini koruyabilseydik, bünyemizde bulunan toplulukların farklılıklarına gerektiği ölçüde saygı gösterebilip, ötekileşmenin olmadığı bir devlet düzeni ortaya koyabilseydik, belkide bugün karşı karşıya kaldığımız sorunlarla daha az muhatap olmuş ve aynı zamanda da ne başlangıcı nede sonu belli olmayan bu girdabın içinde kendimizi bulmamış olacaktık. Ne yazık ki Türkiye Osmanlı'dan aldığı çoğulcu yapıyı sürdürememiştir ve tarihi uzantıları olan bu sorunla günümüzde de yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Böyle bir zeminde iktidara gelen AK Parti, 2005'de devletin paradigmasını değiştirmiştir. Bu süreçten sonra AK Parti Türkiye'de çözüm için gerekli olduğunu düşündüğü iradeyi ortaya koymuştur. AK Parti Kürt sorununu çözmediği takdirde istikrara kavuşamayacağı bilincinde olarak daha önce belirtmiş olduğumuz bir çok adım atmıştır. Bu atılan adımlar olumlu karşılanmakla birlikte bazı taraflarca içinin doldurulmadığı, sadece bir pansuman görevi gördüğü düşünülmüştür. Aslında sağlıklı tarifi yapılmış ve geçici çözüm değil kalıcı çözümler ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalar sonuç vereceği inancı mevcuttur. Fakat Kürt sorununun büyüklüğüyle, bu sorunu halletmek için önerilen reformların cılızlığı arasındaki uyumsuzluk ve yıllardır süren silahlı eylemlerin yaratmış olduğu davranış ve alışkanlıklar, sürecin sağlıklı yürüyememesinin sebeplerini oluşturmuştur. Bu durum Çözüm Süreci'ni sonlandırmadıysa da süreci sekteye uğratmış ve perde arkasına itmiştir.

Aynı zamanda AK Parti karşıtlığı açılım karşıtlığı olarak ortaya çıkmıştır. Kürt sorununu halletmiş bir AK Parti'nin artık durdurulamayacağı endişesi Çözüm Süreci'nin durdurulması konusunda muhalefeti birleştirmiştir. Darbe girişimlerinin bu bakışın sonuçlarından olduğunu söyleyebiliriz.

Herşeye rağmen hem Türk'lerde hemde Kürt'lerde birlikte yaşama isteği ve iradesinin mevcut olması, sorunsuz sürdürülen evlilikler, komşuluklar ve dostluk ilişkileriyle birlikte, sorunun henüz birey ve devlet arasındaki anlaşmazlıklardan birey ve toplum arasındaki anlaşmazlıklara dönüşmemiş olması çözümün mümkün olacağı inancını ortadan kaldırmamaktadır.

Bilimsel, esnek, hızlı karar alabilen, alınan kararları hızlıca yürürlüğe koyabilen bir yapıyla ve uzun vadeli yaklaşımlarla alınacak kararlar, durumun sorun olmaktan çıkmasını sağlayabilecektir. Bu durumda diyebiliriz ki; Türkiye'de Kürt sorununun çözümündeki en gerçekçi yol birlikte yaşama yaşama iradesini ortaya koyma çabasıdır. Bu koşulları yeni bir toplumsal sözleşmeyle sağlamak elbette mümkündür. Bunun da yolu Türkiye'yi tüm kurum ve kuruluşlarıyla birlikte eksiksiz bir şekilde demokratikleştirecek ve herkesi kapsayacak yeni aynı zamanda da sivil olan bir anayasanın yapılmasıdır. Yeni anayasa yeni hukuk demektir. Adaletli ve hakkaniyetli bir hukuk olması için arkasında güçlü bir yapının olması gerekmektedir. Çünkü adalet gücü, güç ise adaleti getirebilmektedir. AK Parti'nin elinde tuttuğu geniş toplumsal mutabakat zemini, bu güce sahip olması, beklenti ve umutları arttırmaktadır.

Güçlü devletler farklılıkların enerjisinden faydalanır. Hiçbir mutluluğun, ötekinin felaketi üzerine inşa edilmesi mümkün değildir. Kürtlerin talepleriyle Kürt olmayanların kaygıları birlikte ele alınmalıdır. Ve unutulmamalıdır ki “Ya hep birlikte kazanılacak ya da hep birlikte kaybedilecektir”. Bizim Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında Türk ve Kürt yada diğer farklı kimlik gruplarının barış ve huzur içinde bir geleceği kendi iradeleri ile kuracaklarına olan inancımız tamdır.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu II*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Afyoncu, E. (2009). *Osmanlı Anayasa'sında bile resmi dil Türkçe'ydi*, Haber7.com.
- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AK Parti. (2010). *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Konuşmalarından Seçmeler*, Ankara: Star Matbaacılık.
- Akçura, B. (2009). *Devlet'in Kürt Filmi*. İstanbul: New Age Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2010). *Demokratik Açılım*, İstanbul: Medya Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2011). *Türkiye'de Açılım Politikaları*, İstanbul: Meydan Yayınları
- Akgönül, S. (2015). *Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi*, Cilt 7, Sayı 2
- Akgül, S. (1992). *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Akgündüz, A. (2016) *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.
- Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadel*, İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları.
- Aktay, Y. & Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz Ötekiyiz*, İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Aktay, Y. (2015). *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*, İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Aktürk, Ş. (2012). *Milliyetçilik*, Ankara: Doğu-Batı Dergisi.
- Aktürk, Ş. (2013). *Türkiye'nin Kimlikleri*, İstanbul: Etkileşim Yayınevi.
- Aktürk, Ş. (2015). *Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akyol, M. (2007). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, M. (2014). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T. (2014). *Ama Hangi Atatürk*, İstanbul: Dogan Kitap.

- Alakel, M. (2011). *İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Anderson, W. (2002). *The ETA: Spain's Basque Terrorist*, London: Rosen Pub Group.
- Anık, M. (2012). *Çokkültürcülük ve Osmanlı Devleti*, Konya: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.
- Arı, T. (2008). *Orta Doğu*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Aron, R. (2007). *Max Weber. R. Aron Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, İstanbul: Kırmızı Kitap.
- Arslan, A.G. (2012). Fransa'da Azınlıkların Durumu, Akademik Perspektif İnternet Sitesi.
- Aslantaş, S. (2009). *Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804–1813)*. Uluslararası İlişkiler, Ankara: Uluslararası İlişkiler Dergisi.
- Ataberk, K. (2014). *Kürt İslamcılar*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Aydemir, Ş.S. (2009). *Tek Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, C. (2007). *Emperyalizme Karşı Bir İmparatorluk: Osmanlı Tecrübesi Işığında 19. Yüzyıl Dünya Düzeni*, İstanbul: Divan.
- Aydın, E. (2010). *Demokratik Açılım*, İstanbul: Meydan Yayınları.
- Aydın, N. (2014). *Türkiyede Kürt Sorunu Çözüm Sürecinde Algının Yeniden İnşası*, Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara : Gazi Üniveristesi.
- Aytaç, Ö. (2009). *Demokratik Açılım ve Kürt Sorunu*, Ankara: Çilekvizyon Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2009). *TSK ve Demokratik Açılım*, Ankara: Çilekvizyon Yayınları.
- Bağlı, M. & Özensel, E. (2013). *Çokkültürlü Vatandaşlık*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ballı, R. (1991). *Kürt Dosyası*, Ankara: Cem Yayınevi.
- Barın, T. (2016). *Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çok Kültürlülük Teorisi*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi.
- Başbakanlık, (2013). *Sessiz Devrim*, Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları.
- Baumann, G. (2006). *Çok kültürlülük Bilmecesi*, Ankara: Dost Kitabevi.

- Beşli, M. K. (2013). *Türkiye’de Kürt Sorunu Ve Barış Süreci*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Bilmez, B.& Kayacan, G.& Aslan, Ş. (2011). *Dersim 38’i Hatırlamak*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Bingöl, A. (2014). *Milli Devlet ve Kürtler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Birand,M,A. (1992). *Apo ve PKK*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Birgili, B. (2015). *Temellendirilmiş Kuram. F. N. Seggie, & Y. Bayyurt içinde, Nitel Araştırma, Yöntem, Teknik, Analizve Yaklaşımları*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1991). *Language&Symbolic Power*, Great Britain: Polity Press.
- Bozarslan, H. (2009). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce , *Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarslan, H.(2015). *Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2013). *Terör PKK ve Dış Destek*, Manisa: Yüksek Lisans Tezi.
- Boztemur, R. (2012). *Milliyetçilik*, Ankara: Doğu- Batı Dergisi.
- Bruinessen a, M. V. (2013). *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen b, M. V. (2013). *Ağa, Şeyh, Devlet* , İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen c, M. V. (2013). *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Budak, M. (1999). *I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Tavrı*, Divan, 191-215.
- Bulaç, A. (2011). *Medine Vesikası*. Ahenkci.com
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Can, İ. (2013). *Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Milli Eğitim İdeolojisinin Rolü*, Sosyoloji Divanı, 123-147.
- Coogan, T.P. (1993). *The IRA: A History*, USA: Roberts Rinehart Pub.
- Cornell, S. (2001). *The Kurdish Question in Turkish Politics*, Orbis.
- Coşkun 1, V. (2014). *İyiki Öcalan Var*, Aljazeera TV.
- Coşkun, S. (2010). *Jürgen Habermas’ın Söylem Etiği Kuramında Ahlak Yargılarının Oluşumu ve Temellendirilmesi Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi

- Coşkun, V. (2009). *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Coşkun, V. (2013). *Kürt Meselesinin Anayasal Boyutu*, Ankara: Orion Kitapevi.
- Coşkun, V. (2014). *İnsan Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Çağan, K. (2005). *Entelektüel ve İktidar*, Ankara: Hece Yayınları.
- Çakır, R. (2011). *Türkiye'de Açılım Politikaları*, İstanbul: Meydan Yayınları
- Çandar, C. (2011). *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?*, İstanbul: TESEV.
- Çandar, C. (2012). *Mezopotamya Ekspresi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çankaya, E. (2016). *Türk Ulusçuluğunun Kültürel Araçları*, Ankara: Amme İdaresi Dergisi.
- Çavuşoğlu, N. (1998). *Azınlık Nedir*, Ankara: İnsan Hakları Yıllığı.
- Çetinsaya, G. (2005). *Osmanlı Medeniyeti*, İstanbul: Kilasik Yayınları.
- Darendelioğlu, İ. (1968). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Davutoğlu, A. (1992). *Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı*, İstanbul: Divan Dergisi.
- Demirdöven, İ. H. (1991). *Model Kavramı ve Karl R. Popper'ın Platon Eleştirisi* Doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Durkheim, E. (1986). *İntihar - Toplumbilimsel İnceleme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Durkheim, E. (2012). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Dündar, F. (2009). *Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Efegil, E. (2009). *Türkiye'nin Yeni Terörle Mücadele Anlayışı ve Türk Karar Vericilerinin Kürt Sorununa Yaklaşımları*, Sakarya: Ortadoğu Yıllığı.
- Erdem, T. (2018). *Sosyoloji Notları*, İstanbul: Otorite Kitap.
- Erdoğan, M. & Coşkun, V. (2009). *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, Ankara: Liberal Düşünce Dergisi.
- Erdoğan, R. T. (2012). *Küresel Barış Vizyonu*, İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Erdoğan, A. (2000). *Demokrasi ve Toplumsal Barış*, Ankara: Elips Yayınları.

- Ergil, D. (2009). Kürt Raporu, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, London: Pluto Press.
- Erkan, R. & Aydın, D. (2012). *Doğuda Siyasetin Dinamikleri 1946-201*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Erkmen, S. (2008). *Son Gelismeler Işığında Türkiye'nin Kuzey Irak Politik*, İstanbul: Stratejik Analiz.
- Ernest, R. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ersever, A.C. (1993). Kürtler, PKK ve Öcalan, Ankara: KİİYAP.
- Ertan, T. F. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi.
- Eryılmaz, B. (1996). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetim*,. İstanbul: Risale Yayınları.
- Farr, M. (2017). *The State of Violence: A Qualitative study of the Types of Violence committed against the Kurds by the Turkish State*, Sweden: Uppsala University.
- Fay, B. (2017). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefes*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Finkel, C. (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Fuller,G,E. (2016). *Türkiye ve Arap Baharı*, Ankara: Eksi Kitaplar.
- Fuller,G,E.Barkey,H,J. (2013). *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, İstanbul:Profil Yayıncılık.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Gellner, E. (2016). *Milliyetçiliğe Bakmak*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Genç, K. (2016). *Milliyetçilik Türü Olarak Anadoluculuğun Doğuşu*, Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Girit, O. (1994). *Milli Mücadele dönemi Kürtçülük hareketi / Doktora Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş*, Ankara: Anı Yayınları.
- Göka, E. (2006). *İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*, Ankara: Aşına Kitaplar.
- Gökalp, Z. (2013). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku Sites*, Bursa: Ekin Yayınevi.

- Gramsci, A. (2008). *Hapisane Defterleri*, Ankara: Turmaks Yayıncılık.
- Gunter, M. M. (1990). *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*, Colorado: Westview Press.
- Gücenmez, B. (2014). *Terörizmin Finansmanı: PKK, ETA ve IRA Terör Örgütlerinin Karşılaştırılması*, Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi
- Gül, M. (2014). *Tarihte Türkler ve Kürtler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Güller, A. M. (2015). *Hükümet-PKK Görüşmeleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Güney, E. (2011). *Cumhuriyet Tarihinde Kürtler*, İstanbul: Paraf Yayınları.
- Güven, V. F. (1999). *Türkiye'de siyasi Kürtçülük hareketleri (1923-1995) / Doktora Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*, Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabalcı
- Han, E.-B. Ş. (2009). *Şerefname, Kürt Tarihi*, İstanbul: Deng Yayınları.
- Hanioglu, M. Ş. (1989). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve*
- Heper, M. (2008). *Devlet ve Kürtler*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Hobsbawm, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- İçduygu, A., & Kaygusuz, Ö. (2004). *The Politics of Citizenship by Driving Borders Foreign Policy and Construction of National Citizenship Identity in Turkey*. Middle Eastern Studies.
- İmset, İ. (1993). *PKK*, Ankara: Turkish Daily News Yayınları.
- İnan, A. (1999). *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- İncesu, Y. & Çoban, S. (2014). *Azınlıklar Ötekiler ve Medya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnönü, İ. (1998). *Cumhuriyetin İlk Yılları*, Ankara: Cumhuriyet Kitaplar.
- Jenkins, R. (2008). *Rethinking Ethnicity*, London: Sage.
- Jön Türklük*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jwaideh, W. (2012). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaca, M. (2012). *"Farklılaşma, Bütünleşme ve Birlikte Yaşama Üzerine"*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Dergisi.

- Karataş, E. (2009). *Kürt Sorunu*, İstanbul: Kalkedon.
- Karayel, E. (2010). *Demokratik Açılım İçim Ne Dediler?* , İstanbul: Meydan Yayınları.
- Karlsson, I. (2008). *Bir Diplomatın Gözüyle Kürt Sorunu*, İstanbul: Homer Yayıncılık.
- Karpat, K. (2011). *Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Karpat, K.(2010).*Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, R.(2013).*Seküler ve Komünist PKK'yı hatırlamak*, İstanbul: Birikim Dergisi.
- Kaynak, M. (2010). *Savaşın Eşiğindeki Ortadoğu*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Keskin, M. (2014). *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Kılıç, M. (2013). *Türk Sorunu*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Kısacık, R. (2007). *ABD'den Kürtlere Bir Demet Kerkük*, İstanbul: Truva.
- Kıymaz, E. (2010). *Türkiye'nin Kürt Sorununa Yaklaşımında Değişim*, Sakarya: Yüksek Lisans Tezi.
- Kirişçi, K.& Winrow, G.M. (2011). *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koçak, M.(2013). *Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Koloğlu, O.(1997). “*Papanın tacındansa türk sarığı deyiminin kökeni*” *Haçlı Seferleri ve XI.asırda Günümüze Haçlı Ruhu Semineri Bildirileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi.
- Kökçe, H. (2011). *AK Parti ve Kürtler*, İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Köker, L. (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köse, T. (2017). *Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü*, Sakarya: Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi.
- Krliç, M. (2007). *Milliyetçilik Ve Etnik Miliyetçilik, Sırbistan Ve Karadağ Örneği*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Kroner, R. (2010). “*Tarih ve Tarihçilik*” *trc. Mustafa Alican*, İzmir: Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi.
- Kurubaş, E. (2008). *Etnik Grup-Devlet Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye'deki Kürt Sorunu Örneği*, Ankara: Liberal Düşünce Dergisi.
- Kurubaş1, E. (2008). *Etnisite*, Ankara: Doğu- Batı Dergisi.
- Kutlay, N. (2002). *Kürtler*, Ankara: Peri Yayınları.

- Kutlay, N. (2013). *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırm*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lewis, B. (2011). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Loğoğlu, F. (2007). *ABD ve PKK Terör Örgütü*, İstanbul: Stratejik Analiz Dergisi.
- Magee, B. (1990). *Karl Popper'ın Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mahçupyan, E. (2004). *Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Sorunları ve Vatandaş Olamama Durumu Üzerine*, İstanbul: TESEV.
- Mahçupyan, E. (2011). *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?*, İstanbul: TESEV.
- Mardin, Ş. (2012). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazlum-Der. (1993). *Mazlum-Der Kürd Sorunu Forumu*, Ankara: Sor Yayıncılık.
- Meray, S.L. (1923). *Lozan Barış Konferansı*, Paris: Devlet Basımevi.
- Mercan, S. (2012). *Birleşik Krallık'ta İskoçya'nın Bağımsızlık Sorunu*, Ankara: 21. Yüzyıl Enstitüsü.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Mills, C. Wright. (1974). *Umut, İstanbul: Yeni Ufuklar*.
- Mills, C. Wright. (2000). *Toplumbilimsel Düşün*. (Çeviren: Ü. Oskay), İstanbul: Der Yayın.
- Minorsky, V. & Bois, T. (2008). *Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Miroğlu, O. (2014). *Ortadoğu'da Kürtler*, Ankara: SDE Yayınları.
- Miroğlu, O. (2018). *Yeni yüzyıl, Kürtler ve Bağımsızlık*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Mumcu, U. (1991). *Kürt-İslam Ayaklanması*, Ankara: Uğur Mumcu Vakfı Yayınları.
- Mumcu, U. (1993). *Kürt Dosyası*, İstanbul: Talcin Yayınları.
- Natali, D. (2009). *Kürtler ve Devlet*, İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- Neuman, L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemler*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Oğuz, A. (2012). *Milliyetçilik*, Ankara: Doğu- Batı Dergisi.

- Okutan, M. Ç. (2004). *Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
- Olson, R. (1991). *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion 1880-1925*, University of Texas Press.
- Olson, R. (2008). *Kürt Devleti Oluşumu ve Milliyetçilik*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Oran, B. (1997). *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışında Bir İnceleme*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (2010). *1937/38'de Ne Oldu*, Tunceli: Dersim Sempozyumu,
- Oran, B. (2015). *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000). *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006a). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Alıcım Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006b). *Osmanlı Barışı*, İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Ortaylı, İ. (2012). *Yakın Tarihin Gerçekleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun Son Nefesi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öcalan, A. (2003). *Özgür İnsan Savunması*, Balıkesir: Çetin Yayınları.
- Özbudun, E. (2013). *Anayasa Hukuku*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Özcan, N. A. (1999). *PKK Tarihi, ideolojisi ve Yöntemi*, İstanbul: Asam Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2003). *Türk Milliyetçiliğine Eleştirel Yaklaşım*, Ankara: Türk Yurdu Dergisi.
- Özdağ, Ü. (2015). *PKK Terörü Nasıl Biter*, Ankara: Kripto Yayınları.
- Özdemir, A. (2014). *Petrolün Dünya Savaşındaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri*, İstanbul: Sempozyum Bildirileri.
- Özer, A. (2013). *Kürtler Cumhuriyet'e Neden İsyan Etti*, İstanbul: Hemen Kitap.
- Özhan, T. (2008). *Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri*, Ankara: SETA.
- Özhan, T. (2014). *Normalleşme Sancısı, Açılmadan Çözüm Sürecine Türkiye*, Ankara: Seta Yayınları.
- Özhan, T., Ete, H. (2008). *Kürt Meselesi Problemler ve Çözüm Önerisi*, Ankara: Seta Analiz.
- Özsoy, A.E., Koç, İ., Toros, A. (2013). *Türkiye'nin Etnik Yapısının Anadil Sorularına Göre Analizi*, Elazığ: Sosyal Bilimler Dergisi.

- Öztuna, Y. (2004). *Osmanlı Devleti Tarihi I*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Paksoy, E. (2013). *Kürt Tarihi Üzerin*, İstanbul: Derin Düşünce.
- Parekh, B. (1997). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Perinçek, D. (2010). *Toprak Ağalığı Ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Poloma, M. Margaret. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çeviren: Hayriye Erbaş), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Popper, K. (1997). *Yüzyılın Dersi*. trc. Ceyhan Aksoy, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Popper, K. (2008). *Tarihsiciliğin Sefaleti*, İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Popper, K. (2010). *Açık Toplum ve Düşmanları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Renan, E. (2010). *On the Nation and the Jewish People*, New York: Verso Publishing.
- Reynolds, M. A. (2016). *İmparatorlukların Çöküşü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Romano, D. (2010). *Kürt Dirilişi*, İstanbul: Vate Yayınevi.
- Sağır, M. Ö., Akıllı, S. (2004). *Etnisite Kuramları Ve Eleştirisi*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi.
- Said, E. (1995). *Entelektüel*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saklı, A. R. (2012). *Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği*, Akademik Bakış Dergisi.
- Schier, P. & Bagandi, A. (2005). *Terörizm and Sustainable Development*, Washington: Asean Academic Press.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikri*, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2015). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- SETA, (2012). *2012'de Türkiye*, Ankara: Seta Yayınları.
- SETA, Pollmark. (2009). *Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı*, Ankara: Seta Yayınları.
- Smith, A.D. (2017). *Milli Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Solgun, C. (2010). *Dersim... Dersim*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Solgun, C. (2012). *Gayri Resmi Cumhuriyet*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.

- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basic of Qualitative Research: Tecniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Şahin, Y. (2013). "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş", *Barış Araştırmaları ve Çözüm Dergisi*.
- Şahiner, N. (2013). *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Şan, M.K. (2005). *Farklılık ve Çok Kültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme*, İstanbul: Milel ve Nihal Dergisi.
- Şan, M.K. (2007). *Sosyoloji Yazıları I*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Şeriati, A. (2004). *Aydın*, İstanbul: Dünya Yayınları.
- Şirin, T. (2009). *Türk Anayasalarında Milliyetçilik*, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı .
- Tan, A. (2009). *Kürt Sorunu Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taş, K. Z. (2012). *Tarih Işığında Güneydoğu ve Diyarbakır*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Taşpınar, B. (2010). *Hakimiyet-ii Milliye Gazetesinden Şeyh Said Ayaklanması*, Konya: Yüksek Lisans Tezi.
- Tataroğlu, M. (2004). *Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik*, Ankara: A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Taylor, C. (2014). *Çokkültürlülük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu. (2013). *27 Mayıs 1960 Darbesi Rapor*, İstanbul: Seçil Ofset.
- Toker, M. (2015). *Şeyh Said ve İsyanı*, İstanbul: Ka Kitap.
- Tolan, B. (2005). *Sosyoloji*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Toprak, Z. (1995). *İttihat Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (2012). *Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap
- Touraine, A. (2017). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz? -Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunç, H. (2004). *Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu Ve Türkiye*, Ankara: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
- Tunç, H., & Bilir, F. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Anayasasında Milliyetçilik Anlayışı Ve Atatürk Milliyetçiliği*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

- Turhanoğlu, A. K., Suğur, N., Şavran, T. G., & Çetin, O. B. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Uçar, F. (2016). Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu, Lorient (Fransa) : JASSS.
- Uluengin, H. (2009). *Azınlık tarihi inkar tarihi*, <http://www.hurriyet.com.tr/azinlik-tarihi-ink-r-tarihi-11741743>
- Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, (2007). *Bir eşitlik arayışı: Türkiye'deki Azınlıklar Raporu*, United Kingdom.
- Ulutaş, S. (2013). *1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmut Paşa*, İstanbul:Yeni Türkiye Dergisi.
- Uzun, T. (2015). *Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Watson, H. S. (1977). *Nations And States: An Enquiry Into The Origins Of Nations And The Politics Of Nationalism*, Colorado, USA: Westview Press.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Yakın, G. (2016). *Türk Milliyetçisinden Kürt Sorununa Çözüm Paketi*, İstanbul: Murat Kitabevi.
- Yalçın, R. (2014). *Etnisite Ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 189-215.
- Yanık, C. (2013). *Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi*. Kaygı, Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 225-237.
- Yayınevi.
- Yayla, A. (2008). *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, Ankara: Liberal Düşünce Dergisi.
- Yayman, H. (2011). *Türkiye'de Açılım Politikaları*, İstanbul: Meydan Yayınları.
- Yayman, H. (2016). *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Yeğen, M. (2006). *Turkish Nationalism and the Kurdish Question*, Ethnic and Racial Studies.
- Yeğen, M. (2011). *Türkiye'de Açılım Politikaları*, İstanbul: Meydan Yayınları.
- Yeğen, M. (2012). *Son Kürt İsyanı*, İstanbul: İletişim.
- Yeğen, M. (2015). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.
- Yıldırım, E. (2012). *Milliyetçilik*, Ankara: Doğu- Batı Dergisi.
- Yıldırım, Y. (2012). *“İletişimsel Eylem Kuramı Işığında Siyasal İletişim ve AK Parti Örneği”*, Afyon: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yıldız, A. (2016). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletisim Yayınları.
- Yinger, J. M. (1994). *Ethnicity*, New York: Suny Press. Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.
- Yüksel, M. (1993). *Kürdistan'da Değişim Süreci*, Ankara: Sor Yayıncılık.

EKLER

Ek 1. Mülakat Formu

Yurt içinde yapılan görüşmelerde sorulan sorular:

- 1- Türkiye'de yaşanan Kürt Sorunu'nu nasıl tanımlarsınız? Konuyla ilgili görüşlerinizi genel hatlarıyla ifade eder misiniz?
- 2- Ak Parti hükümetleri döneminde Kürt Sorunu'nun çözümü ile ilgili atılmış adımları nasıl görüyorsunuz? Ak Parti iktidarları döneminde siyasi hayat ve Kürt Sorunu nasıl dönüştü?
- 3- Sizce Kürt Sorunu ve benzeri sorunların çözümünde demokrasinin önemi ve rolü nedir? Çözüm nasıl olmalıdır?
- 4- Kürt Sorunu'nun Türkiye'nin demokratikleşme sürecindeki rolü nedir? Kürt Sorunu, Türkiye'nin demokratikleşme sürecini nasıl etkilemiştir?
- 5- Sizce Kürt Sorunu'nun çözülmesinin önündeki en büyük engel nedir?
- 6- Sizce ideal çözüm önerisi nedir? Çözüm için kimler muhatap alınmalıdır ve bu muhataplık nasıl olmalıdır?
- 7-Türkiye'nin geleceğinde ve toplumsal mutabakatında Kürtlerin yerini nerede ve nasıl görüyorsunuz?

Yurt dışında yapılan görüşmelerde sorulan sorular:

1. Türkiye'de yaşanan Kürt Sorunu'nu nasıl tanımlarsınız? Konuyla ilgili görüşlerinizi genel hatlarıyla ifade eder misiniz?
2. Ortadoğu denklemine bakıldığında Kürtlerin geleceğini nerede görüyorsunuz?
3. Arap Baharı'nın, Kürt realitesini hangi boyutlara taşıdığını düşünüyorsunuz? Bu noktada özellikle Irak ve Suriye'deki Kürtlerin geleceğini nasıl görüyorsunuz?
4. AK Parti iktidarları döneminde Türkiye'de siyasi hayat ve Kürt Sorunu nasıl dönüştü?
- 5.AK Parti hükümetlerinin Kürt Sorunu'nun çözümüne ilişkin yürüttüğü politikaları değerlendirir misiniz?

6. Sizce bu ve benzeri etnik ve dini çatışmaların çözümünde demokrasinin önemi ve rolü ne olmalıdır?
7. Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde Kürt Sorunu'nun konumu nasıl yorumlanmalıdır? Kürt Sorunu demokratikleşme sürecini nasıl etkilemiştir? Demokratikleşme sürecinde bugün gelinen noktayı nasıl görüyorsunuz?
8. Sizce Kürt Sorunu'nun çözülmesinin önündeki en büyük engel nedir? Türkiye'nin bu konudaki avantajları ve dezavantajları nelerdir?
9. Kürt Sorunu'na ilişkin ideal çözüm önerisi nedir? Devlet çözüm için kimi muhatap almalıdır ve nasıl muhatap almalıdır?
10. I. Körfez Savaşı'ndan bu yana Kürt Sorunu'nun Ortadoğu dengeleri içerisindeki yeri ve önemi açısından nasıl bir dönüşüm izlediğini düşünüyorsunuz? Bu dönüşümü Kürtler açısından; Türkiye, Irak, İran ve Suriye perspektifinde nasıl değerlendiriyorsunuz?
11. Türkiye'nin geleceğinde ve toplumsal mutabakatında Kürtlerin yerini nerede ve nasıl görüyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİ

Soyadı, Adı: ARSLAN KESKİN, Fatma Betül
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi: 10 Nisan 1972
Doğum Yeri: Diyarbakır, Silvan
Telefon: +90 532 501 61 09
Email: fbetulk@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü	2012
Lisans	Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü	1997

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Yer	Görev
2014-2017	AK Parti Genel Merkez Halkla İlişkiler	Başkan Yardımcılığı
2002-2014	AK Parti Genel Merkez Kadın Kolları	Mali İdari İşler Başkanlığı
2001-2003	Beta Boru A.Ş.	İdari ve Mali İşler Sorumlusu
1996-2001	ANFA Ltd. Şti.	Kültür Merkezi Müdürü

YABANCI DİLLER

İngilizce

YAYINLAR

Keskin, F. B. (2013). *Sosyal Medyanın Etkisinde Ortadoğu'da Sivil İnsiyatif*, İstanbul: İlmek Yayınları